T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

SERVET DÎVÂNI
(İnceleme – Metin)

Fatih Mehmet ÖZDEMİR

2501060137

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Cemal AKSU

İstanbul 2015

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

Y Ü K S E K L İ S A N S
T E Z O N A Y I

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : **Fatih Mehmet ÖZDEMİR** Numarası : **2501060137**

Anabilim/Bilim Dalı: **Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı** Danışman Öğretim Üyesi: **Yrd. Doç. Dr. Cemal AKSU**

Tez Savunma Tarihi: **03.07.2015** Tez Savunma Saati :**14.30**

Tez Başlığı : **Servet Divanı (İnceleme-Metin)**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / ~~RED / DÜZELTME~~)
1- Prof. Dr. Muhammed Nur DOĞAN		Kabul
2- Prof. Dr. Sebahat DENİZ		Kabul
3- Yrd. Doç. Dr. Cemal AKSU		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof. Dr. Ömer ZÜLFE		
2- Doç. Dr. Murat Ali KARAVELİOĞLU		

Servet Dîvânı (İnceleme – Metin)
Fatih Mehmet ÖZDEMİR

ÖZ

Servet Dîvânı (İnceleme-Metin) adlı bu çalışmada amaç, Osman Servet Efendi'nin hayatı, mahlası ve edebî şahsiyeti üzerinde durularak Türk kültür ve edebiyatındaki yerini belirlemektir.

Tezin metin kısmında üç yazma mukayese edilerek tenkitli metin ortaya konulmuş, metnin Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkiye Türkçesine aktarılmasında ilmî çeviriyazı sistemi gözetilmiştir.

Çalışma, bir girişten sonra şairin hayatı, mahlası, edebî kişiliği ve eserleri; Dîvân'ın şekil yönünden incelenmesi; Dîvân'da yer alan atasözü ve deyimlerin tespit edilmesi ve anlam çerçevelerinin ortaya konulması ve metin olmak üzere dört bölümden meydana gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Servet, Dîvân, Atasözü, Deyim

Servet's Dîvân (Analysis – Text)

Fatih Mehmet ÖZDEMİR

ABSTRACT

In this study the main object is to determine the place of Osman Servet Efendi in Turkish culture and literature by emphasizing the life and literary personality of him.

In the part of the paper three writing has been compared to reveal a reviewed text. And scientific translation writing method has been considered in the translation of the text from the Ottoman Turkish to the present Turkish.

The study consists of four part; after a preamble, the life and works of the poet, study of his literature in terms of form, ascertaining of proverbs and idioms in the literature and the revealing of the reviewed text upon the translation writing.

Keywords: Servet, Dîvân, Proverb, İdiom

ÖNSÖZ

Edebiyat, bir milletin yüzyıllar içerisinde vücuda getirdiği, nesiller aracılığıyla ve bir gelenek içerisinde sonraki asırlara aktardığı bir dil sanatıdır. Bu nedenle edebiyat üzerine yapılacak inceleme ve araştırmalar edebiyat tarihi için önem arz ettiği kadar kültür tarihi için de kıymet ifade etmektedir. Zîrâ edebî eserlerde o toplumun ruhunun, estetik değerlerinin, kültürünün, dili kullanma biçiminin, hayatı anlama ve anlamlandırma yollarının şifreleri gizlenmiştir.

Bu çalışmanın konusu XVIII. yüzyıl şairlerinden Osman Servet Efendi'nin Dîvân'ının incelenmesidir. Çalışmaya başlamadan önce bugüne kadar üzerinde bilimsel bir çalışma yapılmamış olan dîvânın yurt içi ve yurt dışında bulunan nüshaları temin edilmiş, nüshalar incelenerek tenkitli metnin hangi nüshalar üzerine kurulacağı tespit edilmiştir.

Osman Servet Efendi'nin Dîvân'ı üzerine hazırlamış olduğumuz bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde şairin hayatı, mahlası, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bunun için tezkireler ve diğer biyografik kaynaklar incelenmiş, bu kaynaklarda yer alan bilgiler değerlendirilmeye tabi tutulmuş, ayrıca şairin şiirlerinde hayatı ile ilgili olduğunu düşündüğümüz noktalar tespit edilmiş ve şairin hayatı ortaya konulmuştur. Mahlası kısmında şairin daha önce kullandığı ve bilinmeyen bir nedenle terk ettiği "Hanîf" mahlasıyla tertip ettiği, üzerine bir çalışma da yapılmış olan dîvânı ile tezimizin konusunu da oluşturan, sonradan tercih ettiği "Servet" mahlası ile tertip ettiği dîvânı kıyasa tabi tutulmuştur. Ardından şairin kendi şiiri hakkında değerlendirmeleri verilmiş, şairin üslubu ve edebî kişiliği etraflı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca şairin üslûbunun bir yansıması olarak dîvânda yer alan sosyal hayat unsurlarının dökümü yapılmıştır. Bu bölümde son olarak şaire ait eserler hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde şairin dîvânı şekil yönünden incelenmiştir. Şairin dîvânda kullandığı nazım şekilleri ile bu nazım şekillerinin temel hususiyetleri ele alınmış, ardından dîvânda kullanılan aruz vezinleri ve şairin aruz tasarrufları üzerinde

durulmuştur. Ayrıca dîvânda yer alan şiirler redif ve kafiye açısından tahlil edilmiştir.

Üçüncü bölümde şairin dîvânda kullandığı atasözü ve deyimler tespit edilmiş, bu atasözü ve deyimlerin geçtiği beyitler açıklanmış, atasözü ve deyimlerin, kullanıldıkları beytin anlam dünyasında bulduğu karşılık, beyitte yer alan diğer kelime ve kelime grupları ile kurduğu anlam ilişkileri açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde dîvânın karşılaştırmalı metni ortaya konulmuştur. Metin bölümü oluşturulurken XVIII. yüzyılın dil hususiyetleri ve imlâ özellikleri göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca müstensih hatalarından kaynaklı olarak veya olmayarak okunamayan yerler parantez içerisinde soru işaretiyle belirtilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanması esnasında her zaman yardım ve desteğini gördüğüm Muhterem Hocam Yrd. Doç. Dr. Cemal AKSU'ya, metni okuma zahmetinde bulunarak hatalarımızı en aza indirmemizi sağlayan kıymetli ağabeyim Cengizhan YURDANUR'a, her ihtiyaç duyduğumda yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. Bilâl ALPAYDIN ve Arş. Gör. Fatih ODUNKIRAN'a, gösterdiği sabır ve tahammül için eşime en kalbî teşekkürlerimi sunuyorum.

Fatih Mehmet ÖZDEMİR

İÇİNDEKİLER

ÖZ (ABSTRACT) ..... İİİ

ÖNSÖZ..... V

KISALTMALAR ..... XVİ

GİRİŞ 1

1. BÖLÜM : SERVET'İN HAYATI, MAHLASI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ ...3

1.1. Hayatı..... 3

1.2. Mahlası 5

1.3. Edebî Kişiliği 16
1.3.1. Servet'in Şiiri ve Şairliği Hakkında Yapılan Değerlendirmeler 16
1.3.2. Servet'in Kendi Şiiri ve Şairliği Hakkındaki Değerlendirmeleri..... 17
1.3.3. Servet'in Şiiri, Dil ve Üslûbu 21

1.4. Eserleri..... 40
1.4.1. Dîvân-ı Hanîf 40
1.4.2. Dîvân-ı Servet 40

2. BÖLÜM: SERVET DÎVÂNI'NIN ŞEKİL YÖNÜNDEN İNCELENMESİ....44

2.1. Nazım Şekilleri 44

2.2. Vezin 49

2.3. Kafiye ve Redif 58

3. BÖLÜM: SERVET DÎVÂNI'NDA GEÇEN ATASÖZLERİ, DEYİMLER VE ANLAM ÇERÇEVELERİ 67

3.1. Atasözleri ve Deyimlerin Şiirde ve Servet'in Şiirlerinde Kullanılması 67

3.2. Servet Dîvânı'nda Geçen Atasözleri ve Anlam Çerçeveleri..... 69
3.2.1. Açtırma Kutuyu Söyletme Kötüyü..... 69
3.2.2. Akmasa da Damlar 69
3.2.3. Al Deliden Uslu Haber (Deliden Al Uslu Haberi) 70

3.2.4. Allah Bes Bâki Heves....71
3.2.5. Allah Diyen Mahrum Kalmaz....71
3.2.6. Arşa Çıksa Adam Olmaz....72
3.2.7. Denize Düşen Yılana (Yosuna) Sarılır....72
3.2.8. Dost Bir Yeşil Yaprak ile (Dostluk Bir Yeşil Yapraktır)....72
3.2.9. Ekmeğin İyisi Hamurun İyisinden Olur....73
3.2.10. Gelini Ata Bindirmişler, "Ya Nasip" Demiş....73
3.2.11. Gökten Ne Yağdı da Yer Kabul Etmedi....74
3.2.12. Harabe Olan Yerde Define Olur....74
3.2.13. Her Sakaldan Bir Tel Çekseler Köseye Sakal Olur....75
3.2.14. Her Usrun Bir Yusru Vardır....75
3.2.15. Hudâ Kerimdir....76
3.2.16. Ismarlama Hac, Hac Olmaz (Kabul Olunmaz)....76
3.2.17. İçki Bütün Kötülüklerin Anasıdır....77
3.2.18. İhmalin Devlete Zararı Var....77
3.2.19. İt Ürür, Kervan Yürür....78
3.2.20. Muhabbet Şirket Kabul Etmez....78
3.2.21. Sağır İşitmez (Duymaz) Uydurur (Yakıştırır)....79
3.2.22. Tövbe Kapıları Her Zaman Açıktır....79

3.3. Servet Dîvânı'nda Geçen Deyimler ve Anlam Çerçeveleri....80
3.3.1. Aç Gözlü....80
3.3.2. Açık Göz....80
3.3.3. Adı Var....81
3.3.4. Adını Anmamak....81
3.3.5. Ağız Açmamak....82
3.3.6. Ağız Etmek....82
3.3.7. Ağız Ağıza Vermek....83
3.3.8. Ağızlarda Gezmek....83
3.3.9. Ağız Tamburası Çalmak....84
3.3.10. Ağzı Açık Kalmak....84
3.3.11. Ağzı Kara....85
3.3.12. Ağzını (Ağzından) Öpmek....85
3.3.13. Ağzının Kaşığı Olmamak....86
3.3.14. Ağzı Sulanmak....86
3.3.15. Ah Almak....87
3.3.16. Akideyi Bozmak....87
3.3.17. Alın Teri....88
3.3.18. Alt Etmek....88
3.3.19. Aman Vermemek....89
3.3.20. Ardına Düşmek....89

3.3.21. Arka Vermek....90
3.3.22. Arpacı Kumrusu Gibi Düşünmek....91
3.3.23. Atıp Tutmak....91
3.3.24. Ayarı Alçak....91
3.3.25. Ayağına Balta Vurmak....92
3.3.26. Ayağına Düşmek....92
3.3.27. Ayağını Çekmek....93
3.3.28. Ayağını Denk Almak....94
3.3.29. Ayağını Öpmek....94
3.3.30. Ayağının Altına Karpuz Kabuğu Koymak....95
3.3.31. Ayağını Pek Basmak....95
3.3.32. Ayak Almak (Ayağını Almak)....96
3.3.33. Ayak Bağı....97
3.3.34. Ayak Basmak....98
3.3.35. Ayaklı Canavar....99
3.3.36. Ayaklı Tevârih....99
3.3.37. Ay Başı....100
3.3.38. Azap Vermek....101
3.3.39. Bağ Bozmak....101
3.3.40. Bağrını Dağlamak....102
3.3.41. Bağrını Ezmek....102
3.3.42. Bağrını Hûn Etmek....103
3.3.43. Bahtı Kara (Bahtı Siyah)....104
3.3.44. Baldırı Çıplak....106
3.3.45. Baltayı Taşa Vurmak....106
3.3.46. Bastığı Yerde Ot Bitmemek....107
3.3.47. Başı Göğe Değmek....107
3.3.48. Başına Belâ Etmek....108
3.3.49. Başına Kavgayı (Belâyı) Satın Almak....108
3.3.50. Başına Çalmak....109
3.3.51. Başından Savmak....110
3.3.52. Başı Taşa Değmek....110
3.3.53. Bel Bağlamak....111
3.3.54. Bel Bel Bakmak....111
3.3.55. Beli Boşanmak....112
3.3.56. Benzi Sararmak....113
3.3.57. Beyaza Çekmek (Beyaz Etmek)....113
3.3.58. Beyaza Çıkmak....114
3.3.59. Bin Dereden Su Getirmek....115
3.3.60. Bir Görmek....116
3.3.61. Bir İçim Su....116

3.3.62. Bir İki 117
3.3.63. Burnu Büyümek 118
3.3.64. Cami Yıkılmış ama Mihrap Yerinde 119
3.3.65. Can Evi 119
3.3.66. Canı Çıkmak 120
3.3.67. Canı Gibi Sevmek 120
3.3.68. Canı Gitmek 121
3.3.69. Canı Kılca Kalmak 122
3.3.70. Canından Bezmek 122
3.3.71. Can Vermek 123
3.3.72. Cehl-i Mürekkep 126
3.3.73. Ciğeri Kebab Olmak 127
3.3.74. Çağı Geçmek 129
3.3.75. Çanak Yalamak 129
3.3.76. Çapak Silerken Göz Çıkarmak 130
3.3.77. Çenesi Düşmek 130
3.3.78. Çimdik Atmak 131
3.3.79. Çok Görmek 131
3.3.80. Dağ Urmak 132
3.3.81. Dağ Üstü Bağ 133
3.3.82. Daldan Dala Konmak 134
3.3.83. Darısı Başına 135
3.3.84. Deryâ-dil 135
3.3.85. Dikiş Tutmamak 136
3.3.86. Dilden Dile Düşmek 137
3.3.87. Dile Düşmek 137
3.3.88. Dile Getirmek (Kâle Getirmek) 138
3.3.89. Dilenci Değneğine Dönmek 138
3.3.90. Dil Vermek 139
3.3.91. Dilli Düdük (Etmek) 139
3.3.92. Dini İmanı Yok 140
3.3.93. Dizgini Çekmek 140
3.3.94. Dört Kitap Hakkı 141
3.3.95. Düdüğü Çalmak 142
3.3.96. Dümen Suyunda Gitmek 142
3.3.97. Dünyanın Kaç Bucak Olduğunu Bilmek (Anlamak) 143
3.3.98. Ehven-i Şer 143
3.3.99. Ekmediği Yerde Biçmek 144
3.3.100. El Arkası Yerde 144
3.3.101. Elden Ele Gezmek 145
3.3.102. Elek Elek Aramak 146

3.3.103. El Etek Çekmek (Elini Eteğini Çekmek) 147
3.3.104. El Etek Öpmek 147
3.3.105. El Üstünde Tutmak 148
3.3.106. El Uzatmak 149
3.3.107. Emek Çekmek 149
3.3.108. Esip Savurmak 150
3.3.109. Fal Açmak 150
3.3.110. Falya Vermek 151
3.3.111. Fark Etmek 151
3.3.112. Farz Olmak 152
3.3.113. Fener Çekmek 152
3.3.114. Ferdaya Salmak 153
3.3.115. Fer Vermek 153
3.3.116. Füls-i Ahmere Muhtaç 154
3.3.117. Gam Çekmek 154
3.3.118. Giran Gelmek 155
3.3.119. Gitti Gider Dahi Gider 155
3.3.120. Gönlü Akmak 156
3.3.121. Gönlü Düşmek 156
3.3.122. Gönül Bağlamak 157
3.3.123. Gönül Vermek 157
3.3.124. Göz Açtırmamak 158
3.3.125. Gözden Çıkarmak 159
3.3.126. Gözden Nihan Olmak 159
3.3.127. Gözden Sürmeyi Çekmek 160
3.3.128. Göz Göre 160
3.3.129. Göz Kırpmak 161
3.3.130. Göz Kulak Olmak 161
3.3.131. Gözleri Kan Çanağına Dönmek 162
3.3.132. Göz Ucu İle (Bakmak) 162
3.3.133. Gözü Ağarmak 163
3.3.134. Gözü Doymak 163
3.3.135. Gözü Kalmak 164
3.3.136. Gözün Aydın (Dîdeler Rûşen) 165
3.3.137. Gözüne Girmek 166
3.3.138. Gözünü Açmak 167
3.3.139. Gözünü Ayırmamak 167
3.3.140. Gözü Tutmak 168
3.3.141. Gurbete Düşmek 168
3.3.142. Günahına Girmek 169
3.3.143. Günden Güne 169

3.3.144. Gün Görmemek 170
3.3.145. Haber Vermek 171
3.3.146. Hacıyatmaz 172
3.3.147. Haddine mi? (Düşmüş) 173
3.3.148. Hali Harap Olmak 174
3.3.149. Hararet Söndürmek 175
3.3.150. Haraza Çıkmak (Çıkarmak) 175
3.3.151. Harf Atmak 176
3.3.152. Harf-be-Harf 176
3.3.153. Hasret Çekmek 177
3.3.154. Haşre Dek 177
3.3.155. Hatırını Yapmak 178
3.3.156. Hava Bulanmak 179
3.3.157. Hayat Vermek 179
3.3.158. Hesap Etmek 179
3.3.159. Hızır Gibi Yetişmek 180
3.3.160. Hora Geçmek 181
3.3.161. İhya Etmek 181
3.3.162. İkindiden Sonra Dükkan Açmak 183
3.3.163. İki Yakası Bir Araya Gelmek 184
3.3.164. İşini Sağlamak (İşini Sağ Etmek) 184
3.3.165. Kaba Saba 184
3.3.166. Kafadâr (Olmak) 185
3.3.167. Kalbi Kararmak 186
3.3.168. Kaleme Gelmemek 186
3.3.169. Kan Etmek 187
3.3.170. Kanına Aş Yermek 187
3.3.171. Kan Kardeşi 188
3.3.172. Kan Kusmak 188
3.3.173. Kan Oturmak 189
3.3.174. Kan Yutmak 189
3.3.175. Kan Yutturmak 190
3.3.176. Kapalı Kutu 191
3.3.177. Karalar Giymek 191
3.3.178. Karanlıkta Göz Kırpmak 192
3.3.179. Karnı Geniş (Tutmak) 193
3.3.180. Kasvet Vermek 194
3.3.181. Kavga Kopmak 194
3.3.182. Kavun Değil ki Koklayasın 195
3.3.183. Kazın Ayağı Öyle Değil 195
3.3.184. Keder Çekmek 196

3.3.185. Kendi Ayağıyla Gelmek 196
3.3.186. Kendine Gelmek 197
3.3.187. Keyfi Gelmek....197
3.3.188. Keyfini Bozmak 198
3.3.189. Keyfi Yerinde....199
3.3.190. Kıl Kadar (Kılca) 200
3.3.191. Kırıp Geçirmek 201
3.3.192. Kız Oğlan Kız 201
3.3.193. Koltuğuna Girmek....201
3.3.194. Kötek Çekmek 202
3.3.195. Kulağına Çalınmak....202
3.3.196. Kulağını Burmak....203
3.3.197. Kulak Tutmak 203
3.3.198. Kulak Vurmak....204
3.3.199. Kuş Uykusu 206
3.3.200. Lades Tutuşmak 206
3.3.201. Lâf Körük (Lâf Körüğü)....207
3.3.202. Lenger Bırakmak....207
3.3.203. Menzil Almak 208
3.3.204. Meydan Vermemek 209
3.3.205. Mum Yapıştırmak 209
3.3.206. Muradına Ermek 210
3.3.207. Mushafa El Basmak 210
3.3.208. Müfte Satılmak....211
3.3.209. Nabzını Yoklamak 211
3.3.210. Nazar Kılmak / Eylemek 212
3.3.211. Ne Fayda....214
3.3.212. Nefsinin Atına Binmek....215
3.3.213. Ne Kumaş Olduğunu Bilmek....215
3.3.214. Neme Lazım....215
3.3.215. Nişan Vermek 216
3.3.216. Ocağı Kül Olmak 216
3.3.217. Ocağına İncir Dikmek 217
3.3.218. Ocağı Sönmek....218
3.3.219. Ok Gibi Doğru Olmak....218
3.3.220. Oltayı Yutturmak 219
3.3.221. Ot Yoldurmak 219
3.3.222. Ölçüp Biçmek 220
3.3.223. Öne Düşmek 220
3.3.224. Örnek Almak (Örneğini Almak)....221
3.3.225. Parmak Hesabı (Göstermek)....222

3.3.226. Parmak Kadar.....222
3.3.227. Perdeyi Yırtmak.....223
3.3.228. Pestil Etmek.....223
3.3.229. Pişmiş Aşa (Soğuk) Su Katmak.....224
3.3.230. Postu Kurtarmak.....224
3.3.231. Pot Gelmek.....225
3.3.232. Renk Etmek.....226
3.3.233. Revaç Bulmak.....226
3.3.234. Sabit Kadem Olmak.....227
3.3.235. Sadra Şifa Olmak.....227
3.3.236. Sağ Ayakkabı Değil.....228
3.3.237. Sağdıç Emeği.....228
3.3.238. Sah Çekmek.....229
3.3.239. Sakal Başı Dağıtmak.....230
3.3.240. Sallasırt Etmek.....230
3.3.241. Sıfru'l-yed.....231
3.3.242. Söz Ayağa Düşmek.....231
3.3.243. Sözüm Yabana.....232
3.3.244. Sözünü Kesmek.....233
3.3.245. Süt Kuzusu.....233
3.3.246. Şeker Çiğnemek.....234
3.3.247. Şeytana Körlük (Kör Şeytan).....234
3.3.248. Şeytan Azapta Gerek.....235
3.3.249. Tabanca Oğlanı.....235
3.3.250. Tadı Tuzu Kalmamak.....236
3.3.251. Tekkeye Kurban Gelmek.....236
3.3.252. Tel Kırmak.....237
3.3.253. Tencere Yuvarlanmış, Kapağını Bulmuş.....238
3.3.254. Tuz Ekmek Hakkı.....239
3.3.255. Tüyü(nü) Düzmek.....240
3.3.256. Uçan Kuşa Borcu Olmak.....240
3.3.257. Ümidi Kesmek.....241
3.3.258. Üstüne Düşmek.....241
3.3.259. Üstüne Sağlık.....242
3.3.260. Yağlı Ballı Olmak.....243
3.3.261. Yağlı Kapı.....244
3.3.262. Yakadan Geçirmek.....245
3.3.263. Yakayı Kurtarmak.....246
3.3.264. Yan Gelmek.....246
3.3.265. Yangın Saçağı Sarmak.....247
3.3.266. Yanıp Yakılmak.....247

3.3.267. Yaraya Merhem Olmak 248
3.3.268. Yerde Kalmak 248
3.3.269. Yerden Göğe Dek 249
3.3.270. Yerini Tutmak 250
3.3.271. Yılan Hikâyesi 250
3.3.272. Yol Tutmak (Bir) 251
3.3.273. Yukarıdan Aşağı Bakmak 251
3.3.274. Yumruk Mezesi 252
3.3.275. Yumurtaya Kulp Takmak 253
3.3.276. Yüz Bulmak 253
3.3.277. Yüz Karalığı 254
3.3.278. Yüz Suyu Dökmek 254
3.3.279. Yüz Sürmek 256
3.3.280. Yüzü Ak (Olmak) 256
3.3.281. Yüzü Ak Alnı Açık Olmak 259
3.3.282. Yüzünüze Güller 259
3.3.283. Yüzünü Hâke Sürmek 260
3.3.284. Yüzü Suyu Hürmetine 260
3.3.285. Yüzü Yok 261
3.3.286. Yüz Vermek 262
3.3.287. Zahmet Çekmek 262
3.3.288. Zerre Kadar 263
3.3.289. Zülf-i Yâre Dokunmak 264

4. BÖLÜM: DĪVĀN-I ŞERVET 265

4.1. ÇEVİRİYAZI ALFABESİ 265

4.2. METİN 266

SONUÇ 482

KAYNAKÇA 484

KISALTMALAR

a.g.e	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
bkz.	Bakınız
c.	cilt
çev.	çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
g.	gazel
Haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
k.	kıt'a
Ktp.	Kütüphanesi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
m.	müfred
nr.	Numara
ö.	ölümü
r.	rubâi
s.	sayfa
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
t.	tarih
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
vr.	varak

GİRİŞ

XVIII. yüzyıl siyasî, askerî, toplumsal hayatta Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemeye başladığı bir yüzyıl olarak değerlendirilmektedir. Fakat siyasî ve askerî alanda kendisini gösteren bu gerilemeye karşılık, bilim, kültür ve edebiyat hayatı bu gerilemeden fazla etkilenmemiş ve önceki asrın devamı olarak olgunluk dönemini sürdürmüştür. Bu yüzyıl kaynaklarda şiir ve şair asrı olarak kabul edilmektedir ki gerçekten de bu dönem, şair kadrosu bakımından klâsik edebiyatın en geniş ve zengin dönemidir.

Bu devirde dikkat çeken ve edebiyatta önemli yer işgâl eden mahallî tarz şiirlerde atasözü ve deyimleri kullanmakla başlamış, daha sonra yerli unsurların, mekânların, gündelik hayatın, âdet ve uygulamaların şiire girmesi ve mahallî konulara yönelme şeklinde devam etmiştir. Halkın yaşam tarzını, zevkini, dilini ve anlayışını şiire taşımak bu asır şairlerinin temel amaçlarından biri olmuştur. Bosnalı Sâbit'in önemli bir merhale oluşturduğu bu tarz, Nedim ile güçlü ve zarif bir senteze ulaşmıştır.

Dîvânını incelediğimiz Osman Servet Efendi, XVIII. yüzyılda yaşamış ve yukarıda sözünü ettiğimiz "mahallî tarz"a uygun şiirler yazmış bir şairdir. Onun şiirlerinde toplum hayatının hemen her unsuruna ve halk dili ve tabirlerine rastlamak mümkündür.

Tezkireler ve diğer biyografik kaynaklar ittifakla Osman Servet Efendi'nin "Servet" mahlasıyla şiirler kaleme almadan önce "Hanîf" mahlasıyla da şiirler kaleme aldığını söylemektedir. Hatta bazı kaynaklar şairin "Hanîf" mahlasıyla yazdığı şiirleri "Dîvân-ı Hanîf" adı altında topladığını belirtmektedir. Ancak bu yüzyılda "Hanîf" mahlasını kullanan birden fazla şairin bulunması nedeniyle bu dîvân başka müelliflere nispet edilmiştir. Osman Servet Dîvânı üzerine hazırladığımız bu çalışmanın bir amacı da bu karışıklığı gidermektir. Bu çalışmada söz konusu kaynaklara dayanarak daha önce Cemal Aksu tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış bulunan İbrahim Hanif Dîvânı incelenmiş, bu dîvânla Osman

Servet Efendi'nin çalışmamızın konusunu oluşturan "Servet" mahlasıyla yazdığı Dîvân karşılaştırılmış ve ulaşabildiğimiz sonuçlar örnekleriyle birlikte çalışmamızda açıklanmıştır.

Şairin hayatı hakkında kaynaklarda bulunan ve çoğu birbirini tekrardan ibaret olan bilgiler ve şairin dîvânında hayatıyla ilgili olduğunu düşündüğümüz beyitler bir senteze tabi tutulmuş ve şairin hayatı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Şiirde Bosnalı Sâbit'in yolundan gittiğini Dîvân'ında iki ayrı yerde açıkça ifade eden şairin edebî kişiliği, dil ve üslûbu, yukarıda değindiğimiz ve çalışmamız içerisinde temel özelliklerini kısaca açıkladığımız "mahallî tarz" çerçevesinde incelenmiştir. Şairin dil ve üslûp özellikleri, bu üslûbun şiirde nasıl tezahür ettiği, şairin şiirlerinden örnekler verilerek açıklanmıştır. Ayrıca yine mahallileşme bağlamında şairin dîvânında tespit ettiğimiz sosyal hayat unsurlarının çeşitli başlıklar altında ve ilgili beyitlerin gazel ve beyit numaraları verilerek bir dökümü yapılmıştır. Bununla klâsik şiirimizde sosyal hayat üzerine araştırma yapan araştırmacılara bir kolaylık sağlanması amaçlanmıştır.

Üslûbunun "alâmet-i fârika"sı olarak şairin şiirlerinde bolca atasözü ve deyim kullandığı görülmektedir. Bu atasözü ve deyimler, bir kısmı eskimiş olmakla birlikte, asırlar değişse de kültürün nesiller arasında devamlılık arz ettiğini göstermektedir. Bu dil varlıklarının hem bir dil malzemesi olarak, hem de toplumun inanç, ahlak ve değerlerini, yaşam tarzını, hayatı anlama ve anlamlandırma biçimlerini yansıtması açısından oldukça değerli olduğu düşüncesinden hareketle çalışmamızın bir bölümü dîvânda kullanılan atasözü ve deyimlere ayrılmıştır. Bu atasözü ve deyimlerin kısaca karşılıkları verilmiş ve beytin anlam dünyası içerisinde kazandığı anlamlar ve diğer kelimelerle kurduğu anlam ilişkileri incelenerek, ihtiyaç halinde de başka kaynaklara başvurularak açıklanmıştır.

Çalışmamızda son olarak toplam on nüshası bulunan Dîvân'ın tüm nüshaları tarafımızca okunmuş ve tetkik edilmiş, bu tetkikin sonucunda üç nüsha seçilerek tenkitli metin ortaya konulmuştur. Dîvân'ın tüm nüshaları ile karşılaştırmaya dâhil edilen nüshalar ve bu nüshaların tercih edilme nedenleri ilgili bölümde açıklanmıştır.

1. BÖLÜM

1. SERVET'İN HAYATI, MAHLASI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Servet'in hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Doğum tarihi bilinmeyen Servet'in asıl adı Osmân'dır.[1] Babası Silahdar kâtiplerinden Pazarbaşı Sipahi Salih Çavuş'tur.[2] Râmiz, Âdâb-ı Zurafâ'sında Servet'in babasının babalığa yaraşır emsalsiz bir zât olduğunu belirtmektedir.[3] Babasına nisbetle şairin ismi bazı kaynaklarda Pazarbaşızâde Osman Servet Efendi[4] şeklinde geçmektedir.

Kaynaklar Servet'in İstanbullu[5] olduğunu ifade etmekte ve künyesini Osman bin Sâlih el-İstanbûlî şeklinde vermektedir.[6] Servet, Enderun'da eğitim görmüş ve Enderûn-ı Hümâyûn terbiyesi almıştır.[7]

Mustakimzâde, Tuhfe-i Hattâtîn'de; Murâdî de Silkü'd-Dürer adlı eserinde Servet'in aynı zamanda hattat olduğunu belirtirler.[8] Mustakimzâde, Servet'in

---

[1] Esad Mehmed Efendi, **Bâğçe-i Safâ-Endûz**, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 185, vr. 20b-21a; Şefkat-i Bağdâdî, **Tezkiretü'ş-Şuarâ**, Millet Ktp., Ali Emiri Tarih, nr. 770, vr. 19a-20b; Silahdârzâde Mehmed Emin, **Tezkire-i Şuarâ**, Millet Ktp. Ali Emiri Tarih, nr. 795, vr. 16a-17b.

[2] Mehmet Nail Tuman, **Tuhfe-i Nâilî**, (Haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı) c. I. Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001, s. 140; Mehmed Süreyyâ, **Sicill-i Osmânî**, (Haz. Prof. Dr. Ali Aktan vd.) c.3, Sebil Yayınevi, İstanbul 1996, s. 499.

[3] "Peder-i muʿteberi Ṣāliḥ Çavuş Aġa ocaġ-ı sipāhiyānda übüvvete ṣāliḥ u eṣlaḥ mevcūd bir ẕāt-ı bī-hemtā idi." **Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı**, (Haz. Dr. Sadık Erdem), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1994, s. 57.

[4] Tayyar-zâde Atâ, **Osmanlı Saray Tarihi**, (Haz. Mehmet Arslan) c.4, Kitabevi, İstanbul 2010, s. 400; Mehmet Nail Tuman, **a.g.e**., s. 140.

[5] "Dārü'l-ḫilāfeti'l-ʿaliyye olan şehr-i İstanbul-ı defīne-i fuḥulden ḫurūc sāḥa-i şühūd ve kesb-i naḳdīne-i maʿārif-i nā-maʿdūd itmeğin…" Râmiz, **a.g.e**. s. 57; Şemseddin Sami, **Kâmûsu'l-Alâm**, c.3, Maarif Nezareti, İstanbul 1308, s. 1740.

[6] Bağdatlı İsmail Paşa, **Keşf el-Zünûn zeyli**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1947, s. 495; Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyyetü'l- Ârifîn, Esma'ü'l- Müellifîn ve Âsâru'l- Musannifîn**, c. 2, Maarif Basımevi, İstanbul 1955, s. 659.

[7] Şemseddin Sami, **a.g.e**. s. 1740; Fâtin, Hâtimetü'l-Eş'âr isimli tezkiresinde şairi "Enderûnî Osman Servet Efendi" ismiyle tanıtmaktadır. Bkz. Orhan Sarıkaya, **Tezkirecilik Geleneği İçinde Fatin Tezkiresi**, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s.117

[8] Murâdî, **Silkü'd-Dürer**, c.3, Beyrut 1988, s. 150; Mustakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi, **Tuhfe-i Hattâtîn**, Türk Tarih Encümeni Külliyatı, İstanbul 1928, s. 299-300.

Hocazade Seyyid Ahmed Efendi'den sülüs ve nesih meşk ederek icazet aldığını kaydetmektedir.[9]

Kaynakların bildirdiğine göre Servet, Sultan I. Mahmud döneminde, 1164 Muharrem'inde[10] (m. Kasım 1750) Darü's-saâde ağalarından Maktûl Beşir Ağa'nın ve onun katlinden sonra yerine geçen el-Hacc Beşir Ağa'nın hizmetinde Daru's-saâde yazıcısı olmuştur.[11] Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmânî'de Servet'in 1168'de (m. 1755) bu görevinden azledildiğini belirtmektedir.[12] Bu görevinden alındıktan sonra şair Hâcegân sınıfına dâhil olmuş ve burada bir memuriyet almıştır.[13] Murâdî de Servet'in, Beşir Ağa'nın katlinden ve maiyetinde hizmet edenlerin dağıtılmasından sonra, Hâcegân olarak bilinen divân-ı sultânînin yazıcılarından olduğunu yazmaktadır.[14] Esad Mehmed Efendi'nin, Bâğçe-i Safâ-Endûz'da verdiği bilgiye göre şairin buradaki hizmeti dört yıl sürmüştür.[15] Şairin 1180 yılında vefat ettiği dikkate alınırsa bu bilgiye göre şair Hâcegân'a 1176 yılında (m. 1762) dâhil olmuş olmalıdır.

Şairin dîvânında bulunan müfredlerden birinde yer alan bilgi doğru kabul edilirse şair bir dönem Tataristan'da bulunmuştur:

olmasam rāh-revi semt-i tatāristānıñ
ḳaç bucaḳ olduġunu bilmez idim dünyānıñ

(m. 38)

Başka bir gazelinde geçen bir beyitten de şairin İstanbul'un meşhur yangınlarından iki defa etkilendiği anlaşılmaktadır:

---

[9] "Kendi hüsn-i hat sülüs ve nesihi temeşşuk ve Hocazade Seyyid Ahmed Efendi'den talîm ile nâil-i izn olmuştu." Mustakimzâde, **a.g.e**., s. 299-300.
[10] Mehmed Süreyyâ, **a.g.e**., s. 499.
[11] "Tarîki üzre Daru's-saâde ağası mezkûr Beşir Ağa'ya yazıcılık hidmetiyle şeref-yâb ve ağa-yı mezbûr tu'me-i şimşîr-i kahr-ı karhamânî oldukda câ-nişîni olan Beşir Ağa'ya dahi hidmet etmişdi." Mustakimzâde**, a.g.e**. s. 300; ayrıca bkz. Râmiz, **a.g.e**., s. 57; Esad Mehmed Efendi, **a.g.e**. vr. 20b.
[12] Mehmed Süreyyâ, **a.g.e**. s. 499.
[13] "Hidmet-i mezbûreden tarîk-i hâcegâna sülûk ile atf-ı inân-ı vusûl ve bir mansıb ile çerâğ-ı merâmı ziyâ-dâr-ı husûl olup…" Mustakimzâde, **a.g.e**. s.300.
[14] Murâdî, **a.g.e**., s.150.
[15] Esad Mehmed Efendi, **a.g.e**., vr. 20b.

ḫudā göstermesin bir daḫi dünyāda vü ʿuḳbāda

iki defʿa ḥarīḳ-i nār-ı şehr-āşūbda yandıḳ

(g. 75/3)

Tüm kaynaklar şairin 1180 tarihinde (m. 1766) vefât ettiğini kaydetmektedir. Bazı kaynaklar şairin sadece vefat ettiği seneyi belirtmekle yetinirken Murâdî, Şefkat-i Bağdâdî, Mustakimzâde ve Silahdarzâde şairin saferü'l-hayr ayında veya saferü'l-hayr ayının ilk günlerinde vefât ettiğini kaydeder.[16]

Şairin nerede vefât ettiğine dair iki farklı kayıt bulunmaktadır. Şair, Mehmed Süreyyâ'ya göre Ruha'da[17]; Fatîn, Mustakimzade, Şemseddin Sâmi ve Mehmet Nâil Tuman'a göre ise Maraş'da vefât etmiştir.[18]

1.2. Mahlası

Osman Servet, şiirlerinde "Servet" mahlasını kullanmış ve bu mahlasla bir dîvân tertip etmiştir. Bununla birlikte tüm kaynaklar ittifakla şairin "Servet" mahlasını kullanmadan önce "Hanîf" mahlasını kullandığını, bu mahlasla da şiirler kaleme aldığını kaydetmektedir.[19] Fakat kaynaklar şairin daha önce kullanmış olduğu "Hanîf" mahlasından niçin vazgeçtiği ile ilgili bilgi vermemektedir. Dr. Orhan Kurtoğlu da mahlas değiştiren şairlerle ilgili makalesinde, şairi, sebep belirtilmeksizin mahlas değiştirdiği ifade edilen şairler arasında zikretmektedir.[20]

---

[16] Murâdî **a.g.e**. s.150; Şefkat-i Bağdâdî, **a.g.e**. vr. 19a; Mustakimzâde, **a.g.e**. s. 300; Silahdarzâde, **a.g.e**. vr. 16a.

[17] "180 evâilinde (m.1766) Ruha'da vefât eyledi." Mehmed Süreyyâ, **a.g.e**., s. 499.

[18] "…muahharan sınıf-ı Hâcegâna dâhil olarak nâil-i merâm olduktan sonra bin yüz seksen tarihinde Medine-i Maraş'da dest-keş-i âlem-i pür-guş olmuştur." Orhan Sarıkaya, **a.g.e**. s. 117; ayrıca bkz. Mustakimzâde, **a.g.e**., s. 300; Şemseddin Sami, **a.g.e**. s. 1740; Mehmet Nâil Tuman, **a.g.e**. s. 140.

[19] Buna örnek olarak mesela Mustakimzâde, Mecelletü'n-nisâb adlı eserinde Servet'in önceleri Hanîf mahlasını kullanırken daha sonra bu mahlası Servet'e çevirdiğini yazmaktadır. Mustakimzâde, **Mecelletü'n-nisâb**, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 164a.

[20] Dr. Orhan Kurtoğlu, **Divan Şiirinde Mahlas Değiştiren ve Birden Fazla Mahlas Kullanan Şairler**, Bilig, sayı:38 (Yaz/2006), s. 75.

Yukarıda da belirtildiği gibi şairin "Hanîf" mahlasını niçin terk ettiğiyle ilgili kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte şairin yaşadığı dönemde "Hanîf" olarak bilinen birden fazla kişinin bulunması nedeniyle bu mahlastan ferâgat ederek kendisine "Servet" mahlasını uygun gördüğü düşünülebilir.

Gerçekten de şairin yaşadığı dönemde yaşamış ve eser vermiş olan birden fazla "Hanîf" bulunmaktadır. Bu isimler gerek yaşadıkları dönem, gerek hemen hemen aynı konular üzerine eser vermiş olmaları, gerekse de hayat çizgilerinin birbirlerine yakın olmaları nedeniyle zaman zaman bazı kaynaklar tarafından birbirleriyle karıştırılmıştır.[21]

18. yüzyılda "Hanîf" mahlasını kullanan üç kişi bulunmaktadır. Bu kişiler; 1189/1755'te vefât eden, Süleymaniye Medresesi'nde müderrislik ve Bursa kadılığı görevlerini yürüten ve "şârih-i Şifâ" olarak tanınan, Bağdat Defterdârı Üskübî Mustafa Efendi'nin oğlu Osmanlı âlimi Hanîf İbrahim Efendi ile Menâzilü'l-Haremeyn ve manzum Siyer-i Nebî gibi eserleri bulunan, Baltacı zümresinden olup Darüssaade yazıcılığı ve Dîvân-ı Hümâyûn hâcegânlığı yaptıktan ve bilinmeyen bir nedenle görevinden alındıktan sonra bir tür cezbeye tutulan, 1217 yılında vefat eden Seyyid İbrahim Hanîf Efendi ve dîvânını incelediğimiz Enderunlu Pazarbaşızâde Osman bin Sâlih'tir.[22]

Şairin daha önce kullandığı "Hanîf" mahlasıyla bir dîvân tertip edip etmediği veya tertip ettiyse bu dîvânın hangisi olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Nitekim Cemil Akpınar, DİA İslam Ansiklopedisi'nde yazdığı Hanîf İbrahim Efendi maddesinde bu konuda şu bilgiyi vermektedir:

"Hanîf mahlasıyla tanınmaları sebebiyle bazı kaynaklarda Hanîf İbrahim Efendi ile karıştırılan (meselâ bk. Osmanlı Müellifleri, I, 281; Hediyyetü'l-ʿârifîn, I, 39) iki Osmanlı âlimi vardır. Bunlardan biri önceleri Hanîf mahlasını kullanmış iken

[21] Cemal Aksu, **İbrahim Hanif Divanı**, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. VII.,

[22] Birbiriyle karıştırılan söz konusu şairler hakkında geniş bilgi için aşağıdaki kaynaklara bakılabilir: Cemal Aksu, **a.g.e.**, s. VII-XIX; Cemil Akpınar, **Hanîf İbrahim Efendi**, DİA İslam Ansiklopedisi, c. 16, s. 39-42.; Nurgül Özcan, **Seyyid İbrahim Hanîf'in "Siyer-i Nebî"si**, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 23, Mayıs 2011, s. 172-174.

sonradan Servet mahlası ile meşhur olan ve her iki mahlasla tertip edilmiş iki ayrı divanı bulunan İstanbullu şair Osman b. Sâlih'tir. (ö. 1180/1766) Süleymaniye (Hamidiye, nr. 1091/2) ve Topkapı Sarayı Müzesi (Hazine, nr. 973) kütüphanelerinde birer nüshası mevcut olan ve Osman b. Sâlih'e ait olduğu çağdaşı Murâdî ve diğer kaynakların verdiği bilgilerle doğrulanan (Silkü'd-dürer, III, 150; Râmiz, s. 55; Müstakimzâde, Mecelletü'n-nisâb, vr. 164a, 192a) Dîvân-ı Hanîf, Bursalı Mehmed Tâhir ile (Osmanlı Müellifleri, I, 282) Fethi Ethem Karatay (Türkçe Yazmalar, II, 207) tarafından Hanîf İbrâhim Efendi'ye nisbet edilmiştir."[23]

Cemil Akpınar söz konusu maddede kısaca Hanîf İbrahim Efendi'nin "Hanîf" mahlasıyla bir dîvân tertip etmediğini, Süleymaniye Ktp. Hamidiye 1091/2 ve Topkapı Sarayı Müzesi Hazine bölümü 973 numaralarda kayıtlı bulunan Dîvân-ı Hanîf'in, Hanif İbrahim Efendi'ye değil Osman b. Sâlih'e ait olduğunu, bazı müelliflerin yanlışlıkla bu dîvânı Hanîf İbrahim Efendi'ye nispet ettiklerini, oysa Dîvân'ın Osman b. Sâlih'e ait olduğunun özellikle Murâdî tarafından doğrulandığını ifade etmektedir. Gerçekten de Murâdî, Silkü'd-Dürer adlı eserinde Osman Servet hakkında bilgi verirken, Servet'in önce Hanîf mahlasıyla bir dîvân tertip ettiğini ve hatta kendisinin bu dîvânı zamanın sultanı Sultan Abdülhamid bin Ahmed Han'ın topladığı ve vakfettiği Darü'l-kütüb'de bizzat gördüğünü ve mütalaa ettiğini kaydetmektedir.[24] Yine Murâdî'ye göre şair, Hanîf mahlasından vazgeçerek Servet mahlasını alınca yeni şiirlerinden Servet mahlasıyla başka bir dîvân tertip etmiştir ve bu dîvânın tamamlanma tarihi 1177 senesine denk gelmektedir. Ayrıca Murâdî, bu dîvânın (Dîvân-ı Servet) şahsî kütüphanesinde bulunduğunu da belirtmektedir.[25] Murâdî dışında Hediyyetü'l-ârifîn adlı eserde de Servet'ten "Hanîfü'r-Rûmî" olarak bahsedilmekte ve Dîvân-ı Hanîf adlı Türkçe bir dîvânı olduğu bilgisi verilmektedir.[26]

Cemil Akpınar'ın da belirttiği gibi daha önce yazılmış hemen bütün kaynaklarda Süleymaniye Ktp. Hamidiye 1091/2 ve Topkapı Sarayı Müzesi H. 973 numarada kayıtlı bulunan Dîvân-ı Hanîf'in, Şifâ Şârihi Hanîf İbrahim Efendi'ye ait

---

[23] Cemil Akpınar, **a.g.m**., s. 40.
[24] Murâdî, **a.g.e**., s. 150.
[25] Murâdî, **a.g.e**. s. 150.
[26] Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyyetü'l-Ârifîn, Esma'ü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn**, C. 2, Maarif Basımevi, İstanbul 1955, s. 659.

olduğu belirtilmektedir. Bu kaynaklara istinaden Cemal Aksu, İstanbul Üniversitesi, Ty. 632 numarada kayıtlı nüshayı da ilave ederek bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.[27] Fakat daha sonra yapılan ilmî araştırmalar sonucunda yukarıda numaraları verilen Hanîf Dîvânı'nın İbrahim Hanîf Efendi'ye değil, Servet'e ait olma ihtimali güçlenmiştir. Bizi de Servet Dîvânı'nı hazırlamaya iten sebeplerin başında bu karışıklığı gidermek ve Servet ve Hanîf dîvânlarını etraflı şekilde incelemek gelmektedir.

Biz bu konuda bir karar verebilmek ve söz konusu Dîvân'ın hangi şaire ait olduğunu tespit edebilmek için her iki dîvânı da karşılaştırmalı olarak inceledik. Bu incelemeler sonucunda, bazı noktalarda tereddütlerimiz bulunmakla birlikte, aşağıda sıralayacağımız gerekçelere de dayanarak söz konusu Dîvân'ın, önceleri Hanîf mahlasıyla şiirler yazan ve daha sonra Hanîf mahlasını terk ederek Servet mahlasını tercih eden Osman b. Sâlih'e ait olduğu görüşünün daha uygun olacağı kanaatine vardık.

Bu kararı vermemizdeki ilk sebep, Dîvân hakkında Murâdî'nin tanıklığıdır. Murâdî, Servet'in Dîvân-ı Hanîf adıyla bir dîvân tertip ettiğini ve bu dîvânı zamanın sultanı Sultan Abdülhamid bin Ahmed Han'ın topladığı ve vakfettiği Dârül-kütüb'de gördüğünü ve tedkik ettiğini söylemektedir. Süleymaniye Ktp., Hamidiye 1091/2 numarada kayıtlı bulunan nüshanın başında da Sultan I. Abdülhamid'in tuğralı vakıf mührünün bulunması ve yazmanın bugün kütüphanenin Hamidiye bölümünde yer alması, Murâdî'nin verdiği bilgiyi doğrular niteliktedir.

Ayrıca İbrahim Hanif'e ait olduğu düşüncesiyle yapılan çalışmada yer alan bazı şiirlerde Servet'in asıl adı olan Osmân açıkça zikredilmektedir. Özellikle Dîvân'ın Münācāt ve Naʿtlar bölümünde yer alan 19 numaralı "Naʿt-ı Seyyid-i Kāināt ʿAleyhi Efḍalü's-Ṣalavāt" başlıklı şiirde şair, mahlasını ʿOṩmān-ı Ḥanīf olarak vermektedir:

[27] Cemal Aksu, **İbrahim Hanif Divanı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996. Tezimizde karşılaştırma amacıyla kullanacağımız şiir numaraları bu çalışmadan yapılacaktır.

Eyle luṭfuñdan eyā şāh-ı serīr-i kevneyn
Bende-i dergehiñ ʿOs̱mān-ı Ḥanīfā-yı bekām
(Münācāt ve Naʿtlar, 19/34)

Yine aynı bölümde yer alan 10 numaralı "Naʿt-ı Şerīf Ṣadaḳāt-i Redīf" başlıklı şiir ile 12 numaralı "Naʿt-ı Senedü'l-Aṣfiyā ʿAleyhi's-Selām Fī Külli Ṣubḥ u Mesā" başlıklı şiirde şairin mahlası bu kez "Derviş ʿOs̱mān" olarak geçmektedir:

Faḳīriñ Dervīş ʿOs̱mān ḫāk-i pāya ʿarż-ı ḥāl eyler
Seniñdir luṭf u iḥsān emr u fermān yā Resūlallāh
(Münācāt ve Naʿtlar, 10/8)

Şefāʿat ḳıl ġarībiñ Derviş ʿOs̱mān-ı günehkāra
Ne şübhe ḳābilü't-tevb ü recāsın yā Resūlallāh
(Münācāt ve Naʿtlar, 12/9)

Yukarıya aldığımız örnekler dışında Methiyeler bölümünde yer alan ve Sultan Mahmud'a yazılan 12 numaralı kasidenin mahlas beyti olan 17. beyitte ve Ebyāt bölümünde yer alan 20 numaralı beyitte de "Dervīş ʿOs̱mān" ismi kullanılmıştır. Ayrıca şair, Gazeller bölümünde yer alan 324 no'lu gazelde de asıl isminin Osman olduğunu ima etmektedir:

Kilkiñ Ḥanīf esās demi s̱ābitānedir
ʿOs̱mān Dede ṣanır işidenler ṣarīresin
(Gazeller, 324/5)

Bu bilgiler dışında Dîvân'ın Osman b. Sâlih'e ait olması ihtimalini güçlendiren başka bir durum da "Tarihler" bölümünde yer alan 11, 12, 13 ve 14 numaralı manzûmelerdir. Zîrâ bu manzûmeler, Darü's-saâde Ağası Beşir Ağa'nın yaptırdığı çeşmeler ve kütüphaneye düşülen tarihleri ihtiva etmektedir. 11 numaralı manzûme "Tārīḫ-i Binā-yı Çeşme-i Laṭīf-i Ḥażret-i Āġā-yı Dārü's-saʿāde" başlığını

taşımakta ve Beşir Ağa'nın 1157 yılında bir çeşme yaptırdığı ifade edilmektedir.[28] "Tārīḫ-i Kütübḫāne-i Münīf-i Ḥażret-i Āġā-yı Dārü's-saʿādeti'ş-Şerīf" başlığını taşıyan 12 numaralı şiirde ise Beşir Ağa'nın 1157 senesinde yaptırdığı bir kütüphaneye düşülen tarih bulunmakta ve şair Beşir Ağa'ya duyduğu sevgiyi ifade etmektedir.[29] "Tārīḫ-i Binā-yı Çeşme-i Laṭīf-i Ḥażret-i Āġā-yı Dārü's-saʿāde" başlığını taşıyan 13 numaralı manzume[30] ile "Tārīḫ-i Çeşme-i Laṭīf-i Ḥażret-i Āġā-yı Dārü's-saʿāde" başlığını taşıyan 14 numaralı manzûme de yine Beşir Ağa'nın 1157 ve 1156 yıllarında yaptırdığı çeşmelere düşülen tarihlerdir.[31]

Şairin hayatından bahsederken de değindiğimiz gibi Osman b. Sâlih, adı geçen Dârü's-saâde Ağası Maktûl Beşir Ağa ve onun katlinden sonra yerine geçen el-Hacc Beşir Ağa'nın hizmetinde Dârü's-saâde yazıcılığı yapmıştır. Dolayısıyla bir şairin, hizmetinde bulunduğu bir kimsenin yaptırdığı hayrâtına tarih düşmesi akla daha uygun görünmektedir. İbrahîm Hanîf Efendi ise müderrislik ve kadılık yapmış bir Osmanlı âlimidir ve kaynaklar onun adı geçen Dârü's-saâde ağası Beşir Ağa ile münasebeti bulunduğu noktasında bir bilgi vermemektedir.

Söz konusu Dîvân'ın Osman b. Sâlih'e ait olduğunu teyit eden durumlardan biri de Dîvân'da yer alan bazı gazel, rubai ve beyitlerin kimi yerde tamamen kimi yerde ise aynı kaynaktan çıktığını gösteren ufak tefek değişikliklerle Dîvân-ı Servet'te de yer alıyor olmasıdır. Şairin Hanîf mahlasını kullandıktan sonra bu mahlas yerine Servet mahlasını kullandığı ve bu mahlasla bir dîvân tertip ettiği bilindiğine göre büyük ihtimalle şair, özellikle az şiir yazılan harflerle gazel yazmaya çalıştığında sıkıntıya düşmüş, belki de kendisini bu sıkıntıdan kurtarmak amacıyla daha önce Hanîf mahlasıyla yazmış olduğu şiirleri üzerinde küçük değişiklikler yaptıktan, hatta bazı şiirlerde sadece mahlası değiştirdikten sonra bu şiirleri Servet mahlasıyla oluşturduğu Dîvân'ına da almıştır. Biz burada bu şiirlere birkaç örnek verdikten sonra diğerlerini belirtmekle yetineceğiz.

[28] Cemal Aksu, **a.g.e**. s. 95.
[29] Cemal Aksu, **a.g.e**. s. 96.
[30] Cemal Aksu, **a.g.e**. s. 97.
[31] Cemal Aksu, **a.g.e**. s. 98.

İbrahim Hanîf Divanı, Gazeller bölümünde yer alan 56 numaralı gazel aşağıdaki şekildedir:

Almış efendi dāireye bir civānı şeyḫ
Etmiş esīr o kāfire biñ müslümānı şeyḫ

Bir āfetiñ ki raḳṣı olunsa müẕākere
Görmem ġarīb o dem ki deperse ṭavānı şeyḫ

Meydān-ı ʿaşḳın olmuş çālāk cünbüşü
Almış koluna vāy o şeh-i dilsitānı şeyḫ

Etmiş velāyet ü şerefinden anı ḫabīr
Açmış o şūḫa ʿuḳde-i rāz-ı nihānı şeyḫ

Eyler Ḥanīf o ṭavrıla tesḫīr ʿālemi
Olmuş hemīşe giryezen-i şādmānı şeyḫ[32]

Bu gazel Servet Dîvânı'nda da şu şekildedir:

almış efendi dā'ireye bir civānı şeyḫ
etmiş esīr o kāfire biñ müslümānı şeyḫ

bir āfetiñ ki raḳṣı olunsa müẕākere
görmem ġarīb o demde deperse ṭavānı şeyḫ

meydān-ı ʿaşḳın olmuş o çālāk-i cünbüşü
almış koluna vāy o şeh-i dil-sitānı şeyḫ

[32] Cemal Aksu, **a.g.e**. s. 131.

etmiş velāyeti şerefinden anı ḫabīr
açmış o şūḫa ʿuḳde-i rāz-ı nihānı şeyḫ

ṣervet eder o ṭavr ile teshīr ʿālemi
olmuş hemīşe girye-zen-i şādumānı şeyḫ
(g. 25)

Yukarıda örnek olarak aldığımız bu gazelde görüldüğü gibi iki şiir arasında neredeyse hiçbir fark bulunmamaktadır. Her iki dîvânda da bu şekilde birebir aynı olan birkaç gazel daha bulunmaktadır. Bütünüyle aynı olan bu gazeller dışında bazı gazellerde ise gazelin içinde bulunan bir veya birkaç beyit arasında ufak değişikliklerle birlikte ortaklıklar bulunmaktadır. Söz gelimi, İbrahîm Hanîf Dîvânı'nda bulunan 50 numaralı gazelin ikinci, üçüncü ve dördüncü beyitleri şu şekildedir:

Gezerdi elden ele sūkgāh-ı ḫayretde
Metāʿ-ı kāle-i ḥüsnüñ şu deñlü buldu revāc

Seni raḳīb ile hem-püster olduġun göreli
Efendi üstüne ṣaġlıḳ dil oldu ḫasta mizāc

Zemān-ı pādişeh-i gül de pek temāşādır
Çemende bülbül olur naḳd-i şebneme muḥtāc[33]

Bu beyitler Servet Dîvânı'nda aşağıdaki şekildedir:

gezerdi elden ele sūḳ-gāh-ı ḫayretde
metāʿ-ı kāle-i ḥüsnüñ o rütbe buldu revāc

[33] Cemal Aksu, **a.g.e**. s. 128.

seniñ raḳīb ile hem-pister olduġun göreli
ṭabībim üstüne ṣaġlıḳ dil oldu ḫasta-mizāc

zamān-ı pādişeh-i gül de pek temāşādır
çemende bülbül ola füls-i aḥmere muḥtāc
(g. 20/2-4)

Görüldüğü gibi beyitler arasında birkaç kelime ve terkip farkı bulunmaktadır. Hatta nüsha farkları da dikkate alındığında bu farkların daha da aza indiği görülecektir.

Servet ve İbrahîm Hanîf dîvânları arasında gazeller dışında özellikle rubā'iler ve müfredler arasında ciddi oranda benzerlik ve ortaklık bulunmaktadır. Hatta rubā'iler bölümünde görülen müşterek şiirler gazellerden sayı bakımından oldukça fazladır. Örneğin İbrahim Hanîf Dîvânı, Rubāʿīler bölümünde bulunan 71 numaralı şiir aşağıdaki şekildedir:

ʿAşḳ öyle mi ʿuşşāḳı ḥamūl eylemeye
Erbābını fermānına ḳul eylemeye
Eşkimle eder yāre-i sīnem ülfet
Gökden ne iner ki yer ḳabūl eylemeye[34]

Bu şiir Servet Dîvânı'nda 69 numarada ve aynen bulunmaktadır.

Bu konuda yukarıda verdiğimiz örneklerin yeterli olduğunu ve konu hakkında bir fikir verdiğini düşünüyoruz. Bu örneklerle beraber her iki dîvânda tespit ettiğimiz müşterek şiirler aşağıdaki tabloda verilmiştir:

[34] Cemal Aksu, **a.g.e**. s. 317.

İbrahim Hanif Dîvânı	Servet Dîvânı
GAZELLER	**GAZELLER**
g. 32/ 1-4	g. 9/ 4-7
g. 44/ 1-4	g. 19/ 1-4
g. 50/ 2-4	g. 20/ 2-4
g. 56/ 1-5	g. 25/ 1-5
g. 64/ 3-4	g. 27/ 3-4
g. 66/ 1-5	g. 28/ 1-5
g. 203/ 1, 2, 4	g. 68/ 1, 2, 3
g. 216/ 1-3, 5	g. 71/ 1-3, 5
g. 222/ 2, 4	g. 73/ 2, 4
g. 287/ 1-5	g. 94/ 1-5
RUBĀʿĪLER	**MUKĀṬṬAʿĀT**
r. 4	r. 4
r. 9	r. 7
r. 17	r. 14
r. 19	r. 25
r. 23	r. 19
r. 25	r. 28
r. 26	r. 31
r. 27	r. 32
r. 28	r. 33
r. 31	r. 37
r. 32	r. 38
r. 33	r. 39
r. 36	r. 40
r. 37	r. 41
r. 39	r. 46
r. 40	r. 47
r. 41	r. 50
r. 45	r. 54
r. 46	r. 55
r. 58	r. 58
r. 60	r. 59
r. 62	r. 61
r. 63	r. 62
r. 64	r. 63
r. 65	r. 64
r. 69	r. 67
r. 71	r. 69
r. 74	r. 70
EBYĀT	**EBYĀT**
b. 3	b. 2
b. 13	b. 53

Bütün bu hususlarda tespit ettiğimiz müşterek noktalara rağmen kimi noktalarda temel bazı farklılıklar da bulunduğu görülmektedir. Bu durum da söz konusu Dîvân'ın hangi şaire ait olduğu konusunda tereddüt yaşamamıza sebep olmakta ve karar vermemizi güçleştirmektedir. Özellikle üslup ve içerik açısından bu iki dîvân karşılaştırıldığında "Hanîf" mahlasıyla tertip edilen dîvânda klâsik üslûba daha yakın bir üslûbu tercih eden, dinî duyguları terennüm eden daha dindar bir şair ile karşılaştığımız izlenimi uyanmaktadır. Dîvânda bilhassa Hz. Peygamber'e yazılan çokça şiir bulunmaktadır. Hz. Peygamber dışında "Medine" ve "Mevlânâ" redifli şiirlerin de kaleme alındığı görülmektedir. Hâlbuki "Servet" mahlasıyla tertip edilen dîvânda bir nüshanın başında bulunan tevhîd türünde yazılmış bir şiir dışarıda tutulursa, dinî muhtevalı hiçbir şiir bulunmamaktadır. Bununla birlikte "Servet"in şiirleri üslûp olarak daha rahat, günlük dilde yer alan ve aslında şiir diline çok da uygun düşmeyen çokça kelime barındıran, kelime oyunlarını seven, bolca deyim ve tabir kullanan, şiirde en sıradan sosyal hayat unsurlarına yer veren, aruz, kafiye ve redif gibi âhenk unsurlarını çok da önemsemeyen bir şairin şiirleridir. Bu açıdan bakıldığında bu iki dîvânın aynı şairin kaleminden ve his dünyasından çıkmış olabileceği noktasında ister istemez tereddütler yaşanmaktadır. Bu noktada yukarıda sıraladığımız gerekçeler ve klâsik şiir tarihimizde sayıca az da olsa bazı şairlerin, aynı mahlasın başka şairler tarafından kullanılması nedeniyle mahlas değiştirdiği, gençlik ve ihtiyarlık dönemlerinde farklı mahlaslar kullanma yoluna gittikleri veya bazı şairlerin manzumelerin türüne göre farklı mahlaslar tercih ettiği[35] göz önünde bulundurulduğunda "Hanîf" mahlasıyla tertip edilen bu dîvânın Osman b. Sâlih'e ait olduğu söylenebilir.

[35] Dr. Orhan Kurtoğlu, **a.g.m**., s. 73-75.

1.3. Edebî Kişiliği

1.3.1. Servet'in Şiiri ve Şairliği Hakkında Yapılan Değerlendirmeler

Râmiz, Âdâb-ı Zurafâ'sında Servet'in hayatı hakkında bilgi verdikten sonra, onun ilim ve irfan sahibi bir zât olduğunu, şiirde Sâbit'in yolundan gittiğini, taze mazmunlarıyla asrın gönül çeken ve beğenilen şairlerinden biri olduğunu söyler: "Merḥūm u merḳūm dāniş ü ʿirfān ile meẕkūr u maʿlūm eşʿārda Ṣābit üstāda peyrev ve vādīsine reh-rev ü pür-gū ve şuʿarā-yı ʿaṣrımızdan bir şāʿir-i dil-cū olup şiʿr ü inşā ve mażmūn-ı tāze-edāları şāyān-ı istiḥsān bir ẕāt-ı ṣāḥib-i ṣervet-i ʿirfān idi."[1]

Silkü'd-Dürer müellifi Murâdî'ye göre Servet, Anadolu ve Fars şairlerinin yolundan giden, edebiyat ve sanatta öne çıkan bir kimsedir. Ona göre şairin şiirlerinde latif mânâlar, kulağı doyuran ve okuyana güzel zevkler veren anlamlar bulunmaktadır.[2] Mustakimzâde de Tuhfe-i Hattâtîn'de Râmiz'le aynı görüşü paylaşmakta ve Servet'in şiirlerinin "Sâbitâne" olduğunu söylemektedir.[3] Esad Mehmed Efendi'ye göre de Servet, şiirde hüner sahibi, ilim, irfan ve olgunluğu bilen bir kimsedir.[4]

Şairin şiiri hakkında bir değerlendirme de iki nüshanın başında bulunan bir beyitte karşımıza çıkmaktadır. Osman Servet'in Dîvân'ının Süleymaniye Ktp. Tercüman bölümünde 13 numarada kayıtlı olan nüshası ile İzmir Milli Ktp. 1555 numarada kayıtlı nüshanın başında Hanyalı Osman Nûrî'ye ait aşağıdaki beyit bulunmaktadır:

Muʿciz idiğin bilmez idim şiʿrini Rūmuñ
Dīvānçe-i Ṣervet elime girmese Nūrī[5]

---

[1] Dr. Sadık Erdem, **a.g.e**. s. 57-58.
[2] Murâdî, **a.g.e**., s. 150.
[3] Mustakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi, **Tuhfe-i Hattâtîn**, Türk Tarih Encümeni Külliyatı, İstanbul 1928, s. 299-300.
[4] Esad Mehmed Efendi, **a.g.e**. vr. 21a.
[5] Abdullah Aydın, **Hanyalı Osmân Nûrî ve Dîvânı**, Gazi Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Ankara 2009, s.961.

Hanyalı Nûrî Osmân (ö. 1230/1815), XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başlarında o zamanlar Osmanlı hakimiyetinde bulunan Girit'te yetişmiş bir şairdir. Yukarıdaki beyitte şair, Servet'in şiirini icazlı söyleyiş özelliğiyle övmekte ve Servet'in Dîvânçesi eline girinceye kadar Anadolu şairlerinin şiirlerinin "mu'ciz" olduğunu bilmediğini ifade etmektedir. Bu şair ayrıca Servet'in şiirlerinin daha önce görülmemiş, gönül alıcı bir edâya sahip olduğunu söylemektedir:

Ya o nadīde edā muʿcize-gū
Ṣervet-i nādire-gūy-ı dil-cū

Şiʿri endek velī maʿnāsı çoḳ
Hīç o vādīde görülmüş söz yoḳ[6]

Hanyalı Osmân Nûrî, ayrıca Servet'in bir gazelini tahmis etmiş, bir beytini de sâkînâmesine almıştır.[7]

1.3.2. Servet'in Kendi Şiiri ve Şairliği Hakkındaki Değerlendirmeleri

Klâsik şiirimizde şairlerin, şiire, söze, lâfız ve mânâ münasebetlerine dair değerlendirmelerini yine şiirin imkânlarını kullanarak ifade ettikleri bilinen bir husustur. Kimi zaman mesnevilerin "Der Vasf-ı Sühan", "Der Vasf-ı Şiir" gibi müstakil bölümlerinde, bazen dîvânların mukaddimelerinde, kasidelerin fahriye bölümlerinde ve bilhassa gazellerin makta beyitlerinde şairler poetik görüşlerini ifade etme yoluna gitmişlerdir.[8]

Servet'in de şiire ve özellikle kendi şiirine dair görüş ve değerlendirmelerini çeşitli teşbih, mecaz ve imajlarla bilhassa gazellerin mahlas beyitlerinde dile getirdiğini görmekteyiz.

---

[6] Abdullah Aydın, **a.g.e.**, s. 511
[7] Abdullah Aydın, **a.g.e.**, s. 446, 481.
[8] Muhammet Nur Doğan, **Eski Şiirin Bahçesinde**, Yelkenli Yayınevi, İstanbul 2011, s. 100.

Servet'in kendi şiirine dair ilk ve en temel düşüncesi, şiir tarzının "Sâbitâne" olduğudur. Şair, dîvânda yer alan iki beyitte açıkça Bosnalı şair Sâbit'in şiir tarzını benimsediğini, onun hayırlı bir takipçisi olduğunu, bu tarzda güzel örnekler verdiğini ve kaleminden hep "Sâbitane" eserler çıktığını ifade eder:

olursa s̱ābite s̱ervet ʿaceb mi ḫayr-ı ḫalef
eden mübādele yaḫşī alıp yamān mı verir
(g. 44/10)

hep s̱ābitānedir eṣer-i dūde-i ḳalem
s̱ervet eder mi şuḳḳaya hīç maḥrem āḫarı
(g. 138/5)

Servet, bir şiirinde müstesna bir şair olduğunu belirttikten sonra münkir olanların kendisini göremeyeceğini ama hakkı gören gözlerin ışığı olduğunu ifade eder. Belki de yaşadığı dönemde kıymetinin bilinmediğini düşünüyor olsa gerek, zamanın insanlarının kendisini bilmemelerine şaşılmaması gerektiğini, zîrâ kendisinin birçok insanın bilemeyeceği aklı yakan bir muamma olduğunu belirtir. Ardından tabiatını bülbüle benzeten şair, kendisini teselli ederek gam dikenliğine düşse de üzülmemesi gerektiğini, çünkü o dikenlik içinde güzel bir gül olduğunu söyler:

ḫāce-i nükte-şināsında istiṣnāyım
ḳaleme gelmez isem lafẓ değil maʿnāyım

gözüne gösteremez münkir olan gör ki beni
ḳurre-i merdümüñ dīde-i ḥaḳ-bīnāyım

ne ʿaceb bilmeseler hīç bizi ebnā-yı zamān
bir muʿammā-yı ḫıred-sūz-ı dil-i dānāyım

oldu çün bülbül-i tabʿım mütesellī s̱ervet
ḫār-zār-ı ġama düşdümse gül-i raʿnāyım
(g. 95/ 1-3, 5)

Şair bir şiirinde bu yaşlı âlemde tâze kaleminin şiir hocasına bir asa gibi yardım ettiğini belirterek şiirinin yeni olduğunu vurgular. Başka bir şiirinde ise şiirini bir eve benzeterek yaptığı evin yeni tarzda kendinden önce şiir yazan şairleri unutturduğunu belirtir:

bu cünbiş ʿālem-i pīrīde ḫāce-i naẓma
ʿasā-yı kilk-i terin s̱ervetā ʿiānetidir
(g. 48/6)

meremmāt ile s̱ervet yapdığıñ beyt-i ḫarābātī
bu resme vādī-i nev-ṭarḥda eslāfı unutdur
(g. 45/5)

Bir başka şiirinde şair, hayal elbisesinin kaba saba olmasına mukabil, şiire dair tüm güzellikleri içinde bulundurduğunu ifade eder:

s̱ervet egerçi s̱evb-i ḫayāliñ ḳaba ṣaba
lākin muḥassenāt-ı şiʿir cümle münderiç
(g. 22/6)

Kalemi bir ata, sözü ise bir ovaya benzeten şair, insanın bindiği atın hünerini bilmesi gerektiğini ifade ederken, zımnen de bu hünerin kendisinde bulunduğunu ima eder:

ḳullan ḳalemi deşt-i süḫanda hele s̱ervet
ādem hünerin bilmelidir bindiği atıñ
(g. 80/6)

Şaire göre şiirleri paha biçilemez değerdedir:

beşer beşer ṣayılan naḳd-i āferīn gibi
metāʿ-ı şiʿrine s̱ervet seniñ bahā olmaz
(g. 58/5)

Şair, şiirini gören üstatların bir ipe inciler dizilmiş olduğunu sanacaklarını belirtir ve şiirinin her bir mısrasının ipe dizilmiş inciler gibi değerli ve parlak ifadeler, mânâlar taşıdığını söyler:

gören her ḥarf-i naẓmım tār-ı mıṣṭarda benim s̱ervet
ṣanır üstādlar dürr ü leāli bir ipe dizmiş
(g. 67/5)

Şairin kalemi çiçeklere kuş diliyle Manṭıku't-Ṭayr okumaktadır ve dünyadaki hiçbir bülbülde böyle bir ötüş güzelliği yoktur:

oḳur ezhāra ḫāmem ḳuş diliyle manṭıku't-ṭayrı
hezār-ı gülsitān-ı dehrde yoḳ öyle bir şaḳraḳ
(g. 76/4)

Servet, kalemin dik duruşu ve yazarken çıkardığı cızırtıdan yola çıkarak kalemini bir müezzine benzetir ve kalem müezzininin kâmete başlamasıyla sözlerin sayfada camide saf tutan insanlar gibi saf tuttuğunu söyler:

s̱ervet mü'eẕẕin-i ḳalem artırdı ḳāmeti
saṭr-ı süḫan ṣaḥīfede ḳurdu ʿaceb ṣufūf
(g. 74/5)

Kalemin siyah mürekkebe bulanmasından hareketle Servet, kalemini siyah sarık giymiş bir kadı gibi düşünür şairlik konusunda kaleminin hüküm verdiğini söyler:

ṣervet cevāz-ı mes'ele-i şāʿiriyyeti
ḫāmem siyāh ʿimāme giyip eyler ictihād
(g. 26/6)

Şair, kendisini bir mimar gibi düşünmekte ve beyt kelimesinin ev anlamını da kullanarak yazdığı beyitlerin sağlam bir yapıda olduğunu ifade etmektedir:

pesend-i ṣanʿat-ı miʿmār-ı tabʿına ṣervet
olursa böyle gerek beyt-i muḥkemu't-te'sīs
(g. 60/6)

Şaire göre dîvânını görmeyenler usül ve kaideden bî-haber olacaklardır:

görmeyen dīvānımı bilmez rüsūm u ḳāʿide
ḫāce-i bī-ṣervetin āyīni yoḳ erkānı yoḳ
(g. 78/5)

1.3.3. Servet'in Şiiri, Dil ve Üslûbu

Klasik Türk edebiyatında özellikle 17. yüzyıldan itibaren çeşitli üslûp hareketlerinin etkili olduğu bilinmektedir. Bu dönemde "Klasik Üslûp" adı verilen ve 16. asır şairlerinden Bâkî'nin temsil ettiği üslûbu devam ettiren şairlerin yanı sıra "Sebk-i Hindî", "Hikemî Tarz" ve "Mahallileşme/Mahallî Tarz" olarak isimlendirilen üslûpları tercih eden şairler de ortaya çıkmaya başlamıştır.[9]

[9] Bu konuda bilgi için aşağıdaki kaynaklara bakılabilir: Ali Fuat Bilkan, **"Orta Klasik Dönem (1600-1700) Şiir"**, Türk Edebiyatı Tarihi, c. II, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006; Ömer Faruk Akün, "**Divan Edebiyatı**", DİA, c. 9, s. 389-427; Mustafa İsen vd., **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara 2006; Halûk İpekten, **Nâilî, Hayatı-Sanatı-Eserleri**, Akçağ Yayınları, Ankara 1999; Ahmet Atillâ Şentürk, Ahmet Kartal, **Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergah Yayınları, İstanbul 2004; Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, MEB Yayınları, İstanbul 2001.

Bu üslûp hareketlerinden biri olan "Mahallileşme", daha adından ve bir akım olup olmadığından başlayarak, ne zaman başladığına kadar üzerinde çeşitli tartışmalar ve tereddütler bulundursa da[10] Klâsik edebiyatımızda Bosnalı Sâbit'in bu üslûpta öne çıkması ve şöhret bulmasından sonra özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda oldukça etkili olmuş bir üslûp anlayışıdır. Hatta kimi araştırmacılar bu üslûp anlayışının Cumhuriyet'ten hemen önce etkili olan ve etkileri Cumhuriyetten sonra da devam eden Milli Edebiyat hareketiyle kemâle erdiğini ifade eder.[11] Bu üslûp hareketi üzerinde çeşitli tartışmalar söz konusu olsa da araştırmacılar genellikle Mahallileşmenin aşağıdaki hususları içerdiği konusunda birleşmektedir:

1. Şiirde konuşma dilinin kullanılması, halk tabirleri ve mahallî söyleyişlerin şiire girmesi.
2. Atasözleri ve deyimlere sıkça yer verilmesi.
3. Günlük, sıradan olayların ve sosyal hayat unsurlarının şiirin konusu haline getirilmesi.[12]

Dîvânını incelediğimiz Servet'in şiirleri değerlendirildiğinde şairin üslûbunun Mahallileşme olarak adlandırılan üslûp hareketi içerisinde olduğu açıkça fark edilmektedir. Biz burada özellikle Mahallileşmenin yukarıda maddeler halinde verilen özellikleri çerçevesinde şairin üslûbunu değerlendireceğiz.

Şairin şiirlerinde günlük konuşma dilinde yer alan çok sayıda kalıp ifade ve tabirlere yer verdiği görülmektedir. Sevgi, öfke, uyarı, takdir, azarlama, kınama, rica gibi duyguları ifade eden, dua veya beddua kalıbında olan ya da çeşitli durumları somutlaştırmak için halk arasında çokça kullanılmakta olan "cemaate rahmet", "darısı başına", "üstüne sağlık", "Allah şifa versin", "Allah'ı seversen", "yağlı kapı", yılan hikâyeti", açık göz", "kız oğlan kız", "yüz karalığı", "neme lazım", "ayak

[10] Bu tartışmalarla ilgili genel bir değerlendirme ve Mahallileşme hakkında bilgi için Doç. Dr. Ziya Avşar'ın şu makalesine bakılabilir: Doç. Dr. Ziya Avşar, **Gölge Avıyla Boşalan Bir Sadak: Mahallileşme**, Turkish Studies, Türkî-i Basit Özel Sayısı, Volume 4/5, Summer 2009 s.19-33 ayrıca Türkî-i Basit ve Mahallileşme için yukarıda adı geçen derginin özel sayısında yer alan diğer makalelere de bakılabilir.

[11] Doç. Dr. Şener Demirel, **XVII. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Anlam Boyutunda Meydana Gelen Üslup Hareketleri: Klasik Üslup-Sebk-i Hindî-Hikemî Tarz-Mahallileşme**, Turkish Studies, Volume 4/2, Winter 2009, s.303.

[12] Doç. Dr. Ziya Avşar, **a.g.m.**, s. 20.

bağı", "ehven-i şer", "ömrü çok ola" gibi tabirler şairin şiirlerinde kimi zaman çeşitli kelime oyunlarıyla yer almaktadır:

imām efendiyi ısḳāṭ eder bu bī-minnet
denir ḍurūbdandır **cemāʿate raḥmet**
(g. 14/1)

ceẕbe-i pertev-i ḥüsnüñ aña da etmiş eṣer
neme lāzım benim ey mihr-i leṭāfet şeb-nem
(g. 93/3)

şarāb-ı laʿlini bir kerre görmeğe teşne
ḥabāb-ı bāde ḳadar var mıdır bir **açıḳ göz**
(g. 55/2)

eṭıbbāya denilmez ibtilām **Allāh şifā versin**
a ṣervet ḥāl-i zārım āh tesliyyet ḳabūl etmez
(g. 59/5)

ḳıldı murġ-i hevesi dāne-rübā-yı iḳbāl
darısı başına ey mezraʿa-gāh-ı āmāl
(g. 89/1)

eger ṭıflāna dense germ-terdir daḫi minnetsiz
ṣoġuḳdur pek niçin ebkāra derler hep **ḳız oġlān ḳız**
(g. 54/1)

dil-i pür-ḫūnun olmuş **ḳan ḳarındaşı** meger sāġar
anıñ **keyfi yerinde** ġam-güsārı var benim yoḳdur
(g. 46/2)

hīç sevilmez mi gel **Allāhı seversen** ṣūfī
böyle dilber ki ola hem nāzik ü hem nāzende
(g. 127/2)

bu fıḳra pīç-i ḫatından dilin şikāyetidir
tamām ḳırḳa sürer bir **yılan ḥikāyetidir**
(g. 48/1)

ayaḳ bağı liḳā-yı ḥoḳḳa-i eşʿār idi şervet
olaydı vāḳıʿā pīçīde-pā-yı ḫāme her mūya
(g. 128/5)

kuş tüyüne miṯāl idi bālīn-i rāḥatı
gördüm ʿalīl ġonca yatardı firāşda
(g. 119/3)

naḳḳāşda buluncaya dek **yaġlı bir ḳapı**
ebvābı devre başladı ol şūḫ-ı der-be-der
(g. 42/3)

ne **yaġlı ballı** idiñ yoġ idin miyānede sen
bizimle dün gece ḥelvāda başḳa ṣoḥbeti var
(g. 35/5)

ol ṭıfl-ı nāz **çoḳ yaşasın** diñledi biraz
bu naḳl-i ser-güẕeştimi ṣanmış meger miṯāl
(g. 91/5)

sen ol **ayaḳlı tevārīḫ** oṭurduġun yerde
cihānı geşt ede tīmūr gibi bir aʿrac
(g. 21/3)

ṭutdu āġāzesi çün ʿālemi kūy-i yāriñ
cān evinde ne fenā ṣancısı var aġyārın
(g. 81/1)

seniñ raḳīb ile hem-pister olduġun göreli
ṭabībim **üstüne ṣaġlıḳ** dil oldu ḫasta-mizāc
(g. 20/3)

şeyṭāna körlük ʿāşıḳı gözden çıḳardı yār
bu çeşm-i intiẓārın alırken çapaġını
(g. 149/5)

Yukarıda verilen tabirlerin dışında şairin günlük dili fazlasıyla şiirlerinde kullandığı ve bunu özellikle bir üslûp olarak benimsediği anlaşılmaktadır. Konuşma dilinde sıkça rastlanan "sallapati", "basbayağı", "kaba saba", "laklak", "mızmız", "küsülü", "kelek" gibi kelimeler ve şiir diline çok da uygun düşmeyecek "eşek", "pire", "merkep", "saman", "kaval şaval" "çapak" "çamur", "batak", "sağdıç", "kazan", "patırdı", "çimdik" gibi kelimeler şairin şiirlerinde sıkça karşımıza çıkmaktadır:

bir **ṣallapati** söz ile cumhūru dağıdır
aġyār-ı kāfiriñ sözü şeyṭān çomağıdır
(g. 50/1)

ṣābit ḳadem olup çek ayaġı bu bezmden
saña remiz değil dediğim **başbayağıdır**
(g. 50/4)

ne bilsin pīç ü tāb-ı ḥāl-i zārım ṣūfī-i aḥmaḳ
göñül gīsū-yı yāre āh kim bağlandı **ḳışḳıvraḳ**
(g. 76/1)

sipihr s̱ıḳlet-i gerdūndan amān mı verir
bu bārı çekmeyecek **merkebe samān** mı verir
(g. 44/1)

ḳalem gūyā mükeyyif şāʿir-i mükṣ̱ir ḳadar söyler
güzel manṭıḳdır ammā n'eyleyim ġāyetle **mızmızmış**
(g. 67/3)

egerçi mufṭır ise ṣavm-i hecri būs-ı lebiñ
yeter yeter **küsülü** ṭurma ʿāşıḳ ile barış
(g. 64/2)

eşkāl-i ehl-i necme göre ṭārem-i felek
deryā-yı ḥikmet-i ḥaḳḳa nisbetle bir **kelek**
(g. 83/1)

zaḫm-ı āfet-zede-i rāḥatın ayā nereden
câme-ḫābında ne ṣıçrarsın efendi **pireden**
(g. 106/1)

var da ʿaṣā-yı nāyı a ney-zen başına çal
kilkin yanında naġmeleri hep **ḳaval şaval**
(g. 91/1)

s̱ervet egerçi s̱evb-i ḫayāliñ **ḳaba şaba**
lākin muḥassenāt-ı şiʿir cümle münderiç
(g. 22/6)

dikiş ṭutmaz diyü sūzen gibi ṭurma ṣaḳın **dimdik**
perend-āsā şikāf-ı kāle-i maṭlūba ur **çimdik**
(m. 40)

Şairin şiirlerinde kaba ve argo sayılabilecek kelime ve tabirlere de sıkça yer verdiği görülmektedir:

būs ederken yedi çoḳ ḍarbını yāriñ aġyār
gidi yumruḳ mezesi ile içermiş ṣahbā
(g. 1/2)

burnu büyür gelse cinsi yanına **aḥmaklarıñ**
seyret āmed-şodde daḳḳ u laḳḳını laḳlaḳlarıñ
(g. 85/1)

dil-i raḳībe düşer mi hevā-yı şevḳ-ı viṣāl
hümā-yı evc-i ḥüsün ṣayd olur mu **kerkeneze**
(g. 131/2)

çāk etdi gitdi perde-i nāmūs-ı ʿişmeti
aġyār gibi görmedim ʿālemde **ʿārsız**
(g. 57/3)

seni **kepādeye** döndürdü zūr-bāzūdan
dedim mi saña kemān gibi **el ile elleş**
(g. 65/2)

bu ḫānıñ loḳma-ḫārı kepçe kepçe ġam yuṭar elbet
sen ʿaşḳı aġzınıñ ḳaşıġı mı ṣandıñ behey **ṭaşlaḳ**
(g. 76/2)

tamām sāḳī-i bezm etdi ehl-i meclisi germ
ne **ḳaḥbeniñ ḳızıdır** āh bāde-i bī-ġış
(g. 65/6)

eder mi **baldırı çıplaḳ** bu rütbe serkeşlik
niçin o serv-i sehī kendi ḳadrin eyler pest
(g. 15/3)

n'eyleyim ol şaḫṣı kim **lā-farḳ ola ḥayvāndan**
bir de ʿaḳlı var imiş iẕʿānı yoḳ ʿirfānı yoḳ
(g. 78/4)

ġażabla burnu fıtırdar velī münāsibdir
ṭoñuz ṭamında o **ḫınzīra** bulduġum bir mesken
(g. 108/3)

işrāb ederseñ eşribeyi yoḳ demez velī
var mı o **köfte-ḫūra** efendi yemek yemek
(g. 83/3)

ḳuru lāḳırdı imiş āzmāyişi ṣervet
ṭabīʿat-i şuʿarā gibi var mı bir **geveze**
(g. 131/7)

ṣervet eşʿārını cemʿ etse dil-i dīvāne
ḥıfẓı pek müşkil olur **ṣaçma** olan güftārıñ
(g. 81/7)

ḳodu **ḥarīfi** verem ṣūretine vaʿd-i kibār
dilenci değneğine döndü ṣūfī-i cerrār
(m. 17)

döndürür başına pervāne gibi her **hödüğü**
mevlevī-ḫānede ney-zen başı çaldı düdüğü
(m. 80)

be-rabb-i kaʿbe saña düşmez oldu luʿb-ı ṭufeyl
adın da baḳ ḥācıyatmaz nedir bu **farfaralıḳ**
(g. 77/3)

ḳalem ḳalem gezer ehl-i bıżāʿa kātip arar
süḫan gibi ʿaceb ʿālemde var mı bir **kösnük**
(g. 82/3)

teşrīfiñ intiẓārı ciger-sūz iken raḳīb
geldi **kilāb gibi** kebābın ḳoḳusuna
(g. 121/2)

Yukarıda ifade edildiği gibi şairin, günlük hayatta kullanılan İstanbul Türkçesini kullanmakla birlikte şiire mahsus bir kelime kadrosu ayrımına gitmeden hemen her kelimeyi şiirde rahatlıkla tasarruf etmekten çekinmediği görülmektedir. Hatta şair kimi şiirlerinde İstanbul Türkçesinde yer almayan ve daha çok yerel ağızlarda kullanılan kelimeleri dahi şiirinde kullanmaktadır:

ne **ṭırpān** çekdiğin dükkānda berber bilmiyor ṭutdur
çayır çayır ġam-ı ḥüsn ile yāriñ yolduğu otdur
(g. 45/1)

ol gül-beden leṭāfet ile cāme-dūz olup
geldi ṣadā-yı ḫāresi işte **ḳıġış ḳıġış**
(g. 61/8)

rāyegāndır meyvesi ṣervet o kāfir bāġbān
kūyunu ol naḫl-i nāzıñ vāh varmış **bellemiş**
(g. 62/6)

ṣervet bu ʿarṣa-gāhda ḥayvān daḫi meger
mümkün müdür ki ḥāṣılı başın **otarmasın**
(g. 98/7)

ocaġı **söyüneceğin** hep ʿayārı alçaḳdır
inanma cümle-i kīmyā-gerāna lāf körük
(g. 82/4)

elek elek arıyor kişt-zār-ı āfāḳı
ne aç gözlü imiş ḫilḳati bu **ġırbālın**
(g. 104/6)

istersen o mażmūnu daḫi yāre **ṭapışdır**
bu yazdıcaġın teẕkireye mūm yapışdır
(g. 43/1)

raḳīb-i kāfiriñ hīç ḳurtuluş yoḳ pençesinden kim
yine çengāl-i zülf-i dil-rübāya atdı bir **çıltak**
(g. 76/7)

ṣanırsın mermer üzre tūde-i ṣābūn-ı germ-ābe
bu kūh-istān-ı dehrin seng-zārı öyle **ḳaypancaḳ**
(g. 76/6)

pek **ġurrelenme** pertev-i nemcin kemāline
hīç baḳmadıñ mı mihr-i cihānın zevāline
(g. 116/1)

ġażabla burnu **fıtırdar** velī münāsibdir
ṭoñuz ṭamında o ḫınzīra bulduġum mesken
(g. 108/3)

bunu çoḳ sürme ḳalḳıp bir başīret ehline **aşlat**
gözün ṭutduysa ḫāk-i āsitān-ı dilberi çek yat
(g. 16/1)

yeleklenip ḫaṭ-ı mūyun ile alır menzil
efendi terkeş oḳu muydu nāvek-i müjgān
(g. 102/4)

lüle-i çeşme gelince eşk-i dil ġarḳ-āb olur
şimdi bildim bu ṣuyun mecrāsı çoḳdan **ḳaġşamış**
(m. 31)

Mahallileşme üslûbunu tercih eden şairlerin şiirlerinde görülen en önemli hususlardan biri de günlük hayatın türlü sahnelerini şiirlerinde kullanmalarıdır. Bu şairlerin şiirlerinde sosyal hayat hemen her unsuruyla şiirin malzemesi olarak kullanılır. Bu yönüyle de söz konusu şairlerin şiirleri edebiyat tarihi için olduğu kadar sosyal ve kültürel unsurların zenginliği ile kültür ve medeniyet tarihi için de zengin birer kaynak niteliğini taşımaktadır. Dîvânını incelediğimiz Servet'in şiirleri de bu açıdan oldukça değerli unsurlar barındırmaktadır. Dîvânda yeme içme kültüründen kıyafetlere, semt isimlerinden kullanılan para birimlerine, türlü âdet, inanış ve uygulamalardan mesleklere ve mesleklerde kullanılan aletlere, hastalıklar ve tedavi yöntemlerinden oyunlara, çeşitli musiki aletlerinden eğlence hayatına varıncaya kadar Osmanlı toplum hayatının hemen her tablosu yer almaktadır. Osmanlı hayatının çeşitli sahnelerini içermesi bakımından şairin şiirleri önemli bir kaynaktır.

Şairin şiirlerinde şehir ve semt isimlerinden İstanbul (g. 117/2), Boğaziçi (g. 3/1, 102/3), Vefa (g. 8/4), Kuruçeşme (g. 11/1), Harami Deresi (g. 39/4), Eminönü (g. 123/1), Göksu (g. 123/1), Kemerler (g. 125/3), Taşkasap (g. 44/5), Salmatomruk (m. 52), Çekmece (g. 151/1), Kızılpınar (g. 50/3), Sakız ve Erdek (g. 88/1), Çanakkale (g. 102/3), Mısır, Şam ve Kandehar (g. 117/2), Tataristan (m. 38)

geçmektedir. Ayrıca Ceyhun (g. 144/3), Nil (g. 117/1) ve Tuna (g. 112/1) nehirlerinin adı geçmektedir.

Çeşitli meslekler ve görevliler ile bu meslek ve görevlere ait alet ve uygulamalar da şiirlerde kullanılmıştır: kasap (g. 44/5), berber (g. 45/1, 124/1, 145/3), câme-dûz (g. 61/8), hayyât (g. 45/4), remmâl (g. 104/1), kehhâl (g. 104/3), hammâl (g. 104/8), tellâk (g. 61/3, 75/4, m. 78), hamamcı (m. 50), kuyumcu (m. 66), hokkabaz (g. 31/4, 61/5, 114/4), resenbaz (r. 44), canbaz (g. 106/2), karakollukçu (g. 9/1), hânende (g. 39/3, 83/4, 88/3, 106/4, 127/1), sâzende (g. 127/1) mutrıb (g. 86/3, 90/3, 119/4, 149/2), nâsic (g. 124/5) nakkaş (g. 42/3) tabip (g. 7/1, 16/3, 20/3, 35/7, 37/3, 44/4, 52/2, 78/3, 90/7, 101/8, 148/3, m. 14, 18), mimar (g. 52/3, 60/5), kâtip (g. 82/3, 111/2), müneccim (g. 97/3), dellâl (g. 124/2), peyk (g. 142/8), dilenci (cerrâr) (m. 17), kassâm (g. 134/4), meşşâṭa (g. 16/6), imam (g. 14/1, 35/6, 150/4), müezzin (g. 74/5, 150/4), vâiz (g. 71/1-5, 80/3), şeyhbender (124/1), kayyım (g. 92/5), şekerci (m. 34), keresteci (m. 45), haffâf (m. 8), tabbâh (m. 54), muvakkıt (g. 61/1), mülâzım (g. 33/1), mücellit (g. 4/5), yamak (g. 50/3).

Şairin dîvânında sosyal hayatta kullanılan alet ve eşyalara yer verilmiştir: keser (g. 52/1), kerpeten (g. 52/1), şamandıra (g. 77/4), mankal (g. 33/3, 65/5, 104/7), micmer (g. 33/4), fener (g. 52/5, 94/4), hayâl-i fener (g. 89/4, 102/5), kantar (g. 76/8), masura (g. 76/9), işkence (g. 15/4), cendere (g. 4/4, 68/6, 111/9), bizlengic (m. 75), oturak tahtası (g. 15/4), kuyumcu potası (m. 66), mastaba (g. 15/4), pister (g. 17/5, 20/3, 33/5, 87/5), mıh (g. 22/2), çekiç (g. 22/2), cüzdan (g. 28/2), tas (g. 31/1, 86/1), misvak (g. 37/1), yangın tulumbası (g. 42/1), ibrik (g. 44/8), cınbız (g. 54/2), mıknatıs (g. 60/4), defter (g. 47/3), çarûb (g. 63/3), cetvel (g. 67/4, 90/6), çekmece, sepet ve sandık (g. 75/1), kaşık (g. 76/2), kepçe (g. 76/2), fitil (g. 77/4), top ve çevgân (g. 78/2), şane (g. 92/2), ceres (g. 16/7, 92/3), mendil (g. 92/11), mıkraz (g. 97/2), kese (g. 99/3), çengel (g. 104/4, 145/9, r. 3), gırbâl (g. 104/6), hayta ve suzen (g. 107/5, m. 40), firaş (g. 119/3), hacıyatmaz (g. 77/3, 125/11), tırpan (g. 45/1, 129/4), meşrebe (m. 22), tencere (g. 44/7, 149/10), zil (g. 92/2), humbara (g. 77/2), câme-hâb (g. 106/1, 113/1), makas (g. 22/4).

Dîvânda yeme içme kültürü ile ilgili oldukça zengin bir çeşitlilik göze çarpmaktadır. Şiirlerde tespit edilen içecek, yiyecek, meze, tatlı, meyve ve sebzeler şunlardır: kebap (g. 5/2, 111/7, 121/2, 132/1, 145/1, m. 7), şiş kebap (g. 44/5, r. 3, m. 70), cızbız (g. 54/3), ızgara (g. 14/4), pilav (g. 44/7, 125/7), yalancı dolma (g. 107/4), yahni (g. 107/4), söğüş (g. 61/6), çerez (g. 57/3), yumruk mezesi (g. 1/2, r. 3), pestil (g.125/5), zerde (g. 125/7), ḳahve (g. 3/3, 125/9), boza (g.8/2), şeftali (g. 9/5, 62/1, 72/5), kiraz (g. 131/1), ayva (125/5), tilki kuyruğu ve misket üzümleri (g. 17/5), elma (g. 62/1), kavun (m. 3), karpuz (m. 3), kestane (22/1), ceviz (g. 82/1), ekmek (nân) (g. 88/4, 121/4), nemek (g. 24/5, 88/6).

Dîvânda Osmanlı toplum hayatının çeşitli âdet, uygulama ve inanışlarıyla ilgili zengin bir malzeme bulunmaktadır: çocuklara elifba öğretilmesi (g. 1/1), cuma günü sala verilmesi (g. 1/5), helva sohbetleri (g. 35/5), mushafı öperek veya elini mushafa koyarak yemin etmek (g. 29/5, 93/5, 109/4), Mısır Çarşısı ve güvercinler (g. 75/5), malı Eminönü'nden denize dökmek (g. 104/2), ateş kayıkları (m.64), Boğaz'daki Şeytan Akıntısı (g. 36/1), Rum çocuklarının vaftiz edilmesi (g. 54/4), çeşitli kitaplardan fal bakılması (g. 66/3, 91/4, 142/10), bebeklerin kundağa sarılması (g. 85/3), üç aylarda ibadetlerin artması (g. 80/1), yahni kapan adı verilen yeniçeriler (107/4), içki yasağı (g. 132/4, 149/1), başa mendil sarmak (g. 92/11), ayağa mest giyilmesi (m. 8), cemrelerin düşmesi (g. 80/5), ayaklı meyhaneler (g. 11/3, 125/2), etek öpmek (g. 118/3), bitkilerin iple bağlanması (g. 38/2, 149/7), papağanlara ayna ile konuşma öğretilmesi (g. 46/3), kadeh duası (g. 24/4), temcid vaktinde ilahiler okunması (g. 3/6, 95/4), eşyanın mezada verilmesi (g. 2/4), kitaba mum yapıştırmak (g. 43/1), güneş tutulması (g. 74/2), mukaddimetü'l-ceyş adı verilen öncü birlikler (g. 110/2), yetim malının veraseti (g. 134/4), meyhane köşelerine salkım asılması (r. 24), cezanın suça göre verilmesi (g. 144/5), kavunun koklanması (m. 3), zemzem suyu (g. 100/3), kuşluk namazı (g. 114/1), Kabe sürmesi (g. 136/4), şeker çiğnemek (g. 37/4), Kızılelma (g. 9/5), harabelerde hazine bulunduğu düşüncesi (g. 23/2), ayağın uğurlu geldiği düşüncesi (g. 34/3), her iş için hayırlı bir saat olduğu inancı (g. 35/9, 142/7).

Dîvânda musikî aletlerinden tanbur (g. 9/2, 86/3), def (g. 83/4, 88/3), kânun (g. 90/3, 144/3), ney (g. 91/1), kaval (91/1), dilli düdük (g. 82/5, m. 68) yer verilmiş,

ayrıca musikî ile ilgili mızrab (g. 11/2, 90/3), makam (g. 86/3, 144/3, r. 25), usûl (g. 88/3, r. 25), dümtek (g. 88/3), pes (g. 86/3), perde (g. 144/3), neyzen (g. 91/1), fasıl (g. 39/3), şehnâz (g. 39/3), sabâ (87/9), ser-mehterân ve nevbet (g. 87/9) gibi kavramlar kullanılmıştır.

Şairin şiirlerinde imâme (g. 26/6, 48/5), destâr (g. 81/3, 98/3), kuşak (g. 90/4), hırka (g. 97/5, 113/2), ruba (g. 98/4), kaftan (g. 146/1), destmâl (g. 105/4), arak-çîn (g. 90/4), entari (g. 146/1) hilâlî gömlek (g. 47/2) gibi kıyafetlere rastlanmaktadır.

Dîvânda ayrıca frengi (g. 90/7), remed (g. 104/3), zatülcem (g. 16/3), ırkunnisâ (g. 115/4), kulunç (g. 23/1), illet-i zîk (g. 151/4) hastalıkları ile merhem (g. 30/6, 93/4), merhem-i Süleyman (g. 131/5), tiryâk-ı fârûk (g. 141/2, 151/2), berş-i rahîkî (g. 151/2), ûdulkahr (m. 20) gibi ilaç, macun veya şifalı bitkilere yer verilmiştir.

Yukarıdaki sosyal hayat unsurlarının dışında kızıl mangır (g. 74/3, 92/4), fülsi ahmer (g. 20/4), akçe (g. 15/2, 134/6) para birimlerine; satranç (g. 16/2, 23/4) ve yâdest (15/1) gibi oyunlara yer verildiği görülmektedir.

Şair, dîvânında Mahallileşme üslûbunun bir yansıması olarak oldukça fazla sayıda atasözü ve deyime yer vermektedir. Bu atasözü ve deyimler çoğu zaman beytin anlam dünyasında birden fazla anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Bu atasözleri ve deyimleri tezimizin üçüncü bölümünde ayrıca ele aldığımız için burada yer vermiyoruz.

Şairin üslûbu incelendiğinde öne çıkan hususlardan biri de şairin kelime oyunlarına yer vermesidir. Özellikle imlâ olarak birbirine yakın yazılan kelimeler veya biri diğerinin içinde bulunan kelimelerle şair çeşitli söz oyunlarına başvurmaktadır:

yoḳ farḳı çünkü lafẓ-ı **raḳībiñ ḳarīb** ile
ʿāşıḳ tebaʿʿud eyledi kūy-ı ḥabīb ile
(g. 126/1)

infikāki nice mümkin ki taḥayyül oluna
lafẓ-ı **aġyārda** memzūc iken hey'et-i **yār**
(g. 29/2)

emirdir eylemeğe ictimāʿ cümle ʿibād
bozulsa **cāmiʿ in** elfāẓı resm olur **ecmaʿ**
(g. 72/4)

feyż-i ḥaḳla baʿde-zīn āmāde-i sūr olmuşuz
bir ise lafẓ-ı **tamām** ile ḥesābı **mātemin**
(g. 100/4)

azdır arasında arasın varsa da farḳı
bir baḳsan eger nisbeti var **kibre kibārıñ**
(g. 79/5)

ḥisse var ʿāmmeye luṭf u keremden zīrā
hele baḳ hey'et-i **inʿāmdaki** īhāma
(g. 134/3)

etmez idi öz başına hīç sūz-i dil iẓhār
nār olmasa ẓarfında eger lafẓ-ı **çenārıñ**
(g. 79/3)

üstüne hīç noḳṭa ḳondurmasa yoḳdur aña bāk
şāʿirin sāġar ile resminde vardır iştirāk
(m. 39)

cism-i vāḥid gibi me'lūf olsa ṣervet çoḳ değil
yār vardır lafẓ-ı nā-şāyeste-i **aġyārda**
(g. 133/5)

keffe-i mīzān gibi āmāde-dest ol rızḳına
resm-i ḫaṭṭı bir ise **dirhemle** lafẓ-ı **derhemin**
(g. 100/8)

Yukarıda örnek olarak verilen kelime oyunları dışında şair neredeyse tüm dîvânda kelime oyunlarına başvurmaktadır. Özellikle tevriye, tenâsüp ve tezat gibi anlam sanatlarının imkânlarını da kullanarak kelimeleri birden fazla anlama gelebilecek şekilde bir araya getirmekte, böylelikle beyitlerde çok katmanlı bir anlam dünyası oluşturmaktadır. Şairin aynı zamanda mizahî bir üslûbu tercih ettiği anlaşılmaktadır. Dîvânda bu şekilde kurulmuş sayısız beyit bulunmaktadır. Örneğin, şair aşağıdaki beytinde "ḳāmet" kelimesini hem boy, hem de farz namazlardan önce namaza çağrı anlamında kullanmıştır:

ṣalāḥ-ı ḥāl ile tekbīr-i iftitāḥa yönel
o ḳadd ü ḳāmete kim uydu ise buldu felaḥ
(g. 24/2)

Aşağıdaki beyitte de "boğaz" ve "çanak" kelimeleri mizahî bir üslûpla iki anlama gelecek şekilde kullanılmıştır:

boġazdan geçemezsin yemeklik ile diyü
çanaḳ ḳażāsına uġratdı nā'ibi yārān
(g. 102/3)

Aşağıdaki beyitte şair "kerkenez" kelimesini iki anlama gelecek şekilde kullanarak rakibi mizah yoluyla aşağılar:

dil-i raḳībe düşer mi hevā-yı şevḳ-ı viṣāl
hümā-yı evc-i ḥüsün ṣayd olur mu kerkeneze
(g. 131/2)

Aşağıdaki beyitlerde ise “akide” kelimesi hem inanç hem de bir şeker türü olarak; “salmatomruk” kelimesi de hem hapishane hem de İstanbul’da bir semt ismi olarak kullanılmıştır:

uyup o mülḥid-i füccāra birbirin bulmuş
şekerci tāzesi varmış ʿaḳīdesin bozmuş
(m. 34)

kendi pāyıyla vardı hep yārān
ṣalma ṭomruḳda olmaġa mihmān
(m. 52)

Şairin en çok sevdiği ve sıklıkla müracaat ettiği üslûp özelliklerden biri de aynı anlama gelen kelimeleri bir arada kullanmasıdır. Şair; Arapça, Farsça ve Türkçe aynı anlama gelen kelimeleri çeşitli anlam oyunlarıyla aynı beytin içine yerleştirmektedir. Örnek olarak aldığımız aşağıdaki beyitlerde “hamse, beş, penç”, “kûh, cebel, dağlar”, “kapı, ebvâb, der”, “kuş dili, mantıku’t-tayr”, “şitâ, kış”, “nâ-müslim, kafir, freng” gibi aynı ve yakın anlamlı kelimeler aynı beyitte karşımıza çıkmaktadır:

diye niẓāmī-i ḫamse el arḳası yerde
bu beş beytim için ṣervet olsa penc-ā-penc
(g. 23/5)

eger o lāle ruḫuñ kūh gibi temkīniñ
görür ise cebel-i nūr baġrını dağlar
(g. 38/3)

naḳḳāşda buluncaya dek yaġlı bir ḳapı
ebvābı devre başladı ol şūḫ-ı der-be-der
(g. 42/3)

oḳur ezhāra ḫāmem ḳuş diliyle manṭıḳu’ṭ-ṭayrı
hezār-ı gülsitān-ı dehrde yoḳ öyle bir şaḳraḳ
(g. 76/4)

şitā gelince hemān ḳış ḳış oldu gülşende
giyip nihāl-i çemen taḫta taḫta ḳar saḳlar
(g. 33/2)

dil-i nizāra edip raḥm o şūḫ-ı nā-müslim
raḳīb-i kāfiri iġżāb edip freng etdi
(g. 137/3)

Şairin kelime oyunlarına yer verirken en çok başvurduğu sanatlardan biri de tenasüp sanatıdır. Şair, birbiri ile ilgili kelime ve kavramları belli bir kompozisyon içerisinde bir araya getirmekte, bu bütünlük içerisinde bazı kelimeleri birden fazla anlama gelecek şekilde kullanmakta ve kimi zaman da espri ve mizaha başvurarak bu yolla anlatımını güçlendirmeye çalışmaktadır. Dîvânda bu şekilde oluşturulmuş yüzlerce beyit bulunmaktadır. Bu anlatım şairin üslûbunun belirleyici özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır:

añladım bīmār-ı dilden yoḳlayınca nabżını
cān verirmiş ḫasta-i hecre peyām-ı ṣıḥḥatiñ
(g. 84/3)

kim ṣallaşırt eder anı ṣūfīye ver ḫaber
mānend-i ḫırḳa gördüğü püşte yamanmasın
(g. 97/5)

düzd-i nigāhı şöyle ki bir mīl ü bʿud ile
gözden çekerdi sürmeyi fī lemḥati’l-başar
(g. 42/2)

muḥabbet üzre dikiş ṭutmaz idi ülfet edip
delālet eylemese ḫayṭa göz göre sūzen
(g. 107/5)

piyādeniñ bu maḥal atı oynaġı yerdir
kuruldu ḫāne-i ʿālem çü taḫta-i şaṭranc
(g. 23/4)

ne yaġlı ballı idiñ yoġ idin miyānede sen
bizimle dün gece ḥelvāda başḳa ṣoḥbeti var
(g. 35/5)

ne ṭırpān çekdiğin dükkānda berber bilmiyor ṭutdur
çayır çayır gam-ı ḥüsn ile yāriñ olduġu otdur
(g. 45/1)

o ser-tırāş tüyün düzer idi mūy-be-mūy
alaydı şāne gibi her ṣaḳaldan bir ḳıl
(g. 92/2)

şeyṭāna körlük ʿāşıḳı gözden çıḳardı yār
bu çeşm-i intiẓārın alırken çapaġını
(g. 149/5)

duḫterin terk eyledi rez sā'ir aḥbābı değil
çizmecide mest olanlar ṣaġ ayaḳḳabı değil
(m. 42)

1.4.Eserleri

Şairin biri Hanîf, diğeri ise Servet mahlasıyla tertip ettiği iki ayrı dîvânı bulunmaktadır.

1.4.1. Dîvân-ı Hanîf

Tezimizin birinci bölümünde yer alan "Mahlası" kısmında genişçe ele aldığımız gibi bu dîvân, önceki biyografik kaynaklar tarafından İbrahim Hanîf Efendi'ye nispet edilmiş; ancak daha sonra yapılan ilmî çalışmalar neticesinde dîvânın Osman b. Salih'e, yani Servet Hanîf'e ait olduğu anlaşılmıştır.

Dîvânın biri Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 1091/2 numarada, biri İstanbul Üniversitesi Ty 632 numarada, diğeri ise Topkapı Sarayı Kütüphanesi H.973 numarada olmak üzere üç nüshası bulunmaktadır. Dîvân üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.[1]

1.4.2. Dîvân-ı Servet

Şair, bilinmeyen bir sebeple Hanîf mahlasından ferâgat ederek Servet mahlasını almış ve bu mahlasla da bir dîvân tertip etmiştir. Şair, dîvânının muhtelif nüshalarında farklılıklar olmakla birlikte mesnevi, kıt'a, muhammes, gazel, rubai ve müfred nazım şekillerini kullanmıştır. Şair, her harften şiir yazma geleneğine uyarak her harften en az bir gazel kaleme almıştır. Gazeller genellikle beş beyitten müteşekkildir. Bununla birlikte dîvânda az da olsa altı, yedi, sekiz, dokuz, on, on iki, on üç beyit sayısına sahip gazellere de rastlanmaktadır. Gazellerin ikisi gazel-i müzeyyel, bir gazel ise Şemsî isimli bir şaire nazire olarak kaleme alınmıştır.

Dîvânın tespit edebildiğimiz kadarıyla yurt içinde sekiz, yurt dışında ise biri İngiltere Milli Kütüphanesi'nde, diğeri ise Medine-i Münevvere'de Arif Hikmet Efendi Kütüphanesi'nde olmak üzere toplam on nüshası bulunmaktadır.

[1] Dîvân-ı Hanîf'in nüshaları ve nüshalar hakkında detaylı bilgi için bkz. Cemal Aksu, **a.g.e**, s. XVIII

Bu dîvânlardan en hacimlisi Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi 19 Hk 2139/2 numarada kayıtlı olan nüshadır. Servet b. Sâlih İslâmbolu adına kayıtlı olan bu nüsha, ikisi hariç, diğer yedi nüshada bulunmayan tarihleri, rubaileri ve müfredleri içermektedir. Talik hatla yazılmış olan eser 44 yapraktır ve dîvân yazmanın 35b-78a yaprakları arasındadır. Dîvânda 1'i Farsça olmak üzere 18 tarih, 152 gazel, 71 rubai ve 71 müfred bulunmaktadır. Yazmanın sonunda istinsah tarihi 1197 (1782) olarak verilmektedir ki bu tarih şairin vefatından on yedi yıl sonrasına tekabül etmektedir. Bu nüsha çalışmamızda karşılaştırmaya dahil edilmiş ve tezimizde [Ç] harfiyle verilmiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi, Tercüman bölümü 13 numarada kayıtlı olan nüsha 34 yapraktır ve Servet Osman Hanîf adına kayıtlıdır. Yazmanın sonunda bizzat müstensih tarafından verilen bilgiye göre müstensihi Reisü'l-küttâb-ı esbak olarak tanınan Muhammed Arif isimli bir zattır. Eser 1239 (1823) yılında istinsah edilmiştir. Rika hattıyla yazılan nüshada başta mesnevi nazım şekliyle yazılmış, tevhid türünde 32 beyitlik bir şiir bulunmakta, bu manzumenin ardından 151 gazel gelmektedir. Dîvânda ayrıca sonradan derkenara eklenen, Hekimoğlu Ali Paşa'nın yaptırdığı camiye düşülen 4 beyitlik bir tarih kıtası bulunmaktadır. Bu nüsha karşılaştırmaya dahil edilmiş ve tezimizde [T] harfiyle gösterilmiştir.

İngiltere Milli Kütüphanesi Or. 6890 numarada kayıtlı bulunan ve rika hattıyla yazılmış olan nüsha 34 yapraktır. Üzerinde istinsah tarihi bulunmayan nüsha Servet Hanîf adına kayıtlıdır. Bu nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Tercüman bölümü numara 13'te bulunan nüshayla birebir aynıdır. Bu nüshada da 32 beyitlik bir mesnevinin ardından 151 gazele yer verilmiştir. Aralarındaki tek fark Tercüman nüshasında derkenarda bulunan Hekimoğlu Ali Paşa'nın yaptırdığı camiye düşülen 4 beyitlik tarih kıtasının bu nüshada "Tārīḫ-i Cāmiʿ-i Ḥekīmoġlu ʿAli Pāşā" adıyla metnin içine, gazellerden hemen önce, dahil edilmiş olmasıdır.

İzmir Milli Kütüphanesi 1555 numarada kayıtlı bulunan nüsha da Tercüman ve İngiltere nüshalarıyla aynı özellikleri göstermektedir. 32 yapraktan oluşan ve talik hatla yazılmış olan eserde istinsah kaydı bulunmamaktadır. Bu nüshada Tercüman ve

İngiltere nüshalarında bulunan 32 beyitlik mesnevi derkenara yazılmıştır. Eserde 151 gazel yer almaktadır. Ayrıca bu nüshada Hekimoğlu Ali Paşa'nın yaptırdığı camiye düşülen 4 beyitlik tarih kıtası da bulunmamaktadır. Bu nüshanın dışında yine İzmir Milli Kütüphanesi 1499 numarada Servet Osman b. Salih İslâmbolî'ye ait olarak gösterilen bir kayıt daha bulunmaktadır. Ancak bu kayıtta yer alan dîvân, dîvânını incelediğimiz Osman b. Sâlih'e değil, Hâmî isimli başka bir şaire aittir.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 394/2 numarada kayıtlı olan nüsha Servet Hanîf adına kayıtlıdır. Yazmanın 64b-92a yaprakları arasında yer alan dîvân, 29 yapraktan ibarettir. Talik hatla yazılmış olan nüshanın başında bulunan bir kayıtta Abdülkerim Tahir b. Ömer isimli bir zat tarafından yazılıp ciltlendiği, eserin bu zata ait olduğu belirtilmekte ve 1218 (1802) tarihi verilmektedir. Bu nüshada da 151 gazel bulunmaktadır.

Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı koleksiyonu 1475 numarada kayıtlı bulunan, 28 yapraktan oluşan ve rika hattıyla yazılmış olan nüsha, Dîvân-ı Hasan Servetî başlığıyla İzmirli Hasan Servet adına kayıtlıdır; ancak yazmada yer alan şiirler söz konusu İzmirli Hasan Servet'e değil, dîvanını incelediğimiz Servet Osman'a aittir. İstinsah kaydı bulunmayan nüshada sadece gazellere yer verilmiştir. Bu nüshada diğer nüshalarda bulunanlardan bir gazel eksikle 150 gazel bulunmaktadır.

Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi koleksiyonu 2058 numarada kayıtlı nüsha her ne kadar Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Yazmaları (www.yazmalar.gov.tr) kayıtlarında doğru olarak Servet Hanîf'e ait olarak belirtilmişse de kütüphane kayıtlarında sehven Servet Hasan Efendi adına kaydedilmiştir. Ancak bu dîvân da tıpkı Tırnovalı nüshasında olduğu gibi Servet Hanîf'e aittir. 26 yapraktan müteşekkil olan dîvân talik hatla yazılmıştır. Eserin sonunda bulunan istinsah kaydında 1233 (1818) yılında istinsah edildiği kayıtlıdır. Bu nüsha da sadece gazellerden ibarettir ve Tırnovalı nüshasında eksik olan gazelin aynısı bu nüshada da eksiktir. Bu haliyle nüshada toplam 150 gazel bulunmaktadır.

Medine-i Münevvere'de Arif Hikmet Efendi Kütüphanesi'nde 811.128 numarada kayıtlı bulunan nüshanın üzerinde Arif Hikmet Bey'in vakıf mührü bulunmaktadır. Rika hattıyla yazılan ve 35 yapraktan oluşan dîvân birkaç yer dışında nüsha farkları, imlâ tercihleri ve hataları, unutulan veya eksik bırakılan kelimeler gibi noktalarda Atıf Efendi nüshasıyla birebir aynıdır. İstinsah kaydı bulunmayan dîvânda 150 gazele yer verilmiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail koleksiyonu 431/3 numarada kayıtlı bulunan nüsha Servet Hanîf adına kayıtlıdır. Dîvân yazmanın 111b-137a yaprakları arasındadır. 27 yapraktan oluşan ve talik hatla yazılmış olan nüshada istinsah tarihi bulunmamaktadır. Eserin başında devrin sadrazamı Râgıp Paşa'ya yazılmış 21 bentlik bir muhammes bulunmaktadır. Bu şiirden sonra 75 gazel, 13 rubai ve 35 müfred gelmektedir. Bu nüsha hem şiir sayısı hem de şiirlerde bulunan nüsha farkları açısından diğer nüshalardan oldukça farklıdır. Diğer nüshalarda bulunmayan bazı şiirleri ihtiva etmesi, mevcut şiirlerde de ciddi oranda farklı beyitlere veya ifadelere yer vermesi açısından oldukça zengin bir malzeme sunmaktadır. Bu nüsha tezimizde karşılaştırmaya dahil edilmiş ve [L] harfi ile gösterilmiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi 3772 numarada kayıtlı nüsha ise 20 yapraktır ve rika hattıyla yazılmıştır. İstinsah tarihi bulunmayan bu nüsha da tıpkı Tırnovalı ve Atıf Efendi nüshalarında olduğu gibi sehven Hasan Servet adına kaydedilmiştir. Bu nüsha yer yer silik ve okunmaz durumdadır. Ancak nüsha şiir sayısı ve mevcut şiirlerin imlâ ve tüm nüsha farkları açısından Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail 431/3 numarada kayıtlı olan nüsha ile birebir aynı özellikleri göstermektedir. Bu nüshada da Râgıp Paşa'ya ithafen yazılmış 21 bentlik bir muhammes, 75 gazel, 13 rubai ve 35 müfred yer almaktadır.

2. BÖLÜM

SERVET DÎVÂNI'NIN ŞEKİL YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

2.1. Nazım Şekilleri

Servet Dîvânı'nda Klasik Türk şiiri nazım şekillerinden mesnevi, kıt'a, muhammes, gazel, rubai, nazm, müfred nazım şekillerini kullanılmıştır.

Dîvânına besmeleyle başlayan şair, ilk önce 32 beyitlik bir mesnevi kaleme almıştır. Bu mesnevi tüm nüshalarda yoktur; sadece Süleymaniye Kütüphanesi Tercüman bölümü 13 numarada kayıtlı olan nüshada, İngiltere Milli Kütüphanesi Or. 6890 numarada kayıtlı olan nüshada bulunmaktadır. Ayrıca İzmir Milli Kütüphanesi 1555 numaralı nüshada da sonradan derkenara yazılmıştır. Bu mesnevinin nazım türü olarak tevhid türünde kaleme alındığı söylenebilir. Şair, mesnevi boyunca Allah'ın varlığından, sıfatlarından, dünyayı yoktan var ettiğinden, Allah'ın insanı yaratıp ona şekil verdiğinden, insana lütuf ve ihsanlarından bahsetmekte ve insan için Allah'tan başka sığınacak bir yer olmadığını söyleyerek insanın ona iltica etmesi ve gece gündüz istiğfar ile meşgul olması gerektiğini ifade etmektedir.

Bu mesnevinin ardından dîvânda muhammes nazım şekliyle yazılmış 21 bentlik bir şiir bulunmaktadır. Bu muhammes sadece Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Koleksiyonu 431/3 numarada kayıtlı olan nüsha ile onunla aynı özellikleri taşıyan Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi 3772 numarada kayıtlı nüshada yer almaktadır. Bu muhammes devrin sadrazamı Koca Râgıp Paşa'yı övmek maksadıyla yazılmıştır. Şair bütün manzume boyunca Koca Râgıp Paşa'yı hem üstün yaratılışlı ve meziyetli bir vezir hem de kudretli bir şair olarak türlü mübalağalarla methetmektedir. Şair, memdûhunu vezirlikte Âsaf b. Berhiyâ; şairlikte ise Örfî, Hayâlî, Şevket, Sâib, Hâkânî ve Hâfız gibi meşhur İran şairleri ile mukayese etmektedir.

Dîvanda toplam 18 adet tarih manzumesi yer almaktadır. Bu tarih manzumelerinin tamamı sadece Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphenesi'nde 19 Hk 2139/2 numarada kayıtlı bulunan nüshada yer almaktadır. Sadece 8 numaralı tarih manzumesi Süleymaniye Kütüphanesi Tercüman bölümü 13 numarada bulunan nüshada derkenara sonradan yazılmıştır. Bu manzume ayrıca İngiltere Milli Kütüphanesi Or. 6890 numarada "Tārīḫ-i Cāmiʿ-i Ḥekīmoġlu ʿAli Pāşā" adıyla metnin içerisine dahil edilmiştir. Manzumelerin hangi olaya tarih düşürmek amacıyla kaleme alındıklarını gösterecek müstakil başlıkları bulunmamaktadır. Bu tarih manzumelerinin 17'si kıt'a nazım şekliyle, biri ise mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Bu tarih manzumelerinin özellikleri ve konusu ana hatlarıyla aşağıda verilmiştir:

1. Sultan III. Mustafa'nın Laleli'de yaptırdığı caminin tamamlanmasına düşülen tarihtir. Kıt'a nazım şekliyle ve 11 beyit olarak kaleme alınmıştır.

2. Sultan III. Mustafa'nın yaptırdığı bir havz için söylenmiş bu manzume 11 beyittir ve kıt'a nazım şekliyle yazılmıştır.

3. Bu şiir de kıt'a nazım şekliyle yazılmış olup 12 beyitten oluşmaktadır. Bu manzume de yine Sultan III. Mustafa tarafından yaptırılan bir havz için söylenmiştir.

4. Kıt'a nazım şekliyle ve toplam 11 beyitten oluşan bu şiir, Sultan III. Mustafa tarafından inşa ettirilen bir cami için söylenmiştir.

5. Sultan III. Ahmed'in doğumu, tahta çıkışı ve vefatına düşülen tarihleri ihtiva eden bu tarih manzumesi kıt'a nazım şekliyle yazılmış 5 beyitlik bir manzumedir.

6. 12 beyitten müteşekkil olan bu tarih kıtası devrin reisü'l-küttâbı için yazılmıştır.

7. Dönemin Rumeli defterdârının görevden alınması üzerine yazılmış 8 beyitlik bir kıt'adır. 8. beytin ilk mısrası eksiktir. Bu kıt'adan sonra farklı bir vezin ve kafiye ile yazılmış bir beyit yer almaktadır.

8. Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa tarafından yaptırılan Hekimoğlu Ali Paşa Cami için kaleme alınan 4 beyitlik bir kıt'adır.

9. Hekimoğlu Ali Paşa'nın sadaret makamına teşrif etmesi vesilesiyle yazılmış bir tarih manzumesidir. 2. beytin ilk mısrası eksik olan bu manzume kıt'a nazım şekliyle yazılmıştır ve 5 beyittir. Bu manzumeden sonra farklı vezin ve kafiyede yazılmış müstakil bir beyit yer almaktadır.

10. Bu manzume diğer tarih manzumelerinden farklı olarak mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Bu manzume methiye türündedir ve dönemin sadrazamını övmek maksadıyla yazılmıştır. Toplam 21 beyitten oluşan manzumenin ardından müstakil bir beyit gelmekte ve asıl tarih bu beyitte söylenmektedir.

11. Sultan III. Mustafa tarafından bir kalenin tamirinin yaptırılması üzerine söylenmiş bir tarih manzumesidir. Kıt'a nazım şekliyle yazılmış olan manzume 5 beyitten oluşmaktadır. Bu beş beytin ardından yine müstakil bir beyit gelmektedir.

12. Sultan III. Mustafa tarafından yaptırılan bir çeşme için söylenmiştir. 5 beyitten oluşan manzume kıt'a nazım şekliyle söylenmiştir.

13. Ahmed Ağa isminde bir zat tarafından yaptırılan caminin açılması üzerine söylenmiştir. 7 beyitten oluşan manzume kıt'a nazım şekliyle yazılmıştır. Bu manzumenin ardından yine müstakil bir beyit gelmektedir.

14. Şairin kendisi tarafından yaptırıldığını ifade ettiği bir mektebin yapımına başlandığı güne düşülmüş bir tarihtir. 5 beyitlik bu manzume kıt'a nazım şekliyle yazılmıştır.

15. Çelebizade İsmail Âsım Efendi'nin şeyhülislam olması vesilesiyle yazılan bu manzume kıt'a nazım şekliyle ve Farsça yazılmıştır. 11 beyitten ibaret olan manzumede bu beyitlerden sonra müstakil Türkçe bir beyit yer almaktadır ve tarih bu beyitte verilmektedir.

16. Abdullah Efendi isimli bir zatın vefatına düşülen tarihi ihtiva eden bu manzume 10 beyitten müteşekkildir ve kıt'a nazım şekliyle yazılmıştır.

17. Kaptan-ı Derya (Koca) Bekir Paşa'nın vefatı üzerine kıt'a nazım şekliyle yazılmış bu manzume 3 beyitten ibarettir.

18. Bir dönem Haremeyn-i Şerifeyn Evkaf Muhasipliği de yapmış Emin Efendi isimli bir zatın vefatı için söylenmiştir. Kıt'a nazım şekliyle yazılan bu manzume 9 beyitten oluşmaktadır.

Dîvânda nüshalara göre değişmekle birlikte toplam 153 gazel yer almaktadır. Şair, geleneğe uygun olarak her harften mutlaka bir gazel kaleme almıştır. Gazel sayısı açısından bakıldığında en fazla şiirin 27 gazelle [ه] harfinde kaleme alındığı görülmektedir. Bunu sırasıyla 25 gazelle [ر] ve 17 gazelle [ي] harfi takip etmektedir. Şairin [ث], [ح], [خ], [ذ], [س], [ص], [ض], [ط], [ظ], [ع], [غ], [ف] ve [و] harfleri ile sadece birer gazel kaleme aldığı görülmektedir.

Dîvânda yer alan gazellerin beyit sayısı 5 ila 13 arasında değişmektedir. Mevcut 153 gazelin 84'ü 5 beyitten, 30'u 6 beyitten, 16'sı 7 beyitten, 4'ü 8 beyitten, 10'u 9 beyitten, 4'ü 10 beyitten, biri 11 beyitten, 3'ü 12 beyitten ve biri de 13 beyitten meydana gelmiştir.

Dîvânda yer alan ilk gazel ile 33 numaralı gazel, müzeyyel gazeldir. İlk gazelde ilk 6 beyitten sonra gelen 3 beyit ve 33 numaralı gazelde ilk beş beyitten

sonra gelen beş beyit devrin sadrazamı Koca Râgıp Paşa'yı övmek maksadıyla kaleme alınmıştır.

Gazellerde daha çok aşk ve şarap konularını ele alan şair, şiirlerinde genellikle dinî tasavvufî konulara yer vermez. Bununla birlikte dönemin hâkim kültürünü şiirlerinde yansıtmaktan da geri durmaz. Kısaca şairin, tasavvufî bir şahsiyeti ve edebî bir kişiliği yoktur. Ancak dîvânda mesnevî nazım şekliyle yazılmış bir tevhîd manzumesinin bulunması, ayrıca muhtelif şiirlerinde geçen "elem neşrah, yâ müfettihü'l-ebvâb, tekbir-i iftitah, arşullah" gibi kelime ve terkipler, şairin dinî kültürden uzak olmadığını göstermektedir.

Dîvânda yer alan gazellerin önemli bir özelliği de en sıradan sosyal hayat unsurlarının gazellerde yer alıyor olmasıdır. Dîvânda yeme içme kültüründen kıyafetlere, semt isimlerinden kullanılan para birimlerine, türlü âdet, inanış ve uygulamalardan mesleklere ve mesleklerde kullanılan aletlere, hastalıklar ve tedavi yöntemlerinden oyunlara, çeşitli musiki aletlerinden eğlence hayatına varıncaya kadar Osmanlı toplum hayatınını hemen her tablosu yer almaktadır.

Gazellerde şairin dönemin ve önceki dönemlerin şairlerinden ve edebî eserlerinden bahsetmesi, şairin edebî birikimi hakkında fikir vermektedir. Şairin dîvânında Farsça kaleme alınan 11 beyitlik bir kıt'anın bulunması ve şiirlerinde geçen Örfî, Hayâlî, Câmî, Şevket, Sâib, Hakânî, Hâfız, Tâlib ve Nizâmî gibi meşhur İran şairleri, şairin Fars diline ve edebiyatına âşinâ olduğunu göstermektedir. Bunlardan başka şairin şiirlerinde Koca Râgıp Paşa, Şemsî, Hüseyin Baykara, Şeyh Sadî gibi şairler ve Bostan ve Gülistân, Bahâristan, Gül-i Sad-Berk, Gülşen-i Râz gibi meşhur eserler yer almaktadır.

Dîvânda gazellerden sonra 73 adet dörtlük bulunmaktadır. Bu 73 dörlükte şairin rubâi, kıt'a ve nazm ayrımına dikkat etmediği görülmektedir. Zîrâ bu 73 dörtlüğün 58'i muhtelif ahrem ve ahreb kalıplarıyla yazılmış rubâilerdir. Rubâiler dışında kalan ve vezinleri de rubâi vezinlerinden farklı olan 2, 9, 26 ve 71 numaralı manzumeler xa-xa kafiye düzeniyle yazılmış olduğundan bunların birer kıt'a olduğu söylenebilir. 13, 19, 24, 25, 31, 39, 40, 45, 55, 59 ve 64 numaralı şiirlerin ise vezinlerinin rubâi vezinlerinden farklı olması nedeniyle rubâi olmadıkları, ilk

beyitleri kendi arasında kafiyeli oldukları, yani aa-xa şeklinde kafiyelenmiş oldukları için de nazm nazım şekliyle kaleme alındıkları söylenebilir. Şairin muhteva olarak rubailerde daha didaktik ve dinî konulara yer veren bir üslûba sahip olduğu söylenebilir. Denilebilir ki, gazellerde dinî-tasavvufî üslûptan uzak duran şair, rubâilerinde dindar bir kisveye bürünmektedir. Birçok manzumede günahkâr ve âciz bir kulun Allah'a yakarışı ve Allah'tan mağfiret, kerem, lütuf ve ihsanlarını niyâz eden samimi bir üslup göze çarpmaktadır. Öyleki manzumelerin yarıdan fazlası neredeyse sadece dualardan oluşmaktadır. Bunun yanında özellikle düşmanlardan şikâyet ve düşmanlara karşı Allah'tan yardım niyaz etme birçok manzumenin temel konusunu oluşturmaktadır. Bunun dışında bu dörtlüklerde gazellerde olduğu gibi aşk, şarap, sevgiliden ve zamaneden şikâyet gibi hemen her konunun işlendiği görülmektedir.

Bu manzumelerin ardından son olarak dîvânda 80 adet müfred yer almaktadır. Şair bu müfredlerde yeniden gazellerinde kullandığı üslûba dönmekte ve kimi zaman mizâhî bir anlatıma ve kelime oyunlarına başvurarak okuru gülümsetmeyi amaçlamaktadır. Müfredlerde kısa ve çarpıcı bir anlatımla okuyucuyu şaşırtmak temel nokta olarak ortaya çıkmaktadır. Şair, müfredlerde özellikle deyimleri kullanarak söz oyunları yapmaktadır. Müfredlerde şairin, sıradan olayları şiire konu ettiği görülmektedir. Buradaki şiirlerde aşk, şarap ve işret, sosyal hayat, nasihat, din ve felekten şikayet gibi konular işlenmiştir.

2.2. Vezin

Klasik şiirde ahengi sağlayan en önemli unsurlardan biri de hiç şüphe yok ki vezindir. İlk önce Arap Edebiyatında ortaya çıkan bu vezin, oradan da İran Edebiyatına geçmiştir. Türk edebiyatı, aruzu İran Edebiyatı kanalıyla tanımış, başlangıçta bu vezni Türkçeye uydurmakta çeşitli zorluklar yaşayan Dîvân şairleri, zamanla aruz ölçüsünü benimsemiş ve şiirlerini aruz ölçüsüyle yazmıştır.[1]

[1] Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2001, s. 131-132

Diğer dîvân şairleri gibi Servet de şiirlerini aruz ölçüsüyle kaleme almıştır. Şairin şiirlerinde kullandığı aruz kalıpları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Bahir	Vezin	Gazel	Mesnevi	Kıta	Nazm	Muhammes	Müfred	Toplam
Hezec	mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün	23		4		1	14	42
Hezec	mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü faʿūlün	4		1			8	13
Hezec	mefāʿīlün faʿūlün mefāʿīlün faʿūlün	1						1
Hezec	mefāʿīlün mefāʿīlün faʿūlün						1	1
Remel	fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün	11		6			11	28
Remel	feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün	18		3	3		9	33
Remel	feʿilātün feʿilātün feʿilün	1	1	1			1	4
Muzâri	mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün	35		1	5		6	47
Muzâri	mefʿūlü fāʿilātün mefʿūlü fāʿilātün			1			1	2
Müctes	mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün	58		1	1		23	83
Serî	mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün	1						1
Cedîd	feʿilātün mefāʿilün feʿilün	1	1	3	2		4	11
Mütekâib	feʿūlün feʿūlün feʿūlün feʿūl						1	1

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere şair, şiirlerde çok çeşitli vezinlerle şiir kaleme almıştır. Toplam 13 ayrı vezinle şiir yazan şairin en çok şiiri, müctes bahrinin "mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün" kalıbıyla yazdığı görülmektedir. Uzun ve kısa hecelerin art arda sıralanmasıyla âhenkli ve yüzden de Türk şairlerinin beğenerek kullandıkları bu vezin müctes bahrinin Türk şiirinde de en çok kullanılan kalıbıdır.[2] Bu vezin dışında muzâri bahrinin "mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün" ve hezec bahrinin "mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün" vezinleri dîvânda en çok kullanılan vezinlerdir.

[2] Haluk İpekten, **a.g.e.**, s. 253-254

Yukarıdaki tabloda gösterilen nazım şekillerinin dışında dîvânda 58 adet rubâi bulunmaktadır. Bu rubâiler yukarıdaki vezinlerin dışında yalnızca rubâi nazım şeklinde kullanılan ahrem ve ahreb kalıpları ile yazılmıştır. Şairin bir rubâide birden fazla vezin kullandığı görülmektedir. Bu itibarla şairin yazdığı rubâilerde en çok ahreb kalıplarından "mefʿūlü mefāʿilü mefāʿilün fāʿ" ve mefʿūlü mefāʿilü mefāʿīlü feʿūl" kalıplarını tercih ettiği, bu kalıplar dışında diğer rubâi kalıplarını yalnızca birkaç rubaide çok az kullandığı söylenebilir.

Şairin aruz veznini kullanmada çok başarılı olmadığı, hatta aruz ölçüsünü şiire tatbik etmede serbest davrandığı söylenebilir. Zîrâ dîvânda çok sayıda aruz kusuru bulunmaktadır.

Dîvânda karşılaşılan aruz tasarruflarından biri imâledir. Kısa ünlüyle biten veya tek kısa ünlüden ibaret olan bir açık heceyi vezin gereği kapalı hece değerine yükseltmeyi ifade eden imâle, daha çok Türkçe kelimelerde, Farsça atıf "vav"larında ve tamlama kesrelerinde karşımıza çıkmaktadır. İmâlenin bu türüne "imâle-i maksûre" adı da verilmektedir. Şairin dîvânında karşımıza çıkan imâlelerden birkaçı aşağıda verilmiştir:

unuttuñ mācerāy**ı** gerçi sen bīçāre kaldım ben

cerāḥāt-**i** dil-**i** pür-yāre ṣızlar n'eyleyim ṣız ṣız

(g. 54/6)

ithām-ı şurb ile baṣdıḳda bulmuşdu ḫazān

mā'-i verd **ile** ṭolu peymānesin bülbülleriñ

(g. 87/2)

İmâlenin bir türü de “imâle-i memdûde” veya “medd” adı verilen uygulamadır. Bu uygulamada iki kapalı hece arasında bir açık hece bulunması gerektiğinde, sonu bir uzun ünlü ve bir ünsüzle biten heceyi veya son iki harfi ünsüzle olan bir kelimeyi imâleden biraz daha uzun okumaktır:

ḳıldı mem**hūr** der-i cevdeti çünkim ḫātem

çāk çāk olmada bu **bāb**da nevʿ-i mükrem

(g. 93/1)

nihālān-ı çemen de ḥayretinden ṣalınır dehrin

ʿaceb te’**ṣīr** vardır **rūzgār**-ı **zūr**-kārında

(g. 117/3)

dökülmedik ne şirişk ü ne āb-ı rū ḳaldı

yine der**ūn**da vāfirce **ār**zū ḳaldı

(g. 139/1)

bu **bezm**-gehde ne ne gördük ḫum**ār**dan ġayrı

ṣudāʿ-ı derd-i ser-i ıżṭır**ār**dan ġayrı

(g. 143/1)

çekirdeğiñ çıḳarıp ṣervet eyledim diḳḳat

o b**ūstān**da bī-**maġz** bir kedū yoġ idi

(g. 140/5)

Dîvânda az da olsa vezin gereği Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun heceleri kısaltarak kısa heceye dönüştürmeyi ifade eden "zihaf"a rastlanmaktadır:

mina **ba**zārlıġıdır ṣanki beyt-i maʿnīde

cenābıñız gibi ḥācıya hīç cefā olmaz

(g. 58/4)

tel ḳırdın āh ne'yleyeyim muṭrıbā bıraḳ

yoḳ ẕevḳ böyle **ḍar**be-i dil-ḫırāşda

(g. 119/4)

gören bu bīve-i dünyānıñ etdiği cevri

kayildir evdeki fertūteniñ vızırdısına

(g. 130/5)

dā'ire ṣāḥibi bir ādem iken ḫānende

çoḳ aġız ṭan**bu**rası çaldı aña sādende

(g. 127/1)

Servet'in Arapça ve Farsça kelimeleri vezne uygun hale getirmek amacıyla Türkçede telaffuz edildiği şekilde kullandığı görülmektedir. "Şi'r, remz, bezm, hüsn, emr, sihr, zülf, asr, kahr, subh, sahn, telh, devr, mihr" gibi kelimeler vezin gereği "şiir, remiz, bezim, hüsün, emir, sihir, zülüf, asır, kahır, subuh, sahın, telih, devir, mihir" şeklinde okunmaktadır. Dîvânda bu durumu örnekleyen çok sayıda örnek bulunmaktadır:

añlasınlar himmet-i tabʿımı ebnā-yı *ʿaṣır*

istemem fevḳa’s-semā-i devleti taḥte’l-*ḳahır*

(m.21)

s̱ābit ḳadem olup çek ayaġı bu bezmden

saña *remiz* değil dediğim başbayaġıdır

(g. 50/4)

nuṭḳ-ı *siḥir*-edāña biraz ḳıl müsāʿade

cevr eylemek ḥarām değil mi ḥelāline

(g. 116/4)

ḳulaġın urmadı gülşende bülbülüñ sözüne

ḳapıldı bād-ı *ṣubuḥ* ġoncanıñ güler yüzüne

(g. 136/1)

felek her bir *devirde* biriniñ devrānıdır s̱ervet

bu bezme geldi nice bayḳaralar nice cāmīler

(g. 47/5)

emirdir eylemeğe ictimāʿ cümle ʿibād

bozulsa cāmiʿin elfāẓı resm olur ecmaʿ

(g. 72/4)

dil-i raḳībe düşer mi hevā-yı şevḳ-ı viṣāl

hümā-yı evc-i *ḥüsün* ṣayd olur mu kerkeneze

(g. 131/2)

olunca rind-i *bezim* farṭ-ı neş'eden serḫoş

ḳalır dimāġı sebū-yı tehī gibi bomboş

(m.33)

Dîvânda görülen aruz tasarruflarından biri de "vasl"dır. "Vasl" sonu ünsüzle biten bir kelimeyi açık hece elde etmek için ünlü ile başlayan bir sonraki kelimeye bağlamaktır. Dîvânda çok sayıda vasl bulunmaktadır:

yüzüm aḳ alnım açıḳ diyü şuḳḳa faḫr etmiş

ḳalem ne yazsa ʿaceb ṣervetā cevābında

(g. 113/7)

bu ḥüsn ü ān ile görüp ol āndan seni

ey cān-pāre sevmiş idim cāndan seni

(g. 147/1)

esip ṣavurmaḳ eder tāb-ı ʿaşḳı dilde füzūn

derūnu āteş olur ḳış gününde manḳālın

(g. 104/7)

ḳapıdan yanıñ alıp meclisiñ ol şemʿ-i ḥüsn

kendisin ṭaşra atar şuʿle hemān pencereden

(g. 106/3)

Yukarıda verilen vasl uygulamasının dışında şairin dîvânında karşılaşılan aruz kusurlarından biri de "vasl-ı ayn" olarak isimlendirilen, ünsüz harfle biten kelimeler ile "ayın" (ع) harfiyle başlayan kelimeler arasında vasıl yapmasıdır. Dîvânda bu şekilde yapılmış çok sayıda vasıl bulunmaktadır:

erbāb-ı baṣīret görür ʿālemde miṣālin

vāʿiẓ bize vaṣf eyleme ḥālin ʿaraṣātıñ

(g. 80/3)

ṭutdurma geçen günde olan ẕevḳ u ṣafāyı

bir şey'e yarar nesne mi taḳvīmin ʿatīḳi

(g. 151/3)

benim viṣāline ḫāhiş-ger olduğumdan ʿaceb

seniñ raḳīb ile ülfetleriñ daḫi eşnaʿ

(g. 72/3)

devr döndükçe olur ṣūret-i āḫir meşhūd

etmede sanki ḫayāl-i fener ʿarż-ı eşkāl

(g. 89/4)

şeyṭāna <u>körlük ʿāşıḳı</u> gözden çıḳardı yār

bu çeşm-i intiẓārın alırken çapaġını

(g. 149/5)

Dîvânda şairin mısraları vezne uygun hâle getirmek için zaman zaman bazı heceleri düşürme ve kelimeleri bir araya getirme yoluna başvurduğu görülmektedir. Bu amaçla şair aslında iki ayrı kelime olan ifadeleri "n'işler idin", "n'ola", "n'eyleyim", "k'ider", "k'ola", "nic'oldu" şeklinde yazmaktadır:

fersūdedir bu kāle-i naḳd-i niyāzlar

bilmem *nic'oldu* etdiğimiz ihtirāzlar

(g. 30/1)

sözüm yabāna a mecnūn-ı reh-rev-i ṣaḥrā

uraydı *n'işler idin* ṭaġa maḥmil-i leylā

(g. 2/1)

n'eyleyim kūy-ı dil-ārāya göñül

muntaẓam gitdi perīşān geldi

(g. 148/4)

o māhıñ ṭopṭolu cüzdān-ı ruḫsārında rengārenk

k'ider ḫurşīde baḫş-ı tāb-ı şöhret cebhe-i kāġaẕ

(g. 28/2)

n'ola bī-ḳayd olup geşt etse hāmūn u beyābānı

olan āvāre deşt-i ḥüsnde bir çeşm-i āhūya

(g. 128/4)

ne ḥaddi var *k'ola* hem-ser o naḫl-i ʿişveyle

çemende tāze nihālan-ı serv-ḳadd boy boy

(g. 150/2)

2.3. Kafiye ve Redif

Klâsik şiirde ahengi sağlamanın yollarından biri de kafiye ve rediftir. Klâsik şiirin estetik açıdan gerekleri arasında yer alan bu iki kavram, dîvânlarda şiirlerin hangi sırayla yer alacağını da belirlemektedir. Şairler, bu geleneğin bir sonucu olarak her harften şiir kaleme almaya çalışmışlardır. Şiirleri incelendiğinde Servet'in de her harften bir şiir bile olsa gazel kaleme aldığı görülmektedir.

Servet'in şiirleri incelendiğinde belki de mahallileşme üslûbunun bir neticesi olarak, şairin klâsik şiirimizin önemli noktalarından biri olan kafiye ve redif hususunda serbest davrandığı ve geleneğin dışında tasarruflarda bulunduğu anlaşılmaktadır.

Şairin şiirleri kafiye açısından değerlendirildiğinde şairin en çok rağbet ettiği kafiye çeşidinin revî harfinden önce sessiz "elif", "vav" ve "ye" harflerinden biri ile yapılan "kafiye-i müreddefe" (redifli kâfiye) olduğu görülmektedir. Dîvânda bu şekilde kafiyelenmiş olan şiirler aşağıda verilmiştir. "-āb" (g. 4, 5, 10, 11, 12, 41, 49, 53, 66, 111, 113, 132, 145); "-ān" (g. 6, 25, 44, 78, 102, 147, 148); "-ār" (g. 19, 29, 46, 57, 79, 81, 112, 117, 133, 143, 146); "-āh (g. 13); "-āc" (g. 20); "-ād" (g. 26, 32); "-īd" (g. 27); "-āz" (g. 30); "-āt" (g. 40, 80); "-īs" (g. 60, 68); "-ūb" (g. 63); "-īż" (g. 69); "-āġ" (g. 73, 149), "-ūf" (g. 74); "-ūr" (g. 86); "-āl" (g. 89, 91, 104, 105, 116); "-īn" (g. 110); "-āş" (g. 119), "-īḳ" (g. 151).

fuṣūl-ı gülşene bād-ı bah*ār*dır bāʿ iş

ḥuṣūl-i maʿ rifete iʿ tib*ār*dır bāʿ is

(g. 19/1)

eger kim olmasa ẕātında cem-cen*āb* kitāb

mecālis ehlini etmezdi neşve-y*āb* kitāb

(g. 4/1)

Dîvân şiirinde kafiyeyi oluşturacak kelimelerin aynı türden olmasına dikkat edilir. Yani kafiye oluşturacak kelimelerin her ikisinin de isim, sıfat veya fiil türünden olması genel bir kuraldır. Servet'in şiirlerinin çoğunda bu kurala uymadığı görülmekte, özellikle isim ve fiilleri birbiriyle kafiyeli olarak kullandığı ortaya çıkmaktadır. Söz gelimi dîvânda yer alan 8, 16, 20, 21, 22, 30, 31, 33, 36, 37, 38, 39, 45, 51, 52, 55, 56, 61, 62, 67, 82, 88, 91, 92, 121, 136, 150 ve 153 numaralı gazellerde böyle bir durum söz konusudur:

daḫi o māhī-i cisme ḳurup ḫayāl *aġlar*

efendi çeşm-i tere söyle geçdi ol *çaġlar*

(g. 38/1)

ne ṭırpān çekdiğin dükkānda berber bilmiyor *ṭutdur*

çayır çayır ġam-ı ḥüsn ile yāriñ yolduġu *otdur*

(g. 45/1)

bu ʿarṣadan piyāde birer *ikişer* gider

ṣāḥib-kümeyt-i himmet olanlar *biner* gider

(g. 51/1)

Şairin dîvânında görülen dikkat çekici hususlardan biri de bazı şiirlerde "şap şap", "pat pat" "at mat" gibi ikilemeleri, "cızbız", "vızvız", "sız sız", "kığış kığış" gibi sesleri, "çapırtı", "patırtı", "şakırtı", "çayırtı", "fısırdı", "hışırdı", "vıçırdı", "gıcırtı", "vızırtı", "çıpırtı" gibi yansıma kelimeleri kafiye olarak kullanmasıdır:

demez münāḳaşa-i dāne-i ʿiẕārına ḥap

bozardım aġzını görseydim öpdüğün *şap şap*

(g. 8/1)

seni ey şāh-ı ḥüsnüm pāymāl eyler oyun bilmez

buña şaṭranc derler ḳullanırsa bir iki *at mat*

(g. 16/2)

düşer mi kendi bergi rūzgār ile olup yek-dil

göz açdırmaz çemende ġoncaya baḳ urmadan *pat pat*

(g. 17/3)

bu ġam-ı laḫt-ı dilim āheste āheste eder püryān

muʿayyendir kebāb envaʿ içre vāḳıʿa *cızbız*

hedef āhında olsa görmesin bir kez o ḳaşı yā

anı urmaḳ değil billāh yalmān gösterir *vızvız*

unutduñ mācerāyı gerçi sen bīçāre ḳaldım ben

cerāḥat-i dil-i pür-yāre ṣızla n'eyleyim *ṣız ṣız*

(g. 54/ 3, 4, 6)

ġarīḳ-i baḥr-ı ġamın gūş uran *şapırdısına*

baḳar mı cūy-i murādın bile *çapırdısına*

uṣūl ile baḳ ilāhīye ṣaḳdı ṣavmaʿada

ol āfeti getirip şeyḫ ayaḳ *paṭırdısına*

gören ṣanır ki şitāb ile naʿl-der-āteş

semend-i tīz-rev-i ʿömrünüñ *şaḳırdısına*

teb-i temūz ne ṭırpan çekdi ur gūşun

bu kişt-zār-ı merām-ı dilin *çayırdısına*

baḳarsa ḥoḳḳa-veş aġzı açıḳ ḳalır ṣervet

ḳalem gibi çenesi düşmüşün *laḳırdısına*

(g. 129/1-5)

ḳulaḳ uran ḳalemiñ şuḳḳada *cızırdısına*

taḥassür eylemez aḥbābınıñ *fisırdısına*

baḳan bilir ne belādır bu cīfe-i dünyā

kilāb-peççe-i müstaġraḳın *ḥışırdısına*

taḥammül eyle eger ser-firāzlıḳsa murād

dimāġ-ı serv gibi ḳuşların *vıçırdısına*

der-i ʿ ināyeti sedd eyleyip gel etme fedā
ilāhī-yi fuḳarāyı ḳapı *ḳıçırdısına*

gören bu bīve-i dünyānıñ etdiği cevri
ḳayildir evdeki fertūteniñ *vıẕırdısına*

muḥītdir kederin ṣervet olsa deryā-dil
hemīşe eşk-i terin gūş uran *çıpırdısına*

(g. 130/1-6)

Aşağıdaki şiir ikilemelerin kafiye olarak kullanılması yönüyle dikkat çekicidir:

gülünce nāle-i cān-gāhı ṣıçradır *ẕıp ẕıp*
ciger ki ṣuyu aḳar ṣanki dīdeden *çıp çıp*

tamām ḥikmet-i maḥż olduġunu nāṭıḳdır
atar tutar ise nabż-ı ṭabīb eger *ṭıp ṭıp*

ʿ aḳar-ı reşḥa-i iḳbāle kār-gīr olacaḳ
derūn-ı köhne-i saḳf-ı ḳafa aḳar *şıp şıp*

firāḳ-ı ḥüsnü günüm şām-ı ġurbet etmiş idi
bilir miyim ki ḳaranlıḳda göz ḳapar *ḳıp ḳıp*

ḫāvāṣṣıñ bilir erbāb-ı tecrübe ṣervet
ciger ki ṣuyu aḳar ṣanki dīdeden *çıp çıp*

(g. 7/1-5)

Dîvân incelendiğinde şairin redife önem verdiği, hem kelime halinde, hem de ek halinde redif kullandığı anlaşılmaktadır. Dîvânda yer alan gazellerin neredeyse üçte ikisinde kelime, kelime grubu veya ek halinde rediflere yer verildiği görülmektedir.

Kelime grubu halinde rediflere örnekler:

ḫayālin kūyuna geşt ü güẕār*ı var benim yokdur*

anıñ farṭ-ı kemāl-i ictisār*ı var benim yokdur*

(g. 46/1)

olur ser-manẓar-ı erbāb-ı himmet *cebhe-i ḳāġaẕ*

anıñçün buldu böyle zīb ü zīnet *cebhe-i ḳāġaẕ*

(g. 28/1)

biz ol miḫnet-keşiz kim bārımız ḫiffet *ḳabūl etmez*

cihānı yüklenir ʿāşıḳ velī şıḳlet *ḳabūl etmez*

(g. 59/1)

niçin derūnunu maʿḳūd iken *eder ġonca*

görünce bülbülü çīn-i cebīn *eder ġonca*

(g. 110/1)

Hem kelime hem ek halinde redifin birlikte kullanıldığı örnekler:

şeyḫ saʿdī-i kitāb-ı gülsitān*dır ʿandelīb*

nükte-pīrā-yı rumūz-ı būstān*dır ʿandelīb*

(g. 6/1)

almış efendi dā'ireye bir civān*ı şeyḫ*

etmiş esīr o kāfire biñ müslümān*ı şeyḫ*

(g. 25/1)

gülgüli naḳş eyleyip kāşāne*sin bülbülleriñ*

yapdı mevsim ḫāṭır-ı vīrāne*sin bülbülleriñ*

(g. 87/1)

dem-i şebābda bu rütbe ārzū *yoġ idi*

ya ol zamānda tā böyle güft-ü-gū *yoġ idi*

(g. 140/1)

bu bezm-gehde ne gördük ḫumār*dan ġayrı*

ṣudāʿ-ı derd-i ser-i ıżṭırār*dan gayrı*

(g. 143/1)

Şair bazı şiirlerinde "kitâb, şarâb, devlet, hasret, vardır, verir, gider, olur, göndermiş, olmaz, açmış, yok, çekdim, olan, etdi, kaldı, geldi" gibi isim veya çekimli fiil olan kelimeleri tek kelimelik redif olarak kullanmaktadır:

ʿaceb mi reng-i ruḫundan edip ḥicāb *şarāb*

ederse sāġar-ı billūrdan niḳāb *şarāb*

(g. 5/1)

ḳalender ṣūretinde çoḳ şeh-i dārā-ḥaşem *vardır*

kedū-yı köhneden meclislerinde cām-ı cem *vardır*

(g. 34/1)

bize ṣūfiyyeden bir ehl-i dil mektūb *göndermiş*

peyām-ı dil-rübāyı ḫūb yazmış ḫūb *göndermiş*

(g. 63/1)

kemān-ı saḫt-ı zūr-ā-zūr-ı hicri bī-siper *çekdim*

amān ben bir kaşı yāyın firāḳıyla neler *çekdim*

(g. 94/1)

yine bir āfet-i devrān *geldi*

gūyiyā tekyeye ḳurbān *geldi*

(g. 148/1)

muṭayyeb oldu irānī-i pür-cesāret *olan*

meger kemāl imiş māye-i ḫasāret *olan*

(g. 101/1)

Dîvânda yalnızca eklerle yapılmış çok sayıda redif bulunmaktadır. Şair özellikle fiilerde zaman eklerini ve şahıs çekimlerini, çoğul, iyelik ve hal eklerini, bildirme eki olan "-dir" ekini, "-lık" ve "-sız" gibi isimden isim yapan ekleri, fiilden fiil yapma eki olan "-dir" ekini, bazen birkaçını bir araya getirerek redif amacıyla kullanmaktadır:

fersūdedir bu kāle-i naḳd-i niyāz*lar*

bilmem nic'oldu etdiğimiz iḫtirāz*lar*

(g. 30/1)

nigāha dīdede var mı ḫumārdan ara*lıḳ*

olur mu meclis-i ʿālemde böyle masḫara*lıḳ*

(g. 77/1)

nihānsın a göñül ḳandesin ṣafā*da mısın*

benim gibi ʿacabā sen daḫī cefā*da mısın*

(g. 99/1)

ne me'ḫūẕ oldu şeyḫiñ güft-gū-yı bī-me'āl*inden*

hudā dūr etmesin ʿuşşāḳı cennetde cemāl*inden*

(g. 105/1)

allāh içün et beyʿa bedel verme ẕekāt*ıñ*

üç aylara ḥaṣr etme ṣaḳın ṣavm u ṣalāt*ıñ*

(g.80/1)

3. BÖLÜM

SERVET DÎVÂNI'NDA GEÇEN ATASÖZLERİ, DEYİMLER VE ANLAM ÇERÇEVELERİ

3.1. Atasözleri ve Deyimlerin Şiirde ve Servet'in Şiirlerinde Kullanılması

Atasözleri ve deyimler, bir dilin söz varlığı içerisinde oldukça değerli ve önemli bir yere sahiptir. Bir milletin kültürü, hayat tarzı, eğitim anlayışı, toplumsal hayatı, inanç ve değerleri, ahlâk ve ekonomi algısına, kısacası toplumun hemen her boyutunun izlerine bu kısa ve özlü kelime ve kelime gruplarında rastlamak mümkündür. Atasözleri ve deyimler, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyu geçirdikleri tecrübelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuştur. Bu söz varlıkları, milletlerin zekâlarındaki keskinliği, hayallerindeki genişliği, duygularındaki inceliği belirten en değerli örneklerdir. Bu sözler, derin felsefelerden başka güzel buluşlarla, parlak nüktelerle, ince alaylarla, sert taşlamalarla doludur.[1]

Eski kültürümüzde, "mesel", "tabir", "ıstılah", "darb-ı mesel" gibi kelime ve kavramlarla karşılanan atasözü ve deyimler kısa, özlü ve çoğunlukla da mecaz anlam taşıyan kelime gruplarıdır. Bu atasözü ve deyimler genellikle iki ve daha fazla kelimeden oluşmuştur ve mecaz yoluyla duygu ve düşüncelerin daha açık ve rahat açıklanması, az sözle çok şey anlatılması ve sanatsal söyleyişle kelime oyunlarına imkân sağlaması gibi nedenlerle edebiyatımızın hemen her döneminde şairlerimiz tarafından şiirlerde sıklıkla kullanılmıştır.

Klâsik şiirimizde özellikle 15. yüzyıldan itibaren gazel, kaside ve mesnevi gibi nazım şekillerinde atasözü ve deyim kullanmak, şairlerin sevdiği ve itibar ettiği bir sanat haline gelmiştir. 17. yüzyıldan itibaren edebiyatımızda etkili olan üslûp hareketlerinden biri olan ve genellikle "Mahallileşme/Mahalli Tarz" olarak isimlendirilen üslûp hareketinin temel özelliklerinden biri de şiirde atasözü ve deyim

[1] Ömer Asım Aksoy, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, c. I, s. 27.

kullanmaktır. Bu üslûpta Bosnalı Sâbit'in öne çıkmasından sonra, onun yolundan giden şairler de şiirde atasözlerine ve deyimlere yer vermişlerdir.

Dîvânını incelediğimiz Osman Servet Efendi de bizzat kendi ifadesi ile Sâbit yolundan giderek "Sâbitâne" şiirler yazan bir şairdir. Sâbit'in yolundan gitmesinin ve mahalli üslûbu benimsemesinin bir sonucu olarak Servet'in şiirlerinde oldukça fazla sayıda atasözü ve deyim kullandığı görülmektedir. Hatta şairin bazı gazellerinin her beytinde deyim kullandığı veya ayrı ayrı birçok beytinin anlam dünyasını tamamen deyimin veya atasözünün üzerine bina ettiği görülmektedir. Buna örnek olarak aşağıdaki beytini şair, tamamen "gelin ata binmiş, ya nasip demiş" atasözü üzerine kurmuştur:

şimdi *semend-i nāza ʿarūs-ı merām-ı dil*
oldu süvār zemzeme-i yā naṣīb ile
(g. 126/3)

Şairin dîvânında yukarıdaki beyitte görülen üslûp özelliğini yansıtan yüzlerce örnek bulunmaktadır. Bu örnekler şairin atasözleri ve deyimleri bir anlatım yolu ve şiirinin doğal bir malzemesi olarak gördüğünü göstermektedir. Bununla birlikte şair, atasözleri ve deyimleri sadece kullanmakla kalmamış, deyim yerindeyse, onları yeniden yorumlamış ve yeniden üretmiştir. Atasözlerinin ve özellikle de deyimlerin geçtiği hemen her beyitte bu deyimler taşıdıkları mecaz anlamının yanında beyitteki diğer kelime ve kelime gruplarıyla beraber yeni anlamlar kazanmış, ayrıca bu deyimler çeşitli kelime oyunlarıyla kimi zaman lirik, kimi zaman mizahî, kimi zaman da ironik bir anlatımın malzemesi olarak kullanılmıştır.

Yukarıda ifade edilen sebeplerden ötürü çalışmamızın bu bölümünde şairin üslûbunun "alâmet-i fârikası" olarak gördüğümüz atasözleri ve deyimleri incelemeyi uygun bulduk. Bunun için öncelikle dîvânda yer alan atasözleri ve deyimlerin tespiti yapılmıştır. Çalışmada önce atasözleri, sonra da deyimler alfabetik sıra gözetilerek sıralanmıştır. Bu atasözü ve deyimlerin, önce çeşitli kaynaklar taranarak karşılığı verilmiş, günlük hayatta hangi anlamlarda kullanıldığı belirtilmiştir. Daha sonra ise

bu atasözü ve deyimlerin, eğer varsa, beytin anlam dünyasında kazandığı yeni anlamlar, beyitte yer alan diğer kelime ve kelime gruplarıyla anlam ilişkileri, bu ilişkilerin dayandığı söz sanatları açıklanmıştır. Beytin anlam dünyası içerisinde açıklanması gerekli görülen kavram, olay, şahsiyet veya uygulamalar çeşitli kaynaklardan derlenerek açıklanmış ve bu kaynaklar dipnotlarda verilmiştir. [2]

3.2. Servet Dîvânı'nda Geçen Atasözleri ve Anlam Çerçeveleri

3.2.1. Açtırma Kutuyu Söyletme Kötüyü

Birinin fazla ileri gitmesi dolayısıyla hakkında hoş olmayan gerçekleri söylemek zorunda kalınacağını ikaz etmek anlamına gelen bu söz, "Konuşursam söyleyecek çok sözüm var, fakat söylemek doğru olmaz, kötü kişi olurum diye susuyorum, onun için bu konuyu kapat!" demektir. Aşağıdaki beyitte şair bu sözü içki yasağını duyduktan sonra bu yasağa kızdığını ancak kötü sözler söylememek için sustuğunu ifade etmek maksadıyla kullanmıştır:

duydu ḥap etdi bādeniñ emr-i yasaġını
açdırma ehl-i keyfe *ḳuṭunuñ ḳapaġını*
(g. 149/1)

3.2.2. Akmasa da Damlar

"Az da olsa bir gelirdir, faydası var" anlamındadır. Divanda iki yerde geçen bu atasözünü şair kelimelerin gerçek anlamlarını da çağrıştıracak şekilde kullanmıştır. Şair ilk beyitte hokkadan kalemine feyz damlalarının az da olsa

[2] Servet'in Dîvân'ında yer alan deyimlerin tespiti ve anlamlandırılması aşamasında ulaşabildiğimiz tüm kitap, makale ve tezlere ulaşılmış, bu kaynaklar karşılıklı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu kaynaklar tezimizin kaynakça bölümünde gösterilmiştir. Bununla birlikte bu çalışmada yer alan atasözü ve deyimlerin tespit ve anlamlandırılmasında genel olarak aşağıda künyeleri verilen eserler esas alınmıştır: Ömer Asım Aksoy, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, 2 cilt, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1988; M. Ali Tanyeri, **Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler**, Akçağ Yayınları, Ankara 1999; E. Kemal Eyüboğlu, **On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler**, 2 cilt, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1973; İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, **Kubbealtı Lugati**, Kubbealtı Neşriyât, İstanbul 2005; Yaşar Çağbayır, **Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı, Ötüken Türkçe Sözlük**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007

damladığını ifade ederken ikinci beyitte ise kuruyan emel ırmağında bir damla su bulunmadığını belirtmekte ve o çeşme akmasa da bari şıp şıp damlasa diyerek medet ummaktadır:

maḳsimim ḥoḳḳa-i ter ḫāme ḳanātım s̱ervet
reşḥa-i feyż eger *aḳmazsa da bari ṭamlar*

(g. 39/6)

nedir bu ḥuşgī-i cūy-i emel ruṭūbet yoḳ
o çeşme *aḳmaz ise bari ṭamlasa* şıp şıp

(g. 7/3 dipnot)

3.2.3. Al Deliden Uslu Haber (Deliden Al Uslu Haberi)

"Deli sır saklamasını bilmez. Gördüğünü, bildiğini olduğu gibi söyler. Bundan dolayı zaman olur ki haberin doğrusu ondan alınır." anlamına gelen bu atasözü aynı zamanda tasavvufî bir mânâ da içermektedir.[3] Şair, Mecnun'un hikâyesini duyduktan sonra deli gönlünün deliden uslu haber aldığını ifade etmektedir. Beyitte ayrıca "çıldırmış, deli" anlamına gelen Arapça "Mecnun", "aşktan aklını kaybetmiş, deli, divane" anlamına gelen Farsça "şeydâ" ve Türkçe aynı anlama gelen "deli" kelimelerinin aynı beyit içerisinde kullanılması dikkat çekicidir:

s̱ervetā gūş edicek menḳabe-i mecnūnu
dil-i şeydā dedi *aldım deliden uṣlu ḫaber*

(g. 31/5)

[3] "Bu sözdeki "deli" bildiğimiz deli değildir; kendini Tanrı sevgisine kaptırmış, yaşayış icaplarını ardına atmış, hiçbir şeye aldırmaz kişidir ki tasavvuf ehli, bu çeşit adama "meczup" der; bu çeşit adamlardan keramet umar; sözlerinde hikmetler olduğuna inanır. Aynı zamanda, bu atasözüyle, kimseyi aşağı görmemek gerektiği, aşağı sanılan kişiden bile doğru, akıllı bir sözün duyulabileceği de öğütlenmektedir. Atasözündeki "us" akıl anlamındadır ve uslu, yani akıllı ile deli sözleri bir tezat meydana getirmektedir. Abdülbâki Gölpınarlı, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2004, s. 18

3.2.4. Allah Bes Bâki Heves

"Allah kâfidir, insana yeter; O'na dayanmak lazımdır, geri kalan her şey gelip geçicidir, boş arzudur." anlamına gelen bu sözü şair, Abdullah Efendi isimli bir zâtın vefatı için yazdığı tarih manzumesinde kullanmakta ve Abdullah Efendi'nin her nefeste "Allah bes bâkî heves" diyerek zikrettiğini belirtmektedir:

yaʿni abdullah efendi ol ʿubeydu'llāh-ı vaḳt
ẕikr ederdi her nefes *allāh bes bāḳī heves*

(t. 16/2)

3.2.5. Allah Diyen Mahrum Kalmaz

Bu atasözü, dille Allah diyeni değil, canla, gönülle, kendi varlığından geçerek, bir hadîs-i kudsîde bildirildiği gibi iradesini, Tanrı iradesine verip kudret sahibinin diliyle Allah diyenin mahrum kalmayacağını bildirir.[4] Aşağıdaki dörtlükte de şair Allah diyen bir nefesin mahrum kalmayacağına olan sağlam inancını ifade etmektedir:

feṭḥ olmayıcaḳ ʿuḳde-i rāz-ı mektūm
ḥāl-i dil-i āşüftem olur mu maʿlūm
īmānım anıñ üstünedir vallāhi
allāh deyen bir nefes olmaz maḥrūm

(r. 46)

[4] Abdulbâki Gölpınarlı, **a.g.e**., s. 20-21.

3.2.6. Arşa Çıksa Adam Olmaz (Değil Kürsüye Vaiz Arşa Çıksan Adam Olmazsın)

Bu atasözü bazı insanların hangi makam, mevki ve görevde olursa olsun o makam sebebiyle bir değer kazanamayacaklarını, makam sahibi olmanın hakiki mânâda insan olmaya yeterli gelmediğini, insanı insan yapan asıl özelliğin ahlâk ve sağlam bir kişilik olduğunu anlatmaktadır. Aşağıdaki beyitte şair, sufiye hitaben, şeyhi överek değil kürsüye, arşa da çıkarsa kendi nazarında makbul bir insan olmadığını belirtmektedir:

hele ben uçsa daḫi ḳuş diyemem ey ṣūfī
şeyḫi *kürsīye değil ʿarşa çıḳarsañ öğerek*
(g. 88/5)

3.2.7. Denize Düşen Yılana (Yosuna) Sarılır

Bu atasözü, "çok büyük bir tehlike içinde bulunan kimse, kendisine yardım etme olanağı bulunmayan, dahası tehlikeli olan şeylerden bile yardım umar, güç durumda kalan, her türlü çareyi dener." anlamına gelmektedir. Aşağıdaki beyitte şair sevgilinin yüzündeki ter damlalarını dalgaya benzeterek, sevgilinin yüzündeki ter dalgaları gelince yine sevgilinin yüzünde bulunan ayva tüylerine tutunarak kurtulacağını belirtmekte ve boğulan kişi yosuna el uzatsa buna şaşılmaz demektedir:

gelirse mevce-ḫoy-i rūyı tār-ı ḫaṭṭıdır muḫliṣ
değil aġreb *giyāha el uzatsa merd-i müstaġraḳ*
(g. 76/3)

3.2.8. Dost Bir Yeşil Yaprak ile (Dostluk Bir Yeşil Yapraktır)

"Dost beni arasın da bir yeşil yaprak ile olsun" şeklinde de kullanılan bu atasözünde dostluğun önemi vurgulanmaktadır. Aşağıdaki beyitte şair sevgiliye

hitaben, “o işve fidanı bize bir yeşil yaprak verse ne olur?” diyerek sevgiliden kendisine iltifat etmesini beklemektedir:

ne dem amān der isem gösterir bana bayraḳ
o naḫl-i ʿişve ne var *verse bir yeşil yapraḳ*

(m. 37)

3.2.9. Ekmeğin İyisi Hamurun İyisinden Olur

“Ekmeğin büyüğü, hamurun çoğundan olur.” şeklinde de karşımıza çıkan bu atasözü, verimin bol ve kalitenin iyi olması kullanılan malzemenin iyi ve kaliteli olmasına bağlıdır anlamındadır. Aşağıdaki beyitte şair, ekmeğini halis ve katışıksız yapmak isteyen, hamuruna maya koyarken dikkat etsin demektedir. Ayrıca beyitte “etmek” kelimesi hem ekmek hem de “et-“ filini karşılayacak şekilde kullanılmıştır. Beyitte geçen “has” kelimesi de “saf, katışıksız ve halis” anlamının yanında kepeksiz buğday ekmeğiyle yapılan bir ekmek çeşidi olan “has ekmek”i[5] çağrıştıracak şekilde yerleştirilmiştir:

ḳomalı fikr-i daḳīḳ ile ḫamīre māye
isteyen eldeki nān-pāresini ḫāṣ etmek

(g. 88/4)

3.2.10. Gelini Ata Bindirmişler, “Ya Nasip” Demiş

Kesin sonuç alınmadan hiçbir işe oldu bitti gözüyle bakılmaması gerektiği, beklenmedik durumların ve umulmadık engellerin işi bozabileceği anlamında kullanılan bir atasözüdür. Şair aşağıdaki beyitin bütün anlam dünyasını bu atasözü üzerine kurmuştur. Şair gönlünü ve gönlünün arzularını bir geline benzeterek gönlünün “yâ nasip” nağmeleriyle naz atına bindiğini ifade etmektedir.

[5] Neslihan İlknur Keskin, **Sosyal Hayatın 17. Yüzyıl Dîvân Şiirine Yansımaları ve Anlam Çerçeveleri**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009 s. 754

şimdi *semend-i nāza ʿarūs-ı merām-ı dil*

oldu süvār zemzeme-i yā naṣīb ile

(g. 126/3)

3.2.11. Gökten Ne Yağdı da Yer Kabul Etmedi

"Büyüklerden gelen şeyleri küçükler geri çeviremezler." anlamındaki bu atasözünü şair aşağıdaki şiirinde aşktan dolayı akan gözyaşlarının göğsündeki yaralarla ülfet etmesine teşbih ederek kullanmaktadır. Gökten yağan yağmurların yeryüzüne inmesi ve yeryüzünü ıslatması gibi şairin gözyaşları da sinesindeki yaraları ıslatmaktadır:

ʿaşḳ öyle mi ʿuşşāḳı ḥamūl eylemeye

erbābını fermānına ḳul eylemeye

ekşimle eder yāre-i sīnem ülfet

gökden ne iner ki yer ḳabūl eylemeye

(r. 69)

3.2.12. Harabe Olan Yerde Define Olur

Hiç umulmadık kişilerde nice gizli güzellikler bulunabileceği ve insanlar hakkında dış görünüşlerine, kılık kıyafetlerine bakılarak hüküm verilmemesi gerektiği anlamında kullanılan bu atasözü, Dîvân şiirinde çokça kullanılan hazinelerin viranelerde bulunduğuna dair inanışa dayanmaktadır. Eskiden banka, emniyet sandığı gibi teşekküller olmadığı, hırsızlık ve yağma da çok olduğu için halk paralarını bir çömlek veya tencere içinde yere gömerlermiş.[6] Aşağıdaki beyitte şair, virâne gönlünün feyz mezarı olsa buna şaşılmayacağını, zîrâ definelerin harabelerde bulunduğunu belirtmektedir. Beyitte geçen "genc" kelimesi hazine anlamında olduğu

[6] Ahmet Talat Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, (Hazırlayan: Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 165.

gibi ayrıca şair tarafından gönlünün genç olduğu veya gönlünde bir gencin sevdasının bulunduğu anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır:

ʿaceb midir dil-i vīrāne olsa daḫme-i feyż

olur ḫarābe olan yerde yaʿni olsa da genc

(g. 23/2)

3.2.13. Her Sakaldan Bir Tel Çekseler Köseye Sakal Olur

"Herkes biraz özveride bulunsa bir yoksul perişanlıktan kurtulur." anlamına gelmekte olan bu atasözü yardımlaşma ve fedâkarlık duygularına vurgu yapmaktadır. Şair aşağıdaki beyitte hali vakti iyileşmek, kılığını kıyafetini düzeltmek anlamına gelen "tüyünü düzmek" deyimini de kullanarak o berber tarak gibi her sakaldan bir kıl alsaydı hali vakti iyileşirdi demektedir. Beyitte ayrıca "ser-tırâş, tüy, mûy, şâne, sakal ve kıl" kelimeleri tenasüp içerisinde kullanılmış ve bir berber atmosferi oluşturulmuştur.

o ser-tırāş tüyün düzer idi mūy-be-mūy

alaydı şāne gibi *her ṣaḳaldan bir ḳıl*

(g. 92/2)

3.2.14. Her Usrun Bir Yusru Vardır

"Her zorluğun yanında bir kolaylık vardır" anlamındadır. Bu söz Kur'ân-ı Kerim'de geçen bir ayete dayanmaktadır.[7] Şair aşağıdaki ilk şiirde Allah'ı çeşitli vasıflarla zikrettikten sonra kederden kurtulmayı istemekte ve her müşkilinin çözülmesini ve her zorluğunun kolaylaşmasını Allah'tan niyaz etmektedir. İkinci şiirinde ise yine çok muzdarip olduğunu ve Allah'ın keremiyle zorlukların kolaylaştığını ifade etmektedir:

[7] "Şüphesiz güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten güçlükle beraber bir kolaylık vardır." İnşirah Sûresi 6-7. Kur'an-ı Kerim Meâli, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.

ey ẓulmet-i leyāli eden nūr-ı fecr ile

bī-iḫtiyāc pertev-i şemʿ-i meh-i münīr

azāde ḳıl beni küdūrātdan edip

her müşkilātımı sehl u *her ʿusrumu yesīr*

(r. 9)

yā rabb kereminñ etmededir ʿusru yesīr

ḳıl cümle umūrum keremiñle tesyīr

yā rabbi seniñ cümlesi maʿlūmuñdur

pek mużṭarib oldu kerem et ʿabd-i faḳīr

(r. 21)

3.2.15. Hudâ Kerimdir

"İşin sonunu Allah'a bırakalım, O'na tevekkül edip sığınalım, sabredelim, Allah büyüktür, işin sonunda mutlaka bize bir kurtuluş ihsan eder" anlamında bir sözdür. Aşağıdaki beyitte de şair sözü bu anlamda kullanmaktadır:

bizi a baḥr-i kerem böyle minnete boġma

ḫudā kerīmdir elbette bir necāt verir

(g. 40/2)

3.2.16. Ismarlama Hac, Hac Olmaz (Kabul Olunmaz)

Kişinin kendisinin yapması gereken işi başkasına ısmarlamaması gerektiğini, başkasının eliyle yapılan işin kişinin kendi eliyle yaptığı işin yerini tutmayacağını ifade eden bir atasözüdür. Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin mahallesini Kabe gibi, hayalini ise oraya giden bir hacı adayı olarak düşünmekte ve hayali sevgilinin

mahallesine gönderdiğinde sevgilinin, ısmarlama hac olmaz, diyerek kabul etmediğini ifade etmektedir:

ḫayāli kūyuna gönderdiğim zamān ṣervet
baña demiş idi *ışmarlamaġla olmaz ḥac*
(g. 21/5)

3.2.17. İçki Bütün Kötülüklerin Anasıdır

Şarap ve içki her türlü kötülüğün kaynağıdır. İnsanı sarhoş ederek ona her türlü fenalığı yaptırır. İnsanın akıl ve şuur melekelerini yok ettiğinden insan içkinin verdiği sarhoşlukla türlü hatalar ve cürümler işleyebilir. İçkinin akıl, beden ve ruh sağlığına zararlı olduğu, aile ve toplumda derin yaralar açtığı, ferdî, toplumsal, ekonomik, psikolojik, ailevi türlü sorunlara yol açtığı herkesçe bilinmektedir. Aşağıdaki beyitte geçen "rez duhteri", "asma kızı" anlamındadır ve bu kelime ile şarap kastedilmektedir. "ümmü'l-habâis" tamlaması ise kötülüklerin anası anlamındadır.

ḳullanmadan uṣandım al işte ḥavādiṯi
rez duḫteri dedikleri ümmü'l-ḫabā'iṯi
(g. 152/1)

3.2.18. İhmalin Devlete Zararı Var

"İhmalci kişinin zengin olması kolay değildir; çünkü kazanç getiren işi vaktinde yapmaya üşenir ve fırsatı kaçırır." anlamındaki bu atasözünü şair aşağıdaki beyitte sevgiliye kavuşmayı düşündüğünde aklına sevgilinin ayva tüylerinin geldiğini ve belki de bu yüzden kavuşamadığını ifade etmekte ve bu ihmalin kendisine zarar verdiğini söylemektedir:

viṣāl-i yār te’emmül olunca geldi ḫaṭı

efendi *var żararı devlete bu ihmālin*

(g. 104/9)

3.2.19. İt Ürür, Kervan Yürür

“İyi işler yapan ve iyilikte yarışan kimselerle uğraşanlar çok olur. Doğru yolda olanlara çatanlar, kervana ürüyen itlere benzerler. Bu tür karşı koyma ve sataşmalar doğru yolda olanların yürüyüşünü engelleyemez. Akıl ve inanç sahibi insanlar, kınayanın kınamasına rağmen hak bildikleri yolda yürürler.” anlamındadır. Aşağıdaki beyitte şair bu atasözünü rakibi kötülemek maksadıyla kullanmaktadır. Rakibin yoldan geçmekte olan sevgiliye sataştığını ifade eden şair, rakibi ite benzeterek o rakib kervana ürüyen itler gibi sevgiliye dil uzatıyor demektedir.

dil-dāra reh-güẕārda baḳ ḥarf atar raḳīb

meşhūrdur denir *it ürür kārbān geçer*

(g. 36/6)

3.2.20. Muhabbet Şirket Kabul Etmez

Bir gönülde iki sevda olmaz anlamındadır. Tasavvufta ise bu sözle insanın kalbinde Allah’tan gayrı hiçbir şeyin sevgisinin bulunmaması kastedilir. Bu sözün bir başka anlamı da âşığın sevdiğini kıskanması ve sevdiğini başkalarının da sevmesine tahammül edememesidir. Âşık öylesine kıskançtır ki aşağıdaki beyitte de görüleceği üzere sevdiğini kendi gölgesinden bile kıskanmaktadır:

ʿaceb mi sāyesinden bile ʿāşıḳ ḫavf-nāk olsa

muḥabbet öyledir kim vāḳıʿā şirket ḳabūl etmez

(g. 59/2)

3.2.21. Sağır İşitmez (Duymaz) Uydurur (Yakıştırır)

Sağır, yanında konuşulan sözleri işitmez ama konunun durumuna bakarak ve anladığını sanarak bir şeyler yakıştırıp söyler. Bir durumun iç yüzünü bilmeyen kişi de görünüşe bakarak edindiği yanlış kanıyı gerçek sanır. Aşağıdaki beyitte şair, hokkayı sağır bir insana benzeterek, kalemin kağıdın üzerinde yazı yazarken çıkardığı seslere hokkanın kulak vermediğini yani hokkanın kalemin cızırtısını anlamadığını; ancak biraz sezebildiğini ifade etmektedir:

ḥoḳḳa-i bī-dil ḳulaḳ ṭutmaz ṣarīr-i ḫāmeye

s̱ervetā *ṣaḫṣ-ı aṣamm gūş eylemez ammā sezer*

(g. 37/5)

3.2.22. Tövbe Kapıları Her Zaman Açıktır

İnsanın hata ve günah işlese de iş işten geçmeden pişman olup samimi bir şekilde yapmayacağına söz vermesi ve bağışlanmasını dilemesi halinde mutlaka affedileceğini ifade eden bir sözdür. İnsanın her zaman yanlıştan vazgeçme şansı bulunmaktadır. Ayrıca bu söz Allah'ın rahmetinden asla ümit kesilmemesi gerektiğini de salık vermektedir.

minnet ḫudāya *tevbe ḳapısı küşādedir*

ey şeyḫ efendi ne buyursuz bu bābda

(g. 111/8)

3.3. Servet Dîvânı'nda Geçen Deyimler ve Anlam Çerçeveleri

3.3.1. Aç Gözlü

Az ile yetinmeyen, ihtiyacından fazlasını isteyen, gözü doymayan, tamahkâr, harîs anlamlarına gelen bu deyim aşağıdaki beyitte iri delikli olan elek; kalbur mânâsında kullanılan "gırbâl" için hem gerçek hem de mecaz anlamını çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır. Gırbâlın delikli yapısını da göz önünde bulunduran şair onun ekin tarlasını elek elek aradığını, bir türlü gözünün doymadığını belirtmekte ve bu gırbâlin yaradılışı ne kadar da aç gözlüymüş demektedir. Beyitte ayrıca elek elek aramak deyiminde geçen elek kelimesi de gırbâl ile aynı anlama gelmektedir.

elek elek arıyor kişt-zār-ı āfāḳı
ne *aç gözlü* imiş ḫilḳati bu ġırbālın
(g. 104/6)

3.3.2. Açık Göz

Bu deyim, her fırsattan kurnazca faydalanmasını bilen, fırsat düşkünü, işini bilen, uyanık, çıkar sağlamakta becerikli anlamlarında kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte şair bu deyimi şarabın üzerinde oluşan hava kabarcığı anlamına gelen habâb kelimesi için kullanmaktadır. Şair, habâbın sevgilinin la'l dudağının şarabını görmeye susadığını, bunun için de her fırsatı değerlendirdiğini ifade ederken, su kabarcıklarının şeklen göze benzemesi ve şeffaf oluşunu da akla getirmektedir. Kısaca şair, sevgilinin dudakları şaraba değince şarabın üzerinde bulunan kabarcıklar sevgilinin dudaklarını görmek için her fırsatı değerlendirecektir, demektedir. Beyitte şarab, teşne, habâb ve bâde kelimeleri tenasüp içerisinde kullanılmıştır.

şarāb-ı laʿlini bir kerre görmeğe teşne
ḥabāb-ı bāde ḳadar var mıdır bir *açıḳ göz*
(g. 55/2)

3.3.3. Adı Var

"Kıymeti yok, sadece nâmı var; şöhreti yersiz" ve "mevcut olmayan, hayâlî" anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Fuzûlî'nin aşağıdaki beytinde olduğu gibi genellikle kıyas maksadıyla kullanılır:

Mende Mecnûn'dan füzûn âşıklık istidâdı var
Âşık-ı sâdık menem Mecnûn'un ancak adı var

Şair de aşağıdaki beyitte bu deyimi kıyas maksadıyla kullanmaktadır. Sevgilinin lütuf ve ihsanlarının yanında cömertliğiyle ünlü Hâtem'in ancak bir adı olduğunu ifade ederek sevgilinin cömertliğini övmekte, Hâtem'in cömertliğini ise küçümsemektedir. Bilindiği gibi Arap tarihinde cömertliğiyle nam salmış ve kendisinden sonraki dönemlerde hemen hemen bütün şairler tarafından şiirde cömetliğin bir sembolü haline gelmiş olan Hâtem-i Tâî, Dîvân şiirinde de bir kıyas malzemesi olarak kullanılır ve cömertliği memdûhla kıyaslanırdı. Bu durumda memdûhun cömertliği mutlaka çok daha üstün olarak gösterilir ve Hâtem'in cömertliği basite alınırdı.[8] Şair de aşağıdaki beytinde bu geleneği devam ettirmektedir:

parmaḳ ḳadar teşebbüṣü yoḳ dest-i luṭfuna
cūd u seḫāda ḥātemin ancaḳ bir *adı var*
(g. 32/4)

3.3.4. Adını Anmamak

Birinden veya bir şeyden hiç söz etmemek, unutmuş görünmek anlamlarına gelen bu deyimi şair aşağıdaki beytinde rakîbe hitâben kullanır ve "söyleyin o kâfir rakibe, o güzellik zirvesinin doğanı olan sevgilinin adını ağzına almasın!" demektedir:

[8] Dursun Ali Tökel, **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 455-456.

söylen raḳīb-i kāfir anıñ *adın añmasın*
ol şāh-bāz-ı evc-i ḥüsün ḳuşḳulanmasın
(g. 97/1)

3.3.5. Ağız Açmamak

Hiçbir şey söylememek, tek bir söz etmemek, susup kalmak anlamındadır. Aşağıdaki ilk beyitte şair memdûhunu överken, "Eğer (senin mehdinde) kalemimin sesi çıkmasaydı devat da ağzını açmazdı." demektedir. İkinci beyitte ise memdûhuna hitaben kederden ağzının açılmadığını, bu yüzden kısa bir mehdiye kaleme aldığını, aslında bu kadar kısa bir medhiyenin yeterli olmadığını söyleyerek şimdilik kendisini mazur görmesini ve medhiyesini kabul etmesini istemekte ve zımnen kederinin giderilmesini murâd etmektedir:

devāt *açmazdı aġzın* kilk-i ḫoş-dem olsa ger ṣāmit
dilim dursa zebān-ı ḫāmem olmaz n'eyleyim sākit
(M. 17)

kederden *aġzım açılmaz* bunu ḳıl şimdilik maʿẕūr
seniñ medḥinde böyle muḫtaṣarla iktifā olmaz
(M. 21)

3.3.6. Ağız Etmek

Gerçeği söylememek, içten ve samimi konuşmamak anlamında olan bu deyimi şair sevgiliye sitem etmek maksadıyla kullanmaktadır. Şair sevgiliyi ağyar ile dudak dudağa söyleşip konuşurken gördüğünü ifade etmekte ve "Ey gonca ağızlı sevgili! Ağız edip bu gerçeği bizden gizlemeye çalışma; zîrâ ben her şeyi gördüm."

diyerek sitem etmektedir. Beyitte sevgilinin gonca ağızlı olarak zikredilmesi ile ağız etmek, söyleşmek ve leb-bâ-leb kelimeleri tenasüp içerisindedir.

ağız etme bize ey ġonca dehānım gördüm

seniñ aġyār ile söyleşdiğini leb-bā-leb

(g. 9/7)

3.3.7. Ağız Ağıza Vermek

İki kişinin birbirine pek yakın durarak başkalarının işitemeyeceği şekilde gizlice konuşmaya dalması, baş başa verip fısıldaşması anlamında bir deyimdir. Câm, kadeh; sebû ise şarap testisi demektir. Şair şarap testisinden kadehe şarabın döküldüğü esnada kadehle şarabın birbirine yaklaşmasını ve testiden kadehe dökülen şarabın çıkardığı sesi kadehle şarap testisinin ağız ağza verip baş başa konuştukları şeklinde hayal etmektedir.

ağız ağıza verip cām ile sebū hālā

boġaziçini temāşāya ḳan eder ṣahbā

(g. 3/1)

3.3.8. Ağızlarda Gezmek

Dilden dile dolaşmak, herkes tarafından konuşulmak anlamındadır. Aşağıdaki beyitte şair, bu deyimi diş ve misvak kelimeleri ile tenasüp içerisinde kullanmaktadır.

ṣaydı dişin ṣoḥbeti işte *ağızlarda gezer*

bulsa ṣūfī şimdi misvākın urur başın ezer

(g. 37/1)

3.3.9. Ağız Tamburası Çalmak

Sözle oyalamaya, avutmaya çalışmak, boşboğazlık etmek anlamı yanında soğuktan çenesi birbirine vuracak şekilde titremek anlamında da kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair "dâ'ire, hânende, tanbur, çalmak ve sâzende" kelimeleriyle âdeta bir fasıl manzarası aksettirmektedir. Ağız tamburası çalmak deyimi beyte iki anlama gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Saz çalan sanatkâr, çalgıcı anlamına gelen sâzende, beyitte hem kelimenin gerçek anlamıyla tanbur çalmakta hem de mecaz anlamıyla şarkı söyleyen, şarkıcı anlamına gelen hânendeyi sözle oyalamakta, konuşup durmaktadır.

dā'ire ṣāḥibi bir ādem iken ḫānende

çoḳ *aġız ṭanburası çaldı* aña sāzende

(g. 127/1)

3.3.10. Ağzı Açık Kalmak

Çok şaşırmak, şaşkına dönmek, şaşırıp kalmak, hayret etmek, hayretten donakalmak gibi anlamları vardır. Şair aşağıdaki beyitte kelime oyunlarına başvurmakta ve deyimleri birden fazla anlama gelecek şekilde kullanmaktadır. Şair aşağıdaki beyitte hokka ile kalemi iki insana benzeterek; kalemi çok yazı yazmasından dolayı çenesi düşmüş bir insan olarak, içine mürekkep konulan maden, cam veya topraktan yapılan küçük kap demek olan hokkanın kapağının açık olmasını da kalemden dökülen sözler karşısında hokkanın ağzı açık kalması olarak hayal etmektedir.

baḳarsa ḥoḳḳa-veş *aġzı açıḳ ḳalır* ṣervet

ḳalem gibi çenesi düşmüşün laḳırdısına

(g. 129/5)

3.3.11. Ağzı Kara

Kara haber vermekten hoşlanan, şom ağızlı, hep kötü haberler veren, her şeyi kötüye yoran, fitneci, iftiracı, kavgacı, yalancı gibi anlamları olan bir deyimdir. Şair hokkanın ağzını açıp sırlara dil uzatmaya kalkıştığını söyledikten sonra hokkanın ağzının mürekkepten dolayı siyah olmasından yola çıkarak "Böyle dil uzatmak ve kötü sözler söylemek hokkaya mı kaldı?" demektedir.

zebān-dırāzī-i esrāra ṣervet açdı dehen

hemīşe ḥoḳḳaya mı ḳaldı *aġızı ḳaralıḳ*

(g. 77/5)

3.3.12. Ağzını (Ağzından) Öpmek

Güzel ve hoşa giden söz söylemek anlamında bir deyimdir. Şair aşağıdaki beyitte kalemin hokkadan mürekkep almak için hokkanın içine sokulmasını kalemin hokkanın ağzını öpmesi olarak tahayyül etmekte ve bundan maksadın kalem kaşlı ve siyah saçlı sevgilinin güzelliklerini vasfetmek olduğunu ifade etmektedir. Beyitte mürekkebin siyahlığı ile sevgilinin siyah saçı arasında ilişki kurulmakta, ikinci mısrada ise sevgilinin kaşı kaleme benzetilerek ilk mısradaki hâme kelimesiyle anlam bağlantısı sağlanmaktadır. Yani kalemin siyah mürekkeple buluşması kalem kaşlı, siyah saçlı sevgiliyi vasf etmek içindir, denilmektedir.

ḥoḳḳanıñ ḫāme-i ter *aġzını öpdü* ṣervet

o ḳalem ḳaşlı siyeh ṣaçlıyı vaṣf eyleyicek

(g. 88/7)

3.3.13. Ağzının Kaşığı Olmamak

Bir şey, bir kimsenin uğraşabileceği konulardan olmamak; dengi, emsali, baş edebileceği kimselerden olmamak; sözünü bile edemeyeceği kadar değerli bir nesne olmak anlamında bir deyimdir. Deyim sofra anlamına gelen hân, lokma-hâr, kepçe kepçe ve yutmak kelimeleriyle tenasüp içerisinde kullanılmıştır. Beyitte geçen "taslak" kelimesi insan için kullanıldığında sert ve haşin, hoyrat, ahmak, kaba saba, yakışıksız anlamlarında sıfat olarak kullanılmaktadır; ayrıca yeterliliği ve yeteneği olmadığı halde kendini o işin ustası gibi göstermeye çalışan kimse, müsvette anlamındadır. Şair taslak kelimesinin bu anlamını da beytin anlam dünyası içerisinde kullanarak muhatabına, "Hey aşkı kolay lokma zanneden ahmak kişi! Aşk senin harcın olamaz, sen aşktan anlamazsın, aşk senin öyle kolay kolay söz edebileceğin bir konu değil!" diyerek haddini bilmesini istemektedir.

bu ḫānıñ loḳma-ḫārı kepçe kepçe ġam yuṭar elbet

sen ʿaşḳı *aġzınıñ ḳaşıġı mı ṣandıñ* behey ṭaslaḳ

(g. 76/2)

3.3.14. Ağzı Sulanmak

Bu deyim, ağzının suyu akmak, çok imrenmek ve özenmek, şiddetle arzu etmek, çok beğenmek anlamlarına gelmektedir. Şair aşağıdaki beyitte deyimi yine gerçek anlamını da çağrıştıracak şekilde kullanmaktadır. Çeşme, musluk gibi yerlere suyun istenen seviye ve miktarda akması amacıyla takılın boru parçası anlamına gelen "lüle", gerçekten de içinden su geçtiği zaman ağzı su ile dolmaktadır. Şair bu gerçekten hareket ederek, o şuh sevgiliyi hamamda terlemiş bir halde gören lülenin ağzının sulanmaması, o sevgiliyi çok beğenip imrenmemesi mümkün müdür? demektedir.

ḫūy-gerde ola ḫalvet-i germābede o şūḫ

mümkün müdür ki lūleniñ *aġzı ṣulanmasın*

(g. 97/4)

3.3.15. Ah Almak

Üzüntü, ızdırap gibi nedenlerle kalpten yanıp yakılmak ve sitem etmek, zulmettiği kişinin bedduasını almak anlamına gelen bu deyimi şair aşağıdaki rubâisinde muhatabını ikaz mahiyetinde kullanmaktadır. Muhatabına, sakın benim ahımı alma, ben de Rasulullah'ın günahkâr bir kuluyum, eğer sen bana kötülük edersen ahın mahşeri tutar, demektedir.

ben ʿabd-i ḥaḳīriñ ṣaḳın *alma āhıñ*

kem-ter ḳuluyum ben de rasūlullāhıñ

sen ḫādim-i peyġamberi taḥḳīr edicek

ṭutmaz mı seniñ maḥşeri āh u vāhıñ

(r. 35)

3.3.16. Akideyi Bozmak

İmanındaki sağlamlığı kaybetmek, inanç konusunda tereddütlere düşmek, imanı ile bağdaşmayacak hareketlerde bulunmak anlamına gelen bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair bir şekerciden bahsetmekte ve şekercinin günahkâr bir dinsize uyarak akidesini bozduğunu belirtmektedir. "Akide" aynı zamanda ağdadan çeşitli renklerde yapılan bir şeker çeşidir. Beyitte akide bu anlamı da kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Yani şair şekerci "akidesini bozmuş" diyerek şekercinin hem imanındaki sağlamlığını kaybettiğini hem de yaptığı akide şekerlerinin kalitesini bozduğunu ifade etmektedir.

uyup o mülḥid-i füccāra birbirin bulmuş

şekerci tāzesi varmış *ʿaḳīdesin bozmuş*

(m. 34)

3.3.17. Alın Teri

Yorucu emek, dürüst ve gayretli çalışma ve bu gayetli çalışma sonucunda elde edilen kazanç anlamındadır. Aşağıdaki beyitlerin ilkinde şair alın teriyle kazancın kolay olmadığını ifade ederken, ikinci beyitte alın teriyle elde edilen kazancın değerinin bilindiğini ve bir damlasının bile boşa harcanmadığını ifade etmektedir. Her iki beyitte de alın teri deyimi, inbik ile ilişkilendirilmektedir. İnbik, sıvıları damıtmakta kullanılan aletin adıdır. Şair, sıvıları damıtmakta kullanılan bu aletten süzülen damlaları alın teri olarak hayal etmektedir. Şarap ve benzeri içkilerin inbikten geçirilmesi suretiyle damıtılması ve çoğu zaman bu işlemin damla damla ve zaman alacak şekilde yapılmasından dolayı şair, inbîkin çok zahmet çekip alın teri döktüğünü ve bu sebeple meyhanecinin bir damlayı bile heba etmeyeceğini ifade etmek istemektedir.

olur mu şāhid-i inbīḳ böyle ġarḳ-ı ʿaraḳ

eger ki *alnı teriyle* ḳolay olaydı ḳazanc

(g. 23/3)

pīr-i muġān eder mi hele ḳaṭresin telef

inbīḳiniñ ḳazancı bütün *alnınıñ teri*

(g. 138/3)

3.3.18. Alt Etmek

Yenmek, sırtını yere getirmek, üstünlük kazanmak, mağlup etmek anlamlarındadır. Aşağıdaki beyitte şair bu deyimi kullanırken dünyayı ihtiyar, bunamış ve fitneci bir kadın olarak düşünmekte ve muhatabına, sen akıllı bir adamsın; bu kocamış düzenbaz bir kocakarı olan dünya seni alt edebilir mi? diyerek tezat sanatına başvurmuştur.

seni *alt eylemek* lāyıḳ mıdır sen merd-i ʿāḳilsin

zen-i dünyā gibi mekkāre hem fertūte bir ʿavrat

(g. 17/4)

3.3.19. Aman Vermemek

Göz açtırmamak, nefes aldırmamak, fırsat vermemek; dinlenmesine, rahat ve huzur bulmasına meydan vermemek, rahat nefes aldırmamak anlamına gelen bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair felekten şikayet etmekte, feleğin durmadan eza ve sıkıntı verdiğini ve dahası kendisinin rahat ve huzur bulmasına bir türlü fırsat vermediğini ifade etmektedir. İkinci mısrada da bu yükü çekmeye yanaşmayan merkebe saman vermeyeceğini belirtmektedir. Yani şair dünyanın bir zahmet ve sıkıntı dünyası olduğunu, insandan bir karşılık almadan kişiye iyilik ve lütufta bulunmadığını ifade etmektedir. Ayrıca beyitte geçen "sıklet" ve "bâr" kelimeleri yük, ağırlık anlamlarına gelmekte olup bilinçli olarak bir arada kullanılmıştır.

sipihr s̱ıḳlet-i gerdūndan *amān mı verir*

bu bārı çekmeyecek merkebe şamān mı verir

(g. 44/1)

3.3.20. Ardına Düşmek

Bir kişinin gittiği yoldan gitmek, peşini bırakmamak, takip etmek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair bu deyimi tıp alanından seçtiği kavramlarla bir bütünlük içerisinde kullanmaktadır. Beyitte geçen "efrenc" Frenk, yani Avrupalı demektir. "Hâzık" kelimesi ise, işinin ehli, usta, maharetli anlamlarında olup dilimizde daha çok doktorlar için kullanılan bir sıfattır. Şair sevgiliyi naz hastası olarak hayal etmekte, onu tedaviye gelen Frenk tabibi ise naz

hastasının peşini bırakmayan bir doktor olarak düşünmektedir. “Ardına düşmek” deyimi beyitte yine tıp alanından seçilen “kulunç” hastalığı ile ilişkilendirilmektedir. “Kulunç”, bağırsaklarda peydâ olup omuz başlarında ve sırtta meydana gelen şiddetli ağrıdır. Ayrıca bu kelime halk ağzında sırtta, iki omuz arasındaki bölge için de kullanılmaktadır. Kısacası şair sevgilinin omuz ve sırt ağrısı çektiğini, onu tedaviye etmek için arkasında bulunan Frenk tabibin de kulunç gibi sevgilinin ardından gittiğini ifade etmektedir.

o nāz ḫastasınıñ vāy o ḥāzıḳ-ı efrenc

ne *düşmüş ardına* bilsem meṣābe-i ḳulunc

(g. 23/1)

3.3.21. Arka Vermek

Desteklemek, yardım etmek, korumak anlamlarına gelen bu deyim aşağıdaki beyitte hem gerçek hem de mecaz anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Şair bazı kimselerin kendi malına arka verdiğini ifade ederken bu deyimi, gerçek anlamıyla bir malı veya yükü sırtlanmak ve taşımak anlamında kullanmaktadır. Mecaz anlamıyla da kimi insanların sadece kendisini düşündüğünü, kendi malını mülkünü artırmak ve korumak için çaba sarfettiğini belirtmektedir.

bilmez tefennün eylemedir bār u zerrīni

şol kimseler ki *arḳa verir* kendi mālına

(g. 116/3)

3.3.22. Arpacı Kumrusu Gibi Düşünmek

Pişmanlık ve çaresizlik içinde umutsuz ve derin düşüncelere dalmak, ne yapacağını bilememek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair kendi ilham ve hayalini bir kuşa benzetmekte ve harman vakti, hasat zamanı geldiğinde hayal kuşunun arpacı kumrusu gibi umutsuzca düşünüp durduğunu belirtmekte ve bu hal revâ mıdır, diye sormaktadır. Bu beyitte şair hayal ve ilham yönünden sıkıntı çektiğini, üretecek güzel hayaller ve imajlar bulamadığını ifade etmektedir.

böyle hengāme-i ḫarmanda revā mı ṣervet

arpacı ḳumrusu gibi düşüne murġ-ı ḫayāl

(g. 89/5)

3.3.23. Atıp Tutmak

Yüksek lâflar etmek, büyük işler yapacağını söylemek, bir konu hakkında çok abartılı konuşmak, övünmek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair tabibin hikmete malik olduğunu hatta tabibin nabzının bile tıp tıp atarken bu durumu söylediğini ifade ederken bu deyimi kullanmaktadır. Beyitte ayıca atmak fiili nabız için de kullanılarak iki anlama gelecek şekilde yerleştirilmiştir.

tamām ḥikmet-i maḥż olduġunu nāṭıḳdır

atar tutar ise nabż-ı ṭabīb eger ṭıp ṭıp

(g. 7/2)

3.3.24. Ayarı Alçak

Daha çok “yalımı alçak” şeklinde karşımıza çıkan bir deyimdir. Bu deyim, itibarı düşük, değersiz, mevkii olmayan ve alçakgönüllü, yüzü yerde, yumuşak huylu,

mütevazı anlamlarında kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte şair kimyagerlere inanılmaması gerektiğini, zîrâ ocağı sönecek olan kimselerin itibarının olmadığını ifade etmek maksadıyla bu deyimi kullanmıştır. Beyitte ayrıca ocak, ayâr, kimyager ve körük kelimeleri tenasüp içerisinde kullanılmıştır.

ocaġı söyüneceğin hep *ʿayārı alçaḳdır*

inanma cümle-i kīmyā-gerāna lāf körük

(g. 82/4)

3.3.25. Ayağına Balta Vurmak

Bir kimsenin işine engel olmak anlamında bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte bu deyim hem gerçek hem de mecaz anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. "nahl-i bî-semer", meyvesiz ağaç demektir. Şair, meyve vermeyen ağacın ayağına balta vuran kimsenin, meyve vermede âşıkların nesli olduğunu söylemektedir. Bu beyitte meyve vermek ve meyvesiz ağaç ifadeleri ile tezat sanatının bir örneği görülmektedir. Beyitte geçen "necl" kelimesi; oğul, evlat, soy ve nesil anlamlarındadır. "ʿaṭā" kelimesi ise Türkçede cet, dede, baba anlamlarına gelen "ata" kelimesini de çağrıştırmaktadır. Bu yönüyle beyitte ağaç-meyve ilişkisinden yola çıkılarak baba-oğul, cet-soy ilişkisi kurulmak istenmiştir.

ʿaṭā-yı mīvede ʿuşşāḳa necli oldu hemān

o naḫl-i bī-ṣemerin *ayaġına balṭa uran*

(m. 47)

3.3.26. Ayağına Düşmek

Ayağına kapanmak, yalvarmak, içi yanarak bir istekte bulunmak anlamında kullanılan bu deyimi şair aşağıdaki beyitte, "Efendi! O kimse bu zayıf ve güçsüz

haliyle senin ayağına düşüp yalvarırsa bunu abes görme; zîrâ o hastadır ve işini sağlama almak için sana yalvarıp yakarmaktadır." demektedir. Ayrıca "ayağına düşse" deyimi gerçek anlamda da sözü edilen kimsenin zayıflıktan dolayı yürüyemeyecek halde olup yere kapaklanması anlamına da gelecek şekilde kullanılmıştır. Beyitte geçen "zaʿf, hasta" kelimeleri ile "sağla-" fiili bilinçli olarak tercih edilmiştir.

bu żaʿf ile n'ola *düşse ayaġına* s̱ervet

efendi görme ʿabeş̱ ẖastadır işin ṣaġlar

(g. 38/5)

3.3.27. Ayağını Çekmek

Daha önce sık gittiği bir yere artık gitmez olmak, ilgi ve alakayı kesmek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Şair, aşağıdaki beyitte muhatabını artık kararlı bir şekilde bezmden ayağını çekmesi gerektiği noktasında uyarmaktadır ve bu ikâzı yaparken söylediği sözün mecâz değil apaçık ve gerçek anlamda olduğunu ifade etmek için "basbayağı" gibi günlük dilde sıklıkla kullanılan bir kelimeyi tercih etmektedir. Kısaca şair muhatabına, açık ve net bir şekilde söylüyorum ki artık bu meclisten uzak durmalısın, demektedir. Beyitte ayrıca "sâbit kadem olmak" ifadesi de bilinçli olarak kullanılmıştır. "Kadem" kelimesi de ayak demektir ve sâbit kadem olmak ifadesi, kararlı olmayı ifade eder. Dolayısıyla şair, muhatabından bu meselede kararlı bir duruş sergilemesini beklediğini anlatmak istemiştir.

s̱ābit ḳadem olup *çek ayaġı* bu bezmden

saña remiz değil dediğim başbayağıdır

(g. 50/4)

3.3.28. Ayağını Denk Almak

Başkalarının kendisine yapması ihtimali bulunan kötülüklere karşı uyanık davranmak, tetikte bulunmak, dikkatli davranmak, hareketlerine dikkat etmek ve ihtiyatlı davranmak anlamlarında kullanılmaktadır. Şair, kalemi yürümeye yeni başlayan küçük bir çocuk olarak hayal etmekte ve kâğıdın üzerinde hareket ederken ihtiyatlı ve tedbirli davrandığını ifade etmektedir. Zîrâ ikinci beyitte geçen "mezlaka-i akdâm" ayakların kayması anlamına gelmektedir. Şair, kalemini söz vadisinde ayağının kaymaması için tedbirli davranması noktasında uyarmakta ve yanlış sözler söylememesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Ayrıca kalemin ayağının kayması gerçek anlamıyla da yazı yazarken mürekkebin kâğıdı kaygan hale getirmesi sebebiyle kalemin yanlışlıkla kayması ve yazının bozulması şeklinde de düşünülebilir.

ayaġın denk alır şuḳḳada ṭıfl-ı ḫāme

böyle ister varıcaḳ mezlaḳa-i aḳdāma

(134/1)

3.3.29. Ayağını Öpmek

Büyük bir alçakgönüllülük ve aşırı saygı göstermek, hürmet etmek, işlenen bir kusur sebebiyle özür dileyip yalvarmak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. İlk beyitte şair muhatabını överken memdûhun ayağını öpmesinin kendisi için en büyük saadet ve mutluluk olduğunu ifade etmekte, ikinci beyitte ise yine memdûhun ayağını öpenlerin arzularına ulaştığını, talihli ve bahtiyar kimseler olduğunu belirtmektedir. Deyimin kullanıldığı son beyitte ise muğbeçenin gece gündüz rindin ayağını öperek ona hürmet ve hizmet ettiğini söyledikten sonra "Acaba rind, muğbeçeyi tabanca oğlanı (şamar oğlanı) mı sandı?" diye sormaktadır.

olmasın yaʿni iddiʿā töhmet

ayaġın öpmedir baña devlet

(t. 10/7)

ayaġın būs edenler kām-yāb oldu ʿale't-taḥḳīḳ

(M. 6)

ayaġın öpmeğe ḥaṣr etse gündüzü geceyi

ṭabanca oġlanı mı ṣandı rind muġbeçeyi

(m. 79)

3.3.30. Ayağının Altına Karpuz Kabuğu Koymak

Ayağını kaydırmak, birinin işini ve düzenini sezdirmeden bozmak, bir kimseyi yerinden ve işinden uzaklaştırmak için tertip hazırlamak anlamındadır. Aşağıdaki beytinde şair, "kavun değil ki koklayasın" deyimini de kullanarak tenasüp sanatına başvurmaktadır. Şair, düşmanlarından bahsederken, onların içten düşmanlık beslediklerini, dışarıdan dost gibi göründüklerini söylemekte ve düşmanlarının kendisinin ayağını kaydırmaya çalıştıklarını, düzenini bozmak istediklerini ifade etmektedir.

ḳavun değil k'idesin şemmesiyle istikfā

ayaġın altına ḳarpuz ḳabuġu ḳor aʿdā

(m. 3)

3.3.31. Ayağını Pek Basmak

Bu deyim, dikkatli ve uyanık davranmak, ihtiyatlı ve tedbirli olmak, dikkat etmek anlamında kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte şair, rindânın sâkînin elini öpmek için can vermeye hazır olduğunu belirtmekte ve ayağını yere sağlam basması ve dikkatli olması noktasında uyarmaktadır. Beyitte geçen "dest" kelimesi, şarap şişesi anlamına gelen "testi"yi "ayaġ" kelimesi ise kadehi çağrıştırmaktadır. Bu

yönüyle beyit; rindân, sâkînin elinde bulunan şarap testisini öpmek için can verir, ey sâkî sen de kadehleri dikkatli doldur, şeklinde de anlaşılabilir.

bir kerre destiñ öpmeğe rindān cān verir

sāḳī bu ʿarṣa-gāhda *pek baṣ ayaġını*

(g. 149/9)

3.3.32. Ayak Almak (Ayağını Almak)

Bir kişinin kötülüğüne çalışmak; bir kimsenin aleyhinde bulunarak saygınlıktan düşürmek; ayağını kaydırmak, kötülük yapmak; günahını almak, aleyhinde konuşmak gibi anlamlarda kullanılan bir deyimdir. Aşağıda verilen ilk beyitte geçen "keşmekeş" kelimesi karışıklık, karşılıklı çekişme, kavga, üzüntü ve elem anlamlarında kullanılan bir kelimedir. "Yâdest" ise bugün dilimizde "lâdes" olarak bilinen, iki kişinin lades kemiğinin birer ucundan tutup kırmak suretiyle bahis tutuştuğu, daha sonraları ise diğerinden bir şey alırken "aklımda" demeyi unutanın kaybettiği bir tür iddia oyununun adıdır.[9] Şair, sâkîye çekişmeyi bırak, muhatabını kötü duruma düşürmek için eğer elinden geliyorsa lâdes tutuş demektedir. Ayrıca "ayaġ" kelimesinin kadeh anlamına geldiği de dikkate alındığında çekişmenin sebebinin içki olduğu düşünülebilir. Aşağıda verilen ikinci beyitte ise şair bir şeyhten bahsetmekte şeyhin ayak almada, yani bir kimsenin kötülüğüne çalışmakta oldukça maharetli olduğu ifade edilmektedir. Beyitte geçen "kadem kadem basmak" ifadesindeki kadem kelimesi de Arapçada ayak anlamına gelmektedir ve ayak kelimesiyle eşanlamlı olarak kullanılmıştır.

bıraḳ şu keşmekeşi sāḳī-i ṣafā ser-mest

ayaġın almaġa elden gelirse ṭut yādest

(g. 15/1)

[9] Neslihan İlknur Keskin, **Sosyal Hayatın 17. Yüzyıl Dîvân Şiirine Yansımaları ve Anlam Çerçeveleri**, s. 721.

ḳadem ḳadem baṣaraḳ devre çıḳdı dā'ireyi

cenāb-ı şeyḫiñ *ayaḳ almada* mahāreti var

(g. 35/4)

3.3.33. Ayak Bağı

Kişinin bir yere ayrılmasına ya da yaptığı işi bırakmasına engel olan şey anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıda verilen ilk beyitte şair kişinin arzu istek ve zaaflarının oluşturduğu benliğini insanın ayağına bağlanan bir ip olarak hayal etmekte ve benlik/enaniyet ipinin kişiye ayak bağı olduğunu ifade etmektedir. Beyitte geçen "usfûr" kelimesi serçe kuşu anlamındadır ve şair kuşların ayağına ip bağlanması uygulumasını gözler önüne getirmektedir. Kuşların yürüyüşünün başı dik ve gururlu bir yürüyüşü andırdığı da bilinen bir durumdur. Kısaca şair, serçe kuşunun kibirli görünen bu yürüyüşü ve kaçmaması için ayağının ip ile bağlanmasından yola çıkarak, "kibir, insan için bir ayak bağıdır." demek istemektedir ve mütevazı olmayı tavsiye etmektedir.

bir *ayaḳ bağı* iken rişte-i nefsāniyyet

hele baḳ ḫaṭve-i merdānesine ʿuṣfūruñ

(g. 86/4)

Aşağıdaki beyitte ise "likâ" kelimesi eskiden hokka devrildiğinde mürekkebin dökülmesini önlemek ve kalemin gereğinden fazla mürekkep almamasını sağlamak için mürekkep hokkalarına konulan ham ipeğin adıdır. "pîçîde-pâ" ifadesi ise ayağı dolaşmış demektir. Ayrıca eski kamış kalemlerin ucuna zaman zaman kıl dolaştığı için böyle kalemlere "hâme-i pîçîde-mûy" denmiştir. Şair, eğer kalemin ayağı yani ucu her kıla dolaşsaydı, şairin şiirlerini yazdığı hokkanın içindeki ipek ona ayak bağı olurdu demek istemektedir. Beyitte geçen "mûy" kelimesi kıl ve saç teli anlamında

düşünüldüğünde, şairin, sevgilinin saçlarını şiirinde anlatmak istediği ancak hokkanın içindeki ipeğin buna mani olduğu anlamı da düşünülebilir.

ayaḳ baġı liḳā-yı ḥoḳḳa-i eşʿār idi s̱ervet

olaydı vāḳıʿā pīçīde-pā-yı ḫāme her mūya

(g. 128/5)

3.3.34. Ayak Basmak

Bir yere varmak, gelmek, uğramak, ulaşmak anlamındaki bu deyim dîvânda iki yerde kullanılmıştır. Aşağıdaki ilk beyitte şair, sâkînin bezme ayak basmasıyla keyfinin yerine geldiğini ifade etmektedir. Beyitte geçen "yümn-i kadem" ayak uğuru demektir. Şair, sâkînin meclise ayak basmasını ayağı uğurlu olduğu şeklinde yorumlamaktadır. "ayaġ" kelimesinin kadeh anlamına geldiği de dikkate alındığında sâkînin meclise ayak basması aynı zamanda kadehleri doldurup içki sunmasıdır. Dolayısıyla bu içkileri içenlerin keyfi yerine gelmiş olacaktır. İkinci beyitte ise şair, tezat sanatından da yararlanarak sevgilinin bir süredir meclise ayak basmadığını belirtmekte ve sevgiliye hitaben, yoksa seni delice sevdiği için perişan halde bulunan Servet misali sen de inzivâya mı çekildin, diye sormaktadır.

ayaġın baṣdı sāḳī bezme gūyā keyfimiz geldi

bunu işrāb eder herkesde bir yümn-i ḳadem vardır

(g. 34/3)

ḳudūm baṣmayalı tekye-gāh-ı encümene

miṣ̱āl-i s̱ervet-i āşüfte inzivāda mısın

(g. 99/7)

3.3.35. Ayaklı Canavar

Aşırı derecede yaramaz, eline geçirdiği her şeye zarar veren çocuklar için kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte bu deyim büyük ihtimalle meyhaneci çırağı (muğbeçe) hakkında kullanılmıştır. Şair, rindin, içkinin verdiği sarhoşlukla bîtap düştüğünü, bu haliyle belki de yeniden içki istemek için meyhaneci çırağını bulmasının müşkil olduğunu ifade etmektedir.

ayaḳlı cānavarı bulması ḳatı müşkil

ʿale'l-ḫuṣūṣ ḫumār ile rind ola bī-tāb

(g. 11/3)

3.3.36. Ayaklı Tevârih

Çok okumuş, çok bilgi edinmiş, kültürlü, çeşitli alanlarda bilgisi olan ve kitaba müracaat etmeden birçok şeyden bahsedebilen, insanlara türlü bilgiler verip türlü hikâyeler, kıssalar anlatan, insanların onları dinlemekten keyif aldığı kimseler hakkında kullanılan bir deyimdir. Bu deyim dîvânda iki yerde kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte şair hitap ettiği kimseye "Sen öyle bir ayaklı tevârihsin ki oturduğun yerde Aksak Timur gibi dünyayı gezip dolaşırsın!" demektedir. Beyitte mukayese amacıyla Timur'un seçilmesi boşuna değildir. Beyitte geçen "aʿrac" topal, aksak demektir. Ünlü Timurlu Devleti hükümdarı Timur, bir seferinde ayağından ağır bir şekilde yaralandığı için kendisine "Aksak Timur" anlamına gelen "Timurlenk" denmiştir. Timur, aksak ayağıyla çok sayıda sefere katılması, dünyanın önemli bölgelerini ele geçirmesi ve Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid'i Ankara Savaşı'nda yenerek esir etmesi yönleriyle tarihimizde önemli bir yer tutmaktadır.[10] Yani şair Timur'un aksak ayağıyla dünyayı dolaşması gibi, sen de oturduğun yerde dünyayı dolaşırsın demektedir. İkinci beyitte ise şair, rind-i meyin bir ayaklı tevârih olduğunu, cihanın tüm meziyetlerini naklettiğini ifade etmektedir.

[10] Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s. 281-282

sen ol *ayaḳlı tevārīḫ* oṭurduġun yerde

cihānı geşt ede tīmūr gibi bir aʿrac

(g. 21/3)

mezāyā-yı devrānı naḳl etdi hey

ayaḳlı tevārīḫdir rind-i mey

(m. 77)

3.3.37. Ay Başı

Ayın ilk günleri anlamında kullanılan bu deyim divânda iki yerde geçmektedir. İlk beyitte şair sevgiliyi gönül alıcı bir ay'a benzetmekte ve o ay gibi sevgiliye sevdalandığını, bu yüzden de her ay başında sevdadan kaynaklanan deliliğinin ilerlemesine şaşılmaması gerektiğini ifade etmektedir. Bu beyitteki temel düşünce ay başında delilerin deliliğinin arttığı inancına dayanmaktadır. Eski müneccimlere göre hadiseler, fitneler hep kamerî ay başında olurmuş.[11] Bununla birlikte beyitte geçen "sevdâ" kelimesinin de delilikle ilişkisi bulunmaktadır. Zîrâ sevdâ, ahlât-ı erbaa denilen ve insan mizacına etki ettiği düşünülen dört sıvıdan biridir. Bedende dengeli bulunan bu dört sıvıdan sevdânın artması yahut eksilmesi hâlinde sevdâvî hastalıklar denilen sinir ve akıl hastalıkları doğar. İkinci beyitte ise şair bu deyimi eli boş, yoksul anlamına gelen "tehî-dest" kelimesinin çoğulu olan "tehî-destân"ın, eskiden evkaf gelirlerini, cizye ve haraçları toplamakla görevli vergi tahsildarı olan "câbî"den yardım rica ettiği ve ondan ay başında vereceğine dair söz aldığını ifade etmek maksadıyla kullanmaktadır.

[11] Ahmet Talat Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, s. 98

her *ay başında* bulsa teraḳḳī n'ola cünūn

sevdāya uġradım o meh-i dil-firīb ile

(g. 126/2)

yetişdiğine nedāmet eder tehī-destān

o *ay başında* ki söz vermiş idi cābiyye

(g. 132/2)

3.3.38. Azap Vermek

Acı çektirmek, eziyet ve sıkıntı vermek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, beğenmediği bir kimseden bahsetmekte ve o kimsenin saçlarının kıvrımlarının âşıklara ızdırap ve sıkıntı verdiğini söylemektedir. İkinci mısrada ise bu bahsin tel ehline azap verdiğini ifade etmektedir. "Tel ehli" tabiri mecaz yoluyla ehl-i dil, rind meşrep yerinde kullanılan bir tabirdir. Gümüşten tel ve sırmalı tel işleyen sanatkara da bu ad verilmiştir.[12] Beyitte "şikenc", pîç ü tâb" ve "azâb" kelimeleri ile çile, ızdırap anlamı güçlendirilmiştir. Ayrıca tel ehli ifadesi ile, şikenc, turra, pîç kelimeleri arasında anlam ilişkisi bulunmaktadır.

şikenc-i ṭurrası ʿuşşāḳa pīç ü tāb verir

tel ehli ādeme bu ḳīl ü ḳāl ʿaẕāb verir

(g. 41/1)

3.3.39. Bağ Bozmak

Son ürünlerini toplayıp bağı üzümsüz hale getirmek, olgun üzümleri tamamen toplayıp bağı terk etmek anlamında bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair asma

[12] M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. III, s. 448

filizinin ip ile bağlı iken şarap içen bir kimse tarafından salkımlarının bozulduğunu ifade ederken bağ bozmak deyimini iki anlama gelecek şekilde kullanmıştır. Yani bu deyim, hem bağı talan etmek hem de bağın ürünlerini toplamak anlamında kullanılmıştır.

merbūṭ iken bir aṣma filīzi perend ile

bir şīre-ḫār ḫūşelerin *bozdu bāġını*

(g. 149/7)

3.3.40. Bağrını Dağlamak

Dert, acı ve ızdırap vermek, bir kimsenin canını acıtmak, bir söz, davranış veya olayın bir kimseye çok dokunması anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair lâle yanaklı sevgilinin dağ gibi ağırbaşlı ve temkinli durduğunu görür ise Nur Dağı bağrını dağlar demektedir. Beyitte ayrıca Farsça dağ anlamına gelen "kûh" kelimesinin yine Arapça dağ anlamına gelen "cebel" ile birlikte kullanılması, bunun yanında da "dağla-" fiilinin Türkçe dağ kelimesini de çağrıştıracak şekilde beyitte yer alması dikkat çekicidir.

eger o lāle-ruḫuñ kūh gibi temkīniñ

görür ise cebel-i nūr *bağrını dağlar*

(g. 38/3)

3.3.41. Bağrını Ezmek

Yüreğini yaralamak, azap ve ızdırap vermek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair sevgilinin âşığa, can bahşeden lâl dudaklarının şerbetini vaat eylediğini ifade ederken "şeker çiğnemek" deyimini de kullanarak sevgilinin yalan bir vaatte bulunduğunu ve bu yalan vaat ile sevgilinin dudaklarına

susayan âşığın bağrını ezip yaraladığını söylemektedir. Beyitte sevgilinin şeker çiğnemesi deyimiyle âşığın bağrını ezmesinin bir arada kullanılması, sanki sevgilinin ağzında şeker yerine âşığın gönlünü ezdiği şeklinde düşünülmüştür.

şerbet-i laʿl-i leb-i cān-baḫşını vaʿd eyledi

bir şeker çeyner velī leb-teşneniñ *baġrın ezer*

(g. 37/4)

3.3.42. Bağrını Hûn Etmek

Çok ızdırap çektirmek, acı vermek, perişan etmek, üzmek anlamlarındadır. "Hûn" kan anlamına gelmektedir. Bu deyim "bağrını kan etmek" şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki ilk rubâisinde şair düşmanlarının kendisine azap ve ızdırap verdiğini ifade ederken bu deyimi kullanmıştır. Şair, düşmanların verdiği elemin bağrını kan ettiğini söyledikten sonra, sevgilinin ise buna aldırış etmeyip zevk ve eğlenceye devam ettiğini, bu haliyle yine de o ay yüzlü sevgilinin cefa ve eziyete ruhsat sahibi olduğunu ifade eder ve bunu bir talim gibi düşünerek gönül tıflı sevgiliden delilik meşk ediyor demektedir. Sevgilinin "yeni ay" (meh-i nev); âşığın da delilik meşk ediyor oluşu ay başlarında delilerin deliliğinin arttığı inancına dayanmaktadır.

aʿdā elemi *baġrımı ḫūn etmededir*

yār ise dem-i ʿıyşi füzūn etmededir

me'z̲ūn-ı cefādır ḫaṭ-ile ol meh-i nev

dil ṭıflı daḫi meşk-i cünūn etmededir

(r. 22)

İkinci rubaisinde ise şair, lâle yanaklı bir sevgilinin aşkının yüreğini yaraladığını ifade etmek maksadıyla bu deyimi kullanmaktadır. Şair, sevgilinin aşkıyla bağrının kan olmasından ve yüreğinde oluşan aşk yaralarından yine de şikâyetçi değildir. Sevgilinin muhabbeti âşığa şuur vermektedir ve şair bu şuurla "Mecnun da olsam seni Leylâ'ya değişmem!" demektedir.

bir lāle-ruḫuñ ʿaşḳı *edip baġrımı ḫūn*

dāġ-ı dilim ālūde-i eşk-i gül-gūn

şevḳıñ dil-i dīvāneye bādī-i şuʿūr

leylāya değişmem seni olsam mecnūn

(r. 58)

3.3.43. Bahtı Kara (Bahtı Siyah)

İşleri hep ters giden, olumsuz sonuçlanan, tâlihi kötü, şanssız, tâlihsiz; devamlı ızdırap ve güçsüzlükler içinde olan kimseler için kullanılan bir deyimdir. Bu deyim dîvânda dört yerde geçmektedir. Aşağıdaki beyitlerin ilkinde şair, aya benzettiği sevgilinin bahtı kara olan âşıkları bir gün olsun görüp iltifat etmediğini söylemekte ve acaba o ay gibi olan sevgilinin âşıkları görmesine mani olan sebep nedir? diye sormaktadır. Burada sevgilinin aya teşbih edilmesi ve âşığın siyâh-baht oluşu eski zamanlarda ay'ın insan tabiatı üzerinde etkili olduğu inanışı dolayısıyla olsa gerektir.[13]

siyāh-baḫt olan ʿuşşāḳı görmedi bir gün

ʿaceb o māha nedir bāʿiṣ-i keṣāfet olan

(g. 101/5)

[13] Agâh Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı Kelimeler Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984, s. 201.

İkinci beyitte ise şair sevgilinin yanaklarında bulunan siyah benler ile bahtı siyah olan âşıklar arasında ilişki kurmaktadır. Sevgilinin iki yanağında bulunan benleri bahtı kara âşıklar olarak düşünen şair, sevgilinin yüzündeki siyah benler sayısınca ona âşık olanlar var demektedir. Sevgilinin parlak yanağındaki kara benler gibi sevgilinin yüzünün meftûnu bahtı kara âşıklar bir tezat unsuru olarak beyitte yer almaktadır.

ṣaydım *siyāh-baḫt* olan ʿuşşāḳ deñli var

iki yanında dāne-i ḫālin birer birer

(g. 36/5)

Aşağıda verilen üçüncü beyitte ise sevgilinin ayva tüyleri ile bahtı kara âşıklar ilişkilendirilmektedir. Sevgilinin ayva tüylerinin ortaya çıkması âşıkların kara olan bahtlarıyla barışması yani tâlihinin dönmesi olarak düşünülmüştür.

te’ṯīr-i ḳudūm-ı ḫaṭ-ı yāre nigerānız

gel *baḫt-ı siyeh-kār* ile ʿuşşāḳı barışdır

(g. 43/3)

Aşağıdaki beyitte ise şair sevgilinin mahallesini Kâbe olarak hayal etmekte ve “karalar giymek” deyimi de kullanılarak o hasret çeken bahtı kara âşık, sevgilinin mahallesini hatırladığında karalar giyse buna şaşılmaz, demektedir. Bu beyitte âşığın karalar giymesi ile sevgilinin mahallesinin Kâbe’ye benzetilmesi arasında ilişki kurulmaktadır. Zîrâ bilindiği üzre Kâbe’nin örtüsü siyahtır. Âşık sevgilinin mahallesini Kâbe olarak hatırladığında oraya özenecek tıpkı Kâbe’nin siyah örtüler içerisinde olması gibi karalara bürünecektir.

s̱ervet añdıḳça ʿaceb kaʿbe-i kūy-i yāri

ḳaralar geyse n'ola *baḫt-ı siyāh*-ı ḥasret

(g. 13/5)

3.3.44. Baldırı Çıplak

İşsiz, sataşmaya bahane arayan serseri, bir iş tutmayan ayak takımından kimse anlamına gelen bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair sevgiliyi uzun boylu ve dikbaşlı bir serviye benzetmekte, servinin rüzgârla salınıp durmasından hareketle onu serkeş bir kimse olarak düşünmekte ve böyle davranmakla sevgilinin kendi değerini düşürdüğünü ifade etmektedir. Beyitte geçen baldırı çıplak ve serkeş kelimeleri yakın anlamlıdır. Ayrıca "serv-i sehî", doğru büyümüş iki daldan ibaret servi demektir ve bu servinin gövde kısmında herhangi bir dal veya yaprak bulunmaz. Bu yüzden şair serv-i sehî terkibini baldırı çıplak deyimi ile ilişkilendirmektedir.

eder mi *baldırı çıplaḳ* bu rütbe ser-keşlik

niçin o serv-i sehī kendi ḳadrin eyler pest

(g. 15/3)

3.3.45. Baltayı Taşa Vurmak

Konuşurken farkında olmayarak karşısındakine dokunacak söz söylemek, pot kırmak, çam devirmek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte geçen "türktâz" kelimesi yağma etme, talan anlamlarına gelmektedir. "Fesân" ise hem bileği taşı hem de efsane, hikâye, masal anlamındadır. Aşağıdaki müfredinde şair bir kimseden bahsetmekte ve o kimsenin kuruya yaşa bakmayıp her yeri yağma ve talan ettiğini söylemektedir. Ancak şair bu kimsenin kendisiyle övünürken baltayı taşa vurduğunu, yani kendisini güç durumda bırakacak bir zorlukla karşı karşıya kaldığını ifade etmektedir. Fesân kelimesi bileği taşı anlamıyla balta kelimesiyle tenasüp içerisinde kullanılmıştır.

bu türktāz ile baḳmaz ne ḳuruya ne yaşa

fesān fesān der iken *urdu balṭayı ṭaşa*

(m. 61)

3.3.46. Bastığı Yerde Ot Bitmemek

Gittiği yere uğursuzluk götürmek, gittiği yerin bereketini kurutmak, dirlik ve düzenini bozmak anlamlarında kullanılan ve "bastığı yerde ot bitmez" şeklinde çekimlenerek "uğursuz" anlamına gelen bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair bir şahıstan bahsetmekte ve o şahıs gittiği yerin bereketini kurutur, onun bastığı yerde ot bitmez demektedir.

çemen-veş ḫaṭṭın ister geldiğin maḥżā ki farḳ etmez

o şaḫṣ-ı çenberinse *başdığı yerlerde ot bitmez*

(m. 27)

3.3.47. Başı Göğe Değmek

Bu deyim, ummadık bir mutluluğa kavuşmak, lâyık olmadığı bir şeye ulaşmaktan dolayı böbürlenmek, çok istediği bir şeye kavuşmaktan veya bir iltifattan dolayı büyük bir sevinç duymak anlamındadır. Aşağıdaki rubâisinde şair, sevdiğini bin can ile çok sevdiğini, sevgilinin ise kendisine iltifat etmediğini, aksine serkeşlikten başının göğe değdiğini ve âşığa tenezzül etmeyen bir edâ içerisinde olduğunu ifade etmekte ve sevgilinin başının göğe değmesini ima ederek, o nispette bir mübalağa ile, yerden göğe dek bana yazık değil mi, diyerek sevgiliye sitem etmektedir.

sevdim seni biñ cān ile cānānım

ʿafv eyle ḫulūṣ ise eğer ʿiṣyānım

değdi başın āsumāna ser-keşlikden

yerden göğe dek baña yazıḳ sulṭānım

(r. 54)

3.3.48. Başına Belâ Etmek

Bir kimseyi birine musallat etmek veya güç bir işle uğraşmaya mecbur etmek, bir kimseyi başına dert açacak durumlara sokmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair sevgilinin ayva tüylerinin sırrının gönlüne dert olduğunu, böylece kendisinin sarhoş iken aynı zamanda da "beng"e yani afyona mübtelâ olduğunu ifade etmektedir. Sevgilinin aşkından sarhoş durumda olan âşık bir de sevgilinin ayva tüylerini de görünce aşkı ziyadeleşmiş ve sarhoşluğu artmıştır. Ayrıca beyitte geçen "esrâr" kelimesi sırlar anlamında kullanılmasının yanında bir çeşit uyuşturucu ve sarhoş edici maddenin de ismidir ve "beng" kelimesiyle çağrışım oluşturmak amacıyla tercih edilmiştir.

dilinde *başına* esrār-ı ḫaṭṭı *etdi belā*

faḳīri serḫoş iken mübtelā-yı beng etdi

(g. 137/2)

3.3.49. Başına Kavgayı (Belâyı) Satın Almak

Sıkıntı ve üzüntü verici olduğu sonradan anlaşılan bir işe kendi isteği ile girişmiş olmak anlamında bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair hâkimlerin eşiğine aman hiç kimse varmasın, yoksa kendi isteğiyle başını belâya sokmuş olur, demek isterken bu deyimi kullanmıştır.

başına aḳçe ile *ṣatın alır ġavġāyı*

varmasın kimse amān südde-geh-i ḥükkāma

(g. 134/6)

3.3.50. Başına Çalmak

"Verdiğin şeyi istemem, eksik olsun, al ne istersen yap!" anlamında, bir kimseye bir şeyi öfke ve nefretle, sert bir tavırla geri vermeyi ifade eden bir deyimdir. Genellikle "başına çal!" şeklinde emir kipiyle çekimlenerek kullanılır. Bu deyim dîvânda iki yerde kullanılmıştır. Her iki örnekte de deyim, biri ney, diğeri tambur iki musiki aleti için kullanılmaktadır. Şair deyimde geçen "çalmak" fiilini bir musiki aletini kullanarak müzik icrâ etmek anlamına da gelecek şekilde beyite yerleştirmiştir. Aşağıdaki ilk beyitte şair, tambur çalan bir mutrıba hitaben, makamına göre eseri hatalı ve kuralsız şekilde icrâ ettiğini ifade ederek şarap kâsesi varken sen tamburunu al da başına çal demektedir. Burada şarap kâsesi ile tambur arasında her ikisinin de tasa benzerliğinden yola çıkılarak şeklen bir ilişki kurulmaktadır. Ayrıca şair, şarap kasesine şarabın dökülürken çıkardığı sesi tamburdan çıkan sese tercih ettiğini söylemektedir. İkinci beyitte ise şair, bir neyzene hitap etmektedir. Bu beyitte de yukarıda olduğu gibi bir kıyas söz konusudur. Bu kez şair neyzen tarafından musiki icrâsında kullanılan "ney" kamışı ile, şairin elinde bulunan kamış kalemi karşılaştırmaktadır. Her ikisi de kamıştan yapılması nedeniyle şair tarafından böyle bir mukayese yapılmıştır. Şair kamış kaleminden çıkan nağmelerin yanında neyzenin ney'inden çıkan nağmelerin "kaval şaval", yani değersiz olduğunu ifade etmekte ve "Sen o ney kamışını al da başına çal!" demektedir. Burada kalemin yazı yazarken çıkardığı cızırtı veya o kalemle yazılan şiirlerin kulağa hoş gelmesi kastedilmiştir. Ayrıca beyitte geçen "kaval" kelimesi ney ile tenasüp içerisindedir.

bu maḳāma göre pesdir ġalaṭātıñ muṭrıb

kāse-i mey var iken *başına çal* ṭanbūruñ

(g. 86/3)

var da ʿaṣā-yı nāyı a ney-zen *başına çal*

kilkin yanında naġmeleri hep ḳaval şaval

(g. 91/1)

3.3.51. Başından Savmak

Bir kimseyi bahane bularak yanından uzaklaştırmak, atlatmak anlamındadır. Aşağıdaki beyitte şair ağyârın tıraş olmak için berber dükkanına geldiğini söyleyerek "başının selameti için ağyârı yanından uzaklaştır!" uyarısında bulunmaktadır. Bu beyitte berberde insanın başının tıraş edilmesi ile başın selameti ve başından savmak ifadeleri şair tarafından kelime oyunları yapmak maksadıyla bir araya getirilmiştir.

dükān-ı berbere geldikçe seni tırāş eyler

başın selāmetidir *ṣav başından* aġyārı

(g. 146/3)

3.3.52. Başı Taşa Değmek

Bu deyim, hayatın zorluklarından ders alıp yanlış hareket ettiğini anlamak veya sıkıntılı bir duruma uğramak anlamlarına gelmektedir. Aşağıdaki beyitte şair, biçare ve mübtelâ gönlünün yine sıkıntılı bir durumla karşı karşıya bulunduğunu ifade etmekte ve "Ey gönül! Yine zor bir duruma düştün; ben sana yârin kapısına varıp da taş yarıştır mı dedim?" diyerek gönlüne sitem etmektedir. Burada âşığın sevgilinin kapısının eşiğine yüz sürmesi ve yüzünün taş toprak içinde kalması âşığın başının taşa değmesi olarak yorumlanmaktadır.

dil-i fütāde *başın ṭaşa mı ṭoḳundu* yine

saña dedim mi der-i yāre var da ṭaş yarış

(g. 64/3)

3.3.53. Bel Bağlamak

Ümitle bağlanmak, güvenmek, inanmak; kendisine yardımı olacağına inanıp bir kimseye ya da bir şeye güvenmek; önem vermek anlamlarındadır. Aşağıdaki beyitte bu deyim hem gerçek hem de mecaz anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Şair, sevgili ile yaptığı kısa bir gezintide sevgilinin beline sarılmasını ona bel bağlamak olarak youmlamaktadır. Beyitte bel kelimesinin yanı sıra miyân kelimesi de aynı anlama gelmektedir. Ayrıca beyitte geçen "Kemerler" İstanbul'da bir yerin adı olmanın yanında bele dolanan kuşak veya bağ anlamını da çağrıştırmaktadır.

bu rütbe *bel mi bağlardım* bir seyr-i ḳaṣr ile

miyān-ı nāzını bir kerre ḳuçmuşdum kemerlerde

(g. 125/3)

3.3.54. Bel Bel Bakmak

Şaşkın şaşkın, anlamadan bakmak, boş gözlerle bakmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Dîvanda iki yerde geçen bu deyim her iki örnekte de sevgilinin beli ile ilgili olarak kullanılmaktadır. Aşağıdaki ilk beyitte şair âlemin, onun ucu keskin hançerine vurulduğundan sevgilinin kıl gibi ince beline bel bel baktığını ifade etmektedir. "Mûmiyân" beli kıl kadar ince olan güzel demektir. Aşağıdaki beyitte keskin kılıcın üzerine bırakılan bir kılı bile ikiye biçmesi ve görende hayranlık uyandırması gibi sevgilinin kıl gibi ince belini görenler onun güzelliği karşısında meftun olarak şaşkın şaşkın bakarlar, denmektedir. Bu beyitte hançer, kılıç gibi kesici âletlerin bir kemerle belde taşınması da hatırlatılmaktadır. Beyitte "bel bel" ikilemesi ve mûmiyân kelimesi anlamca ilişki kurularak kullanılmıştır. Ayrıca beyitte kabul ve tasdik anlamına gelen "belî" kelimesi de bel kelimesi ile çağrışım uyandırması amacıyla kullanılmaktadır.

belī s̱ervet urulmuş ḫançer-i ser-tīzine ʿālem

anıñçün baḳ *baḳarlar* mūmiyān-ı dilbere *bel bel*

(g. 90/8)

Aşağıdaki beyitte ise kin dolu olan ağyârın sevgilinin beline bel bel baktığını, bu yüzden meydanda bir kavga kopmasına ramak kaldığını ifade etmektedir. Bu beyitte de sevgilinin belinin kıl kadar ince olmasından yola çıkılarak bir hayal kurulmaktadır. Beyitte kullanılan kopmak fiili hem kavga hem de "kılca" ifadeleri için ortaktır. Yine beyitte bel anlamına gelen "miyân" ile bel bel ikilemesi ve orta, ara anlamına gelen miyâne kelimesi arasında ilişki kurulmaktadır. Kısaca şair beyitte birbirine öfkeli gözlerle bakan ve her an kavga etmeye hazır bekleyen iki taraf arasında çıkması muhtemel bir kavganın resmini çizmektedir.

bir ḳılca ḳaldı kim ḳopa ġavġā miyānede

bel bel baḳar miyānına aġyār-ı kīne-cū

(g. 109/2)

3.3.55. Beli Boşanmak

Birden gevşemek, hâlden düşmek, gücünü kaybetmek, dizlerinin bağı çözülmek anlamlarındadır. Bu deyim aynı zamanda ihtilâm olmayı da ifade etmektedir. Aşağıdaki beyitte şair mecliste sevgilinin kuşağını çözdüğünü gördüğünde kendisinin de bu manzara karşısında heyecanlanıp takâtini kaybettiğini anlatmak istemektedir.

benim *belim boşanır* ol zamān amān s̱ervet

bezimde yār muḳaddem ḳuşaġını çözüne

(g. 136/5)

3.3.56. Benzi Sararmak

Üzüntü, korku, heyecan veya hastalıktan dolayı yüzün renginin sararması, kanın çekilmesi anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte suyun içinde biten nilüfer çiçeğinin benzinin sarardığı ifade edilmektedir. Burada nilüfer çiçeğinin sarı olmasından da hareket edilmiştir.

cūyuñ içinde bitdi ṣuyun bulmadı henüz

nīlüferiñ olur mu ki *beñzi ṣararmasın*

(g. 98/2)

3.3.57. Beyaza Çekmek (Beyaz Etmek)

Müsvedde durumundaki yazıyı başka bir kâğıda temiz olarak yazmak, temize çekmek, kopyasını çıkarmak anlamında kullanılan bir deyimdir. “Tebyiz etmek” şeklinde de kullanılan bu deyim dîvânda dört yerde kullanılmıştır. Aşağıda verilen ilk beyitte şair, sevgilinin parmaklarının kalemle meşk ederken giysilerin resmini beyaza çektiğini ifade etmektedir. İkinci beyitte ise sevgilinin beyaz gerdanının vasfını tebyiz edelim diyerek deyimi; açıklamak, ortaya koymak anlamında kullanmıştır. Ayrıca beyitte hatt ve kasvet kelimeleri ile sevgilinin beyaz gerdanı arasında tezat oluşturulmuştur. Üçüncü beyitte ise “O kalemin yüzü ağ olsun; zîrâ sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin karalıklarını çok güzel beyaz etti.” diyen şair, beyitte geçen “hat” kelimesini hem ayva tüyü hem de siyah mürekkeple yazılan yazı anlamında kullanmaktadır. Ayrıca sevgilinin yüzünün siyahlığını beyaz eden kalem için de o kalemin yüzü ak olsun denilerek uyum sağlanmıştır. Beyitte geçen ve “karalık, siyahlık, karalama ve kara” gibi anlamlara gelen “sevâd” ile yüzün ağ olması ve tebyiz etmek arasında tezat oluşturulmuştur. Son beyitte ise şair devatın kara kalpli olmada, gam ve kasvette aşırıya giden bir şanı olduğunu, onunla aynı dilde olan biri olsa da onun bu karalıklarını temize çıkarsa demektedir.

çekdi gīsūler *beyāżа* ḳıl ḳalemle naḳşını

resm-i ḫaṭṭı meşḳ ederken ḫāmeye parmaḳlarıñ

(g. 85/2)

beyāż gerdeniniñ vaṣfın *edelim tebyīż*

verir mübāḥaṣe-i ḫaṭṭı ḳalbe bir ḳasvet

(g. 14/2)

yüzü aġ ola kilk-i settere bir anda

eder sevād-ı ḫaṭ-ı rūyunu güzel *tebyīż*

(g. 69/2)

meger bir hem-zebān olsun da tesvīdin *beyāż etsin*

devātın tīre-dillik şānıdır ifrāṭ-ı ḳasvetle

(g. 120/4)

3.3.58. Beyaza Çıkmak

Müsvette yazı veya kitabı temize çekmek anlamında olan bu deyim aynı zamanda ortaya çıkmak anlamında kullanılır. Aşağıdaki iki beyitte de deyim sırların ortaya çıkması anlamında kullanılmıştır. İlk beyitte şair Cevher Ağa isimli bir şahıstan bahsetmekte ve Cevher Ağa'nın kalbi kararmasın; zîrâ bütün sırlar bir bir ortaya çıkıyor, demektedir. Beyitte beyaza çıkmak ile kararmak fiilleri arasında tezat oluşturulmuştur.

esrārlar *beyāżа çıḳar* ṣervetā bütün

bir kerre ḳalbi cevher aġanıñ ḳararmasın

(g. 98/6)

İkinci beyitte ise şair kara yağız bir gencin sakalını ağarttığını ve bu sebeple gönlünün gizli sırlarının ortaya çıktığını ifade etmektedir. Beyitte şair kara yağız bir güzelin sevdasına düştüğünü söylemek istemektedir. Ayrıca beyaza çıkmak deyimi ile siyeh-çerde ifadesi arasında tezat bulunmaktadır. Ayrıca sakalın ağarması ile beyaza çıkmak deyimi uyum içerisinde kullanılmıştır.

beyāżа çıḳdı ṣervet rāz-ı pinhān-ı dilim yaʿni

aġartdı mūy-i rīşim āh bir ṭıfl-ı siyeh-çerde

(g. 125/12)

3.3.59. Bin Dereden Su Getirmek

Türlü bahaneler, mazeretler öne sürmek, kırk dereden su getirmek, kandırmak için çeşitli yollara başvurmak, aldatıcı diller dökerek dolambaçlı gerekçeler bulmak anlamlarında kullanılır. Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin gözlerini nergise benzetmekte ve eğer o sevgilinin nergis gözleri için ağlama denilse bile denileni yapmamak için gözlerinin bin dereden sular getireceğini, yani daha çok ağlayacağını mübalağa yoluyla anlatmak istemektedir. Beyitte geçen nergis bir çiçek olmasının yanı sıra dîvân şiirinde istiare yoluyla sevgilinin gözüne teşbih edilir. “sîr-âb” kelimesi ise suya kanmış, taze anlamındadır. İkinci mısrada geçen “dîde-i ter” terkibi de yaş, ıslak göz anlamındadır ve sevgilinin “nergis-i sîr-âb”ına karşılık olarak söylenmiştir. Bütün beyit “ağlama, nergis-i sîr-âb, sular, dîde-i ter ve dere” kelimeleriyle âşığın sevgili için gözyaşı dökerek ağlamasını anlatmaktadır.

ağlama nergis-i sīr-ābı için derseñ eger

saña *ṣular getirir* dīde-i ter *biñ dereden*

(g. 106/6)

3.3.60. Bir Görmek

Eşit ve denk tutmak, eşdeğer saymak, aynı vasıfta ve değerde görüp kabul etmek anlamında bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair asıl olanla sonradan ortaya çıkanın aynı olamayacağını ifade ederken bu deyimi kullanmıştır. Beyitte geçen "hâdis" kelimesi, ezelî olmayan, sonradan var olan anlamındadır. Bu kelimenin zıddı "kadîm"dir ve kadim olan, ezelî olan tek varlık da Allah'tır. Kısaca şair, tüm kainatın yaratıcısı olan ve âlemin varlığının aslı ve özü olan Allah ile sonradan yaratılan tüm mahlukâtın bir olamayacağını vurgulamak istemektedir.

ḫılḳı gerek yaḳışmaz o taḳlīd ile edā

bir mi görürsün aṣl ile ʿālemde ḥādiṯi

(g. 152/2)

3.3.61. Bir İçim Su

Çok güzel, çok hoş anlamında kadınlar için kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair sevgilinin güzelliğini bir içim su olarak tasvir etmektedir. Bununla birlikte ilk mısrada şair sevgilinin güzelliğinin âşığa bir faydasının olmadığını ifade etmektedir. İkinci mısrada ise bu durumu açıklamak ve somutlaştırmak amacıyla içene ölümsüzlük verdiğine inanılan "âb-ı hayat"ı misal olarak vermektedir. Nasıl ki âb-ı hayata uzaktan bakılarak ölümsüzlüğe ulaşılamıyorsa, ölümsüzlüğe ulaşmak için âb-ı hâyatı içmek gerekiyorsa sevgilinin güzelliğine uzaktan baktıkça da o güzelliğin âşığa bir faydası olmayacaktır. Âşık,

vuslatın zevkini tatmadıkça sevgilinin güzelliğinin âşığa bir faydası yoktur. Beyitte geçen bir içim su deyimi ile âb-ı hayât tenasüp içerisinde kullanılmıştır.

leṭāfeti *bir içim ṣuyumuş* nedir sūdu

baḳınca āb-ı ḥayāt ʿömr-i cāvidān mı verir

(g. 44/6)

3.3.62. Bir İki

Birden çok, dörtten az, birkaç, az sayıda anlamında kullanılan bir deyimdir. Bu deyim dîvânda dört yerde geçmektedir. Aşağıdaki ilk beyitte şair satrançla ilgili kavramları bir araya getirerek tenasüp sanatını başarılı bir şekilde kullanmıştır. Şair, sevgiliye hitaben, "Ey güzellik şahı! Bu oyun bilmez, satranç oyununda bir iki at kullanarak seni ayaklar altına almak ister demektedir. Beyitte "şâh-ı hüsn" terkibinde geçen şâh kelimesi aynı zamanda satranç oyunundaki en önemli unsurdur. Bir ikileme olarak kullanılan "at mat" ifadesindeki "mat" kelimesi de satrançta rakibi mağlup etmeyi ifade etmektedir. İkinci beyitte ise şair, içinde tütsü yakılan buhurdandan bahsederek, eğer buhurdanda bir iki günlük olsaydı ağaç veya tahta gibi yanardı, demektedir. Üçüncü beyitte ise büyük bir nimetten bahsetmekte, bu nimetin Servet'in aslı ve esası, asıl maddesi olduğunu bilerek bu sofrada sen de bir iki kapışdır, yani sen de durma nimetten istifade etmeye bak demektedir. Son beyitte ise bir ticaret manzarası çizen şair, ettiği zarar hesap edilse, zararının kazancını bir iki kat geçtiğini ifade etmektedir.

seni ey şāh-ı ḥüsnüm pāymāl eyler oyun bilmez

buña şaṭranc derler ḳullanırsa *bir iki* at mat

(g. 16/2)

yanardı ʿūd gibi olsa *bir iki* günlük

meger bu āteş ile āremīdedir micmer

(g. 33/4)

bu niʿmet-i ʿuẓmāyı bilip māye-i s̱ervet

bir ḫānçedir sen daḫi *bir iki* ḳapışdır

(g. 43/5)

s̱ervet ḥesāb olunsa eger çekdiği żarar

ser-māye-i merābiḥi *bir iki* ḳat geçer

(g. 52/7)

3.3.63. Burnu Büyümek

Büyüklenmek, kibirlenmek, burnu havada olmak, etrafını küçük görmek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair ahmakların yanına kendileri gibi ahmaklar geldiğinde akmaklar kibirlenip gurura kapılırlar derken bu deyimi kullanmıştır.

burnu büyür gelse cinsi yanına aḥmaḳlarıñ

seyret āmed-şodde daḳḳ u laḳḳını laḳlaḳlarıñ

(g. 85/1)

3.3.64. Cami Yıkılmış ama Mihrap Yerinde

Bu deyim, yaşlandığı halde güzelliği bozulmayan veya harap olduğu halde eski zamanlarını hatırlatan güzellikler için kullanılır. Aşağıdaki beyitte şair sevgili için bu deyimi kullanırken aynı zamanda teşbih yoluyla sevgilinin kaşlarını mihraba benzetmekte ve "Ey servet! Bizim tevecühümüz sevgilinin iki kaşına idi; ki cami yıkılmış olsa ne çıkar, mihrap yerinde duruyor demekte ve sevgilinin güzelliğinden bir şey kaybetmediğini anlatmaktadır.

dü-ebruvāna idi ṣervetā teveccühümüz

yıḳılsa da n'ola cāmiʿ yerindedir miḥrāb

(g. 11/5)

3.3.65. Can Evi

Yaşamın en önemli merkezi sayılan yer, insanın en duygulu noktası, gönül, yürek, kalp; insanın en çok duyarlık gösterdiği husus anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin mahallesinde ağyârın feryadının cihânı tuttuğunu söylemekte ve bu durumu, onun can evinde ne fena sancısı var diyerek açıklamaktadır. Burada ağyârın can evinde şiddetli bir sancının olması sevgilinin âşığa iltifat etmesi sebebiyle hasedi artan ağyârın kalbine bir sancının saplanması şeklinde düşünülmüş olmalıdır.

ṭutdu āġāzesi çün ʿālemi kūy-i yāriñ

cān evinde ne fenā ṣancısı var aġyārıñ

(g. 81/1)

3.3.66. Canı Çıkmak

Çok yorulmak ve sıkıntı çekmek; zahmeti çok ve tahammülü zor bir işten dolayı bitkin hale gelmek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair içkiye düşkün olan rindin Ramazan ayı çıkana kadar canının çıktığını ifade etmektedir. Şairin bu ifadesi, Osmanlıda Ramazan ayı geldiğinde içki ve onunla ilgili unsurların yasaklanması uygulamasına dayanmaktadır. İçki içmek dinen haram kabul edildiğinden Osmanlı yönetimi tarafından çoğu zaman yasak edilmiş, özellikle Ramazan ayı geldiğinde bu yasak daha sıkı bir şekilde uygulanmıştır.[14] Bu yüzden şairler Ramazan ayında içki yasağının uygulanması ve meyhanelerin kapatılmasıyla içkiyi sevenlerin yaşadığı sıkıntıları anlatmışlardır. Ayrıca bayramın gelmesi içki yasağının sona ermesi anlamına geldiğinden şairler tarafından yine sevinçle karşılanmıştır. Şair de, rindin içkiye müptelâ olması yüzünden Ramazan ayının sonuna kadar sabredemediğini, Ramazan ayı çıkana kadar çok zahmet çektiğini ve neredeyse öleceğini ifade maksadıyla bu deyimi kullanmıştır. Beyitte geçen "gurre" kelimesi parlaklık, sabahın ilk ışıkları anlamının yanında Arabî ayların birinci günü için de kullanılan bir tabirdir. Bu yönüyle şair Ramazan ayının ilk günleriyle başlayan içki yasağının ay çıkıncaya kadar devam ettiğini de ifade etmeye çalışmıştır.

rind-i mey ġurre ḳadar cām-ı dıraḫşānın arar

ramaẓān ayı çıḳınca hele baḳ *cānı çıḳar*

(g. 39/1)

3.3.67. Canı Gibi Sevmek

Çok sevmek, üzerine titremek, korumak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair sevgiliyi varlığının ve hayatının varlık sebebi olarak gördüğünü ifade etmekte ve bu durumu, hasta olan bir kimse tabibini canı gibi sever diyerek açıklamaktadır. Hasta, iyileşmesine vesile olacak ilaç veya şifânın tabibin

[14] Ömer Özkan, **Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı**, Kitabevi, İstanbul 2007 s.371.

elinden olacağını düşündüğü için tabibin her sözünü dinler ve talimatlarını yerine getirmede titizlik gösterir. Zîrâ işin sonunda fayda bulacağını bilmektedir. Bunun gibi âşık da dünyaya geliş sebebi, varolma kaynağı olarak sevgiliyi görür. Sevgilinin yokluğu âşık için ölüm demektir. Bu yüzden âşık hastanın tabibin sözlerini can kulağıyla dinlemesi ve sevmesi gibi sevgilinin sözlerini dinler ve onu kendi canı gibi sever. Beyitte sözün doğrusu anlamında kullanılan "sözün sağı" tabirinde geçen "sağ" kelimesi beytin atmosferi içerisinde sağlıklı olma durumunu da çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır.

ey bāʿiş-i ḥayāt-ı vücūdum sözüñ ṣaġı

bīmār olan ṭabībini *cānı gibi sever*

(g. 52/2)

3.3.68. Canı Gitmek

Üzerine titrediği, çok sevdiği birine veya bir şeye bir zarar gelecek kaygısını taşımak, üzerine titremek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair bu deyimi sağlıkla ilgili kavramlarla birlikte tenasüp içerisinde kullanmıştır. Beyitte geçen tabîb, can, sayrı, sâmân kelimeleri uyum içerisinde kullanılmıştır. "Sayrı" kelimesi hastalık, "sâmân" kelimesi ise zenginlik, rahat, huzur ve düzen anlamlarına gelmektedir. Şair, tabibin istikbalini düşünerek gelecek kaygısı taşıdığını söyledikten sonra, peki bîçâre âşık ne yapsın ki, onun hastalığı da rahatı huzuru da yok, diyerek dermansız bir derde dûçâr olduğunu ifade etmeye çalışmaktadır.

ol ṭabībiñ *gitdi* istiḳbāline *cān u dili*

n'işlesin bīçāre ʿāşıḳ ṣayrı yoḳ sāmānı yoḳ

(g. 78/3)

3.3.69. Canı Kılca Kalmak

Sabrı, tahammülü kalmamak, dayanma gücünü kaybetmek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair kendi mahlasını da kullanarak Servet'in canı, gönlü kılca kaldı, sabır ve tahammül gücünü kaybetti, herhalde yine o beli kıl kadar ince olan güzel sevgili hayaline geldi, demektedir. Bu beyitte âşığın sevgiliye kavuşma arzusuyla yanıp tutuşması ve bu ayrılık halinin âşık için tahammülü zor bir hal olması ele alınmıştır. Beyitte ayrıca âşığın canının kılca kalması ile sevgilinin "mûmiyân", yani kıl gibi ince belli olması arasında ilişki kurulmuştur.

bir ḳılca ḳaldı cān u dili şervetiñ yine

bilmem o mū-miyān mı geldi ḫayāline

(g. 116/5)

3.3.70. Canından Bezmek

Bir kimsenin çektiği sıkıntılar yüzünden artık yaşamayı istemeyecek duruma gelmesi, hayattan bıkması, ümidini ve şevkini kaybetmesi anlamında kullanılan bir deyimdir. Dîvânda iki yerde geçen bu deyimi şair aşağıdaki ilk beyitte, sağlıkla ilgili kavramlarla birlikte tenasüp içerisinde kullanılmıştır. Şair, âşığın gönlünün ayrılık derdiyle hasta olduğunu ifade ettikten sonra tabîbin, nabzı atsa da âşığın yaşayıp yaşamadığını anlayamayacağını belirtmektedir. Ayrılık derdiyle âşık o derece hasta olmuştur ki, nabzı neredeyse atmayacak duruma gelmiştir. Beyitte "tabip, nabız, hasta" kelimeleri uyum içerisindedir. Ayrıca nabzın atışı sırasında çıkan "tıp" sesi aynı zamanda "tıp" kavramını da hatırlatmaktadır. Tabip sevgili olarak düşünüldüğünde de sevgilinin âşığın hâlini ve derdini anlamadığı ifade edilmek istenmiştir.

ol ṭabībim añlamazdı ṭıb dese nabż-ı derūn

n'eyleyim dil-ḫasta-i hicrān *cānından bezer*

(g. 37/3)

İkinci beyitte ise şair, tehlikeli ormanlarda gezerek canını tehlikeye atan bir insanın durumunu canından bezmesi olarak değerlendirmektedir. Yani bir insanın düşüncesizce kendini böyle tehlikelere atması ve canını düşünmemesi, artık ölmeyi istemesi olarak değerlendirilmekte ve bunun bir delilik olduğu söylenmektedir. Aklı olan adamın böyle bir duruma kendisini düşürmeyeceğini belirten şair, akıl ile deli kelimelerini beyitte tezat oluşturacak şekilde kullanmıştır.

insān da *cānından* ʿacab[ā] böyle *bezer* mi

ʿaḳlı olan ādem deli ormanda gezer mi

(m. 72)

3.3.71. Can Vermek

Ölmek; canlandırmak ve hayat vermek; ruha dayanıklılık ve güç vermek; bir şeyi çok istemek; kendini feda edecek kadar düşkün olmak anlamlarında kullanılan bu deyim dîvânda yedi yerde kullanılmıştır. Aşağıdaki ilk beyitte sevgilinin mahallesini Kâbe'ye benzeten şair, sevgilinin mahallesinde âşığın sevgili için can vermesini Mina'da yapılan pazarlık ve alış veriş olarak düşünmektedir. Burada şair, hac mevsiminde hacıların Kâbe'de haccın şartlarından biri olan Allah için kurban kesmelerine göndermede bulunmakta ve âşık da kendisinin Kâbe'si olan sevgilinin mahallesinde onun için canını kurban eder, demek istemektedir.

ġumūma kaʿbe-i kūyunda *cān verilse* eger

mina bāzārlıġıdır ḫāṣılı bu beyʿ u şirā

(g. 3/2)

Aşağıdaki beyitte ise şair, eğer sevgili âşıktan canını vermesini istese âşığın verecek canının olmadığı ifade etmektedir. Beyitte âşığın sıfatı olan "mürde-dil" ifadesi gönlü ölmüş kişi demektir. İkinci mısrada ise istiare yoluyla sevgili için kullanılan "rûh-ı revân" canlı ruh anlamına gelmektedir ve bu iki ifade yani âşığın gönlünün ölü olmasına mukabil sevgilinin rûhunun canlı olması âşığın canını sevgiliye fedâ etmesi ve gönlünü sevgiliye vermesi sebebiyledir. Beyitte şair, sevgilinin âşıktan bütün ömrünün bedeli olarak canını vermesini istemesi ve âşığın verecek canının olmadığını söylemesi, o cânın zaten sevgilide olduğu düşüncesine dayanmaktadır.

ʿāşıḳ-ı mürde-dilin *vermemeğe cānı* mı var

naḳd-i ʿömrün eger ol rūḥ-i revān etse ṭaleb

(g. 9/6)

Aşağıdaki beyitte can vermek deyimi, hayat vermek, diriltmek anlamında kullanılmıştır. Beyitte şair bir ilacın işe yaraması için o ilacın kişi ölmeden önce kullanılması gerektiğini ifade etmektedir. Sıkıntı, gam, keder, dert anlamına gelen mihnet kelimesi aşağıdaki beyitte mihnet hastası terkibinde kullanılmıştır. Şair, ilk mısrada mihnet hastasının şifâ bulması için ilacın ölmezden evvel verilmesi gerektiğini belirttikten sonra bu durumu somutlaştırmak ve açıklamak için, doktor ölmüş bir kimseyi yeniden diriltebilir mi, diye sormaktadır. Beyitte geçen "mürde-dilân" gönlü ölmüş kimseler demektir. Nasıl ki tabib ölüyü diriltemezse, kişi de derdin devasını iş işten geçmeden kullanmalıdır.

marīż-i miḥnete ölmezden evvel ister ʿilāc

ṭabīb mürde-dilān-ı ġumūma *cān mı verir*

(g. 44/4)

Aşağıdaki beyitte can vermek deyimi yine sağlıkla ilgili kavramlarla tenasüp ve tezat sanatları içerisinde kullanılmaktadır. "Bîmâr, nabzını yoklamak, hasta ve sıhhat" kelimeleri tenasüp; "hasta, bîmâr ve sıhhat" kelimeleri de tezat oluşturacak şekilde kullanılmaktadır. Beyitte can vermek deyimi; hayat vermek, canlandırmak anlamında kullanılmıştır. Şair, âşığı ayrılık hastası olarak düşünmekte ve sevgilinin sıhhatli olduğunun haberini alan âşığın hasta gönlünün yeniden canlandığını ve bunun da nabzından anlaşıldığını ifade etmektedir. Kısaca âşık, sevgiliden uzakta olsa da onun iyi olduğu haberi âşığı sevindirmeye yeter denmektedir.

añladım bīmār-ı dilden yoḳlayınca nabżını

cān verirmiş ḫasta-i hicre peyām-ı ṣıḥḥatiñ

(g. 84/3)

Aşağıdaki beyitte can vermek deyimi, çok istemek ve arzulamak anlamında kullanılmıştır. Şair, sâkînin elini öpmek için rindânın can vermeye hazır olduğunu ifade etmektedir. Beyitte geçen "dest" kelimesi el anlamında olduğu gibi, şarap testisini de karşılayacak şekilde kullanılmıştır. Bu açıdan bakıldığında deyim, rindânın sâkînin elinde bulunan şarap testisini öpmek için can atması, yani bir an evvel şarabı içmeyi arzulaması şeklinde de anlaşılabilir.

bir kerre destiñ öpmeğe rindān *cān verir*

sāḳī bu ʿarṣa-gāhda pek baṣ ayaġını

(g. 149/9)

Aşağıdaki rubaisinde şair, âşığın sevgiliden uzakta olsa da onun varlığıyla mutlu olduğunu ifade etmektedir. Sevgilinin sağlıklı ve hayatta olduğu haberini getirene karşılık olarak canını verebileceğini, "rûh-ı revân" olan sevgilinin hastası olduğunu belirtmektedir. Âşık için sevgilinin sağ olmasının yeterli olduğunu söyleyen şair, şayet sevgili hasta olursa onun yerine ben can vermeye hazırım,

demektedir. Metinde sıhhat, bîmâr, hasta, sağ olsun, rûh-ı revân ifadeleri uyum içerisinde kullanılmıştır.

yāriñ ḫaber-i ṣıḥḥatini söyleyene

cān nāmına bir müjde-i şāyān veririm

bīmārıyım ol rūḥ-ı revān ṣāġ olsun

ol ḫasta olursa vāy ki ben *cān veririm*

(r. 47)

Aşağıdaki rubaisinde ise şair can vermek deyimini uğruna canını feda etmek anlamında kullanmaktadır. Şair, aşk yüzünden gececi bülbül gibi inleyip sızladığını, sevgilinin gamzesi için canını verse buna hiç üzülmeyeceğini, fakat sevgilinin umursamaz tavırları sebebiyle ona gönül verdiğine pişman olduğunu ifade etmektedir.

şeb-zinde-i dil bir gül-i ḫandān oldum

gūyā gececi bülbül-i nālān oldum

cān versem idi ġamzeñe ġam çekmez idim

dil verdiğime saña peşīmān oldum

(r. 48)

3.3.72. Cehl-i Mürekkep

Bilgisiz olduğunu bilmeme, katmerli cahillik anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair bu deyimi mürekkep kelimesinden istifade ile birden fazla anlama gelecek şekilde kullanmaktadır. Şair, hokkanın kalemden sadır olan feyzlerden bîhaber olmadığını ifade etmekte, onun cahil olduğunun zannedilmemesini istemektedir. Şair bu düşüncesini ikinci mısrada "sağır kimse

duymaz ama sezer.” diyerek açıklamaktadır. Hokka ve hâme kelimeleriyle “cehl-i mürekkep” deyiminin bir arada kullanılması, kalemin yazı yazmak için hokkaya batırılarak hokkadan mürekkep almasını hatırlatmak içindir. Kalemin güzel sözler yazmak için hokkadan mürekkep alması ve hokka ile kalem arasında böyle bir ilişkinin bulunması, hokkanın kalemin yazdıklarına bîgâne olmaması şeklinde yorumlanmıştır.

ḥoḳḳayı *cehl-i mürekkep* ṣanma feyż-i ḫāmeden

s̱ervetā şaḫṣ-ı aṣamm gūş eylemez ammā sezer

(g. 37/5 dipnot)

3.3.73. Ciğeri Kebab Olmak

Çok acı çekip üzülmek, yüreği yanmak, aşk derdiyle yanıp tutuşmak anlamında kullanılan bu deyim dîvânda beş yerde kullanılmıştır. Aşağıdaki ilk beyitte şair ciğerini kebâp, kalbinden gelen kanlı gözyaşlarını ise kâse kâse şarâp olarak hayal etmekte ve aşk meclisine kanının şarap, ciğerinin de kebâp olarak önceden hazırlanmış bir yemek olduğunu ifade etmektedir.

tamām laḫt-ı *ciger* kāse kāse ḫūn-ı derūn

bu bezm-i ünse *olur* mā-ḥażar *kebāb* şarāb

(g. 5/2)

Aşağıdaki beyitte ciğerin kebâp olması yine yemekle ilgili unsurlarla birlikte verilmiştir. Şair, teninin ve gönlünün kemikleriyle birlikte aşk ateşiyle yanıp pişerek bir kebâba döndüğünü ifade ettikten sonra “Sizde ızgara kebabına hiç rağbet yok mu?” diyerek mizahî bir üslûpla halini anlatmak istemektedir.

ten oldu puḫte-i tāb-ı dil üstüḫān üzre

kebāb-ı ısḳaraya sizde yoḳ mu hīç raġbet

(g. 14/4)

Aşağıdaki beyitte şair, yine bir yemek manzarası içinde deyimi kullanarak bu kez de aheste aheste kızaran gönlünün etini, cızbız kebâbı ile ilişkilendirmekte ve cızbız kebabının kebab türleri içerisinde bilinen bir tür olduğunu ifade etmektedir.

bu ġam-ı *laḫt-ı dilim* āheste āheste eder püryān

muʿayyendir *kebāb* envaʿ içre vākıʿa cızbız

(g. 54/3)

Aşağıdaki beyitte şair, günlük hayatta çok sık karşılaşılan bir manzarayı şiirine konu edinmektedir. Kebabın kokusunu alarak kebapçı dükkanlarının önünde nasiplenmek için bekleşen kedi veya köpekler günlük hayatın sıradan bir tablosudur. Aşağıdaki beyitte şair bu tabloyu sevgili-âşık-rakîb üçlemesini anlatmak ve bu yolla rakîbe hakaret etmek maksadıyla kullanmaktadır. Şair, sevgilinin meclise teşrifini beklerken âşığın bu bekleyişle ciğerinin kebâp gibi yandığını, yanan ciğerinin kokusunu alan rakîbin köpekler gibi bu kokuya geldiğini ifade etmektedir.

teşrīfiñ intiẓārı *ciger-sūz* iken raḳīb

keldi kilāb gibi *kebābıñ* ḳoḳusuna

(g. 121/2)

Aşağıdaki beyitte de şair, kanlı gözyaşlarını şaraba, aşk ateşiyle yanan gönlünü ise kebaba benzetmekte, bu halini yapılmak, yani mamur olmak olarak ifade etmekte ve bu derece yanıp tutuşmasam halim harap olurdu diyerek bu durumdan memnun olduğunu ifade etmektedir.

ḫūn-ābeler şarāb idi *diller kebāb idi*

yapılmasam bu mertebe ḥālim ḫarāb idi

(g. 145/1)

3.3.74. Çağı Geçmek

Zamanı geçmek, eskimek, eski hükmü kalmamak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, o göze söyle ağlamayı bırakın, artık o çağlar geçdi demektedir. Şair, çağ kelimesini beyitte geçen ağlamak fiiliyle çağrışım olması için gürül gürül akmak anlamına gelen çağlamak fiilini de akla getirecek şekilde beyitte kullanmıştır.

daḫi māhī-i cisme ḳurup ḫayāl aġlar

efendi çeşm-i tere söyle *geçdi ol çaġlar*

(g. 38/1)

3.3.75. Çanak Yalamak

Dalkavukluk etmek, yaltaklanmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair yıldızlar, tam bir dolunay şeklinde olan ay'ın çanağını yalasa ne olur; zîrâ yıldızlar ay'ın ihsan ışığının gece bekçisidir, demektedir. Bu beyitte ay'ın yuvarlak küre şeklindeki görüntüsü ile çanak arasında şekil olarak benzerlik kurulmaktadır. Ay, ışığı ile karanlık geceyi aydınlattığından elinde feneri ile ortalığı aydınlatan bir gece bekçisi olarak tasavvur edilmiştir. Bu yönüyle şair belki de yıldızların ışığını ay'dan aldığını düşünerek bunu ay'ın yıldızlara bir lütfu olarak sunmakta ve yıldızlar bu lütfu sebebiyle ay'a hürmet etse buna şaşılmaz demektedir.

şeb-zinde-dār-ı pertev-i iḥsānıdır n'ola

ḳurṣ-ı mehiñ nücūm *yalarsa çanāġını*

(g. 149/4)

3.3.76. Çapak Silerken Göz Çıkarmak

Dilimizde daha çok "kaş yapayım derken göz çıkarmak" şeklinde kullanılan bu deyim, iyi bir iş yapmak isterken işi büsbütün berbat etmek, düzeltmeye çalışırken hata ile daha kötü bir duruma gelmesine sebep olmak anlamındadır. Aşağıdaki beyitte bekleyişi bir göze benzeten şair sevgilinin bekleyiş gözünün çapağını alırken âşığın gözünü çıkardığını, yani kavuşmayı bekleyen âşığı büsbütün uzaklaştırdığını ifade etmektedir. Deyimde geçen göz çıkarmak ifadesi beyitte "gözden çıkardı" şeklinde verilmiş ve bu şekilde gözden çıkarmak deyimi de çağrıştırılmıştır. Bununla da sevgilinin âşıktan vazgeçtiği belirtilmek istenmiştir. Beyitte çizilen tabloyu tamamlamak amacıyla "şeytana körlük" deyimi de kullanılmış ve bu durumun kasıtlı ve bilerek olmadığı anlatılmak istenmiştir.

şeyṭāna körlük ʿāşıḳı *gözden çıḳardı* yār

bu çeşm-i intiẓārın *alırken çapaġını*

(g. 149/5)

3.3.77. Çenesi Düşmek

Bu deyimin, çok ve gereksiz şeyler konuşmak, hiç susmamak, gevezelik etmek, yerli yersiz konuşarak etrafındakileri bezdirmek gibi anlamları vardır. Genellikle "çenesi düşük" veya "çenesi düşmüş" çekiminde sıfat olarak kullanılır. Bu deyim aşağıdaki beyitte "ağzı açık kalmak" deyimi ile birlikte kelime oyunlarıyla yer almaktadır. Şair aşağıdaki beyitte hokka ile kalemi iki insana benzeterek; kalemi çok yazı yazmasından dolayı çenesi düşmüş bir insan olarak, içine mürekkep konulan maden, cam veya topraktan yapılan küçük kap demek olan hokkanın kapağının açık

olmasını da kalemden dökülen sözler karşısında hokkanın ağzı açık kalması olarak hayal etmektedir. Bu yönüyle şair beyitte "Eğer hokka kalem gibi çenesi düşmüşün laflarına bakarsa hayretten ağzı açık kalır." demektedir.

baḳarsa ḥoḳḳa-veş aġzı açıḳ ḳalır s̱ervet

ḳalem gibi *çenesi düşmüşün* laḳırdısına

(g. 129/5)

3.3.78. Çimdik Atmak

Çimdiklemek, birinin etini parmakları arasında sıkıştırıp burarak canını acıtmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair terzilikle ilgili kavramları tenasüp içerisinde kullanmaktadır. Beyitte geçen "dikiş, sûzen, perend, şikâf" kelimeleri uyum içerisindedir. Şair, dikiş tutmaz diye düşünüp iğne gibi dimdik durma diyerek uyardığı muhatabına, düz ve nakışsız atlas kumaş anlamına gelen perend gibi arzu kumaşında oluşan yırtığı çimdiklemesini, yani tamire çalışmasını tavsiye etmektedir. Bu beyitte somutlama yoluyla, arzusuna ulaşmak isteyen kimsenin bunun için çaba sarfetmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

dikiş ṭutmaz diyü sūzen gibi ṭurma ṣaḳın dimdik

perend-āsā şikāf-ı kāle-i maṭlūba *ur çimdik*

(m. 40)

3.3.79. Çok Görmek

Bir kimseyi o şeye değer bulmamak, lâyık görmemek, uygun bulmamak, yakıştıramamak, fazla bulmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair bülbüllerin kendilerinden geçmiş sarhoş hallerinin onlara çok görülmemesi gerektiğini; zîrâ bülbüllerin anberleşmiş, güzel kokan taneler yediğini ve aşk

şarabından içtiklerini, bu sarhoş hallerinin de bundan kaynaklandığını ifade etmektedir. Beyitte geçen "hub" kelimesi buğday, arpa tanesi anlamının yanında sevgi, muhabbet anlamına da gelmektedir. Bilindiği gibi klâsik şiirimizde bülbül âşığın sembolüdür. O şakıyışlarıyla ağlayıp inleyen, durmadan sevgilinin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözleri arz eden bir âşığın timsâlidir. Bu nedenle bülbülün bu aşk sebebiyle kendinden geçmiş bir halde bulunması yadırganmamalıdır.

yediği ḥubb-ı muʿanber içdiği ṣahbā-yı ṣevḳ

çoḳ mu gördün ḥālet-i sekrānesin bülbülleriñ

(g. 87/8)

3.3.80. Dağ Urmak

Dağlamak, yaralamak anlamında bir deyimdir. Deyimde geçen "dağ" kelimesi Farsça yanık yarası anlamına gelmektedir ve mecazen aşk, elem, keder gibi insanın içine işleyen duyguların verdiği ızdırabı anlatmak için kullanılır. Bu deyim dîvânda iki yerde kullanılmıştır. Aşağıdaki ilk örnekte şair Koca Râgıp Paşa'yı övmek maksadıyla yazdığı muhammeste onun vezirliğinin ay gibi parlak olduğunu ve güneş gibi gökyüzünü feyizlendirdiğini ifade etmektedir. Bu övgülerin ardından şair, onun güzel vasıflarının Ülker denilen ikişer ikişer kaşılıklı olan yıldız kümesini ifade eden ʿıḳd-ı s̱üreyyā'yı bile kıskandırdığını ve yaraladığını ifade etmektedir.

ḳamer-ṭalʿat ḫıdīv-i mihr-i feyż-i āsumān-pāye

fürūġ-ı kevkebi pertev-niṣār olmaḳda dünyāya

anıñ vaṣf-ı cemīli *dāġ urur* ʿıḳd-ı s̱üreyyāya

ger alsam ḥoḳḳa-i ḫurşīd-i ʿālem-tābdan māye

yine yek-ẕerre-i evṣāfına lāyıḳ ṣenā olmaz

(Muhammes 4)

Aşağıdaki rubaisinde ise şair lâle yanaklı bir sevgilinin aşkıyla bağrının kan içinde olduğunu ve söz konusu sevgilinin her an âşığın gönlünde yaralar açtığını ifade etmek maksadıyla bu deyimi kullanmaktadır. "dâğ-ı derûn" gönül yarası, yani aşk derdi anlamına gelmektedir. Bu haliyle metinde göğsü yaralar içinde kanayan bir âşık manzarası çizilmiştir.

bir lāle-ruḫuñ ʿaşḳı edip baġrımı ḫūn

bir demde baña *urmada biñ dāġ-ı derūn*

şevḳıñ dil-i dīvāneye bādī-i şuʿūr

leylāya değişmem seni olsam mecnūn

(r. 58 dipnot)

3.3.81. Dağ Üstü Bağ

Keyfi yerinde olmak, her muradına ulaşmış olmak anlamında[15] kullanılan bir deyimdir. Bu deyimle ilgili olarak Ahmet Talat Onay aşağıdaki bilgileri vermektedir: "Çalılık, taşlık, ormanlık ve dağlık yerler sökülüp temizlendikten sonra asma çubukları, meyve fidanları dikilmek suretiyle bağ yapılır; ihmal edilirse bağ iken dağ olur. Atalarımız "Bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur" demişlerdir. İşte dağ hâlinde iken bağ haline konan yer için dağ üstü bağ derler. … Bir de baş ve göğüste, kollarda dağ vurmak suretiyle açılan yaraya sarılan sargıya da "bağ" denildiği için, "yara üzerindeki sargı" yerine "dağ üstü bağ" demişlerdir. … Dağ üstü bağ sözü, kederden sevince, zarûretten refâha intikâl gibi mânâlara da kullanılmıştır."[16] Aşağıdaki beyitlerde bu deyimin yukarıda verilen iki anlamda da kullanıldığı görülmektedir. Aşağıdaki ilk beyitte şair bağbana seslenmekte ve "Ey bağban! Rakibe tilki kuyruğu üzümü, rinde de misket üzümü ver ki âşığa dağ üstü bağ olsun,

[15] M. Ali Tanyeri, **Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler**, Akçağ Yayınları, İstanbul 1999, s. 80
[16] Ahmet Talat Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, s. 160

yani âşığın keyfi yerine gelsin.” demektedir. Beyitte dağ üstü bağ deyimi “bağbân ve tilki kuyruğu ve misket üzümleri” ile uyum içerisinde kullanılmıştır.

amān ey bāġbānım ʿāşıḳa *daġ üstü bāġ* olsun

raḳībe tilki kuyruġu üzüm ver rinde hep misket

(g. 17/5)

Aşağıdaki beyitte ise deyim bu kez âşığın vücudunun çeşitli yerlerinde açılan ve Farsça “dâğ” demek olan yaraların üzerine bez sarılması anlamında kullanılmaktadır. Şair, sevgiliye seslenmekte ve “Ey can! Vücudum üzerine hiç çekinmeden şerha çekip yaralar aç; bu benim gamlı gönlüme dağ üstü bağ olur.” demektedir. Beyitte şairin vücudunun nal olarak düşünüldüğü görülmektedir. Bu da atların nallanırken ayaklarının dağlanmasını akla getirmektedir.

naʿl-i cismim üzre cānā bī-muḥābā şerḥa çek

yoḳ tekellüf ḫāṭır-ı nāşādıma *ṭaġ üstü bāġ*

(g. 73/2)

3.3.82. Daldan Dala Konmak

Yerinde duramamak, sık sık konumunu ve durumunu değiştirmek, sebât edememek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte bu deyim hem gerçek hem de mecaz anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte şair bülbüllerin daldan dala konduklarını söylemektedir ki gerçekten de bülbüller bir yerde karar kılmaz ve daldan dala uçarlar. Ancak şair, bülbüllerin aşkın verdiği aşırı delilik ve heyecanla yerlerinde duramayıp daldan dala konduklarını ifade etmekte ve bugüne kadar bülbüller içerisinde bir tane bile akıllı ve bilge bir bülbül görmediğini, hepsinin aşk elinden dîvâne olduğunu belirtmektedir. Dîvân şiirinde bülbül, âşığın ve âşıklık hallerinin timsâli olarak kullanıldığından şairin aslında bülbüller üzerinden

âşıkların hallerini tasvir ettiği söylenebilir. Zîrâ âşıklar da aşkın verdiği çeşitli haller sebebiyle bir kararda ve bir yerde duramaz, ne yapacaklarını bilemez ve aklî melekelerini kullanamazlar.

daldan dala ḳonar farṭ-ı cünūn-ı ʿaşḳla

görmedim bir ʿāḳil-i ferzānesin bülbülleriñ

(g. 87/3)

3.3.83. Darısı Başına

İyi ve hayırlı bir şey hakkında "inşallah sana da nasip olur, dilerim ki bu güzel duruma sen de kavuşursun." anlamında, bir başarıyı veya mutluluğu başkalarının da yaşamasını istemeyi ifade eden bir temenni sözüdür. Aşağıdaki beyitte şair bu deyimi kullanırken söz oyunlarına başvurmaktadır. Şair, hevesi bir kuş olarak tasavvur etmekte; heves kuşunun ikbal tanelerini topladığını, yani muradına erdiğini ifade etmekte ve "ey emel ve arzular mezrası, darısı artık senin başına!" demektedir. Deyimde geçen "darı" kelimesi aynı zamanda buğdaygillerden taneleri yem olarak da kullanılabilen bir tür bitkidir ve beyitte geçen kuş, dâne, mezra kelimeleriyle çağrışım oluşturmaktadır.

ḳıldı murġ-ı hevesi dāne-rübā-yı iḳbāl

darısı başına ey mezraʿa-gāh-ı āmāl

(g. 89/1)

3.3.84. Deryâ-dil

Gönlü geniş, her şeyi hoş görüp hoş karşılayan, sabırlı, kalender kimseler için kullanılan bir tabirdir. Aşağıdaki beyitte şair, rüzgârın can evinin iniltileriyle fırtınalar kopardığını, ağlayan gözlerinden akan gözyaşlarıyla deryâ-dil olduğunu

yani mübalağa yoluyla derya kadar çok gözyaşları akıttığını ifade etmektedir. Aşağıda verilen ikinci beyitte ise şair göz yaşlarının çıpırdısına kulak verenlerin Servet'in kederini anlayacaklarını ifade ederken, Servet deryâ-dil olsa da kederi okyanuslar kadardır, demektedir.

nesīm nāle-i cān-gāh oldu mevc-engīz

sirişk-i dīde-i giryende ise *deryā-dil*

(g. 92/9)

muḥīṭdir kederin ṣervet olsa *deryā-dil*

hemīşe eşk-i terin gūş uran çıpırdısına

(130/6)

3.3.85. Dikiş Tutmamak

Bir işte sebat edip kalamamak, tutunamamak, tamir olmamak anlamında kullanılan bu deyim dîvânda iki yerde geçmektedir. Her iki beyitte de deyim terzilikle ilgili kavramlarla birlikte tenasüp sanatına başvurularak kullanılmıştır. Aşağıdaki ilk beyitte şair iğne deliğini ipliğe açıkça yol göstermese idi, muhabbet üzerine dikiş tutmazdı demektedir. Aşağıdaki ikinci beyitte ise arzu bir kumaş olarak düşünülmekte ve arzusuna ulaşmak isteyen kişi dikiş tutmaz, yani tamir olmaz diye iğne gibi dimdik durup kumaşın yırtığını tamirden vazgeçmesin, tamir etmek için uğraşsın, çaba göstersin denilmektedir.

muḥabbet üzre *dikiş ṭutmaz* idi ülfet edip

delālet eylemese ḫayṭa göz göre sūzen

(g. 107/5)

dikiş ṭutmaz diyü sūzen gibi ṭurma ṣaḳın dimdik

perend-āsā şikāf-ı kāle-i maṭlūba ur çimdik

(m. 40)

3.3.86. Dilden Dile Düşmek

Herkes tarafından konuşulur olmak anlamında kullanılan bu deyimi şair, aşağıdaki rubaisinde gül ile bülbül ilişkisi çerçevesinde kullanmaktadır. Şair, gül gibi nazik bedenli sevgiliye gül demeye korktuğunu, zîrâ bülbülün dilden dile bunu anlatıp durabileceğini ifade etmektedir.

ben gül demeğe ḳorḳarım ol gül-bedene

bülbül *düşürür belki dehenden dehene*

ṣad-berg gibi pārelenip ceyb-i ḳarār

gelsin hele ol ḳāmet-i zībā çemene

(r. 70)

3.3.87. Dile Düşmek

Davranışları sebebiyle kendisi hakkında çok dedikodu yapılmak, dedikodu konusu olmak, kötü şöhret kazanmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, kaleminin sevgilinin ağzını vasfetmek için dil uzatmaya kalkışınca dilli düdük gibi insanların diline düştüğünü ifade etmektedir. Burada şair deyimi iki anlama gelecek şekilde kullanmaktadır. Zîrâ dilli düdük bir çeşit kamış düdüktür ve gerçekten de ağız yoluyla çalınır. Bu yönüyle şair insanların ağızlarıyla dilli düdük çalmasını dile düşmesi olarak yorumlamaktadır. Ancak "dilli düdük" ifadesi bu anlamının yanında ayrıca çok konuşan, geveze ve bir olayı veya haberi herkese yayan, dilden dile herkese anlatan kimseler hakkında kullanılan bir deyimdir. Bu

açıdan bakıldığında kalemin dilli düdük olup insanların diline düşmesi, sevgilinin ağzının vasfını herkese anlatması, dilden dile yayması anlamındadır. Beyitte aynı anlama gelen Farsça "zebân", Arapça "lisân" ve Türkçe "dil" kelimelerinin bir arada kullanılması dikkat çekicidir. Bu kelimelerle birlikte kullanılan "dehân" kelimesi de tenasüp oluşturmaktadır.

dehānı vaṣfına ṣervet zebān-dırāz olalı

lisān-ı nāsa düşüp ḫāmem oldu dilli düdük

(g. 82/5)

3.3.88. Dile Getirmek (Kâle Getirmek)

Anlatmak, ifade etmek, söylemek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki şiirinde şair bu deyimi yazdığı beytin değerini ifade maksadıyla kullanmaktadır. Şaire göre yazdığı beyit gönül alıcı bir beyittir ve bu beyti söylediği vakit altın ile satırlara dizilse sezâdır.

bu beyt-i dil-ārādır o kim *ḳāle getirsem*

şāyestedir altun ile etmeğe tasṭīr

(t. 9/4)

3.3.89. Dilenci Değneğine Dönmek

Çok zayıflamak, zayıflıktan kupkuru ve incecik kalmak, aşırı derecede zayıflamak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, önde gelen kimselerin verdiği sözleri tutmamaları ve vaadlerini yerine getirmemeleri sebebiyle dilencilikle geçinen sûfînin verem hastalığına tutulmuş gibi zayıflayıp kupkuru kaldığını ifade etmek için bu deyimi kullanmaktadır. Ayrıca beyitte dilencilikle

geçinen kimsenin dilenci değneğine dönmek deyimi kullanılarak tasvir edilmesi dikkat çekicidir.

ḳodu ḥarīfi verem sūretine vaʿd-i kibār

dilenci değneğine döndü ṣūfī-i cerrār

(m. 17)

3.3.90. Dil Vermek

Konuşma gücü kazandırmak, başkasının ayıbını ortaya çıkarmak ve söz taşımak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Şair aşağıdaki beytinde muhatabından ağır olmasını istemekte ve hafif tavırlar ortaya koyup halkın ağzına malzeme olacak davranışlar sergilememesini söylemektedir. İkinci mısrada da top kantar ile tartılmak senin haddin değil, diyerek yerini ve haddini bilmesini istemektedir. Beyitte geçen "kantar, tartılmak, ağır ve hiffet" kelimeleri tenasüp ve tezat sanatları çerçevesinde kullanılmıştır.

aġır ol ḫiffetiñ iẓhār edip gel ḫalḳa *dil verme*

seniñ ḥaddin midir hīç ṭop-ı ḳanṭār ile ṭartılmaḳ

(g. 76/8)

3.3.91. Dilli Düdük (Etmek)

Çok konuşan, gevezelik eden, bir olayı veya haberi herkesin diline düşüren, duyduğunu herkese anlatıp duran kimseler için kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, kalemini dilli düdüğe benzetmekte ve kaleminin dilli düdük gibi sevgilinin ağzının vasfını dilden dile yaydığını, herkese anlatıp durduğunu ifade etmektedir. Beyitte kullanılan "dile düşmek" deyimi ile birlikte dilli düdük ifadesi iki ayrı anlam ifade etmektedir. Zîrâ dilli düdük bir çeşit kamış düdüktür ve gerçekten

de ağız yoluyla çalınır. Bu yönüyle şair, kamıştan yapılan kalemin dilli düdük gibi insanlar tarafından çalınıp durduğunu ifade etmektedir.

dehānı vaṣfına ṣervet zebān-dırāz olalı

lisān-ı nāsa düşüp ḫāmem oldu *dilli düdük*

(g. 82/5)

3.3.92. Dini İmanı Yok

İnsafsız, merhametsiz, zalim; acıma duygusu taşımayan kimseler için kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beytinde şair sevgilinin acımazlığından şikâyet etmekte ve ettiği eziyetlerin sonunun gelmediğini ifade etmektedir. Beyitte sevgilinin "put" olarak nitelendirilmesi ve dini imanı yok olarak vasıflandırılması ile "kâfir" olarak ifade edilmesi arasında anlam ilişkisi kurulmuştur. Ayrıca küfrün siyahlığı ile sevgilinin siyah gözleri ilişkilendirilerek sevgilinin insafsızca âşığa nazar etmesi küfür ve zulüm olarak görülmüştür.

kāfir-i çeşm-i bütānıñ *dīni yoḳ īmānı yoḳ*

etdiği cevr ü cefānıñ ḥaddi yoḳ pāyānı yoḳ

(g. 78/1)

3.3.93. Dizgini Çekmek

Bu deyim atı durdurmak anlamının yanı sıra bir durumun veya bir kimsenin aşırı ve netameli gidişini sınırlamaya dönük tedbir almak, başıboş ve tehlikeli gidişi engellemeye çalışmak, yetkisini daraltmak anlamlarında mecaz yoluyla da kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte şair "bozkır, ova, çöl" gibi anlamlara gelen "deşt" kelimesi ile naz arasında benzetme ilişkisi kurmakta "Ey naz çölünün iyi at binicisi olan şehsüvar! Gam meydanında yere kapaklanmadan dizgini çek ve bu

duruma düşmekten sakın!" diyerek uyarmaktadır. Burada şair hızla at süren bir süvari tablosunu tasvir etmekte bu manzarayı sebk-i hindî üslubunu hatırlatır bir tarzda soyut kavramlarla ilişkilendirmektedir. Şair, sevgilinin naz ile meşhur olduğunu ve bu nazların âşığın yolunu şaşırmasına sebep olacağını ifade etmektedir.

olmadan efgende-i meydān-ı ġam *çek dizgini*

el-ḥaẕer ey şehsüvār-ı deşt-i nāzım el-ḥaẕer

(g. 37/2)

3.3.94. Dört Kitap Hakkı

Yemin yerine kullanılan bir deyimdir. Dört kitap, Allah tarafından peygamberlere gönderilen dört kutsal kitap olan Zebur, Tevrat, İncil ve Kur'ân-ı Kerim'i ifade etmektedir. Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin düğümlü, dolaşık "çār-ebrû"suna vurulduğunu ifade etmekte ve bu sevdasını dört kutsal kitap üzerine yemin ederek ispatlamak istemektedir. "Çâr-ebrû", dört kaşlı demek olup bıyıklı gençleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Beyitte "erba'a" ve "çâr" kelimeleri dört sayısını ifade etmektedir. İkinci mısrada geçen ve çaresizce anlamına gelen "çâr u nâçâr" ifadesi de dört anlamına gelen "çâr" kelimesi ile uyum oluşturmak için kullanılmıştır.

ben uruldum kütüb-i erbaʿa ḥaḳḳı s̱ervet

çār-ebrū-yı girih-gīrine çār u nāçār

(g. 29/5)

3.3.95. Düdüğü Çalmak

Sevindirici bir duruma erişmek, çok istediği bir şeye ulaşmak, başarmak, elde etmek ve bir işte çok şanslı duruma gelmek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Bu deyim galebe, zafer, muvaffakiyet ve kazanç anlamına gelmektedir. Aşağıdaki beyitte şair bu deyimi iki anlama gelecek şekilde kullanmıştır. İlk olarak şair, neyzen başının mevlevîhânede düdüğü çaldığını ifade etmektedir ki gerçekten de neyzenler mevlevîhânede semâ ayini sırasında ellerinde bulunan ney âletini çalmaktadır. Mecaz anlamıyla ise şair sema manzarası içerisinde neyzen başının çaldığı enstrümanla semâzenleri döndürmesini neyzen başının amacına ulaşması ve başarması anlamında yorumlamıştır. Beyitte geçen "hödük" kelimesi anlayışı kıt, kaba, görgüsüz anlamına geldiği gibi, çekingen, acemi, beceriksiz, korkak anlamına da gelmektedir.

döndürür başına pervāne gibi her hödüğü

mevlevī-ḫānede ney-zen başı *çaldı düdüğü*

(m. 40)

3.3.96. Dümen Suyunda Gitmek

Birine bağımlı olmak, her işinde birine uyarak hareket etmek anlamındadır. Bir kimseye uyup onun gibi veya onun istediği şekilde davranmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Dümen suyu, gemi seyrederken geri tarafından deniz üstünde bıraktığı iz hakkında kullanılan bir tabirdir. Bu iz dümenin hareketinden meydana geldiği için bu ad verilmiştir. Şair beyitte "bir yere demir atmak, gittiği yerde çok kalmak, uzun süre oturmak" anlamına gelen lenger bırakmak deyimini de kullanarak tam bir gemi manzarası çizmektedir. Gönlü bir kayığa benzeten şair, gönül kayığının şarap küpüne demir attığını ifade etmekte ve bu yüzden kadehin serseri bir şekilde dümen suyunda gezdiğini belirtmektedir. Gönül kayığının şarap küpüne demir atması, bahsedilen kişinin uzun süre işret meclisinde şarap içmekte olduğunu anlatmaktadır. Kadehin dümen suyunda serseri bir şekilde gezmesi ise kadehin şarap içen kişinin arzusuna uyarak şarap küpünün içinde, tıpkı şarabın

etkisiyle iradesini ve davranışlarını kontrol edemeyen bir sarhoş gibi, bir o yöne bir bu yöne hareket ederek şarapla dolup tekrar boşalması şeklinde açıklanabilir.

lenger bıraḳdı zevraḳ-ı dil çün ḫum-ı şarāb

sāġar *dümen ṣuyunda gezer* daḫi serseri

(g. 138/4)

3.3.97. Dünyanın Kaç Bucak Olduğunu Bilmek (Anlamak)

Çeşitli güçlükler ve zorluklarla karşılaşıp hayatın hiç de kolay olmadığını anlamak, iyi bir ders almak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair "kaç bucak olduğunu bilmek" deyimini gerçek anlamını da çağrıştıracak şekilde kullanmaktadır. Beyitte şair Tataristan'a yolculuk yaptığını ifade ettikten sonra, "Tataristan'a yolcu olmasaydım, dünyanın kaç bucak olduğunu bilmezdim." demektedir. Burada deyim, hem dünyanın farklı yerlerini görmek ve bu suretle dünyanın kaç bucak olduğunu anlamak şeklinde anlaşılabileceği gibi, şairin gittiği yerlerde insanların çok zor şartlar altında, bin bir zahmetle yaşadıklarını gördükten sonra dünyanın kaç bucak olduğunu, yani hayatın zor olduğunu anlaması şeklinde de yorumlanabilir.

olmasam rāh-revi semt-i tatāristānıñ

ḳaç bucaḳ olduġunu bilmez idim dünyānıñ

(m. 38)

3.3.98. Ehven-i Şer

Daha az zararlı, kötü olanların için daha az kötü olan, kötünün iyisi anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, sûfî kötünün iyisi olmanın

işaretini boş bıraksaydı, o şuh sevgiliyi birden öpüp beline sarılmak gerekmezdi, demektedir.

o şūḫu iḳtiżā etmez idi birden öpüp ḳuçmaḳ

rumūz-ı *ehvenü'ş-şerrini* ṣūfī eylese münḥal

(g. 90/5)

3.3.99. Ekmediği Yerde Biçmek

Çalışıp gayret etmediği yerden bile fayda ve çıkar sağlar anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair bahtı açık, şanslı kimse ile bahtsız olan kimse arasındaki durumu anlatmak amacıyla bu deyimi kullanmaktadır. Şaire göre, bir kimsenin şansı yoksa ve bahtsızsa o kimsenin alın teri bile tohumunu çürütür ve elde etmek istediği ürünü veya kazancı yok eder. Eğer kişi şanslı ve bahtı açık ise o kimse ekmediği yerden bile ürün ve kazanç elde eder. Aşağıdaki beyitte bu durum tarım üzerinden somutlaştırılmaktadır.

ʿaraḳ-ı cebhesi toḫmun çürüdür bī-baḫtıñ

muḳbil bezirgerān *ekmediği yerde biçer*

(g. 31/2)

3.3.100. El Arkası Yerde

Aczini itiraf etmek, pes etmek anlamında kullanılan bir tabirdir. Aşağıdaki beyitte şair beş beyit olarak kaleme aldığı bir gazelinin makta/mahlas beytinde kendi şairlik kudretini övmek maksadıyla İranlı ünlü şair Nizâmî-i Gencevî'yi kıyas unsuru olarak kullanmaktadır. Genceli Nizâmî, Selçuklular döneminde yaşamış ve İran edebiyatında hamse türünün kurucusu sayılan bir şairdir. Fars ve Türk edebiyatında birçok şairi etkileyen ve yazdığı mesneviler daha sonra Osmanlı sahasında da

tercüme edilen Nizâmî'nin bilinen tek eseri "Penc Genc" adını verdiği Hamse'sidir.[17] Beyitte şair Farsça beş anlamına gelen penç kelimesini yukarıda adı geçen Nizâmî'nin "Penc Genc" adını verdiği hamsesini hatırlatmak için kullanmaktadır. Ayrıca beyitte üçü de aynı anlama gelen Farsça "penc", Arapça "hamse" ve Türkçe "beş" kelimeleri bir araya toplanmıştır. Beyitte şair, benim bu beş beytim karşısında Nizâmî'nin Hamse'si pes edip aczini itiraf eder ve beş parçaya ayrılır demektedir. Şairin paramparça olur, demek yerine beş parçaya ayrılır, deyişi de beytin anlam dünyasına uygun düşmektedir.

diye niẓāmī-i ḫamse *el arḳası yerde*

bu beş beytim içün s̱ervet olsa penc-ā-penc

(g. 23/5)

3.3.101. Elden Ele Gezmek

Gördüğü ilgi sebebiyle bir kimsenin elinden öbürüne geçmek, herkesin elinde dolaşmak, herkes tarafından ilgiyle karşılanmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin güzelliğini bir kumaş olarak düşünmekte ve sevgilinin güzellik kumaşının hayret çarşısında elden dolaştığını ifade etmektedir. Burada bir pazar yeri manzarası gözler önüne getirilmektedir. Bilindiği gibi pazar yerlerinde ilgi uyandıran tezgâhların önünde kalabalıklar oluşur ve tezgâhta bulunan eşya ve ürünler herkes tarafından kontrol edilir. Beyitte sevgilinin güzelliğinin kumaşa benzetilmesi ve güzellik kumaşının elden ele gezmesi, ayrıca kumaşların kalitesini çoğu zaman el ile dokunmak suretiyle anlamaya çalışma davranışını da hatırlatmaktadır. Hayret çarşısında sevgilinin güzellik kumaşının elden ele gezmesi, sevgilinin güzelliği ile birçok âşığın gönlünde ilgi ve alaka uyandırması olarak değerlendirilebilir. Sevgilinin güzellik kumaşının revaç bulması da yukarıda belirtildiği gibi sevgilinin güzelliğinin birçok âşığın gönlünde yer etmesidir.

[17] Nizâmî'nin Hamse'sinde yer alan mesneviler şunlardır: Mahzenü'l-esrâr, Hüsrev ü Şîrîn, Leylâ vü Mecnûn, Heft Peyker ve İskendernâme. Mehmet Kanar, **Nizâmî-i Gencevî**, DİA, c. 33, İstanbul 2007, s. 183-183

gezerdi elden ele sūḳ-gāh-ı ḥayretde

metāʿ -ı ḳāle-i ḥüsnüñ o rütbe buldu revāc

(g. 20/2)

3.3.102. Elek Elek Aramak

En ince ayrıntısına kadar incelemek, elekten geçirir gibi ayırmak, didik didik etmek, en ufak bir noktayı bile atlamamaya çalışmak anlamlarında kullanılan bu deyim dîvânda iki beyitte kullanılmıştır. Aşağıdaki ilk beyitte şair sevgilinin güzelliğini bir buğday olarak toprağa ektiğini ve daha sonra da çok dikkatli bir şekilde inceleyip aradığını ifade maksadıyla bu deyimi kullanmıştır. Deyimde geçen elek kelimesi de zaten buğday gibi taneli bitkilerin elenmesi maksadıya kullanılan bir alettir. Beyitte bir anlamda âşığın elekten geçirilen taneler gibi saf bir güzellik arayışı içerisinde olduğu ifade edilmiştir.

buġday ekelü ol güzeli kendi kendime

fikr-i daḳīḳ ile *aramışdım elek elek*

(g. 83/2)

Aşağıdaki beyitte ise şair iri delikli bir elek türü olan "gırbâl"ın yaratılışının aç gözlü olduğunu ifade ederek gökyüzü tarlasını elek elek aradığını belirtmektedir. Böylece beyitte gırbâl kelimesi ile onunla aynı anlama gelen elek kelimesi bir araya getirilmiştir. Gırbâlın aç gözlü olması gerçek anlamıyla göz göz olan yapısını çağrıştırmaktadır. Mecaz yoluyla ise şair, gırbâlın hiçbir ayrıntıyı kaçırmamaya çalışması ve etraflıca incelemesi aç gözlü olması olarak yorumlanmıştır.

elek elek arıyor kişt-zār-ı āfāḳı

ne aç gözlü imiş ḫilḳati bu ġırbālın

(g. 104/6)

3.3.103. El Etek Çekmek (Elini Eteğini Çekmek)

Herhangi bir şeyle ilgisini kesmek, uzaklaşmak, çekilmek, terk etmek ve dünya işlerini bırakıp kendisini ibadete vermek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte geçen hırka ve kanaat kelimeleriyle etek çekmek ifadesi bir araya getirilerek beyitte tasavvufî bir anlam oluşturulmak istenmiştir. Bilindiği gibi tasavvufta kanaat etmeyi ve yeteri kadar çalıştıktan sonra dünya işleriyle meşgul olmamayı ifade maksadıyla "bir lokma, bir hırka" tabiri kullanılır. Bu tabir, dervişin dünya malı için zaaf haline düşmemesini; hırs, bencillik ve tamah gibi kişiyi Allah ile meşgul olmaktan alıkoyacak kötü huylardan uzak durmasını salık vermektedir. Bu tabirin ayrıca Hz. Peygamber'in "Kanaat tükenmeyen hazinedir." anlamında hadis olarak nakledilen sözünün meali olduğu ifade edilmiştir.[18] Beyitte bu tasavvufî arka plândan yola çıkılarak başı yüksekte olan servinin bir hırkaya kanaat edip eteğini çektiği ifade edilmiştir.

bir ḥırḳaya ḳanāʿat edip *çekdi dāmeni*

baḳ serv-i ser-firāzın amān imtiyāzına

(g. 114/2)

3.3.104. El Etek Öpmek

Birine hoş görünmeye çalışmak, hürmet ve saygı göstermek, yalvarıp yakarmak, minnet etmek veya bir işi yaptırabilmek için çok yalvarmak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, yolları toza katarak gelen bir süvari manzarasını çağrıştıracak şekilde bazı kimselerin kibir ve gurur atını ayaklar altına alıp bir kenara bırakarak yollardaki tozlar gibi şehsüvarın eteğini öpmeye durduğunu ifade etmektedir. Burada şair gerçek hayatta karşılaşılabilecek bir manzarayı gözümüzün önüne getirmektedir. Zîrâ at üstünde dörtnala gelen bir süvarinin ortalığı

[18] Abdülbâki Gölpınarlı, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, s. 57.

toza dumana katması ve süvarinin elbisesinin ve eteğinin toz içinde kalması o dönemin gündelik hayatında sık rastlanan bir durumdur. Şair, süvarinin eteğinin toz içinde kalmasından yola çıkarak bazı kimselerin bütün gurur ve kibrini bir kenara bırakarak süvarinin eteğindeki tozlar gibi el etek öpmeye çalıştığını ifade etmektedir. Beyitte "gerd-i râh, esb, pâmâl, ve şehsüvâr" kelimeleri müşterek bir tablo oluşturmak amacıyla bir araya getirilmiştir.

gerd-i rāh-āsā bütün pā-māl esb-i naḫveti

üşdüler ol şehsüvārıñ cümle *dāmen-būsuna*

(g. 118/3)

3.3.105. El Üstünde Tutmak

Büyük saygı ve sevgi göstermek, incinmemesi için ne gerekiyorsa yapmak, çok ilgilenmek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair ahbâbın kadehi el üstünde tutarak ona hürmet ettiğini ifade etmektedir. İkinci mısrada da testinin kadehin önünde başını eğmesinin boşuna olmadığı söylemektedir. Her iki mısrada da sunulan manzara, gerçek hayata dayanmaktadır. Ahbâbın kadehi el üstünde tutması, gerçek anlamıyla kadehin zaten elde tutularak kullanılmasını hatırlatmaktadır. Ahbâbın kadehi el üstünde tutup hürmet etmesi ise, mecazen kadehte bulunan şaraba değer ve hürmet edilmesi anlamındadır. İkinci mısrada da gerçek hayatta testi veya sürahinin eğilmesi suretiyle kadehin doldurulması, şair tarafından testinin kadehin önünde eğilip kadehe saygı ve hürmet göstermesi olarak yorumlanmıştır.

aḥbāb *el üzre ṭutduġuna* ḥürmet etmedir

bīhūde mi sebū ḳadeḥe etse ser-fürū

(g. 109/5)

3.3.106. El Uzatmak

Uzanmak, dokunmaya ve yakalamaya çalışmak, yardım almak maksadıyla girişimde bulunmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beytinde şair "Denize düşen yılana (yosuna) sarılır." atasözünü de kullanarak sevgilinin güzellik unsurlarıyla denizde boğulmak üzere olan bir kimse arasında ilişki kurmaktadır. Sevgilinin yüzündeki ter damlalarını büyük dalgalar, ayva türlerini ise yosunlar olarak hayal eden şair, sevgilinin ter damlaları bir dalga olarak âşığı boğmak üzere olduğunda âşığın, sevgilinin ayva tüylerine tutunarak kurtulacağını belirtmekte ve boğulmak üzere olan kişi yosuna el uzatıp kurtulmaya çalışsa buna şaşılmaz demektedir.

gelirse mevce-ḫoy-ı rūyi tār-ı ḫaṭṭıdır muḫliṣ

değil aġreb giyāha *el uzatsa* merd-i müstaġraḳ

(g. 76/3)

3.3.107. Emek Çekmek

Bir şeyin olması için çalışmak, zahmet çekmek, çaba sarfetmek ve yorulmak anlamındadır. Aşağıdaki beyitte şair, "sağdıç emeği" deyimini de kullanarak çektiği emeklerin boşa gittiğini ifade etmektedir.

bikr-i süḫan ki şāʿiriñ oldu yā ḫāmeniñ

ṣaġdıç emeği miydi ʿaceb *çekdiği emek*

(g. 83/5)

3.3.108. Esip Savurmak

Bağırıp çağırmak, öfke ile fena sözler söylemek, atıp tutmak, rastgele konuşmak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Bu deyim aşağıdaki beyitte aşk ateşinin gönülde ziyadesiyle artması ve hararetlenmesi anlamında kullanılmıştır. Şair aşk ateşinin gönülde aşırı şekilde arttığını ifade ettikten sonra bu durumu günlük hayattan bir sahne ile somutlaştırmaktadır. Kış günlerinde evi veya odayı ısıtmak amacıyla kullanılan mangalın içinin köz ve ateşle dolu olmasından yola çıkan şair, mangalın içindeki ateş gibi kendisinin gönlünün de aşkın ateşiyle yanıp tutuşmakta olduğunu söylemektedir.

esip ṣavurmaḳ eder tāb-ı ʿaşḳı dilde füzūn

derūnu āteş olur ḳış gününde manḳālın

(g. 104/7)

3.3.109. Fal Açmak

Fal bakmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Kitap açmak, kahve telvesine bakmak, iskambil kâğıdı dökmek, bakla atmak, suya bakmak gibi uygulamalarla talihe ve geleceğe dair keşifte bulunmaya fal açmak denir. "Tefe'ül" adı da verilen bu uygulamanın bir örneği olarak eski zamanlarda Kur'ân-ı Kerîm, Mesnevî-i Şerîf ve Hâfız Dîvânı'nın fal bakmak için kullanıldığı ve bu fallarla ilgili türlü hikâye ve risâleler yazıldığı bilinmektedir.[19] Aşağıdaki beyitte şair, öğrencinin hocanın sırlarını bilip söylediğini belirtmekte ve bu durumu sanki Hâfız'ın dîvânından fal baktı, şeklinde yorumlamaktadır.

söyletdi ḫāceniñ bilip esrārını o ṭıfl

gūyā kitāb-ı nüsḫa-i ḥāfıẓdan *açdı fāl*

(g. 91/4)

[19] Ahmet Talat Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, s. 207.

3.3.110. Falya Vermek

Kendisini zor duruma sokabilecek bir durum yaratmak, bilgisizliğini sergileyecek söz söylemek, açık vermek, eksiğini belli edecek bir hareket yapmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair rakîbe karşı açık vermek korkusundan kurtulduğunu belirtmek maksadıyla bu deyimi kullanmıştır.

raḳībe fālya vermek ḫavfini defʿ eyleyip şimdi

fitīlinden bize dizdār aġa bir ṭop göndermiş

(g. 63/2)

3.3.111. Fark Etmek

Ayırt etmek, seçmek; var olduğunu görmek; bir şeyin varlığını açık bir delil olmaksızın hissetmek, anlamak, sezmek, farkına varmak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Şair, Hz. Âdem'in şeytanın hilesiyle cennetten kovulması ve dünyaya gönderilmesi hadisesine telmihte bulunmaktadır. Bununla birlikte Kur'an'da birçok âyette Allah, sâlih kullarına cenneti vaad etmektedir. Beyitte geçen "zühhâd" kelimesi aşırı ve kaba sofu anlamına gelen "zâhid" kelimesinin çoğuludur. "Meşrûta" ise ilk sahibi tarafından satılmamak şartıyla mirasçılarına bırakılan ev, tarla gibi gayr-i menkuller için kullanılan bir terimdir. Bu açıdan bakıldığında şair beyitte cennetin Hz. Âdem tarafından sâlih evlatlarına bırakılan bir miras olduğunu ifade etmekte ve kaba sofuların bu hikmeti anlayacak idrâkten yoksun olduğu belirtilmektedir.

yoḳ ṣalāḥiyyet bunu *farḳ etmeğe* zühhādda

aṣlaḥ-ı evlādına meşrūṭa cennet ādemin

(g. 100/6)

3.3.112. Farz Olmak

Yapılması ve yerine getirilmesi zorunlu hale gelmek anlamında kullanılan bir deyimdir. Şair, Sultan III. Mustafa tarafından yaptırılan bir camiye tarih düşmek amacıyla kaleme aldığı şiirinde, Sultan III. Mustafa'yı emsalsiz ve yüce bir sultan olarak methettikten sonra halka Sultan'ın devleti ve ömrünün uzun olması için dua etmenin tıpkı namaz kılmak gibi farz olduğunu ifade etmektedir.

bī-muʿādil öyle bir sulṭān-ı ʿālidir o kim

ḫalḳa farż oldu namāz-āsā duʿāsı dā'imā

(t. 4/3)

3.3.113. Fener Çekmek

Gece vakti elinde fener tutarak ve önden giderek arkadan gelenlerin yolunu aydınlatmak ve mecazen de bir gruba önderlik ve liderlik etmek anlamlarında kullanılır. Şehir ve kasabalarda geceleri bir yerden diğer yere giden büyüklerinin yollarını aydınlatmak için adamları tarafından fener taşınması yerine kullanılan bir tabirdir. Fener önde çekildiği için bu tabir meydana gelmiştir. Aşağıdaki beyitte şair sevgilinin siyah saçları ile yanağının aydınlığı arasında tezat ilişkisi kurmaktadır. Beyitte sevgilinin siyah saçları gece olarak tasavvur edilmiş, sevgilinin yanağının parlaklığı ise geceyi aydınlatan bir fener olarak düşünülmüştür. Şair, sevgilinin gece gibi siyah saçlarının gamıyla meşgul iken yanağının parlaklığını yâd etmiş, bir anlamda sevgilinin yanağının aydınlığını hatırlayınca içi aydınlanmıştır. Şair daha sonra bu durumu, karanlık gecede dostların yolunu fenerle aydınlatmak olarak ifade etmiştir.

ġam-ı zülfüñle yād etdim ʿiẕārın eyleyip bir āh

şeb-i tārīkde yārāna gūyā bir *fener çekdim*

(g. 94/4)

3.3.114. Ferdaya Salmak

Bu deyim, geleceğe bırakmak, yarına bırakmak, tehir etmek ve ertelemek anlamlarında kullanılmaktadır. Şair, sevgiliye hitaben, "Ey gözümün nuru sevgili! Kerem et de beni ferdaya salma, zîrâ ben seninle dünyaya bakmaktayım." demektedir. Beyitte geçen "dîde, iki gözüm ve bakmak" kelimeleri uyum içerisinde kullanılmıştır. Ayrıca deyimde geçen "ferdâ" kelimesi öbür dünya, ahiret anlamına da gelmektedir. Bu yönüyle ferdaya salmak ahirete ertelemek demektir. Bu yüzden şair beyitte dünyaya seninle bakıyorum diyerek dünya-ahiret tezadından yararlanmakta ve sevgiliye, sen benim bu dünyadaki varlık sebebimsin, diye seslenmektedir.

nūr-ı dīdem kerem et *ṣalma beni ferdāya*

ben seniñle baḳarım iki gözüm dünyāya

(m. 59)

3.3.115. Fer Vermek

Parlaklık, aydınlık ve nur vermek; süslemek ve ziynetlendirmek; şan ve şeref bahşetmek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beytinde şair, Sultan III. Mustafa tarafından yaptırılan camiyi vasf ederken caminin her bir kandilinin güneşin kandilinin şulelerine parlaklık ve aydınlık verdiğini ifade etmektedir.

her sirācı şuʿle-i ḳandīl-i mihre *fer verir*

ḳubbesi eyler revāḳ-ı çarḫa ʿarż-ı iʿtinā

(t. 4/6)

3.3.116. Füls-i Ahmere Muhtaç

Çok yoksul, beş parası yok anlamında fakir kimseler hakkında kullanılan bir deyimdir. Fülûs-ı Ahmer, mangır adı verilen bakır para mânâsına gelmektedir. Fülus, Arapça akça, para, mangır; ahmer de kırmızı demektir. Bu itibarla "fülûs-ı ahmer" kırmızı, kızıl para demek olur. Bakır paralar kırmızı olduğu için bu tabir meydana gelmiştir. Mangır, gümüş olan beyaz akçaya nispeten kıymeti düşük olduğu için "füls-i ahmere muhtaç" denilmek suretiyle yokluk, züğürtlük ifade edilirdi.[20] Aşağıdaki beyitte şair gülü bir padişah olarak tasavvur etmekte ve gülün padişahlığı zamanında bülbülün çemende yokluk çektiği ifade edilmektedir.

zamān-ı pādişeh-i gülde pek temāşādır

çemende bülbül ola *füls-i aḥmere muḥtāc*

(g. 20/4)

3.3.117. Gam Çekmek

Tasalanmak, kaygılanmak, üzülmek, endişelenmek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki rubaisinde şair sevgiliye hitaben, senin gamzelerin için can verseydim, gam çekmezdim ama sana gönül verdiğime pişman oldum, diyerek sevgiliye sitemde bulunmaktadır.

şeb-zinde-i dil bir gül-i ḫandān oldum

gūyā gececi bülbül-i nālān oldum

cān versem idi ġamzeñe *ġam çekmez* idim

dil verdiğime saña peşīmān oldum

(r. 48)

[20] Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. I, s. 637

3.3.118. Giran Gelmek

Ağır gelmek, gücüne, ağırına gitmek, gücenmesine sebep olmak, onuruna dokunmak anlamlarında kullanılan bu deyim, dilimizde daha çok “ağırına gitmek”, “gücüne gitmek”veya “ağır gelmek” şeklinde kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte şair, anne-baba ile çocuk arasında hemen hemen her ailede yaşanan bir sıkıntıyı konu edinmektedir. Bilindiği gibi çocuklar, aile dışındaki insanların söylediklerine itibar eder ve sözlerini dinler; ancak ebeveynin söyledikleri veya evlatlarından talep ettikleri hususları yerine getirmek çocuklara zor gelir. Çocuklar anne-babalarının söylediklerini yapmamaya daha meyyâldirler. Şair de bu hususta hareketle çocuklar başkalarının sitemlerini dağlar kadar olsa da çekerler, ancak babanın söyledikleri evladına çok ağır gelir, demektedir.

ṭaġlar ḳadar çeker sitem-i āḫarı velī

evlāda pek *girān gelir* s̱ıḳlet-i peder

(g. 42/5)

3.3.119. Gitti Gider Dahi Gider

Gitti, artık geri gelmez, bir daha ele geçmez anlamında, söz konusu olan şeyin bir daha ele geçmeyecek biçimde kaybolduğunu ifade etmek için kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, gönlünün hokkabaz oyunu seyretmek için sevgilinin mahallesine bir daha geri dönmemek üzere gittiğini ifade etmektedir.

ḥoḳḳa-bāz oynu temāşāsına ḳūy-i yāre

o gidişdir ki göñül *gitdi gider daḫi gider*

(g. 31/4)

3.3.120. Gönlü Akmak

Birine veya bir şeye karşı güçlü bir sevgi duymak, meyletmek, ilgilenmek ve âşık olmak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, deyimde geçen "akmak" fiilini su ile ilişkilendirmekte ve fidanların sulanması manzarasını gözler önüne getimektedir. Beyitte sevgili bir işve fidanı olarak nitelendirilmiş, ardından bu işve fidanı gibi olan sevgiliyi gören âşığın gönlünün, sevgilinin gönül çeken boyuna su gibi aktığı ifade edilmiştir. Burada âşığın sevgiliye bir görüşte âşık olması söz konusudur. Ayrıca sevgilinin boyu ile "nahl" arasında benzerlik ilişkisi kurulmuştur. Bunun yanında fidanların sulanarak beslenmesi ve büyümelerinin sağlanması gibi âşık da sevgisi ile sevgiliyi beslemektedir.

bāġda bir kerre görmüşdüm o naḫl-i ʿişveyi

ṣu miṣāli *aḳdı gönlüm* ḳāmet-i dil-cūsuna

(g. 118/2)

3.3.121. Gönlü Düşmek

Âşık olmak, sevmek, tutulmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair tezat sanatının güzel bir örneğini ortaya koymaktadır. Beyitte geçen "herem" ve "ihtiyar" kelimeleri ile "tâze" ve "nev-civân" kelimeleri arasında tezat ilişkisi kurulmuştur. Beyitte şair, ihtiyarlık zamanında sana taze bir haber vereyim, gönül elde olmadan taze ve genç bir güzele düştü, demektedir. Beyitte geçen "ihtiyârsız" ifadesi iradenin dışında, elde olmadan anlamına geldiği gibi uzak anlamıyla da beytin anlam dünyası içinde ihtiyarlığı hatırlatmaktadır. "Havâdis" kelimesinin sıfatı olarak kullanılan "tâze" kelimesiyle de "nev-civân" arasında anlam ilişkisi bulunmaktadır. Beyitte şair, yaşlılık çağında, genç bir güzele elinde olmadan gönül düşürdüğünü ifade etmektedir.

vaḳt-i heremde tāẕe ḥavādiṯ yeter saña

bir nev-civāna *düşdü gönül* iḫtiyārsız

(g. 57/4)

3.3.122. Gönül Bağlamak

Sevgi ile bağlanmak, bütün varlığı ile candan gönül vermek ve âşık olmak, tutulmak anlamlarında kullanılmaktadır. Şair, tevhid nazım türünde kaleme aldığı mesnevisinin aşağıdaki beytinde bu deyimi "rabt-ı derûn eylemek" olarak eski bir terkiple kullanmaktadır. Bu beyitte şair, Allah'tan gayrı hiç kimseye gönül bağlanmaması gerektiğini, insanları mahzun edenin de, memnun edenin de Allah olduğunu ifade etmektedir.

eyleme kimseye hīç *rabṭ-ı derūn*

seni maḥzūn eden eyler memnūn

(Mesnevi 23)

3.3.123. Gönül Vermek

Bütün varlığı ile bağlanmak, âşık olmak anlamında kullanılan bu deyim, aşağıdaki rubâide, gönül anlamına gelen Farsça "dil" kelimesiyle kullanılmıştır. Şair, sevgilinin aşkı yüzünden bülbül gibi ağlayıp inlediğini, bir gün mutlu olmadığını ifade etmekte ve sevgiliyi gönül verip âşık olduğuna pişman olduğunu söylemektedir.

şeb-zinde-i dil bir gül-i ḫandān oldum

gūyā gececi bülbül-i nālān oldum

cān versem idi ġamzeñe ġam çekmez idim

dil verdiğime saña peşīmān oldum

(r. 48)

3.3.124. Göz Açtırmamak

Başka bir şey yapmasına fırsat vermemek, şiddetli baskı altında tutmak, rahat vermemek, bir iş yapmasına zaman ve imkân tanımamak anlamlarında kullanılan bu deyim dîvânda iki yerde geçmektedir. Aşağıdaki ilk beyitte şair, gülün yaprağının rüzgâr ile birlik olup pat pat vurmak suretiyle çemende goncaya göz açtırmadığını ifade etmektedir. Bu beyitte şair kelime oyununa başvurmaktadır. Zîrâ gonca, henüz açılmamış çiçek, tomurcuk anlamına gelmektedir. Bu haliyle gonca henüz açılmamış bir göze benzediğinden şair goncaya göz açtırmamak ifadesini kinâyeli bir şekilde kullanmaktadır.

düşer mi kendi bergi rūzgār ile olup yek-dil

göz açdırmaz çemende ġoncaya baḳ urmadan pat pat

(g. 17/3)

Aşağıdaki beyitte ise şair sabâ rüzgârının nergislere göz açtırmadığını ifade etmektedir. Bu beyitte Klâsik şiirde sık rastlanan nergis-göz ilişkisi ele alınmaktadır. Klâsik şiirimizde sevgilinin gözleri çoğunlukla nergise benzetilir. Sevgili tıpkı nergis gibi baygın ve şehlâ bakar. Mestlik ve mahmurluk içindedir. Zaten nergisin narkoz özelliğinin bulunduğu söylenmektedir.[21] Bu açıdan nergisin mahmurluğu ile göz açtırmamak deyimi arasında ilişki kurulmuştur. İkinci mısrada çemenin kişiye gecelik olarak düşünülmesi bu mahmurluk tablosunu tamamlamaktadır.

nergislere varınca *göz açdırmadı* ṣabā

gūyā faḳīre ṭarḫ-ı çemen cāme-ḫāb idi

(g. 145/5)

[21] Prof. Dr. Cemal Kurnaz, **Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili**, MEB Yayınları, İstanbul 1996, s.240.

3.3.125. Gözden Çıkarmak

Bu deyim, kendisinin olan bir şeyden vazgeçmeye peşinen razı olmak, feda etmek anlamında kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte bu deyim "çapak silerken göz çıkarmak" deyimi ile birlikte iç içe kullanılmıştır. Beyitte şair, sevgilinin âşığı gözden çıkardığını, yani ondan vazgeçtiğini; bu sebeple âşığın sevgiliye kavuşamadığını ifade etmektedir. Ayrıca beyitte kullanılan "şeytana körlük" deyiminde geçen "körlük" ifadesi göz ile tezat oluşturmaktadır ve bu deyim suçu sevgilinin üzerinden alarak şeytana yüklemektedir.

şeyṭāna körlük ʿāşıḳı *gözden çıḳardı* yār

bu çeşm-i intiẓārın alırken çapaġını

(g. 149/5)

3.3.126. Gözden Nihan Olmak

Görünmez olmak, ortadan çekilmek, gözden kaybolmak, göze görünmemek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, gönlünün peri gibi güzel sevgiliyi görmek amacıyla ne kadar meşgul olsa da yine de o peri gibi güzel sevgiliyi göremediğini, zîrâ sevgilinin gözden kaybolduğunu ifade etmektedir. Sevgilinin periye teşbihi ve gözden nihan olmak deyimi, perilerin göze görünmeyişi, tenha yerlerde bulunmaları ve insanlardan uzak durup onlarla ülfet etmemeleri[22] sebebiyle bir arada kullanılmıştır. Kısaca şair sevgilinin kendisinden peri gibi uzak durduğunu ifade etmektedir.

ne ḳadar oldu ise daʿvetine dil meşġūl

s̱ervet *oldu* o perī-zāde *nihān bāṣıradan*

(g. 106/7)

[22] Ömer Özkan, **Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı**, s.430.

3.3.127. Gözden Sürmeyi Çekmek

"Gözden sürmeyi çalmak" şeklinde de kullanılan bu deyim, hırsızlıkta çok usta ve mahir olmak, çalınması olanaksız sanılan şeyleri bile çalabilme yeteneği bulunmak anlamındadır. Aşağıdaki beyitte şair bu deyimi, göz ve sürme etrafında oluşturduğu bir manzara içerisinde kullanmaktadır. Beyitte geçen "düzd" kelimesi hırsız anlamına gelmektedir ve bakış anlamına gelen "nigâh" kelimesi ile ilişkilendirilmiştir. "Mîl" ise uzaklık bildirmekle birlikte göze sürme çekmeye yarayan aletin de adıdır. Arapça bir tabir olan "fî lemhati'l-basar" ise göz açıp kapayıncaya kadar anlamındadır. Şair bakış hırsızının göz açıp kapayıncaya kadar gözden sürmeyi çektiğini ifade etmektedir. Burada gerçek anlamıyla göze sürme çekilmesi anlatılmakla birlikte uzaktan da olsa sevgili ile yakalanan bir anlık bakışma ve âşığın sevgilinin bakışını yakalaması hırsızlık olarak ifade edilmiştir.

düzd-i nigāhı şöyle ki bir mīl u buʿd ile

gözden çekerdi sürmeyi fī lemḥati'l-baṣar

(g. 42/2)

3.3.128. Göz Göre

Herkesin gözü önünde, çok açık olduğu halde anlamına gelen ve dilimizde daha çok "göz göre göre" şeklinde kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, ipliği iğnenin deliğinden geçirmek için gözü kısarak bakmayı göz göre ifadesiyle anlatmaktadır. Beyitte terzilikle ilgili kavramlar bir arada kullanılarak iplik iğneden geçmeseydi muhabbet kumaşı dikilemezdi denmektedir.

muḥabbet üzre dikiş ṭutmaz idi ülfet edip

delālet eylemese ḫayṭa *göz göre* sūzen

(g. 107/5)

3.3.129. Göz Kırpmak

Göz işaretiyle isteklerini anlatmak, göz etmek, bir şey anlatmak için göz kapağını açık kapamak ve yakınlık göstermek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, lâle yanaklı sevgilinin yukarıdan aşağı baktığını ve göz kırptığını ifade etmektedir. Beyitte sevgilinin âşığı uzaktan uzağa süzmesi ve göz kırparak âşığa iltifat etmesi söz konusu edilmiştir. Bununla birlikte beyitte klâsik şiirimizde sıkça karşılaşılan göz-nergis ilişkisi de işlenmektedir.

baḳdı yuḳarıdan aşaġa gör o lāle-ruḫ

ṣervet ʿaceb ki nergise miydi o *göz kırpış*

(g. 61/9)

3.3.130. Göz Kulak Olmak

Korunması gereken bir kimseyi veya bir şeyi görüp gözetmek, kollayıp korumak, dikkat etmek, bütün dikkatiyle takip etmek ve görme, işitme yoluyla bilgi edinmeye çalışmak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin misk kokulu gamzesinin kılıcını yine keskinleştirdiğini, böylece sinesinde çâk çâk yaralar açıldığını, gönlünün de bu hâle göz kulak olup dikkatle takip ettiğini ifade etmektedir. Beyitte göz kulak olmak ifadesi ile âşığın sînesindeki yaralar arasında şekilsel bir benzerlik de kurulmuştur. Zîrâ dilimizde yaraların göz göz olması şeklinde bir ifade de bulunmaktadır. Böylece şair, sevgilinin, gönlünde göz göz yaralar açtığını ifade etmektedir. Bilindiği gibi klâsik şiirde sevgilinin hışımlı ve sitemli bakışı gamze olarak ifade edilmekte ve bu gamzeler ok veya kılıca benzetilerek âşığı yaralaması söz konusu edilmektedir. Bunun yanında eski zamanlarda âşıkların sevgilerini ispat babında göğüslerinde, kollarında çeşitli yaralar açmaları da hatırlatılmış olmaktadır.

verdi tīġ-i ġamze-i müşgīne dilber yine zāġ

çāk-ı sīne dağlar *olsun* göñül hep *göz ḳulaġ*

(g. 73/1)

3.3.131. Gözleri Kan Çanağına Dönmek

Ağlama, kızma, uykusuzluk gibi nedenlerle gözlerin çok kızarması ve kanlanması anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair çok şarap içen bir ayyaş tasviri yapmakta ve bu kimsenin şarap içmekten dolayı gözlerinin kan çanağına döndüğünü ifade etmektedir. İkinci mısrada ise kadehin, sarhoşluğun verdiği sersemlikle gözleri mahmurlaşmış kimsenin kanına aş yerdiği, yani kanına ekmek doğradığı ifade edilmiştir.

ṭās-ı pür-ḫūna dönüp dīdeleri mey-ḫūruñ

aş yerer ḳanına peymāne ise maḫmūruñ

(g. 86/1)

3.3.132. Göz Ucu İle (Bakmak)

Başını çevirmeden sadece gözleri yana çevirerek suretiyle sezdirmeden bakmak, fark ettirmeden incelemek veya işaret etmek anlamında kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte şair mahmur gözle yapılan göz ucu ile bakıştan söz etmektedir. İçkinin verdiği sarhoşlukla gözleri yarı kapanmış, baygın ve mahmur bakış göz önüne getirildiğinde göz ucuyla bakmak ifadesi daha somut hale gelmektedir. Şair, sarhoşun mahmur gözleriyle işaret ettiğini ve belki de hâlâ içki içmek istediğini ifade etmektedir.

göz ucu ile yapıldığını işrāb eyler

çeşm-i maḫmūru k'ola mest ü ḫarāb-ı devlet

(g. 12/4)

3.3.133. Gözü Ağarmak

Göze beyaz perde inmesi anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, mizahi bir üslupla, ağyârın sabaha kadar o güneş gibi sevgiliye baktığını ve bu yüzden gözlerinin ağardığını, yani gözlerine perde indiğini ifade etmekte ve bu duruma sevindiğini göstermek için yine göze perde inmesinin tam tersi bir anlamı çağrıştıracak olan "dîdeler rûşen", yani gözün aydın demektedir. Beyitte yansıtılan tablo gerçek hayatta karşılaşılan bir olaya dayanmaktadır. Gerçekten de insanlar kısa bir süreliğine de olsa güneşe baktıklarında gözün kamaşması ve gözde geçici bir beyazlığın ortaya çıkması söz konusudur. Beyitte sevgiliyi güneşe benzeten şair, ağyârın uzun süre sevgiliyle birlikte olup onu temaşa etmesi neticesinde gözlerine perde indiğini ve kendisinin de bu duruma çok sevindiğini ifade etmektedir. Beyitte ağyarın gözlerinin ağarması karşısında gözleri aydın olsun demesi tezat ilişkisinin yanı sıra ağarmak fiili ile aydınlık arasındaki renk benzerliğini de çağrıştırmaktadır.

ṣabāḥa dek baḳıp aġyār o mihr-i encümene

gözü aġardı ise ola dīdeler rūşen

(g. 108/4)

3.3.134. Gözü Doymak

Çok şey isteyen bir kimsenin, istediklerini bol bol elde ettiği için artık istemez olması, yeterli bulması, yetinmesi ve kanaat getirmesi anlamındadır. Bu deyim dilimizde daha çok uyarı mahiyetinde "gözün doysun!" şeklinde veya olumsuz çekimlenerek kullanılmaktadır. Aşağıdaki beytinde şair, insanın hırslı ve tamahkâr olmaması ve gözü tok davranması gerektiğini ifade etmektedir. Şair, insanın zamanede bulunan eksikliklere aldanmayıp terazi kefesi gibi gözünden doymasını istemektedir. Burada göz ile terazi ve doymak kelimeleri arasındaki ilişki gerçek bir manzaradan hareket edilerek üretilmiştir. Şair, terazilerinin iki kefesinin şeklen göze olan benzerliğinden yola çıkmakta ve tartılmak istenen mal veya ağırlıkların

terazinin iki gözüne yerleştirilmesini terazinin gözünden doyması olarak ifade etmektedir. Beyitte terazinin kullanılması ve insanın gözü tok olmasının istenmesi ahirette amellerin, iyi ve kötü fiillerin tartılacak olmasını da çağrıştırmakta ve bu yönüyle şair insanı yalnız bu dünyayı değil, öte dünyayı da düşünerek hareket etmesi noktasında ikaz etmektedir.

zamāne ḥālinin eksikliğine ḳalma ṣaḳın

naẓarda keffe-i mīzān gibi *gözünden doy*

(g. 150/3)

3.3.135. Gözü Kalmak

Çok beğenip elde edemediği bir şeye karşı arzu duymak, imrenmek, gıpta veya hasetle bakmak, gönlü istemek anlamlarındadır. Bu deyim dîvânda üç ayrı beyitte geçmektedir. Aşağıdaki ilk iki beyitte göz ile su kabarcığı anlamına gelen "habâb" arasında ilişki kurulmuştur. Zîrâ habâbın şeffaf ve yuvarlak yapısı şekil itibariyle gözü andırmaktadır. Aşağıdaki beyitte şair, şarabın üzerindeki kabarcıklarının gamının esiri olduğunu belirtmekte ve bu durumu gözü kalanların eseri olarak değerlendirmektedir. Yani şair kendisini ve bulunduğu konumu kıskananların bir anlamda amaçlarına ulaştıklarını, onlar yüzünden elindeki imkânları kaybettiğini ve içkiye müptelâ olduğunu ifade etmektedir.

gözü ḳalanların āṣārıdır meger ṣervet

anıñçün oldu esīr-i ġam-ı ḥabāb-ı şarāb

(g. 5/6)

Aşağıdaki beyitte de yine göz-habâb ilişkisi kurulmaktadır. Şair, şarabın üzerinde oluşan göz göz kabarcıkları, mey-keşin gözünün şarapta kalmasına benzetmektedir. Burada şair, şarap içen kimselerin şarap içmeye devam etmek

istemeleri ve bu yüzden gözlerinin hala şarabın üzerinde olması durumunu yorumlamakta, bu şarabın üzerindeki kabarcıkları içki içmek isteyen kimselerin gözleri olarak tasavvur etmektedir.

āṣārı ẓāhir olmada şekl-i ḥabābda

beñzer ki mey-keşin *gözü ḳaldı* şarābda

(g. 111/1)

Aşağıdaki beyitte ise şair sevgilinin düşkün, müptela ve biçare anlamlarına gelen "fütâde"lere niçin mest ü mahmur baktığını sormakta ve yoksa senin harap olan yerlerde gözün mü kaldı, diye sormaktadır. Burada sevgilinin ma'mur, âşığın harap olması tezatlığı söz konusu edilmektedir. Sevgilinin istiğna makamında olması ve âşığa yüz vermemesi, buna mukabil âşığın bu ilgisizlikle halinin harap olması beytin anlam dünyasının temelini oluşturmaktadır.

nedir bu mest-i nigeh gördüğüñ fütādelere

gözüñ mü ḳaldı idi ʿālemiñ ḫarābında

(g. 113/6)

3.3.136. Gözün Aydın (Dîdeler Rûşen)

Hayırlı bir olay veya işten dolayı tebrik etmek için kullanılan ve "Hayırlı uğurlu olsun!" anlamına gelen bir sevinç sözüdür. Bugün dilimizde "gözün aydın!" şeklinde kullanılan bu deyim, Osmanlı döneminde "dîdeler rûşen!" şeklinde de söylenmekteydi. Aşağıdaki beyitte şair ilk mısrada sevgiliyi bir güneşe benzetmekte ve ağyârın sabaha kadar sevgiliye bakmaktan gözünün ağardığını, yani gözüne beyaz perde indiğini belirtmektedir. İkinci mısrada ise ağyârın bu belâya dûçar olmasına oldukça sevinen şair, bu durumu kutlamak için "dîdeler rûşen!" yani "gözleri aydın!"

demektedir. Burada ağyârın sevgiliye âşıktan daha yakın olması ve sevgiliden uzak kalan âşığın ağyarın düştüğü hâle sevinmesi söz konusudur. Beyitte ayrıca ağyârın gözünün aydın olması ile gözünün ağarması arasında tezat ilişkisi kurulmuştur.

ṣabāḥa dek baḳıp aġyār o mihr-i encümene

gözü aġardı ise ola *dīdeler rūşen*

(g. 108/4)

3.3.137. Gözüne Girmek

Bir kimsenin sevgi ve güvenini kazanmak, anlayış, gayret ve becerikliliği ile önemli görülen kişinin takdirini kazanmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair bu deyimi hem gerçek, hem de mecaz anlama gelecek şekilde kullanmıştır. Beyitte öncelikle gözlere sürme çekilmesi söz konusu edilmiş ve göze girmek deyimi, göze sürme çekmeyi anlatmak için kullanılmıştır. Şair beyitte âşığa, sevgilinin huzurunun tozu olmasını ve Kâbe sürmesi gibi, işveli ve siyah gözlü sevgilinin gözüne girmesini telkin etmektedir. Sevgilinin eşiğinin tozu, âşıklar için bir sürmedir. Ayrıca Kâbe sürmesi, o dönemde Mekke'ye gidenlerin dönüşte hediye olarak getirdikleri bir sürme çeşidi olabilir. Beyitte sevgilinin eşiğinin tozu ile Kâbe sürmesi arasında ilişki kurulmuş ve sevgilinin eşiği Kâbe olarak vasıflandırılmıştır. Göze girmek deyimi, beyitte mecaz yoluyla, âşığın sevgiliye olan sevgisini ispatlaması ve bu yolla sevgilinin takdirini kazanması vurgulanmıştır.

ġubār-ı bār-gehi ol da kuḥl-i kaʿbe gibi

hemīşe *gir* o siyeh-çeşm-i ʿişveniñ *gözüne*

(g. 136/4)

3.3.138. Gözünü Açmak

Uyanmak, dikkatli ve uyanık olmak, bir kimseye bilgiler vererek görüşünü genişletmek ve uyandırmak, çevreyi ve olayları tanımaya, anlamaya başlamak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte geçen "iğmâz-ı ayn", kusura göz yummak demektir. Şair, kendisine hitapla, "Ey Servet! Bu feyz başka, göz yummayı bırak da devat gibi gözünü aç!" demektedir. Beyitte gözünü açmak deyimi devat gibi ifadesiyle verilmiştir. Bu durumda deyim iki anlamlı, yani hem gerçek hem de mecaz anlama gelmektedir. Devât gibi gözün açılması, gerçek anlamda devâtın ağzının açık olmasıdır. Beyitte şair çeşit, tür anlamında kullandığı "kalem" kelimesini devât kelimesiyle tenasüp olması için kullanmıştır. Ayrıca "iğmâz-ı ayn" terkibinde geçen "ayn" kelimesi ile ikinci mısradaki göz kelimesi aynı anlama gelmektedir. Beyitte şair feyz ve ilhamlara gözünü kapatmaması ve bu anlamda gözünü açık tutup uyanık olması noktasında kendisini uyarmaktadır.

işāret eyle ḳo iġmāż-ı ʿaynı ey s̱ervet

bu feyż başḳa ḳalemdir devāt-veş *gözün aç*

(g. 20/5)

3.3.139. Gözünü Ayırmamak

Bir şeye sürekli olarak bakmak, her hareketine dikkat etmek, yaptıklarını devamlı olarak takip etmek, bakmaktan kendini alamayıp ısrarla bakmaya devam etmek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair şarabın üzerinde oluşan kabarcıklar anlamına gelen "habâb" ile göz arasında ilişki kurmaktadır. Zîrâ bu kabarcıklar şeffaflığı ve yuvarlaklığı ile göze benzemektedir. Şair mecliste bulunan hafif-meşrep ve içki müptelâsı olan kimselerin bir an bile gözlerini işret kadehinden ayırmadıklarını söylemekte ve "sen de onlara bak ve onlar gibi işret kadehinden bâdenin kabarcıkları misali gözünü ayırma." demektedir. Beyitte şarabın üzerinde bulunan kabarcıklar, şaraba düşkün olanların gözlerinin şarabın üzerinde

olması olarak yorumlanmaktadır. Mecazen şair, içki müptelâlarının, ne kadar içki içseler de hâlâ gözlerinin içkide olduğunu ve tekrar tekrar içmek istediklerini ifade etmektedir. Burada ayrıca belli bir süre içki içen insanların bakışlarının artık bir nokta üzerinde sabit kalmaya başlaması hâli de hatırlatılmak istenmiştir.

naẓar ḳıl hep sebük-rūyān-ı meclis öyledir sen de

ḥabāb-ı bāde-veş *ayırma çeşmin* cām-ı ʿişretden

(g. 96/4)

3.3.140. Gözü Tutmak

Davranışı, görünüşü veya durumu nedeniyle bir kimseyi beğenmek, o kimseden hoşlanmak ve güven duymak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, eğer gözün tutuyosa yani kendine güveniyorsan, sevgilinin eşiğinin toprağına yat, derken bu deyimi kullanmaktadır. Beyitte geçen göz, sürme ve basiret kelimeleri arasında tenasüp ilişkisi kurulmuştur. Ayrıca klâsik şiirde sevgilinin eşiğinin toprağı âşığın gözlerine sürme çekecek kadar kıymetlidir.

bunu çoḳ sürme ḳalḳıp bir baṣīret ehline aşlat

gözün ṭutduysa ḫāk-i āsitān-ı dilberi çek yat

(g. 16/1)

3.3.141. Gurbete Düşmek

Yurdundan yöresinden ayrılıp yabancı yerlere gitmek zorunda kalmak, aile ocağından ayrı düşmek anlamında kullanılır. Aşağıdaki beyitte âşığın sevgilinin aşkı sebebiyle evinden yurdundan ayrılıp terk-i diyâr etmesi söz konusu edilmiştir. Şair sevgiliye kendisini gurbete düşürdüğü için sitem etmekte ve sen de benim gibi

güzelliğin uçsuz bucaksız çölünde ahu gözlü bir güzele müptelâ olursun diyerek âh etmektedir. Şairin bu hâli burada Mecnûn'u çağrıştırmak içindir. Zîrâ Mecnun da Leylâ'ya olan aşkıyla evini barkını terk ederek çölde düşkün bir şekilde yaşamaya başlamıştır. Şair de sevgilinin aşkıyla evini yurdunu terk ettiğini ifade etmek istemekte ve aynı hâle sevgilinin kendisinin de dûçâr olmasını niyaz etmektedir.

sen de düş ol da benim gibi *düşerseñ ġurbete*

deşt-i bī-pāyān-ı ḥüsnüñ bir gözü āhūsuna

(g. 118/4)

3.3.142. Günahına Girmek

Bir kimseye yapmadığı kötü bir iş, söylemediği kötü bir söz yüklemek, haksız yere şüphelenmek, hakkında kötü düşünmek, haksız yere suçlamak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, bir şeyhe seslenmekte ve şeyhte yaptığını anlayacak vukûf kabiliyetinin olmadığını söyleyerek, günahına girmemesini istemekte, zîrâ kasdının sevap olduğunu belirtmektedir. Beyitte günahına girmek deyimi ile kasdın sevap olması ifadelerinde geçen günah ve sevap kelimeleri arasında tezat ilişkisi kurulmuştur.

şeyḫim yoġ idi sende o keyfiyyete vuḳūf

girme ṣaḳın *günāhına* ḳaṣdım ṣevāb idi

(g. 145/2)

3.3.143. Günden Güne

Her gün biraz daha, gün geçtikçe, giderek, git gide anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Bu deyim dîvânda iki yerde geçmektedir. Aşağıdaki rubâide şair, düşmanlarını Allah'a şikayet etmekte, düşmanlarının kendisini çok tahkir eylediğini,

düşmanlarının murâdının gün geçtikçe de kendisini azarlamak olduğunu ifade etmektedir. Bu şikâyetten sonra şair, her ne kadar günahkar olsa da itikadının sağlam olduğunu bildirmekte ve Allah'tan bu zilletini izzete çevirmesini niyaz etmektedir. Aşağıdaki ikinci metinde ise şair, devrin sadrazamı Koca Râgıp Paşa'yı övmek maksadıyla kaleme aldığı şiirinde, Râgıp Paşa'nın çeşit çeşit lütuf ve ihsanlarının dünyaya gün geçtikçe daha çok feyz vermesi için duâ etmektedir.

yā rab beni pek eyledi aʿdā taḥḳīr

günden güne etmekde murādı tekdīr

ben her ne ḳadar müẕnib isem muʿteḳidim

bu ẕilletimi ʿizzete eyle taġyīr

(r. 16)

ḫudā iḳbālini müzdād ü ʿömrün eylesin efzūn

cihānı eylesin envāʿ-ı iḥsānın ile memnūn

olup ol pādişāh-ı ʿālem-ārāya ebed maḳrūn

vere *günden güne* luṭfun cihāna feyż-i gūn-ā-gūn

duʿāsında efendim rind-i rüsvāyıñ riyā olmaz

(Muhammes 20)

3.3.144. Gün Görmemek

Bolluk, gönül rahatlığı, mutluluk içinde geçen günleri olmamak, iyi ve huzurlu zamanlar geçirememek, hayatı boyunca zahmet ve eziyet çekmek anlamında kullanılan bu deyim aşağıdaki beyitte iki anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte gece, karanlık, güneş tutulması gibi unsurlarla beraber kullanılan

gün görmemek gerçek anlamıyla anlaşıldığında gün ışığından mahrum olmak ve karanlıkta kalmak anlamındadır. Beyitte bir güneş tutulması manzarası ele alınmıştır. Sevgilinin yüzünü güneşe benzeten şair, ayva tüylerini ise bulut olarak hayal etmekte ve yüzde bulunan ayva tüylerinin güneşi perdeleyen bulutlar gibi sevgilinin güzelliğini örttüğünü ifade etmektedir. Bu güzellikten mahrum kalan âşık da bu durumu felaket gecesinin karanlığı olarak değerlendirir. Âşığın sevgilinin güneş gibi olan cemâlinden mahrum kalması gün görmemesi olarak yorumlanmıştır.

gün görmedi bu muẓlim-i şām-ı felāketiñ

mihr-i cemāle verdi seḥāb-ı ḫaṭıñ ḫusūf

(g. 74/2)

3.3.145. Haber Vermek

Haber ulaştırmak, bilgi vermek, bildirmek, haberdar etmek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte, bülbülün âşıklara "Gül-i Sad-Berg"ten haber verdiği söylenmekte ve bülbülün, gül bahçesinin sayısız sırlarınının anlatıcısı olduğu ifade edilmektedir. Beyitte hem gül-bülbül-gülşen ilişkisi etrafında bir tablo oluşturmakta hem de bu ilişki çerçevesinde meşhur iki esere yer verilmektedir. "Gül-i Sad-Berg", 17. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden Bostanzâde Yahya Efendi tarafından kaleme alınan ve Hz. Muhammed'in mucizelerinin konu edildiği bir eserdir.[23] "Yüz yapraklı gül" anlamına gelen bu tamlama Divan edebiyatında yüz sayısı esas alınarak yazılan eserlere verilen isimdir. Ayrıca bilindiği gibi gül; rengi, şekli ve kokusu bakımından Hz. Muhammed'le özdeşleştirilmiştir.

"Gülşen-i Râz" adlı eser ise Şebüsterî'nin (ö. 720/1320) tasavvufî bir mesnevisidir. Vahdet-i vücut düşüncesiyle tasavvufî aşkı, özellikle tasavvufî

[23] Bostanzâde Yahyâ Efendi ve Gül-i Sad-Berg adlı eseri hakkında aşağıdaki makalede detaylı bilgi bulunmaktadır: Mustafa Çağrıcı, **Bostanzâde Yahyâ Efendi**, DİA, c. 6, İstanbul 1992, s. 311-312

mecazları ve sûfîlerin bu mecazlardan kastettikleri mânâları anlamak için başvurulması gereken en önemli kitaptır. [24]

Şair; bülbül, gül, berg, gülşen, andelîb" kelimelerini bir arada kullanarak bir manzara oluşturmaktadır. Beyitte yukarıda zikredilen eserler hem birer eser adı olarak hem de kelime anlamı itibariyle bu manzarayı tamamlamak amacıyla kullanılmıştır.

verdi ʿ uşşāḳa gül-i ṣad-berk-i yaḥyādan ḫaber

gülşen-i rāz-ı hezār-ı dāsitāndır ʿandelīb

(g. 6/3)

Aşağıdaki beyitte ise, "sallasırt etmek" deyimi de kullanılarak, kimin yüklenip sırtına aldığının sufiye haber verilmesi, böylece sufinin de hırka gibi gördüğü her sırta yamanmaktan vazgeçmesi gerektiği ifade edilmiştir.

kim ṣallaşırt eder anı ṣūfīye *ver ḫaber*

mānend-i ḫırḳa gördüğü püşte yamanmasın

(g. 97/5)

3.3.146. Hacıyatmaz

Herhangi bir zor durumda kişiliğinden tavizde bulunarak çıkarlarını korumasını bilen ve kendi durumunu en iyi hale getiren, her durumda kendini kurtarabilen açıkgöz ve becerikli kimseler için kullanılan bir tabirdir. Bu tabir dibindeki ağırlık sebebiyle yatırılmak istense de her zaman dik duran ve şekli bir hacıya benzediği için hacıyatmaz denilen bir oyuncaktan ileri gelmektedir. Bu oyuncak nasıl asla yan yatmıyorsa bazı kimseler de her zaman kendi çıkarını

[24] H. Ahmet Sevgi, **Gülşen-i Râz**, DİA, c. 14, İstanbul 1996, s.253-254

korumasını bilir ve durumu kendi lehine çevirir. Bu deyim dîvânda iki yerde kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte şair, muhatabını yerli yersiz konuşup övünmekle itham etmekte ve adının hacıyatmaz olduğunu söyleyip eleştirmektedir. Beyitte geçen "farfaralık", yerli yersiz konuşup gürültü eden anlamının yanında hacıyatmaz oyuncağının fırıldak gibi dönmesi ve hareket ederken çıkardığı sesi hatırlatmaktadır.

be-rabb-i kaʿbe saña düşmez oldu luʿb-ı ṭufeyl

adıñ da bak *ḥācıyatmaz* nedir bu farfaralıḳ

(g. 77/3)

Aşağıdaki beyitte ise âşıkların sevgilinin mahallesinde yükseklik ve yücelik kazandığı ifade edilmekte ve âşıklar hacıyatmaz gibi sevgilinin mahallesinde düşüp kalksa buna şaşılmaz, denmektedir. Âşıklar sevgilinin mahallesini mesken tutar ve sevgilinin mahallesinde düşüp kalkmayı mutluluk kabul eder. Âşıkların bu tavrı düşse de tekrar ayağa kalkan hacıyatmaz oyuncağına benzetilmiştir.

maḥall-i rifʿati üftādegānıñ kūy-i dilberdir

ʿaceb mi *ḥācıyatmaz* gibi ḳalḳsa düşdüğü yerde

(g. 125/11)

3.3.147. Haddine mi? (Düşmüş)

"Hiç cesaret edebilir mi, böyle bir işe nasıl girişebilir, hangi yeteneği ve yetkisi ile, asla yakışık almaz, uygun değil" anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, muhatabını ikaz etmekte ve ağır olmasını, hafifliğini ortaya koyup halkın ağzına söz vermemesini istemekte, kantar ile tartılmanın onun haddi olmadığı ifade edilmektedir.

aġır ol ḫiffetiñ iẓhār edip gel ḫalḳa dil verme

seniñ *ḥaddin midir* ḥīç ṭop-ı ḳanṭār ile ṭartılmaḳ

(g. 76/8)

Aşağıdaki beyitte ise çemende bulunan boy boy taze fidanlar ile işve fidanı olan sevgilinin boyu kıyas edilmekte ve çemende bulunan fidanların sevgili ile boy ölçüşemeyecekleri belirtilmektedir. Beyitte boy anlamına gelen "kadd" kelimesi ile sıfat olarak kullanılan "boy boy" ikilemesi arasında anlam ilişkisi bulunmaktadır.

ne ḥaddi var k'ola hem-ser o naḫl-i ʿişveyle

çemende tāze nihālān-ı serv-ḳadd boy boy

(g. 150/2)

3.3.148. Hali Harap Olmak

Bitkin, perişan, sağlığı bozuk olmak; çok zor durumda ve berbat bir vaziyette bulunmak, yıkılmak anlamındadır. Aşağıdaki beyitte şair kanlı gözyaşlarını şarap, aşk ateşiyle yanıp tutuşan gönlünü ise kebap olarak düşünmekte ve bu durumdan memnun olduğunu ifade etmektedir. Eğer ben böyle yapılmasa idim, halim harap olurdu, diyerek aslında âşığın bu halinin hakiki mamurluk olduğunu belirtmektedir.

ḫūn-ābeler şarāb idi diller kebāb idi

yapılmasam bu mertebe ḥālim ḫarāb idi

(g. 145/1)

3.3.149. Hararet Söndürmek

Susuzluğu gidermek, teskin etmek, hararet kesmek anlamındadır. Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin aşkının ateşiyle yanıp tutuştuğunu belirtmekte ve ateşinin ancak kavuşmak suretiyle teskin edileceğini ifade etmektedir. Beyitte sevgilinin vuslatı şerbet olarak tasavvur edilmekte ve âşığın ancak kavuşmanın şerbetini içerek hararetinin söneceği belirtilmektedir. Beyitte, susamış bir insanın şerbet ile susuzluğunu gidermesi gibi, sevgilinin ayrılık ateşiyle yanan âşığın ancak kavuşma şerbeti ile hararetinin ve susuzluğunun dineceği anlatılmak istenmektedir.

āteşim teksīn eder hergiz peyāmın gönderir

şerbet-i vaṣlıñ ʿacāyibdir *ḥarāret söndürür*

(m. 19)

3.3.150. Haraza Çıkmak (Çıkarmak)

Kavga etmek, ağız dalaşı yapmak anlamındadır. Aşağıdaki beyitte "haraza" kelimesi iki anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Zîrâ bu kelime, kavga, öfke, sinir anlamının yanında sığırın öd kesesinden çıkarılan ve halk hekimliğinde sarılık tedavisinde kullanılan taşın da adıdır. Beyitte geçen "sapsarı" ifadesiyle haraza kelimesinin bu anlamı arasında ilişki bulunmaktadır. Şair, kadehin kupkuru olmasının ve şarap içememenin gönül çiçeğini sapsarı ettiğini ifade etmekte, bu yüzden meyhaneci ile arasında bir kavga çıkacağını söylemektedir.

şukūfe-i dili ṣapṣarı kesdi huşkī-i cām

yine mi *çıḳsa* gerek pīr-i meyle bir *ḥaraza*

(g. 131/6)

3.3.151. Harf Atmak

Söz atmak, lâf atmak, sözle sataşmak, uygunsuz sözler söylemek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, rakîbin yoldan geçmekte olan sevgiliye lâf atarak uygunsuz sözler söylediğini belirtmekte ve bu durumu "it ürür, kervan yürür." atasözüyle ilişkilendirerek rakîbi tahkir etmektedir.

dil-dāra reh-güẕārda baḳ *ḥarf atar* raḳīb

meşhūrdur denir it ürür kārbān geçer

(g. 36/6)

3.3.152. Harf-be-Harf

Harfi harfine, birbirine uygun, tıpatıp, olduğu gibi, aslından ayrılmaksızın, eksiksiz, noksansız ve tastamam anlamlarında kullanılan bir tabirdir. Bu deyim aşağıdaki beyitte hat sanatıyla tenasüp içerisinde kullanılmaktadır. Şair, yüzünde yeni yeni tüyler çıkan genç bir kimsenin yüzündeki tüyleri hat olarak tasavvur etmekte ve harf-be-harf meşk ederek güzellik hattını tamamladığı ifade edilmektedir. Burada dîvân şiirinde şairlerin sevgilinin yüzünü Mushaf'a, güzellik unsurlarını da harflere teşbih ederek anlatmalarını hatırlamakta fayda vardır. Söz gelimi "elif" harfinin sevgilinin boyuna, "dâl" ve "lâm" harflerinin sevgilinin kıvrımlı saçlarına, "râ" ve "nûn" harflerinin sevgilinin kaşlarına, "mim" harfinin de sevgilinin ağzına benzetilmesi klâsik şiirde sıkça karşımıza çıkmaktadır.[25] Harflerin bu şekilde kullanılmasından hareketle şair, yüzünde çıkan ayva tüyleriyle (hat) sevgilinin güzellik unsurlarının tamamlandığını ifade etmektedir.

---

[25] Bu konuda örnek olması bakımından Necâtî'nin aşağıdaki beyti dikkat çekicidir:

"Kadd ü zülf ü dehenin oldı **elif lâm** ile **mîm**
Ol sebebden dil ü cân lezzetin aldı **elemin**

Necâti'nin bu beyitinde **elem** kelimesini oluşturan harflerin simgesel değerleriyle ilgili güzel örnekler vardır. Beyitte sevgilinin boy, saç ve ağzının **elif, lâm** ve **mîm** olduğu açıkça söylenmekte ve bu yüzden âşıkın gönül ve cânının **elem** lezzetini aldığı söylenmektedir. Birinci mısradaki harfler bir araya geldiğinde **elem** kelimesi ortaya çıkmaktadır." Dursun Ali Tökel, **Divan Şiirinde Harf Simgeciliği**, Hece Yayınları, Ankara 2003, s. 139

meşḳ ideyazdı *ḥarf-be-ḥarf* eyleyip vuḳūf

baḳ ol müzellefiñ ḫaṭına temmetü'l-ḥurūf

(g. 74/1 dipnot)

3.3.153. Hasret Çekmek

İçi özlediği şey veya kimseye kavuşma arzusu ile dolu olmak, bir kişiye veya bir şeye karşı kavuşma ve görme isteği duymak, özlemek; kavuşamamanın ızdırabını duymak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair "on dört ve mâh-pâre" kelimeleri ile bir tablo oluşturmaktadır. Şair, sevgiliyi ay parçası olarak tasavvur etmekte ve on dört gündür sevgilinin ışığının hasretini çektiğini ifade etmektedir. Çok güzel kimseler için "ayın on dördü gibi" benzetmesinin de kullanıldığı bilinmektedir. Şair bu benzetmeden de hareket ederek ayın on dördü gibi güzel olan ay parçası sevgilinin on dört gündür hasretini çektiğini söylemektedir.

on dört gün oldu kim *çekeriz tāb-ı ḥasretiñ*

ey māh-pāre söyle bu gidiş naṣıl gidiş

(g. 61/7)

3.3.154. Haşre Dek

Sonsuza kadar, kıyamete dek anlamında kullanılan bir deyimdir. Bu deyim dîvânda dört yerde kullanılmaktadır. Şair yazdığı tarih manzumelerinde muhatabına duâ etmek amacıyla bu deyimi kullanmaktadır. Bu deyim geçtiği dört yerde de duâ maksadıyla kullanılmıştır.

ḥaşre dek memdūd ola ẓıll-ı ẓalīl-i re'feti

sāyesinde ḫāṣ u ʿām olsun hemīşe şādumān

(t. 3/11)

ḥaşre dek żabṭ olup cerīdelere

naḳş ola ism ü resmi dīdelere

(t. 10/5)

ḥall u ʿaḳd-i umūru eyleye ḥaḳḳ

ḥaşre dek ṭaraf-ı saʿyine mülḥaḳ

(t. 10/18)

ḥaşeki sulṭānın iḥyā etdi rūḥ-ı pākini

ḥaşre dek ol pādişāh-ı dehre ḥaḳḳ versin ṣebāt

(t. 12/4)

3.3.155. Hatırını Yapmak

Gönlünü hoş etmek, memnun etmek, gönlünü almak, hoşuna gidecek şekilde davranmak anlamlarında kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte şair mevsimin, bülbüllerin viran olmuş hatırlarını yeniden yaptığını ve bülbüllerin gönlünü hoş ettiğini ifade etmektedir. Beyitte geçen gülgüli gül renkli, pembe; kâşâne ise köşk, yuva anlamına gelmektedir. Beyitte köşklerin çeşitli çiçek motifleriyle bezenmesi uygulaması hatırlatılmaktadır. Mevsimin bülbüllerin yuvasına gül motifi nakşederek bülbüllerin gönlünü hoş etmesi, baharın gelişiyle güllerin yeniden açması ve âşık olan bülbülün mâşuk olan güle tekrar kavuşması anlamındadır.

gülgüli naḳş eyleyip kāşānesin bülbülleriñ

yapdı mevsim *ḫāṭır*-ı vīrānesin bülbülleriñ

(g. 87/1)

3.3.156. Hava Bulanmak

Havanın yağmur bulutlarıyla kaplanması ve kararması, bulutlanması anlamındadır. Şair beyitte, kadehi bir kayığa benzetmekte ve havanın bulandığını yani bir fırtınanın yaklaştığını söyleyerek kadeh kayığının limana çekilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

çek imdi sāḥil-i limāna zevraḳ-ı cāmı

hava bulandı amān ḳorḳarım gelir bir ḳāy

(g. 153/4)

3.3.157. Hayat Vermek

Canlandırmak, can vermek anlamındadır. Şair, ölmek üzere olan bir insan tasavvuru içinde tezat unsurlarını da kullanarak sevgilinin zehirli azarlamalarının kendisine hayat verdiğini söylemektedir. İkinci mısrada ise buna mukabil rakîbin âşığa ölüm korkusu verdiğini söyleyerek sevgilinin rakiple hemhâl olmasının âşığa ölüm kadar acı geldiğini ifade etmektedir.

o zehr-nāk-i ʿitābın bize *ḥayāt verir*

raḳīb cāb-be-lebe dehşet-i memāt verir

(g. 40/1)

3.3.158. Hesap Etmek

Bir işlemin sonucunu çıkarmak, yapılacak bir işi tasarlamak; iyi ve kötü yönlerini düşünmek, bir işteki gider ve kazanç durumlarının dökümünü yaparak bir sonuca varmak, ölçüp biçmek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki

beyitte şair, ticaretten zararlı çıktığını ifade etmek için bu deyimi kullanmakta ve çekdiği zarar hesap edilse sermayesini ve kazancını bir iki kat geçtiğini, yani ziyadesiyle zarar ettiğini söylemektedir. Beyitte "hesap, zarar, sermâye ve merâbih" kelimeleri tenasüp içerisinde kullanılmıştır.

ṣervet *ḥesāb olunsa* eger çekdiği żarar

ser-māye-i merābiḥi bir iki ḳat geçer

(g. 52/7)

3.3.159. Hızır Gibi Yetişmek

En sıkışık anda yardıma yetişmek, beklemediği bir anda birinin yardımına gitmek, çaresiz kaldığı bir sırada birinin imdadına yetişmek anlamındadır. Şair aşağıdaki beyitte muhatabını övmekte ve insanların karanlıkta kaldığı bir anda adil ve adaletli olduğunu söylediği muhatabının Hızır gibi yetişerek insanları karanlıktan kurtardığını, onlara ebedî bir hayat sunduğunu ifade etmektedir. Beyitte Hızır etrafında oluşan çeşitli inanışlar işlenmektedir. Rivâyetlere göre Hızır, âb-ı hayatı içerek ölmezlik sırrına erişen, peygamber veya veli olduğu hususlarında ihtilaf bulunan, zulumât âleminde İskender'e rehberlik eden, ölmezlik sırrına vâkıf olduğundan hâlâ yaşadığına ve darda kalanlara yardıma koştuğuna inanılan kutsal bir kişidir. Hızır inancı bilhassa halk kültüründe çok geniş bir yer edinmiş, gündelik hayattan, halk edebiyatındaki edebî mahsullere kadar hayatın hemen her alanına nüfûz etmiş, tekke ve tasavvuf edebiyatında pek çok önemli sembollere konu olmuş önemli bir inanç ve kabuller dairesini oluşturmaktadır.[26] Şair Hızır ismi etrafında oluşan tüm bu inanışları bu kez muhatabına yöneltmekte, onun insanları karanlıktan kurtardığı, ölümsüzlük verdiği ve insanların imdadına Hızır gibi yetiştiği ifade etmektedir.

[26] Hızır hakkında etraflı bilgi ve klâsik şiirde Hızır isminin hangi teşbih, mecaz ve mazmunlara konu edildiği ile ilgili aşağıdaki esere bakılabilir: Dursun Ali Tökel, **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi**, s. 361-380.

pes-mānde-gān-ı ẓulmet buldu ḥayāt-ı sermed

mānend-i ḫıżr erişdi bu dād-kār u ʿādil

(t. 6/7)

3.3.160. Hora Geçmek

Makbule geçmek, hoşa gitmek, beğenilmek, işe yaramak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Şair, içki içen kimselerin yanında yüzü kırmızı olan sevgilinin bulunmasının daha çok beğenildiğini ifade etmektedir. Sevgilinin yüzünün kırmızı olması, içkinin verdiği hararetle yüzün kızarmasını anlatmak içindir.

ʿindinde ṭabīʿat-şiken-i eşribe-ḫārıñ

pek *ḫora geçer* ḳırmızısı rūy-i nigārıñ

(g. 79/1)

3.3.161. İhya Etmek

Canlandırmak, diriltmek, mamur kılmak, bir kimseyi lütfa gark etmek, mutluluğa kavuşturmak, canına can katarcasına memnun etmek, bir eseri canlandırmak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Bu deyim dîvânda altı yerde geçmektedir. Aşağıdaki beyitte şair Allah'ın "Muhyî" isminin bir tecellisi olarak kuruyan fidanlara yeniden hayat verdiğini ifade etmektedir.

naḫl-i ḫuşk-āne verip neşv ü nemā

ism-i muḥyīsini eyler iḥyā

(Mesnevi 26)

Aşağıdaki iki beyitte ise şair Sultan III. Mustafa'nın yaptırdığı cami için yazdığı manzumede şairin yeni bir cami yaptırmak suretiyle adını ebedî olarak ihya ettiğini ifade etmektedir.

ṣuyu zemzem ki ṣavt-ı ṣayḥa-i allāhu ekber-dem

mü'ebbed kaʿbetü'l-ʿuşşāḳ adın eyledi iḥyā

(t. 1/6)

diye ṭarz-ı bedīʿin ṣaf-be-ṣaf seyrān eden cümle

mükemmel cāmiʿ *iḥyā etdi* sulṭān muṣṭafā ḫaḳḳā

(t. 1/11)

Yine Sultan III. Mustafa tarafından yaptırılan bir çeşme için yazdığı manzumede şair, bu çeşmeyi yaptırarak Sultan III. Mustafa'nın Haseki Sultan'ın ruhunu ihya ettiğini söylemektedir.

ḫaseki sulṭānın *iḥyā etdi* rūḥ-ı pākini

ḫaşre dek ol pādişāh-ı dehre ḫaḳḳ versin ṣebāt

(t. 12/4)

Aşağıdaki beyitte ise vaizin verdiği sohbetle güzellik şahını safalandırıp mutlu ettiği söylenmiştir.

o şeh-i ḥüsnü ṣafālandırıp *etdi iḥyā*

güft-ü-gūya ne ʿaceb verdi ṭarāvet vāʿiẓ

(g. 71/2)

Aşağıdaki beyitte şair, Hz. İsa'nın nefesiyle ölüleri diriltmesi mucizesine telmihte bulunarak sevgiliye, senin la'l dudaklarının öpücüğü bana İsa'nın nefesi gibi hayat verdi, demektedir.

büse-i ʿīsī-laʿliñ beni *etdi iḥyā*

zādhā allāh teʿālā ve teḳaddes ebedā

(m. 2)

3.3.162. İkindiden Sonra Dükkan Açmak

Bir işi yoluna koymakta geç kalmak, zamanını geçirmek, zamanı geçtikten sonra işe kalkışmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Şair, bu deyimi aşağıdaki şiirinde "öğleden sonra dükkan açmak" şeklinde kullanmaktadır. Şair, sevgilinin siyah ayva tüyleri ile gecenin siyahlığı arasında ilişki kurmakta ve maksadım sevgilinin ayva tüylerinin hevesiyle gece oluncaya kadar kaçmaktır, demektedir. Burada "şâm" kelimesi gece anlamının yanında mekân olarak "Şam" şehrini de hatırlatmaktadır. Son iki mısrada ise şair, şimdiden sonra sevgiliye meyletmenin öğleden sonra dükkan açmak gibi fırsatı ve zamanı geçmiş, geç kalınmış bir iş olduğunu söylemektedir. Deyimin bu kullanımı, şairin yaşlılık nedeniyle artık muhabbet ile ilişkisinin kalmadığı anlamında yorumlanabilir.

heves-i ḫaṭṭ-ı siyeh-kārın ile

maḳṣadım şāma değin ḳaçmaḳdır

saña şimden gerü olmak mā'il

öyleden soñra dükān açmaḳdır

(r. 26)

3.3.163. İki Yakası Bir Araya Gelmek

Durumunu düzeltmek, gelir ve giderini denk hâle getirmek anlamında kullanılan bu deyim dilimizde daha ziyade olumsuz çekimlenerek kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte şair "yakadan geçirmek" deyimini de kullanarak, seni yakadan geçiren kimsenin iki yakası bir araya geldi, yani durumu daha iyi oldu demektedir. Beyitte geçen girîbândan (yakadan) geçirmek deyimi, evlat edinmek anlamındadır.

iki yaḳası bir yere geldi ilik gibi

her kim geçirdi ise girībāndan seni

(g. 147/3)

3.3.164. İşini Sağlamak (İşini Sağ Etmek)

İşi yoluna koymak, sağlama bağlamak, tedbirli hareket edip gerekli önlemleri almak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, hasta bir kimseden bahsetmekte ve bu kimsenin yaptıklarının abes görülmemesini, hasta olduğundan işini sağ etmeye çalıştığını ifade etmektedir. Deyimde geçen "sağlamak" fiili ayrıca sağlıklı anlamına gelen "sağ" kelimesini de çağrıştırmakta ve hasta kelimesiyle tezat oluşturmaktadır.

bu żaʿf ile n'ola düşse ayağına ṣervet

efendi görme ʿabeṣ ḫastadır *işin ṣaġlar*

(g. 38/5)

3.3.165. Kaba Saba

Hareketlerinde, durumunda bir incelik omayan, görgüsüz, hoyrat, kırıcı, nezaketsiz; itina gösterilmemiş, özensiz anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte bu deyimi şair, kendi hayal kudreti için kullanmakta ve şiiri ile

ilgili bir yorumda bulunmaktadır. Şair hayal kudretini elbise ile ilişkilendirmekte ve hayal elbisesi kaba saba olsa da şiirin tüm güzelliklerini içinde barındırıyor, demektedir. Şairin hayal elbisesini kaba saba olarak tasavvur etmesi, üslûp olarak daha sıradan bir üslûbu tercih etmesi, alelâde, hatta kimi zaman şiir diline uygun düşmeyecek kelimeleri tercih etmesi ve şiirinde sıradan olayları konu edinmesi nedeniyle olsa gerektir. Kendi şiirini klâsik dîvân şairlerinin şiirleriyle kıyaslayan şair, büyük ihtimalle onların üslûbu yanında kendi üslûbunun kaba saba kaldığını düşünmektedir. Bunun yanında beyitte "hazineye mâlik defineler var." kabilinden bir mesaj verilmektedir. Kısaca şair, şiirlerim üslûp ve hayal bakımından kaba saba olabilir; ancak benim şiirinde de nice güzellikler bulunuyor, demektedir.

s̱ervet egerçi s̱evb-i ḫayāliñ *ḳaba ṣaba*

lākin muḥassenāt-ı şiʿir cümle münderiç

(g. 22/6)

3.3.166. Kafadâr (Olmak)

Düşünce, görüş ve anlayışları birbirine uyan, aynı kafada olan, kafa dengi kimseler için kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, goncanın gül ile kafadar olup pusuda beklediğini ifade etmektedir. Goncanın gül ile kafadar olması, gülün henüz açılmamış hali olan goncanın baş kısmının şeklen güle benzemesi sebebiyledir. Gonca açıldıktan sonra güle benzeyecek ve onunla kafadar olacaktır. Goncanın pusuda beklemesi ise açılıp güle dönüşmeyi beklemesi olarak değerlendirilebilir.

olup gül-i çemeniñ s̱ervetā *ḳafādārı*

hemīşe kendisini der-kemīn eder ġonca

(g. 110/5)

3.3.167. Kalbi Kararmak

Üzülmek, inanç ve güvenini kaybetmek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair Cevher Ağa isimli bir şahıstan bahsetmekte ve Cevher Ağa'nın kalbi kararmasın; zîrâ bütün sırlar bir bir ortaya çıkıyor, demektedir. Beyitte beyaza çıkmak ile kararmak fiilleri arasında tezat oluşturulmuştur.

esrārlar beyāża çıḳar s̱ervetā bütün

bir kerre *ḳalbi* cevher aġanıñ *ḳararmasın*

(g. 98/6)

3.3.168. Kaleme Gelmemek

Yazılacak şeylerden olmamak, yazı ile anlatılamayacak nitelikte olmak, yazılması mümkün olmamak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, kendini övmekte, nükteleri anlayan üstadlar arasında istisna olduğunu ifade etmektedir. Ardından kendisinin kaleme gelmediğini yani anlatılacak şeylerden olmadığını, zîrâ lafız değil mânâ olduğunu ifade etmektedir. Mânânın lafız gibi kaleme gelmeyişi, lafız gibi görünmeyişi sebebiyledir. Mânâ soyut bir kavram olduğundan kalem ile yazılsa dahi göze görünmez, o ancak lafızların içinde gizlidir. Bu yüzden şair lafız gibi kaleme gelmeyeceğini, mânâ gibi lafızların içinde gizli ve lafızlara can veren mânâlar gibi değerli olduğunu anlatmak istemektedir.

ḫ̆āce-i nükte-şināsında istiṯnāyım

ḳaleme gelmez isem lafẓ değil maʿnāyım

(g. 95/1)

3.3.169. Kan Etmek

Başkasının kanını dökmek, cinayet işlemek, öldürmek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte ağız ağza vermek deyimi de kullanılarak bir tablo oluşturulmaktadır. Şair kadeh ile şarap testisini birbirine çok yaklaşıp gizli gizli konuşan iki kişi olarak hayâl etmekte, şarabın da Boğaziçi'ni temâşâya kan ettiği ifade edilmektedir. Câm, kadeh; sebû ise şarap testisi demektir. Şair şarap testisinden kadehe şarabın döküldüğü esnada kadehle şarabın birbirine yaklaşmasını ve testiden kadehe dökülen şarabın çıkardığı sesi kadehle şarap testisinin ağız ağza verip baş başa konuştukları şeklinde hayal etmektedir. Ayrıca şair, kırmızı renkli şarap ile kan arasında renk ilişkisi kurmakta ve şarabın testiden kadehe dökülmesini bu iki kişinin kan dökmesi olarak tasvir etmektedir.

ağız ağıza verip cām ile sebū ḥālā

boğaziçini temāşāya *ḳan eder* ṣahbā

(g. 3/1)

3.3.170. Kanına Aş Yermek

Birinin ölümüne yol açacak kadar sevinmek, birini perişan etmeye kastetmek, kin ve düşmanlıkta aşırıya gitmek, birinin felaketine sevinmek, kanına ekmek doğramak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair kadehin, sarhoşluğun verdiği sersemlikle gözleri mahmurlaşmış kimsenin kanına aş yerdiğini, yani kanına ekmek doğradığını ifade etmektedir. Burada şarap ile kan arasında renk ilişkisi kurulmuştur. Şarabın kırmızılığı ve çok şarap içen kimselerin gözlerinin kanlanması ve yüzünün kızarması, kadehin şarap içen kimsenin canına kastetmesi olarak yorumlanmıştır. İlk mısrada da şarap içen kimsenin gözlerinin kan çanağına döndüğü belirtilmektedir. İki mısra birlikte değerlendirildiğinde şarabın verdiği sarhoşluk ve mahmurlukla yüzü gözü kan içinde kalmış ve şuurunu kaybetmiş bir insan manzarası ortaya çıkmaktadır ki bu manzara kanına aş yermek deyiminin anlamını daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

ṭās-ı pür-ḫūna dönüp dīdeleri mey-ḫūruñ

aş yerer ḳanına peymāne ise maḫmūruñ

(g. 86/1)

3.3.171. Kan Kardeşi

Birbirinin birer damla kanını yalamak suretiyle iki kişi arasında kurulan sıkı dostluk ve kardeşlik anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair kan dolu gönlü ile kadehin kan kardeşi olduğunu ifade etmektedir. Burada içi kan dolu kalp ile içi kırmızı şarap dolu olan kadeh arasında her ikisinin de kırmızı renkte olmasından hareketle benzetme ilişkisi kurulmuştur. Kalbin içinin kan dolu olması gerçek anlamının yanında kişinin ızdırap ve elem içerisinde olduğunu anlatmak içindir. İkinci mısrada şair kadehle gönlünün kan kardeşi olması ile kadehin keyfinin yerine geldiğini ve kederini dağıtan, teselli veren bir dert ortağı bulunduğunu, kendisinin ise bu nimetten mahrum olduğunu ifade etmektedir.

dil-i pür-ḫūnun olmuş *ḳan ḳarındaşı* meger sāġar

anıñ keyfi yerinde ġam-güsārı var benim yoḳdur

(g. 46/2)

3.3.172. Kan Kusmak

Kusma esnasında ağızdan kan gelmesi durumu için kullanılan bu deyim mecaz yoluyla çok eziyet ve sıkıntı çekmek anlamında kullanılmaktadır. Bu deyim aşağıdaki beyitte hem gerçek hem de mecaz anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır. Şair, midesinde rahatsızlık bulunan hasta bir rindi şiirine konu etmekte ve o hasta rindin midesini bozan şeyden kurtulmak için şarap testisi gibi kan kustuğunu söylemektedir. Mideyi bozan şeyden kurtulmak için kişinin istifrâ etmesini sağlamak bugün de kullanılan bir yöntemdir. Beyitte ayrıca şarap testisinden kadehe kırmızı

renkli şarabın dökülmesi ile hasta bir kimsenin kan kusması arasında benzerlik kurulmuştur. Beyitte ayrıca "ilaç, fesad-ı mide ve mariz" kelimeleri tenasüp içerisinde kullanılmıştır.

ʿilāc taṣfiye etmek fesād-ı miʿdesini

sebū-yı bāde gibi *ḳan ḳuṣarsa* rind-i marīż

(g. 69/3)

3.3.173. Kan Oturmak

Sıkışma, vurma, çarpma gibi nedenlerle vücudun bir yerinde dokular arasına kan sızıp birikmesi anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, bu deyimi sertçe öpme nedeniyle oluşan kan oturmasını anlatmak için kullanmaktadır. Şair, yâr uyurken rakîbin sevgilinin dudaklarından buse aldığını ifade etmektedir. Şair, mizahî bir üslupla rakîbe hitaben, senin hiç insâfın yok mu, sevgilinin dudaklarını nasıl öptün ki sevgilinin dudaklarına kan oturmuş, demektedir.

yār uyurmuşmuş raḳīb olmuş lebinden būse-çīn

ḳan oturmuş yoḳ mu inṣāfiñ nedir öyle emiş

(g. 62/5)

3.3.174. Kan Yutmak

Çok ızdırap ve eziyet çekmek, elem ve eziyete tahammül etmek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair şarap şişesinden şarap dökülürken çıkan "gulgule" sesini şarap şişesinin ortalığı birbirine katması olarak yorumlamakta ve bu kahır ile bunun işret değil, kan yutmak olduğunu ifade etmektedir. Beyitte geçen "gulgule" kelimesi gürültü, şamata, bağrışıp çağrışma anlamlarının yanında ağzı dar bir kaptan akan su ve benzeri mâyilerin çıkardığı ses anlamına da

gelmektedir. Şair mübalağa yoluyla şarap şişesinden şarap dökülürken ortaya çıkan sesin meclisi gürültü ve şamata içerisinde bıraktığını, bu gürültünün de mecliste bulunanlara azap verdiğini ve bu halde içilen şarabın şarap değil, kan yutmak yani zahmet ve eziyet çekmek olduğunu söylemektedir. Beyitte kırmızı renkli şarap ile, onunla aynı renkte olan kan arasında renk ilişkisi kurulmuştur.

ʿişret midir bu ḳahr ile *ḳan yutmadır* diyü

mīnā-yı bāde meclise ṣalmışdı ġulġule

(g. 115/2)

3.3.175. Kan Yutturmak

Çok ezâ, cefâ etmek, pek çok ızdırap çektirmek, sıkıntı vermek, üzüntü ve acı çektirmek, kan kusturmak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Şair, sevgilinin şarap gibi kırmızı dudaklarını kastederek, ben o şarap dudaklı sevgiliyi ne yapsam; zîrâ bu kan dolu gönlüme kan yutturdu, çok ezâ ve cefâ etti, demektedir. Beyitte tam anlamıyla kırmızı renk hâkimdir. Şarabın kırmızı rengi ile sevgilinin kırmızı renkli dudakları arasında ilişki kurulmuştur. Ayrıca gönlün kan dolu olduğu ifade edilmiştir. Gönlün kan dolu olması, gerçek anlamda kalbin kanın merkezi olması, mecaz anlamda ise çok ızdırap ve eziyet çekmesi olarak düşünülebilir. Şair, sevgilinin dudaklarının şarabını bir türlü içemediğini ifade etmekte ve bu sebeple çektiği cefâyı da sevgilinin kendisine kan yutturması olarak değerlendirmektedir.

n'işlesem āh o leb-i mey-gūne

ḳan yutdurdu dil-i pür-ḫūna

(m. 56)

3.3.176. Kapalı Kutu

Duygu ve düşüncelerini belli etmeyen, çok şey bildiği halde susan, sır vermeyen, niteliği veya içinde bulunan nesnenin ne olduğu anlaşılamayan, bilinmeyen şey anlamlarındadır. Aşağıdaki beyitte şair sevgilinin ağzını tâze bir goncaya benzetmekte ve ne kadar niyaz edilse de açılmadığını söylemektedir. Bu haliyle sevgilinin ağzının kapalı kutu olduğunu ifade etmektedir. Sevgilinin ağzının goncaya benzetilmesi goncanın henüz açılmamış, kapalı görünen hâli sebebiyledir. İlk mısrada geçen "hezâr" kelimesi bin sayısı ve mecazen pek çok anlamlarının yanında bülbül anlamına da gelmektedir. Bu kelime yine ilk mısrada geçen niyâz eylemek fiiliyle beraber düşünüldüğünde bülbülün güle yakarışlarını akla getirmektedir. Şair ne kadar niyaz edilse de goncanın kapalı kutu olduğunu söylemektedir. Burada goncanın kapalı kutu olarak düşünülmesi, gülün açılmaması olarak düşünülebileceği gibi, sevgilinin onca niyâz ve yakarışa rağmen konuşmaması ve âşığa iltifat etmemesi olarak değerlendirilebilir. Klâsik şiirimizde sevgilinin ağzının nokta kadar olduğu da burada hatırlandığında şairin bu teşbihi daha da anlaşılır olmaktadır.

açılmadı hezār niyāz eylediñ ne bu

sırr-ı dehān-ı ġonca-i ter *ḳapalı ḳuṭu*

(g. 109/1)

3.3.177. Karalar Giymek

Bir felâket dolayısıyla siyah örtü bağlamak, siyah elbise giymek; çok üzülmek, büyük acısı olmak, yas tutmak, mâteme bürünmek anlamlarındadır. Aşağıdaki beyitte şair sevgilinin mahallesini Kâbe olarak hayal etmekte ve âşığı sevgilinin mahallesinin hasretini çeken bahtı kara bir kimse olarak tasvir etmektedir. Bir mânâda âşık Kâbe'nin hasretiyle yanıp tutuşan ve bir an önce sevgiliye kavuşup hasret gidermeyi uman Hak âşıkları gibi sevgilinin mahallesini özlemekte ve her

daim orada olmayı arzulamaktadır. Fakat âşık bu arzusuna kavuşamadığından sevgilinin mahallesine uzak kalmakta ve oranın hasretini çekmektedir. Bu ayrılık âşığa büyük elem ve ızdırap vermekte ve bu sebeple âşık karalar giymektedir. Bu beyitte âşığın karalar giymesi ile sevgilinin mahallesinin Kâbe'ye benzetilmesi arasında ilişki kurulmaktadır. Zîrâ bilindiği üzre Kâbe'nin örtüsü siyahtır. Âşık sevgilinin mahallesini Kâbe olarak hatırladığında oraya özenecek tıpkı Kâbe'nin siyah örtüler içerisinde olması gibi karalara bürünecektir. Beyitte Kabe, kara ve siyah kelimeleri bu manzarayı oluşturmak için seçilmiş kelimelerdir.

ṣervet añdıḳça ʿaceb kaʿbe-i kūy-i yāri

ḳaralar geyse n'ola baḫt-ı siyāh-ı ḥasret

(g. 13/5)

3.3.178. Karanlıkta Göz Kırpmak

Yaptığı hareket veya söz, maksadını anlamasını istediği kimse tarafından anlaşılmayacak kadar belirsiz olmak; başkaları anlamasın diye, bir şeyi anlatmak isterken karşısındakinin bile anlayamayacağı bir işarette bulunmak veya bir söz söylemek anlamındadır. Bu deyim, karanlıkta göz kırpan kişinin yaptığı hareketin göz kırptığı karşısındaki kişi tarafından görülememesinden hareketle söylenmiştir. Aşağıdaki beyitte şair sevgilinin ayrılığının gündüzünü gurbet gecesine çevirdiğini söylemekte ve ben onun karanlıkta kıp kıp göz kırptığını nereden bileyim demektedir. Yani sevgili aslında âşığa işaret etmiş; fakat bu hareketi karanlıkta yaptığı için maksadı anlaşılmamıştır.

firāḳ-ı ḥüsnü günüm şām-ı ġurbet etmiş idi

bilir miyim ki *ḳaranlıḳda göz ḳapar* ḳıp ḳıp

(g. 7/4)

3.3.179. Karnı Geniş (Tutmak)

Tasasız, gamsız, hoşgörülü, geniş anlamlarına kullanılan bir deyimdir. Bu deyim dîvânda üç yerde kullanılmıştır. Ayrıca deyim bir yerde "karnı geniş" şeklinde, iki yerde de eski tabirle "karnı gen" olarak geçmektedir. Aşağıdaki ilk beyitte şair, kadeh ile şarap küpü arasında kıyas yapmakta ve kadeh gibi alemi dolaşmak istemeyen kimse şarap küpü gibi karnını geniş tutsun demektedir. Kadehin alemi dolaşması elden ele gezmesi sebebiyledir. Şarap küpü ise şarabı mahzende depolamak için kullanılan ve karın bölgesi oldukça geniş olan bir nesnedir. Şair şarap küpünün bu şeklinden ve ağırlığı sebebiyle her zaman bulunduğu yerde sabit olmasından hareketle böyle bir tavsiyede bulunmaktadır.

peymāne-vār ʿālemi geşt etmeyim diyen

ṭutsun ḫum-ı şarāb gibi *ḳarnını geniş*

(g. 61/4)

Aşağıdaki beyitte ise şair , imbik güzeli, şarap mengenesi gibi karnını geniş tutsaydı böyle ter içinde kalmazdı, demektedir. Şair, sıvıları damıtmakta kullanılan imbikten süzülen damlaları tere batmak olarak hayal etmektedir.

olur mu şāhid-i inbīḳ böyle ġarḳ-ı ʿaraḳ

şarāb mencenesi gibi ṭutsa *ḳarnını gen*

(g. 108/2)

Aşağıdaki beyitte ise şair gamsız ve hoşgörülü olmayı ifade etmekte ve şarap mengenesi gibi karnı geniş olmayı tavsiye etmektedir.

şarāb mencenesi gibi *ḳarnını gen* ṭut

deve ḳuşu gibi āteş daḫi bulursañ yut

(m. 12)

3.3.180. Kasvet Vermek

Sıkıntı vermek, kederlendirmek, insanın içine sıkıntı basmak, içini daraltmak anlamında bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, temize çekmek açıklamak ve ortaya koymak anlamlarına gelen "tebyiz etmek" deyimini de kullanarak sevgilinin beyaz gerdanı ile ayva tüyleri arasında tezat oluşturmaktadır. Şair, ayva tüylerinden bahsetmenin kalbe kasvet verdiğini, bunun yerine sevgilinin beyaz gerdanının vasfını anlatarak bu kasveti dağıtmak istediğini ifade etmektedir.

beyāż gerdeniniñ vaṣfın edelim tebyīż

verir mübāḥaṣe-i ḫaṭṭı ḳalbe bir *ḳasvet*

(g. 14/2)

3.3.181. Kavga Kopmak

Kavga çıkması, gürültü ve şamatanın aniden vuku bulması anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, kin dolu olan âğyarın sevgilinin beline bel bel baktığını bu yüzden meydanda bir kavga kopmasına ramak kaldığını, ifade etmektedir. Beyitte kullanılan kopmak fiili hem kavga hem de "kılca" ifadeleri için ortaktır. Kısaca şair beyitte birbirine öfkeli gözlerle bakan ve her an kavga etmeye hazır bekleyen iki taraf arasında çıkması muhtemel bir kavganın resmini çizmektedir.

bir ḳılca ḳaldı kim *ḳopa ġavġā* miyānede

bel bel baḳar miyānına aġyār-ı kīne-cū

(g. 109/2)

3.3.182. Kavun Değil ki Koklayasın

Bir kimsenin nasıl bir insan olduğunun dış görünüşünden anlaşılamayacağını vurgulamak amacıyla kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beytinde şair, "kavun değil ki koklayasın" deyimini düşmanlarının niteliğini anlatmak maksadıyla kullanmaktadır. Şair, düşmanlarından bahsederken, onların içten düşmanlık beslediklerini, dışarıdan dost gibi göründüklerini söylemekte ve dışarıdan dost gibi görünen bu düşmanlarının kendisinin ayağını kaydırmaya çalıştıklarını, düzenini bozmak istediklerini ifade etmektedir. Kavunun içinin güzel olup olmadığının kokusuna bakılarak anlaşılması bugün de yaygın olarak uygulanan bir yoldur. Bu uygulamadan yola çıkılarak dilimize yerleşen bu deyim insanların iç yüzünün dışarıdan bakılarak anlaşılamayacağını anlatmak için kullanılmaktadır. Ayrıca ikinci beyitte geçen karpuz meyvesi de kavun ile birlikte tenasüp içerisinde kullanılmaktadır.

ḳavun değil k'idesin şemmesiyle istikfā

ayaġın altına ḳarpuz ḳabuġu ḳor aʿdā

(m. 3)

3.3.183. Kazın Ayağı Öyle Değil

Bir iş veya durum sanıldığı gibi değil; zannettiğin, düşündüğün gibi değil anlamında olan bu deyim aslında Arapça "ḳażiye-i anhā" yani sonuç önermesi tabirinden bozmadır. Aşağıdaki beyitte şair bu deyimi, deyimde geçen kazın ayağı ifadesi ile sayyâd ve kebg kelimeleri ile tenasüp içerisinde işleyerek kullanmaktadır. Beyitte şair, sevgiliye, "ey güzellik kekliği! Aslında her şey senin zannettiğin gibi değil, felek avcısı bir kere ağını kurmasın, sen o zaman gör." demektedir. Beyitte felek güzellik kekliğini avlayan bir avcı olarak düşünülmüştür. Bu benzetme bugün özellikle Karadeniz bölgesinde hâlen yaşamakta olan ağ kurarak keklik avlama uygulamasından hareket edilerek oluşturulmuştur.

bir kerre o ṣayyād-ı felek ḳurmasın aġı

ey kebg-i ḥüsün *öyle değil ḳazın ayaġı*

(m. 76)

3.3.184. Keder Çekmek

Üzülmek, ızdırap çekmek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair ilk mısrada sevgilinin kaşlarının gamını terk edip kavuşma ümidiyle dolduğunu söylemekte, ikinci mısrada da ilk mısrada söylediklerine karşılık olarak (leff ü neşr) çile çekmeyi bıraktığını, ama keder çekmeye başladığını söylemektedir. Beyitte ilk mısrada geçen gam-ı ebruları terk etmek ve ümmîd-i vasl etmek ifadeleri ile ikinci mısrada geçen çille-i endîşeyi bırakmak ve keder çekmek ifadeleri birbirlerine karşılık olarak söylenmiştir.

ġam-ı ebrūların terk eyleyip ümmīd-i vaṣl etdim

bıraḳdım çille-i endīşemi ammā *keder çekdim*

(g. 94/3)

3.3.185. Kendi Ayağıyla Gelmek

Kendiliğinden gelmek, ayağıyla gelmek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte geçen "salma tomruk" ifadesi iki ayrı anlama gelmektedir. "Salma tomruk", hem Fatih Karagümrük'te bulunan bir semtin adı, hem de imparatorluk döneminde kol gezen zabıta kuvvetlerinin gece sokakta bir kabahatinden dolayı yakaladıkları kimseleri geçici olarak kapattıkları hapishane için kullanılan bir ifadedir.[27] Aşağıdaki beyitte şair, dostlarının kendi ayağıyla salma tomruk'a misafir

[27] Salma Tomruk ile ilgili Mehmet Zeki Pakalın şu bilgileri vermektedir: "Tevkifhane mahiyetindeki hapishaneler için kullanılan bir tabirdir. Bu tür tomruklarda mahpuslar bir yere kapatılmayıp salma suretiyle başıboş olarak bir bina içinde serbest bırakılırlardı. Tabirin meydana gelmesi bundan

olmaya geldiğini ifade etmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi bu "salma tomruk", hapishane anlamında olabileceği gibi Karagümrük'te bulunan bir semt de olabilir.

kendi pāyıyla vardı hep yārān

ṣalma ṭomruḳda olmaġa mihmān

(m. 52)

3.3.186. Kendine Gelmek

Daha iyi ve etraflı düşünebilecek duruma gelmek, aklı başına gelmek, ayılmak, farkına varmak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, geçip giden günlerin bir daha geri gelmeyeceğini, insanın kendine gelinceye, yani ömrün sona doğru yaklaştığını anlayıncaya kadar elindeki zamanın akıp gittiğini söylemektedir.

ʿavd eylemez mürūr eden eyyām-ı nāzenīn

sen *kendine gelince* bu vaḳt-i seḥer gider

(g. 51/4)

3.3.187. Keyfi Gelmek

Neşesi yerine gelmek, mutlu olmak, sevinmek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, sâkînin bezme ayak basmasıyla keyfinin yerine geldiğini ifade etmektedir. Burada keyfin gelmesi iki anlama gelecek şekilde beyitte yer almaktadır. İlk olarak sâkînin bezme gelmesi mecliste bulunanları sevindirmiş,

---

dolayıdır. Salma çuhadarı, salma neferleri denilen bir nevi Belediye memurları tarafından sokaklarda cürm-ü meşhut halinde yakalananlar burada bir müddet alıkonurlar, ondan sonra lüzum görülürse tomruk dairesine veya zindana sevk olunurlardı. Tomruk bir işkence âleti idi. Tomruğa vurulan mücrimin yalnız yüzü dışarıda kalırdı. Zamanla bu işkence âleti işkence yerine alem olmuş ve hapisaneye tomruk adı verilmiştir. Karagümrük'te "Salmatomruk" adlı bir semt vardır. Bu adın verilmesi orada bu türlü bir hapishanenin bulunmasından ileri gelmiştir." **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB Yayınları, İstanbul 2004, s. 105.

mutlu etmiş ve keyfini yerine getirmiştir. İkinci anlam da beyitte geçen "ayaġ" kelimesinin kadeh anlamına geldiği de dikkate alındığında ortaya çıkmaktadır. Zîrâ sâkînin meclise ayak basması aynı zamanda sâkînin kadehleri doldurup içki sunmaya başlaması demektir. Dolayısıyla mecliste bu içkileri içenler, muratlarına ermiş olacaklar ve içkinin verdiği sarhoşlukla keyifleri yerine gelmiş olacaktır.

ayaġın başdı sāḳī bezme gūyā *keyfimiz geldi*

bunu işrāb eder herkesde bir yümn-i ḳadem vardır

(g. 34/3)

3.3.188. Keyfini Bozmak

Neşesini kaçırmak, rahatını bozmak, rahatsız etmek, canını sıkmak, tadını kaçırmak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Bu deyim dîvânda üç yerde geçmektedir. Aşağıdaki beyitte şair içki meclisinde keyfinin bozulup târumâr edildiğini söylemekte ve bu mecliste yapılan hep böyle harap mıdır, diye sormaktadır. Beyitte dünyanın sonunun harap olacağı anlatılmak istenmektedir.

olanca *keyfimizi bozdu* tārumār etdi

bu bezmde yapılan böyle hep ḫarāb mıdır

(g. 49/2)

Aşağıdaki beyitte ise şair, içkiye uygulanan yasağın içkiye düşkün olan rindin keyfini bozabileceğini, oysaki içkiden alınan "ihtisâbiyye" vergisi sayesinde rindin keyfinin bozulmasından kurtulduğunu ifade etmektedir. "İhtisâb", Osmanlı Devleti'nde İslâm hukukuna göre bir şehir halkının şer'î emir ve yasaklara uymasını sağlamak, çarşı ve pazarı kontrol etmek, şeriata ve örfe göre hareket etmeyenleri

cezalandırmakla görevli teşkilâtın adıdır. Bu teşkilat tarafından alınan vergiye ise "ihtisâbiyye" adı verilmektedir.[28]

bozardı keyfini rind-i meyiñ ḳarār-ı yasāġ

eger verilmese ṣahbādan iḫtisābiyye

(g. 132/4)

Aşağıdaki beyitte de şair muhatabının görevden azledilmesinin keyfini bozduğunu ifade etmektedir.

tamām neş'e-i ḥayretle söyle tārīḫin

ḫumār-ı bī-hüde-i ʿazl *bozdu keyfimizi*

(t. 7/9)

3.3.189. Keyfi Yerinde

Sağlığı ve neşesi tam, mutlu ve şen anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair ilk mısrada kan dolu gönlü ile içi kırmızı renkli şarapla dolu olan sâgarın kan kardeşi olduğunu söylemektedir. İkinci mısrada ise kadehle gönlünün kan kardeşi olması ile kadehin keyfinin yerine geldiğini ve kederini dağıtan, teselli veren bir dert ortağı bulduğunu, kendisinin ise böyle bir teselliden mahrum olduğunu ifade etmektedir.

dil-i pür-ḫūnun olmuş ḳan ḳarındaşı meger sāġar

anıñ *keyfi yerinde* ġam-güsārı var benim yoḳdur

(g. 46/2)

[28] İlhan Ayverdi, **Kubbealtı Lugati, Misalli Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Neşriyat, c. 2, İstanbul 2005, s.1367

3.3.190. Kıl Kadar (Kılca)

Hiç denecek kadar az, hiç yok anlamında kullanılan bu tabir dîvânda iki yerde geçmektedir. Aşağıdaki ilk beyitte şair, bizim kalemde hiç hata olmaz derken kıl kadar deyimini kullanmaktadır. Beyitte geçen kalem kelimesi defâtir, kıdem kelimeleriyle bir arada düşünüldüğünde memuriyet dairesi anlamını çağrıştırmaktadır. Ayrıca kalemle birlikte kıl kelimesinin kullanılması, eskiden ressam ve tezhipçilerin ince çizgi çekmek ve resim yapmak için kullandıkları tek kıldan ibaret fırçayı hatırlatmaktadır. Beyitte bu tabirin kullanılması titizliği ifade etmek içindir.

defātir-i ḳıdem-i ḥālde muḳayyeddir

bizim ḳalemde hele *ḳıl ḳadar* ḫaṭā olmaz

(g. 58/2)

Aşağıdaki beyitte ise Hz. Peygamber döneminde yaşamış olup onun sahabilerinden olan ve Hendek muharebesinde Medine hendeklerinin kazılması fikrini ortaya atan, bu fikri Hz. Peygamber tarafından kabul edilen Hz. Selman söz konusu edilmektedir. Hz. Selman, "Selmân-ı Pâk" olarak bilinir ve berberlerin pîri kabul edilir. Aşağıdaki beyitte şair, muhatabından Hz. Selmân'ı seviyorsa kalbini pât tutmasını istemekte ve sevgilinin yeni çıkan ayva tüylerinden en ufak bir zarar gelmeyeceğini söylemektedir. Beyitte kalbin pâk tutulması istenirken Hz. Selmân'ın sıfatı olan "pâk" kelimesi çağrıştırılmıştır. Ayrıca ayva tüyü (hat) ve kıl kelimeleri ile Hz. Selmân'ın berber olması arasında ilişki kurulmuştur.

pāk ṭut ḥażret-i selmānı seversen ḳalbiñ

ḫaṭ-ı nevden saña ḫāşā ki gele *ḳılca* żarar

(g. 39/5)

3.3.191. Kırıp Geçirmek

Yakıp yıkarak, öldürerek veya baskı yaparak halka veya çevresindekilere zarar vermek, çok sert ve kırıcı davranışlarda bulunmak, büyük zararlara sebep olmak, mahvetmek gibi anlamları olan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair tevbeyi cam, sırçadan yapılmış bir kadeh olarak düşünmekte ve meyhanecinin kadeh diyerek meclise gönderdiği gönlü karıştıran şûh kimsenin tevbe kadehini kırıp geçirdiğini ifade etmektedir.

zücāc-ı tevbeyi *ḳırdı geçirdi* pīr-i mey bezme

piyāle nāmına bir şūḫ-ı dil-āşūb göndermiş

(g. 63/4)

3.3.192. Kız Oğlan Kız

Bakire, henüz evlenmemiş kız anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, bâkirelere kız oğlan kız denildiğini söylemektedir.

eger ṭıflāna dense germ-terdir daḫi minnetsiz

ṣoġuḳdur pek niçin ebkāra derler hep *ḳız oġlān ḳız*

(g. 54/1)

3.3.193. Koltuğuna Girmek

Koluna girmek anlamındadır. Aşağıdaki beyitte şair rindin ikrâm ederek meyhanecinin koluna girdiğini ifade etmek amacıyla bu deyimi kullanmıştır.

ḳapdırıp rind [ki] eṭrāfda her bulduġuna

girdi pīr-i meyiñ ikrām ederek *ḳoltuġuna*

(m. 62)

3.3.194. Kötek Çekmek

Dayak atmak, sopayla iyice dövmek analmında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte vurmalı bir çalgı âleti olan defin vurularak icrâ edilmesi defe kötek çekmek olarak değerlendirilmiştir. İlk mısrada hânendenin ehl-i dâ'ire bir adam olduğunu söyleyen şair, bu sebeple hânendenin mecliste defe çektiği köteğin affedilebileceğini söylemektedir. Hânendenin ehl-i dâ'ireden olması, hânendenin yârândan olduğunu ifade için veya tefin bir adının da daire olmasından dolayı olabilir. Beyitte ayrıca "daire" ile "def" uyum içerisinde kullanılmşıtır.

ḫānende ehl-i dā'ire bir ādem olmasa

meclisde ʿafv olur mu defe *çektiği kötek*

(g. 83/4)

3.3.195. Kulağına Çalınmak

Başkasına söylenirken kendisi de duymuş olmak, tesadüfen işitmek, kulağına gelmek, şöyle bir duyuvermiş olmak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Şair aşağıdaki beyitte bir iş için takdir edilen vakit geldiğinde bir dakika bile ertelenmeyeceğini, artık hayırlı saatin kulağına çalındığını ifade etmektedir. Beyitte hayırlı saatin gelmesiyle neyin kastedildiği açık değildir. Bununla birlikte ilk mısrada geçen "fevt" kelimesinin bir anlamının da ölüm olması ve "umur" kelimesinin de bir harf farkla "ömür" kelimesini çağrıştırması dikkate alındığında şairin ölümünün yaklaştığını düşündüğü ve bunu hayırlı saat olarak nitelediği düşünülebilir.

gelince vaḳti umūrun daḳīḳa fevt olmaz

ḳulaġıma çalınan ḫayr sāʿatin geldi

(g. 142/7)

3.3.196. Kulağını Burmak

Kulağını bükmek veya çekmek şeklinde de kullanılan bu deyim, bir kimsenin yapacağı bir işte dikkatli davranması için uyarıda bulunmak, tembih etmek, ikaz etmek ve ayar için sazın burgularını çevirmek anlamlarında kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte şair, çalgıcı anlamına gelen "mutrıb"ın sazın kulağını çok burduğunu, bunun sonucunda sazın telini kırabileceğini söylemektedir. Beyitte geçen "tel kırmak" ifadesi de bir deyimdir ve yanlış ve münasebetsiz bir iş yapmak veya söz söylemek, gaf yapmak anlamındadır. Bu anlamlar dikkate alındığında beyitte geçen ifadeler iki anlama gelecek şekilde yerleştirilmiştir. İlk olarak şair, çalgıcının sazın burgularını ziyadesiyle büktüğünü ve bu yüzden sazın telini koparabileceğini ifade etmektedir. İkinci olarak da çalgıcının sazın kulağını bükmesi ve münasebetsiz bir iş yapmaması için ikaz etmesi anlamı ortaya çıkmaktadır.

bir tel ḳırar netīcesi muṭrıb bu bezmde

sāzın hemīşe pek burar oldu ḳulaġını

(g. 149/2)

3.3.197. Kulak Tutmak

Kulak vermek, dikkatle dinlemek, dinlediğini anlamaya çalışmak, anlamak için kulağını sesin geldiği tarafa çevirmek anlamındadır. Aşağıdaki beyitte bu deyim, hokka için kullanılmış ve hokka sağır bir insana benzetilerek, kalemin, kâğıdın üzerinde yazı yazarken çıkardığı seslere hokkanın kulak vermediği yani hokkanın kalemin cızırtısını anlamadığı; ancak biraz sezebildiği ifade edilmiştir. Sağır, yanında konuşulan sözleri işitmez ama konunun durumuna bakarak ve anladığını sanarak bir şeyler yakıştırıp söyler. Bir durumun iç yüzünü bilmeyen kişi de görünüşe bakarak edindiği yanlış kanıyı gerçek sanır. Aşağıdaki beyitte şair, bu durumu işlemekte ve

“sağır duymaz ama sezer. (uydurur)” atasözünü de kullanarak hokkayı kalemi anlamamakla ve kaleme kulak vermemekle itham etmektedir.

ḥoḳḳa-i bī-dil *ḳulaḳ ṭutmaz* ṣarīr-i ḫāmeye

ṣervetā şaḫṣ-ı aṣamm güş eylemez ammā sezer

(g. 37/5)

3.3.198. Kulak Vurmak

Kulak vermek, dinlemek; önem vermek, dikkate almak, kulak asmak anlamlarında kullanılan bu deyim, dîvânda “kulak urmak” veya “gûş urmak” şeklinde kullanılmıştır. Bu deyim dîvânda altı yerde geçmektedir. Aşağıdaki beyitte sözün feyzine âşinâ olanların kalemin cızırtısına kulak tuttuklarında uzaktan tüm sırları duydukları ifade edilmiştir.

ḳulaḳ urunca uzaḳdan duyar bütün rāzı

ṣarīr-i kilk-i tere āşinā-yı feyż-i süḫan

(g. 107/6)

Aşağıdaki beyitte ise deyim “gûş urmak” şeklinde kullanılmakta ve gam denizine gark olanın şapırtısına kulak veren kimse, murat ırmağının çıpırtısına bakmaz, denilmektedir.

ġarīḳ-i baḥr-ı ġamın *gūş uran* şapırdısına

baḳar mı cūy-i murādın bile çapırdısına

(g. 129/1)

Aşağıdaki beyitte deyim bu kez temmuz güneşinin gönül arzularının tarlasına tırpan çektiği söylenerek tarladan yükselen cayırtılara kulak verilmesi istenmektedir.

teb-i temūz ne ṭırpan çekdi *ur gūşun*

bu kişt-zār-ı merām-ı dilin çayırdısına

(g. 129/4)

Aşağıdaki beyitte ise kalemin kâğıdın üzerinde yazı yazarken çıkardığı cızırtıya kulak veren kimsenin ahbâbının fısırdısını özleyip üzülmeyeceği, kalemin cızırtısının ahbâbın sesi gibi kişiye teselli vereceği ifade edilmektedir.

ḳulaḳ uran ḳalemiñ şuḳḳada cızırdısına

taḥassür eylemez aḥbābınıñ fısırdısına

(g. 130/1)

Aşağıdaki beyitte de gözyaşlarının şıpırtısına kulak tutanın şairin kederinin boyutunu anlayacağı ifade edilmiştir.

muḥītdir kederin s̱ervet olsa deryā-dil

hemīşe eşk-i terin *gūş uran* çıpırdısına

(g. 130/6)

Aşağıdaki beyitte ise sabah rüzgârının gül bahçesinde bülbülün sözüne kulak asmayıp goncanın güler yüzüne kapıldığı anlatılmıştır.

ḳulaġın urmadı gülşende bülbülüñ sözüne

ḳapıldı bād-ı ṣubuḥ ġoncanıñ güler yüzüne

(g. 136/1)

3.3.199. Kuş Uykusu

Tedirgin olarak, tetikte uyunan ve çok hafif bir ses ve harekette uyanacak biçimde çabuk uyanılan hafif ve kuşkulu uyku, tavşan uykusu anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, ortalığı karıştıran bülbülün kuş uykusunda olduğu belirtilmiş ve bülbülün eski döşeği veya yaygısı olan gül bahçesini hazır ettiği ifade edilmiştir.

ḳuş uyḫusunda idi ʿandelīb-i şūr-efgen

bisāṭın etdi müheyyā ʿatīḳası gülşen

(g. 108/1)

3.3.200. Lades Tutuşmak

"Yâdest" kelimesi bugün dilimizde "lâdes" olarak bilinen, iki kişinin lades kemiğinin birer ucundan tutup kırmak suretiyle bahis tutuştuğu, daha sonraları ise diğerinden bir şey alırken "aklımda" demeyi unutanın kaybettiği bir tür iddia oyununun adıdır.[29] Bu yönüyle deyim, iddiaya girmek, bahse tutuşmak anlamındadır. Beyitte geçen "keşmekeş" kelimesinin bir anlamı da karşılıklı çekişmektir ve bu anlamıyla "yâdest tutuşmak" tabiri ile uyum içerisinde kullanılmıştır. Şair, sâkîye, çekişmeyi bırak, muhatabını kötü duruma düşürmek için eğer elinden geliyorsa lâdes tutuş demektedir. Ayrıca "ayaġ" kelimesinin kadeh anlamına geldiği de dikkate alındığında çekişmenin sebebinin içki olduğu düşünülebilir. Beyitte ayrıca ayak ve el kelimeleri tenasüp içerisinde kullanılmıştır.

bıraḳ şu keşmekeşi sāḳī-i ṣafā ser-mest

ayaġın almaġa elden gelirse *ṭut yādest*

(g. 15/1)

[29] Neslihan İlknur Keskin, **Sosyal Hayatın 17. Yüzyıl Dîvân Şiirine Yansımaları ve Anlam Çerçeveleri**, s. 721.

3.3.201. Lâf Körük (Lâf Körüğü)

Bu deyim, geveze, çalçene, çenesi düşük, konuşkan ve tatlı dilli anlamlarında kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte şair kimyagerlere inanılmaması gerektiğini, onların çok konuşan, çenesi düşük kimseler olduğunu ifade maksadıyla bu deyimi kullanmıştır. Beyitte "lâf körük" deyiminin tercih edilmesi körük kelimesinin; ocak, ayâr ve kimyager kelimeleri ile tenasüp oluşturması içindir.

ocaġı söyüneceğin hep ʿayārı alçaḳdır

inanma cümle-i kīmyā-gerāna *lāf körük*

(g. 82/4)

3.3.202. Lenger Bırakmak

Bu deyim, bir yere demir atmak, gittiği yerde çok kalmak, uzun süre oturmak, oturup kalmak anlamlarına gelmektedir. Aşağıdaki beyitte şair gönlü bir kayığa benzetmekte ve gönül kayığının şarap küpüne demir attığını ifade etmektedir. Gönül kayığının şarap küpüne demir atması, uzun süre işret meclisinde şarap içmekte meşgul olunması anlamındadır. İkinci mısrada geçen "dümen suyunda gezmek" deyimi de beytin anlam dünyasını tamamlamaktadır. Beyitte lenger bırakmak, zevrak, dümen suyunda gezmek kelime ve tabirleri tenasüp içerisinde kullanılmıştır.

lenger bıraḳdı zevraḳ-ı dil çün ḫum-ı şarāb

sāġar dümen ṣuyunda gezer daḫi serseri

(g. 138/4)

3.3.203. Menzil Almak

Yol almak, yola gitmek anlamında kullanılan bir deyimdir. Bu deyim dîvânda iki yerde geçmektedir. Deyimin bu anlamının yanında bir de okçuluk terimi olarak kazandığı bir anlam daha bulunmaktadır. Bu anlama göre ise "menzil almak", ok meydanlarında menzil adı verilen sâbit atış yerlerinden ok atıp rekor kırarak taş diktirmek demektir. Şair bu deyimi kullandığı her iki yerde de okçulukla ilgili çağrışımlarla beraber kullanmaktadır. Aşağıdaki beyitte şair kemanın eğriliği ile okun doğru oluşu arasındaki tezat ilişkisinden yararlanarak muhatabının, keman yani yay gibi çekişmeye, münakaşaya, gam ve kedere düşmemesini ok gibi doğru olmasını ve dosdoğru yolda yürümesini istemektedir. Beyitte geçen "keşâkeş" kelimesi hem gerçek, hem de mecaz anlamda kullanılmıştır. Zira yayın çekişmesi, gerçek anlamıyla yayın çekilmesi suretiyle ok atışının yapılmasını hatırlatmaktadır. Beyitte "menzil almak" deyimi hem dosdoğru bir şekilde ilerleyip yol almayı ifade etmekte, hem de okçulukta olduğu gibi doğru yolda giderek sonuca ve başarıya ulaşmayı ihtiva etmektedir.

bir *menzil al* kemān gibi düşme keşākeşe

mānend-i tīr ṭoġru yürü istiḳāmet et

(g. 18/2)

Aşağıdaki beyitte ise "menzil almak" deyimi yine okçulukla ilgili kavramlar etrafında bu kez de sevgilinin kirpikleri için kullanılmştır. Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri, okun hedefe doğru düzgün gitmesini sağlamak için dip tarafına takılan, kuş veya tavuk tüyünden yapılmış kanat anlamına gelen "yelek"e benzetilmiş ve sevgilinin ok gibi olan kirpiklerinin ayva tüyleriyle yeleklenip menzil aldığı ifade edilmiştir. Sevgilinin kirpiklerinin "ok"a teşbihi, klâsik şiirimizde sıkça başvurulan bir teşbihtir. Sevgili, sitemkâr bakışlarıyla kirpiklerini âşığın kalbine ok gibi saplamaktadır. Beyitte sevgilinin ok gibi kirpikleri "terkeş oku" olarak düşünülmüştür. "Terkeş" kelimesi, sırtta taşınan ok çantası, ok kılıfı anlamındadır.

yeleklenüp ḫaṭ-ı müyun ile *alır menzil*

efendi terkeş oḳu muydu nāvek-i müjgān

(102/4)

3.3.204. Meydan Vermemek

İmkân ve fırsat vermemek; kötü bir durumun veya olumsuz bir şeyin ortaya çıkmasına olanak bırakmamak; engel olmak, zaman vermemek ve göz açtırmamak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, Ferhad ve Şirin aşkına telmihte bulunmakta ve Ferhad eğer bu dünyada acı ve tatlıyı birbirinden ayırabilseydi gam ve endişe ona meydan vermez, fırsat bırakmazdı demektedir. Beyitte geçen "şîrîn" kelimesi, hem tatlı hem de Ferhad'ın âşık olduğu Şirin anlamında tevriyeli olarak kullanılmıştır.

temeyyüz telḫ ü şīrīni edeydi dār-ı dünyāda

ġam u endīşe *meydān vermez* idi şevḳ-ı ferhāda

(m. 71)

3.3.205. Mum Yapıştırmak

Kırmızı mumu eritip üzerine mühür basmak suretiyle mühürlemek anlamında olan bu deyim mecazen mim koymak, unutulmasın diye işaret koymak, unutmamak, akılda tutmak anlamındadır. Eskiden mekteplerde kitabın, dersin kaldığı yerine balmumu yapıştırıldığı için bu tabir meydana gelmiştir.[30] Aşağıdaki beyitte şair tezkire yazmış bir kimseden, yazdığı tezkireye mum yapıştırmasını istemektedir.

[30] M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Terih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. II, s. 581.

istersen o mażmūnı daḫi yāre ṭapışdır

bu yazdıcağın teẕkireye *mūm yapışdır*

(g. 43/1)

3.3.206. Muradına Ermek

Çok istediği şeye kavuşmak, dileği gerçekleşmek, elde etmek, ulaşmak, nâil olmak anlamındadır. Aşağıdaki beyitte şair bir aşk hikâyesinden bahsetmekte ve kendisine bu aşk hikâyesini nakleden kimsenin, sonunda hepsinin muradına erdiğini ve arzusuna kavuştuğunu söylediğini belirtmektedir.

dedi netīcede cümle *murādına erdi*

bize bu menḳabe-i ʿaşḳı serd eden nāḳil

(g. 92/8)

3.3.207. Mushafa El Basmak

Yemin etmek, ant içmek anlamında kullanılan bir deyimdir. "Mushafa el basmak", elini Kur'ân'ın üzerine koyarak yemin etmek demektir. Bu şekilde yemin etmek eskiden beri kültürümüzde var olan bir uygulamadır. Kur'ân'ın kutsal bir kitap olması ve bu yüzden söylenen sözün inandırıcı ve daha etkili kılınması için insanlar elini Kur'ân'ın üzerine koyarak yemin eder. Aşağıdaki beyitte şair, goncanın gülüp açıldığını, goncanın elini mushafa koyarak yemin etmek suretiyle bu durumu rüzgâra bağladığını ifade etmektedir. Gonca, henüz açılmamış tomurcuktur. Dolayısıyla beyitte geçen goncanın gülüp açılması, gerçek anlamda anlaşılabileceği gibi, mecazen, açılıp saçılması ve şûh tavırlar sergilemesi olarak da değerlendirmektedir. Beyitte goncanın bu tavrı, rüzgârın etkisine bağlanmıştır.

gülüp açılmaġı teşvīḳ-ı rūzgār diyü

elini muṣḥafa ḳoymuş yemīn eder ġonca

(g. 110/4)

3.3.208. Müfte Satılmak

Değeri bilinmemek, boşa harcanmak, ucuza gitmek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte gül-bülbül ilişkisi çerçevesinde bir alışveriş manzarası ortaya konulmuştur. Şair, gül şâhının bülbüle kızıl mangır vermeyeceğini söyleyip bülbüle, sana kim bedavaya gitmeni söyledi, demektedir. "Füls-i ahmer" de denilen kızıl mangır, Osmanlı döneminde küsuratta kullanılmak üzere üretilen değeri düşük bakır paralardır. Klâsik şiirimizde mangır veya kızıl mangır şairler tarafından değersizliği ifade maksadıyla kullanılmıştır.[31] Kızıl mangırın bu anlamda kullanılışı, aşağıdaki beyitte de karşımıza çıkmaktadır. Beyitte şair, gülün bülbüle kızıl mangır bile vermeyeceğini söyleyerek, bülbülün, gülün gözündeki değersizliğini ortaya koymaktadır. Kızıl mangırın bu anlamı müfte satılmak deyiminin anlamını da pekiştirmektedir.

verir mi bülbüle baḳ şāh-ı gül ḳızıl manḳır

saña da kim dedi ey kem-revāc *müfte ṣatıl*

(g. 92/4)

3.3.209. Nabzını Yoklamak

Bir kimsenin eğilimini, niyetini ve düşüncelerini anlamaya çalışmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki ilk beyitte şair bu deyimi "yanıp yakılmak" deyimi ile birlikte kullanmaktadır. Aşağıdaki ilk beyitte şair, tabibe

[31] Taylan Tatlı, **Kültürümüzde ve Dîvân Şiirinde Para Değerleri ve Ölçü Birimleri**, Gazi Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004, s. 157-160

hitaben “Ey tabip! Gönlü hasta olan âşığın nabzını yokla da onun nasıl yanıp yakıldığını, aşkın hararetiyle nasıl tutuştuğunu gör.” demektedir. İkinci beyitte ise şair, âşığı ayrılık hastası olarak düşünmekte ve sevgilinin sıhhatli olduğunun haberini alan âşığın hasta gönlünün yeniden canlandığını âşığın nabzını yoklayınca anladığını ifade etmektedir.

ṭabīb ḫasta-dilin *yoḳla nabżını* baḳ gör

yanıp yaḳılması ġālibçe pek ḥarāreti var

(g. 35/7)

añladım bīmār-ı dilden *yoḳlayınca nabżını*

cān verirmiş ḫasta-i hicre peyām-ı ṣıḥḥatiñ

(g. 84/3)

3.3.210. Nazar Kılmak / Eylemek

Bakmak, incelemek amacıyla düşünerek bakmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Deyim tasavvufî olarak da mürşidin mürîde lütuf ve keremle bakması anlamındadır. Bu deyim dîvânda üç yerde geçmektedir. Aşağıdaki ilk beyitte şair muhatabından mecliste bulunan hafif-meşrep kimselere bir bakmasını ve tıpkı onlar gibi gözünü şarâbın üzerinde bulunan kabarcıklar misali işret kadehinden ayırmamasını istemektir. Beyitte nazar kılmak ile gözü ayırmamak arasında uyum bulunmaktadır. Ayrıca gözle su kabarcığı (habâb) arasında ilişki kurulması habâbın şeffaf yapısı ve yuvarlaklığı sebebiyle gözü andırmasından dolayıdır.

naẓar ḳıl hep sebük-rūyān-ı meclis öyledir sen de

ḥabāb-ı bāde-veş ayırma çeşmin cām-ı ʿişretden

(g. 96/4)

Aşağıdaki beyitte ise şair, sevgilinin bir kerecik de olsa ayağının altına bakmasını istemekte, bunu yaptığı takdirde ayağının altına alıp görmezden geldiği âşığı orada göreceğini söylemektedir. Sevgili istiğnâ ve mağrur bir edâ ile salınarak yürüdüğünden yüzünü yere eğip aşağıda olanları görmez. "Üftâde" müptelâ, âşık, düşkün anlamlarına gelmektedir. Bu haliyle âşık sevgilinin eşiğine yüz sürmekte ve onun eşiğini kendine mesken edindiğinden yerlerde sürünmektedir. Sevgili ise istiğnâ makamında olduğundan âşığa iltifât etmez, ayağıyla ve atıyla oradan geçerken âşığı çiğnemekten çekinmez. Aşağıdaki beyitte şair, sevgiliye, beni artık ayaklarının altına alıp çiğnediğin yeter, bir kere nazar eyle de âşığının halini gör demektedir.

ayaġın altına baḳ *eyle naẓar* bir kerre

şeh-süvārım yeter üftādeni ḳıldıñ pāmāl

(g. 89/2)

Aşağıdaki beyitte ise bahar, gülşen ve berg-i sebz ifadeleri ile rengârek bir manzara sunulmaktadır. Beyitte geçen "berg-i sebz" terkibi, yeşil yaprak anlamının yanında hediye anlamına da gelmektedir. "Cihâz" kelimesi ise, çeyiz, takım ve âlet anlamlarında kullanılmaktadır. Bu kelimelerle kız oğlan kızlar anlamına gelen "ebkâr" kelimesi bir arada düşünüldüğünde karşımıza eline hediyesini alıp kız istemeye giden bir insanın manzarası çıkmaktadır. Şair beyitte nazar etmek deyimini bakmak ve incelemek anlamlarında kullanmaktadır.

şān-ı bahāra nisbet ile berg-i sebz ile

ebkār-ı gülşeniñ *naẓar etdim* cihāzına

(g. 114/3)

3.3.211. Ne Fayda

"Neye yarar, ne faydası var!" anlamında kullanılan bu deyim dîvânda üç yerde fayda anlamına gelen "sûd" kelimesi ile kullanılmıştır. Aşağıdaki ilk beyitte şair, bir çeşmenin çok güzel tasvirinin yapıldığını söylemekte ve bu resmin bir faydasının bulunmadığını, zîrâ resmedilen çeşmenin susamışlara su veremeyeceğini söylemektedir.

bedīʿ-i resm ile taṣvīr imiş *nedir sūdu*

o çeşme ṣanma ki şervet ʿaṭāşa āb verir

(g. 41/5)

Aşağıdaki beyitte ise şair, sevgilinin güzelliğini "bir içim su" olarak nitelendirmekte "Sevgili güzelliğiyle bir içim su olsa ne fayda? Bakmakla âb-ı hayât ölümsüzlük mü veriyor?" diye sormaktadır.

leṭāfeti bir içim ṣuyumuş *nedir sūdu*

baḳınca āb-ı ḥayāt ʿömr-i cāvidān mı verir

(g. 44/6)

Aşağıdaki beyitte ise şair, artık dünyada eğriliğin geçer akçe olduğunu söylemekte ve bu düşüncesini ikinci mısrada çengelin ucu doğru olsaydı ne faydası vardı, diyerek açıklamaktadır.

cihānda eğrilik ālāt-ı celb-i nefʿ olmuş

ne sūd eder ucu ṭoġru olursa çengālin

(g. 104/4)

3.3.212. Nefsinin Atına Binmek

Nefsin arzu ve isteklerine göre hareket etmek, şeytana uymak, günaha dalmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, nefsinin atını salıveren kişinin yoldan çıkacağını söylemektedir.

nefse irḫā-yı ʿinān eden kişi yoldan çıḳar

iḫtiyārī ṣanma eṭvārın semend-i mülcemin

(g. 100/7)

3.3.213. Ne Kumaş Olduğunu Bilmek

Mahiyetini, iç yüzünün ne olduğunu anlamak, ne mal olduğunu bilmek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, söz ipliğini dokuyan kimse konuşmaya başladığında sevgilinin ne kumaş olduğunu anladığını ifade etmektedir. Beyitte deyimde geçen "kumaş" kelimesi "nâsic ve târ" kelimeleri ile birlikte tenasüp içerisinde kullanılmıştır. Beyitte "kelâmından belli olur kişinin kendi mikdârı" sözünden de anlaşılabileceği gibi kişinin konuşması ile karakterinin anlaşılmasına vurgu yapılmıştır.

ne ḳumāş olduġunu añladı yārin s̱ervet

gelicek nāsic-i nev-tār-ı süḫan inṭāḳa

(g. 124/5)

3.3.214. Neme Lazım

"Ben bu işe karışmam, bu işle ilgilenmek bana düşmez" veya "doğruyu söylemek gerekirse, doğrusunu isterseniz" anlamlarında kullanılan bir sözdür. Aşağıdaki beyitte şair sevgiliyi güzellik güneşi olarak düşünmekte ve onun güzellik ışığının şebnemi de etkilediğini söyleyerek şebnem benim neme lazım, demektedir.

“Şebnem” çiy damlası demektir. Beyitte güneşin ortaya çıkışıyla şebnemlerin kuruyarak kaybolmasından hareket edilmektedir. Bunun yanı sıra beyitte “neme lazım” ifadesindeki ıslaklık, rutubet anlamına gelen “nem” kelimesi ile şebnem arasında ilgi kurulmuştur.

ceẕbe-i pertev-i ḥüsnün aña da etmiş eṣer

neme lāzım benim ey mihr-i leṭāfet şebnem

(g. 93/3)

3.3.215. Nişan Vermek

Bir şeyi hatırlatmak, çağrıştırmak veya haber vermek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki şiirinde şair, Sultan III. Mustafa tarafından yaptırılan bir havzı methetmekte ve her köşesinin cennetten nişan verdiğini, yani cenneti hatırlattığını ifade etmektedir.

eyleyip iḥyāsına emr-i şeref-baḫşı ṣudūr

verdi her bir kūşesi gül-zār-ı cennetden *nişān*

(t. 3/5)

3.3.216. Ocağı Kül Olmak

Yuvası yıkılmak, ailesi dağılmak, ocağı sönmek anlamındadır. Aşağıdaki beyitte şair, “ocaklı”nın ocağının kül olacağını ifade etmektedir. “Ocaklı” tabiri, Osmanlı döneminde Yeniçeri ocağına bağlı olan yeniçerileri ifade etmek için kullanılan bir tabirdir. “Esâmî” kelimesi ise yeniçerilerin esâme defterinde, yani ana kütükte yazılı olan isim ve künyelerini ifade etmektedir. Beyitte ocağa bağlı yeniçerilerin isimlerinin yazılı olduğu defterin bozulmaması istenmekte, eğer böyle yapılırsa ocaklının, yani yeniçerilerin ocağının sönüp kül olacağı ifade edilmektedir.

Beyitte şairin kendi döneminde Yeniçeri ocağında görülen bazı yanlış uygulamalara işaret ettiği düşünülebilir. Bu yanlış uygulamalara örnek olarak Mehmet Zeki Pakalın, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'dan naklen, aşağıdaki bilgileri vermektedir: *"Sultan I. Mahmud zamanında ve H. 1152 M. 1739 tarihinden sonra yeniçeri ulûfe kâğıtlarının, yani esâme denilen maaş varakalarının alınıp satılmasına müsaade edilmek gibi pek sakîl bir çığır açıldı. Hükümetin müsadesiyle alınıp satılan bu esâme işi açıkgöz ve vakt ü hâli müsait olanlarla esnafın işine yaradı. Bir nevî eshâm ve tahvilât gibi satın alınarak elden ele geçen bu esâmeler sayesinde buna sahip olanlar her ulûfe çıktıkça hisselerine isabet edeni alırlardı…"*[32]

söyünür hep ocaḳlınıñ *ocaġı kül olur* ṣoñra

ṣaḳın bozma müretteb defter olmuşdur esāmīler

(g. 47/3)

3.3.217. Ocağına İncir Dikmek

Birinin evini barkını yıkmak, dağıtmak, perişan etmek, yok etmek, ocağını söndürmek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Bu deyim dîvânda iki yerde kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte şair, Sultan III. Mustafa tarafından yaptırılan bir havz için yazdığı şiirinde, bu havzın yapılmasından önce hazan mevsiminin o bölgedeki her yeri dağıtıp perişan ettiğini ifade etmekte ve sonbahar, buradaki her güzel bahçenin ocağına incir dikmişti, demektedir.

mā-teḳaddem bundaki her ravża-gāh-ı ḫurremiñ

fi'l-meṣel *ocaġına incīr dikmişdi* ḫazān

(t. 3/2)

Aşağıdaki beyitte ise şair, bostancıların gülün ocağına incir diktiğini ifade etmekte ve bu yönüyle deyimi iki anlama gelecek şekilde kullanmaktadır. Bu

[32] Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. I., s. 546-547

yönüyle beyitte daha önce gül bahçesi olan bir yerin bostancılar tarafından bostana dönüştürülmesi yanında, gülün düzeninin bostancılar tarafından bozulduğu anlamı da kastedilmiştir.

baraṭāsına muḳallid geçine ġonca-i ter

gülüñ *ocaġına* bostāncılar *incīr diker*

(g. 31/1)

3.3.218. Ocağı Sönmek

Yuvası yıkılmak, aile birliği bozulmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte bu deyim, "ocağı söyünmek" şeklinde ve "ayârı alçak", "kimyâger" ve "körük" kelimeleri ile tenasüp içerisinde kullanılmıştır. Beyitte kullanılan "ayârı alçak" ve "lâf körük" tabirleri de birer deyimdir. Beyitte bir taraftan gerçek anlamıyla ocağın sönmesi ifade edilirken diğer taraftan da kimyâgerlere inanılmaması gerektiği, zîrâ onların ocağının söneceği ifade edilmektedir.

ocaġı söyüneceğin hep ʿayārı alçaḳdır

inanma cümle-i kīmyā-gerāna lāf körük

(g. 82/4)

3.3.219. Ok Gibi Doğru Olmak

Çok doğru ve dürüst olmak, doğru yoldan ayrılmamak anlamında kullanılan bir deyimdir. Bu deyim dîvânda okçulukla ilgili diğer terimlerle birlikte tenasüp içerisinde geçmektedir. Beyitte geçen "menzil almak, kemân, keşâkeş, tîr ve istikâmet" kelimeleri okçulukla ilgili ortak bir tablo oluşturmak için bir araya getirilmiştir. Aşağıdaki beyitte şair muhatabından ok gibi doğru olmasını, doğru yoldan ayrılmayıp istikâmet üzere olmasını istemektedir. Beyitte kemanın eğriliği ile

okun doğruluğu arasında tezat ilişkisi kurulmuştur. Şair muhatabından eğri olan yay gibi keşâkeşe, yani münakaşa ve kaygıya düşmeyip yol almaya devam etmesini istemektedir. Beyitte geçen "menzil almak" deyimi de, yol almak anlamının yanında ok meydanlarında menzil adı verilen sâbit atış yerlerinden ok atıp rekor kırarak taş diktirmek demektir.

bir menzil al kemān gibi düşme keşākeşe

mānend-i tīr ṭoġru yürü istiḳāmet et

(g. 18/2)

3.3.220. Oltayı Yutturmak

Aldatmak, kandırmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, balık meşrepli bir kimseye hediyeler sunarken oltanın yutturulmasını ifade etmektedir. Beyitte bir kimseye sunulan hediyeler, balıkları oltaya çekmek için oltanın ucuna takılan yem olarak düşünülmüş, muhatabın da oltadaki yeme aldanan balık gibi oltayı yutacağı, yani hediyeyi alacağı, böylelikle amaca ulaşılabileceği ifade edilmiştir.

hedāyāñ ʿarż ederken vaʿdesin incāza cebr eyle

o māhī-sīrete yem ḳapdırırken *olṭayı yutdur*

(g. 45/3)

3.3.221. Ot Yoldurmak

Bir kimseye çok sıkıntılı ve güç bir iş gördürmek, çok uğraştırmak, yormak, eziyet ve zahmet çektirmek, cebir ve tazyik eylemek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte, yüzünde tüyleri yeni çıkan bir güzelin cımbız ile tüylerini koparması, güzellikten ayrı ve uzak olması sebebiyle çok zahmet ve eziyet

çekmesi olarak ifade edilmiştir. Beyitte tüyleri cımbızla almak ile ot yolmak arasında benzerlik ilişkisi kurulmuştur. Beyitte ayrıca güzellik için özellikle kadınların türlü eziyetlere katlanmasına işaret edilmektedir.

firāḳ-ı ḥüsn ü āña şimdi *ot yoldurduġundandır*

gider mi baḳ elinden dil-rübā-yı nev-ḫaṭıñ cınbız

(g. 54/2)

3.3.222. Ölçüp Biçmek

Üzerinde inceden inceye düşünüp taşınmak, her ihtimali hesaba katarak değerlendirmek, bütün yönleriyle inceden inceye tahlil etmek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, yazmayı düşündüğü "ıydiye" tarzı hususunda halktan ümidini kesdiğini ve bu hususta istek ve arzu dünyasının metâını çok ölçüp biçtiğini ifade etmektedir. Beyitte ölçüp biçmek ve ilk mısrada geçen "kesmek" ifadeleri, müşterek bir çağrışım uyandırmak amacıyla bir arada kullanılmıştır.

bu yıl ümmīdi kesdim ḫalḳdan ʿıydiyye ṭarzında

metāʿ-ı nev-sipenc-i maṭlabı çoḳ ölçdüm biçdim

(m. 44)

3.3.223. Öne Düşmek

Önde yürümek, öne geçmek, önden gitmek; bir işin yapılmasında, yürütülmesinde kılavuzluk etmek, yol göstermek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, kelime oyunlarına başvurmaktadır. Beyitte geçen "kösem" kelimesi, "kösemen" olarak da söylenen ve önden giderek sürüye kılavuzluk eden koç veya teke için kullanılan bir kelimedir. Beyitte "süt kuzusu",

“kösem” kelimeleri ile “koyun”u hatırlatan “koyunca koynuna” ifadeleri arasında tenasüp ilişkisi kurulmuştur. Bununla birlikte “kösem” kelimesi, yukarıdaki anlamının dışında ikinci mısranın sonunda geçen ve sakalı ve bıyığı çıkmayan veya çok seyrek çıkan kimse, yani köse anlamına gelen “kûsec” kelimesi ile de ilişkilidir. Beyitte, şair köse bir kimseden bahsetmekte ve bu kimsenin o süt kuzusu sevgiliyi koynuna alınca sürünün önündeki kösem gibi önüne düştüğünü ifade etmektedir. Beyitte köse kimse ile çenesi altında bir tutam sakalı bulunan keçi arasında benzerlik ilişkisi kurulmuştur.

ḳoyunca ḳoynuna ol süd ḳuzusunu bī-lec

kösem gibi *öñüne düşdü* muġlim-i kūsec

(g. 21/1)

3.3.224. Örnek Almak (Örneğini Almak)

Bir kimsenin fikir, davranış ve niteliklerini beğenip kendine ölçü olarak almak, huy ve davranış bakımından benimseyip onun gibi olmaya çalışmak, ölçü olarak o kimseyi seçmek, ona benzemeye çalışmak; incelemek, benzerini yapabilmek için bir eşini çizmek, yapmak veya bir parçasını almak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, benzersiz bir şûh olarak ifade ettiği sevgilinin mendilinin nakışlarının sıradan bir nakış olmadığını, bu yüzden de şûh sevgilinin mendilinden örnek aldığını ifade etmektedir.

bunuñ naḳş-ı ġarībi beñzemez hīç resm-i ʿādīye

o şūḫ-ı bī-miṯālin *örnek aldım* dest-mālinden

(g. 105/4)

3.3.225. Parmak Hesabı (Göstermek)

Parmakları saymak suretiyle yapılan hesabı ifade eden bu tabir ayrıca bir deyim olarak borçlunun uydurma hesaplar yaparak işi alacaklının alacağı kalmadığı sonucuna getirdiği hileli hesabı ifade etmek için de kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte şair, şûh sevgilinin parmak hesâbı yaptığını, yani parmakla sayılacak kadar az ihsanlarda bulunduğunu ancak bu hâliyle bile lütuf ve ihsânda Hâtem'e gâlip geldiğini ifade etmektedir. Beyitte âşığın, az da olsa sevgiliden gelen ihsânlarla memnun olması anlatılmıştır.

parmaḳ ḥisābın eylese de s̱ervetā o şūḫ

ġālib hezār luṭf u ʿaṭāyāsı ḫāteme

(g. 122/5)

3.3.226. Parmak Kadar

Çok küçük, az, yok denecek kadar az anlamına gelen bir deyimdir. Şair bu deyimi sevgiliyi Hâtem-i Tâi ile kıyas ederken kullanmakta ve sevgilinin lütuf ve ihsanlarının yanında cömertliğiyle ünlü Hâtem'in ancak bir adının olduğunu ifade ederek sevgilinin cömertliğini övmekte, Hâtem'in cömertliğini ise küçümsemektedir. Arap tarihinde cömertliğiyle nam salmış ve kendisinden sonraki dönemlerde hemen hemen bütün şairler tarafından şiirde cömetliğin bir sembolü haline gelmiş olan Hâtem-i Tâî, Dîvân şiirinde de cömertlik nokta-i nazarından bir kıyas malzemesi olarak kullanılmıştır.[33] Beyitte ayrıca parmak kelimesi ile dest kelimesi arasında tenasüp ilişkisi kurulmuştur.

parmaḳ ḳadar teşebbüs̱ü yoḳ dest-i luṭfuna

cūd u seḫāda ḫātemin ancaḳ bir adı var

(g. 32/4)

[33] Dursun Ali Tökel, **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi**, s. 455-456.

3.3.227. Perdeyi Yırtmak

Utanma duygusunu kaybetmek, ar damarını çatlatmak ve gizledikleri ortaya çıkmak, fâş olmak, sırrı açığa çıkmak anlamlarında kullanılan bu deyim dilimizde daha çok utanma duygusunu kaybetmiş, ar damarı çatlamış, iffetsiz anlamlarında "perdesi yırtık" şeklinde sıfat olarak kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte şair, "perde" kelimesinin müzikte "makâm" anlamına gelmesinden de yola çıkarak deyimi iki ayrı anlamda kullanmaktadır. Şair, kamıştan yapılan ve "saz kalem" olarak ifade edilen kalemin yine kamıştan yapılan bir çeşit düdük olan "dilli düdük" gibi çığırtılmamasını istemektedir. Beyitte geçen "sâz-ı kalem" terkibinden kamış kalem kastedilmiş olabileceği gibi yine beytin anlam dünyasına uygun olarak her çeşit musiki âletine isim olan "saz" kelimesi de çağrıştırılmakta ve kalem bir enstruman olarak tasavvur edilmektedir. Şair, kaleminin kısa ve tadında bir nara ile yetinmesini, dilli düdük gibi kulakları tırmalamamasını, ortalığı velveleye vermemesini istemektedir. Bütün bu yönleriyle beyitte "perdeyi yırtmak" deyimi, hem müzikte makamın bozulmaması ve makamın dışına çıkılmaması, hem de utanma duygusunun kaybedilmemesi veya sırların ortaya dökülmemesi anlamlarında kullanılmıştır.

bir sadece naʿrayla geçin perdeyi yırtma

sāz-ı ḳalemin dilli düdük gibi çıġırtma

(m. 68)

3.3.228. Pestil Etmek

Aşırı derecede yormak, bîtap ve güçsüz düşürmek, posasını çıkarmak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair bağbânın rakîbi pestil ettiğini söyleyerek muhatabından haline şükretmesini istemekte, zîrâ bağbânın muhatabını daima tâze ayva ile besleyip büyüttüğünü ifade etmektedir. Beyitte "pestil etmek" deyimi ince, yufka görünüşünde kurutulmuş meyve ezmesi anlamına

gelen “pestil”i de çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır. Ayrıca beyitte geçen “ayvâyıla” ifadesi eyvâh anlamını da çağrıştırmaktadır.

raḳībi *pestil etdi* bāġ-bān var ḥāline şükret

seni etmekde dā’im tāze ayvāyıla perverde

(g. 125/5)

3.3.229. Pişmiş Aşa (Soğuk) Su Katmak

Yolunda giden bir işi bozmak, yapılmış bir anlaşmayı, yoluna girmiş bir işi tarafların arasını açarak bozmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, aşçının pişmiş aşa soğuk su katmasını, onun pişmemişliği, çiğliği olarak değerlendirmektedir. Beyitte ilk mısrada geçen ve zaman, yön, taraf anlamlarına gelen “sû” kelimesi ile ikinci mısradaki “su” kelimesi arasında imlâ yönüyle çağrışım oluşturulmuştur.

nā-puḫteliğidir sebeb-i ʿilleti her sū

pişmiş aşa ṭabbāḫ eger *ḳatsa ṣovuḳ ṣu*

(m. 54)

3.3.230. Postu Kurtarmak

Ölümden kurtulmak, ölüm tehlikesini atlatmak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, sâlikten postunu kurtarmasını, zîrâ harâmîlerin helâlî gömleğe hiç dikkat etmediklerini söylemektedir. Beyitte haramî ile helâli kelimeleri arasında tezat ilişkisi kurulmuştur. Bunun yanında beyitte geçen “helâlî gömlek”, el tezgâhlarında dokunan ve özellikle gömlek yapmakta kullanılan, çözgüsü ham ipek, atkısı pamuktan, buruşuk görünüşlü bezden yapılan gömlek demektir. Beyitte bu gömlek sâlik için post mesabesindedir. Bir yola girmiş, bir yolu

izleyen kimse anlamına gelen "sâlik", tasavvufta bir tarikate giren kimseyi ifade etmektedir. "Post" kelimesi ise, tasavvufta tekkelerde belli bir makamı ifade etmektedir. Tekkeye şeyh olmaya post geçirmek, posta oturmak, posta oturan şeyhe ise post-nişîn, şeyhlik makamını kazanmış ve hak etmiş pîre post sahibi denir.[34] Şair, kelimelerin yukarıdaki anlamlarından yola çıkarak beyte tasavvufî bir derinlik vermek istemiştir.

hele verme vücūd ey merd-i sālik *postunu ḳurtar*

helālī gömleğe diḳḳat eder mi hīç ḥarāmīler

(g. 47/2)

3.3.231. Pot Gelmek

Bir iş veya durum için sonu iyi gelememek, terslikler çıkmak, istenilen biçimde sonuçlanmamak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair bu deyimi, terzilikle ilgili kavramlarla birlikte tenasüp içerisinde kullanmaktadır. Beyitte geçen "makas", "kālā", "kesmek", "biçmek" ifadeleri terzilikle ilgili ifadelerdir. Deyimde geçen "pot" kelimesinin bir anlamı da, "hatalı kesim yüzünden elbisenin birleşme yerlerinde meydana gelen kabarıklık ve büzülme"dir. Kelimenin bu anlamıyla beyitte bulunan diğer kelimeler uyum içerisindedir. Bu yönüyle deyim iki ayrı anlam ifade etmektedir. Şair, sevgilinin kavuşma kumaşının yanlış kesildiğini, bu nedenle de pot geldiğini ifade etmektedir. Bu manada deyim gerçek anlamıyla kumaşta bulunan hatayı ifade etmekte, mecaz yoluyla da şairin sevgiliye kavuşamadığını, yani neticenin arzu ettiği şekilde olmadığını anlatmaktadır.

poṭ geldi işte çıḳmadı da bir maḳaṣdan āh
kālā-yı vaṣlı dilberi kim dedi kes de biç

(g. 22/4)

[34] Prof. Dr. Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yayınları, İstanbul 1996, s. 422-423

3.3.232. Renk Etmek

Canını yakmak, sıkıntı vermek anlamında kullanılan eski bir deyimdir. Şair, gülün, bülbüle dünya bahçesini dar ettiğini söyledikten sonra gül bedenli olarak ifade ettiği sevgilinin de kendisine türlü türlü cefâ ettiğini belirtmektedir. Beyitte gülün türlü türlü renk etmesi, güllerin renk renk açılmasıyla gül bahçesinin rengarenk olmasını hatırlatmaktadır.

ser-i hezāra da bāġ-ı cihānı teng etdi

o gül-beden baña da dürlü dürlü *reng etdi*

(g. 137/1)

3.3.233. Revaç Bulmak

Değer kazanmak, herkesçe aranır, istenir olmak, sürümü ve değeri artmak, itibarlı duruma gelmek anlamlarında kullanılan bu deyimi şair, aşağıdaki beytinde bir pazar yeri tablosu ile birlikte kullanmaktadır. Beyitte sevgilinin güzelliği bir kumaşa benzetilmiş ve sevgilinin güzellik kumaşının hayret çarşısında elden ele dolaşarak aşırı ilgi gördüğü ve revaç bulduğu ifade edilmiştir. Pazar yerlerinde ilgi uyandıran tezgâhların önünde yoğunluk olması günlük hayatta sık karşılaşılan bir durumdur. Şair de sosyal hayatın bu alelâde manzarasını sevgilinin güzelliği ile bir araya getirmektedir. Hayret çarşısında sevgilinin güzellik kumaşının elden ele gezmesi ve revaç bulması, sevgilinin güzelliği ile birçok âşığın gönlünde ilgi ve alaka uyandırması olarak değerlendirilebilir.

gezerdi elden ele sūḳ-gāh-ı ḥayretde

metāʿ -ı kāle-i ḥüsnüñ o rütbe *buldu revāc*

(g. 20/2)

3.3.234. Sabit Kadem Olmak

Sözünde durmak, kararlı ve sabırlı davranmak, iradesine sahip olmak, aldığı kararı ısrarla uygulamaya çalışmak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, muhatabından artık sabit kadem olup meclisten ayağını çekmesini istemekte ve bu arzusunun mecaz değil, basbayağı gerçek anlamda olduğunu söylemektedir. Beyitte ayak anlamına gelen Arapça "kadem" kelimesi ile Türkçe "ayak" kelimesi bir arada kullanılmıştır.

ṡābit ḳadem olup çek ayaġı bu bezmden

saña remiz değil dediğim başbayaġıdır

(g. 50/4)

3.3.235. Sadra Şifa Olmak

Gönül kandırıcı, isteği karşılayıcı olmak; gönlü ferahlatmak, yüreğe su serpmek, teselli etmek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte bu deyim, sevgilinin aşkıyla hasta olan âşıklara sevgilinin gamzeleriyle sadra şifa olacak derece cevap vereceği ifade edilmek maksadıyla kullanılmıştır. Beyitte deyim mecaz anlamının yanında, "malûl" kelimesi de dikkate alındığında, hastalıkla ilgili anlamları da karşılayacak şekilde kullanılmıştır.

ne rütbe ġamzesi maʿlūl olursa ʿuşşāḳa

şifā-yı ṣadr olacaḳ mertebe cevāb verir

(g. 41/2)

3.3.236. Sağ Ayakkabı Değil

Güvenilmez, sağlam ayakkabı değil, anlamında, sözü edilen kimsenin güvenilmeyecek bir kişi olduğunu ifade etmek amacıyla kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair bu deyimi, tenasüp içerisinde kullanılmıştır. Beyitte geçen "çizmeci" ve "mest" kelimeleri ile sağ ayakkabı değil deyimi, şair tarafından bilinçli olarak bir araya getirilmiştir. Şair çizmecide mest olanların sağ ayakkabı olmadığını söylemektedir. Beyitte yer alan "mest olmak" ifadesi içki sebebiyle sarhoş olmayı ifade etmekle birlikte ayakkabı ve çizme kelimeleriyle beraber düşünüldüğünde özellikle kış günlerinde ayakkabının veya çizmenin içine giyilen, abdest alırken üzerine meshedilmesi câiz olan, kısa, hafif ve yumuşak ayak giysisini de hatıra getirmektedir. Beyitte ahbapların çizmecide toplanarak işretle meşgul olması anlatılmaktadır.

duḫterin terk eyledi rez sā'ir aḥbābı değil

çizmecide mest olanlar *ṣaġ ayaḳḳabı değil*

(m. 42)

3.3.237. Sağdıç Emeği

Dilimizde "emeği sağdıç emeğine dönmek" şeklinde de kullanılan bu deyim, karşılığı alınmayan, boşa giden emek için kullanılmaktadır. Bilindiği gibi sağdıç dost anlamının yanında düğünlerde gelin veya damada kılavuzluk eden kimse demektir. Sağdıç emeğinin boşa gitmesi veya emeğin sağdıç emeğine dönmesi, sağdıçların düğünlerde çok zahmet çekmesi ve düğün sonunda sağdıcın değil, gelin veya damadın murada ermesini ifade etmek için kullanılmış olmalıdır. Aşağıdaki beyitte şair, kendisini kalemin dostu veya sağdıcı olarak düşünmekte ve ürettiği orijinal mânâların kendisine değil kalemine ait olduğunu vurgulamaktadır. Böylece şairin bu orijinal mânâları üretmek için harcadığı emek de boşa gitmiş olacaktır.

Bikr-i mânâ veya bikr-i mazmun, daha önce hiç kimsenin söylemediği bir anlam veya hayali, ilk defa, herkesin zihninde yankı bulabilecek şekilde söylemektir.[35] Bu şekilde orijinal hayal bulmak, dîvân şairlerinin öncelikli hedefleri arasında olmuştur. Şair de bu durumdan hareketle bulduğu orijinal mânâ ve hayallerin kalemine mâl edildiğini ifade etmekte ve çektiği onca emeğin sağdıç emeğine döndüğünü söylemektedir. Beyitte geçen "bikr-i sühan" terkibinde bulunan "bikr" kelimesi, anlam itibariyle dokunulmamış, kız oğlan kız demektir ve bu yönüyle beyitteki sağdıç kelimesiyle birlikte düğün tablosu içerisinde kullanılmıştır.

bikr-i süẖan ki şāʿiriñ oldu yā ẖāmeniñ

ṣaġdıç emeği miydi ʿaceb çekdiği emek

(g. 83/5)

3.3.238. Sah Çekmek

Bir yazının doğru olduğunu tasdik etmek için üzerine "sah" yazmak anlamına gelen bir deyimdir. "Sah" ifadesi Arapça doğru oldu anlamına gelen "saḥḥa" fiilinden türetilen ve berat, hüccet vb. resmî evrâka "doğru ve yanlışsızdır" anlamında "sahih" kelimesinin kısaltılmışı olarak konulan, bazen mühür ve imza yerini de tutan (ص) ve (ح) harflerinden ibaret tasdik işaretidir. Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin yüzünde bulunan siyah tüylerin sevgilinin yüzünü çevrelemesini, güzelliğinin derkenârına sah çekilmesi olarak yorumlamaktadır. Burada klâsik şiirimizde sıkça karşılaştığımız yüzün yazı veya kitap olarak tasavvuru söz konusudur. Yüzdeki ayva tüyleri sevgilinin güzelliğini tamamlamakta ve bu yönüyle sevgilinin güzelliğini tasdik ederek doğrulamaktadır.

[35] Bikr-i mânâ ve mazmun ile ilgili detaylı bilgi için aşağıdaki makaleye bakılabilir: Dr. Abdülkerim Gülhan, **"Mazmun Var Mazmundan İçeri"**, Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına Uluslararası Divân Edebiyatı Sempozyumu, Beykoz Belediyesi, İstanbul 2008, s. 225-238.

çekip siyāh ḫaṭı derkenār-ı ḥüsnüne *ṣaḥ*

efendi gel ne buyurursuz işte ḳavl-i eṣaḥ

(g. 24/1)

3.3.239. Sakal Başı Dağıtmak

Gözdağı vermek, yıldırmak, tehdit etmek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, mübalağa yoluyla yüzünde ayva tüyleri yeni yeni çıkmaya başlayan şûh sevgilinin gökyüzündeki güneşe bile gözdağı verdiğini ifade etmektedir. Sevgilinin yüzündeki tüyler ile sakal başı dağıtmak deyimi arasında kelime oyunu yapılmıştır. Beyitte geçen "tumturak" kelimesi, gösteriş, debdebe anlamına gelmektedir. Beyitte sevgilinin güzelliğini övmek isteyen şair, onun güzelliğini asıl gösteriş ve debdebe sahibi olan güneşle kıyas etmekte, sevgilinin güzelliğiyle güneşi bile gölgede bıraktığını söylemektedir.

ṣervet felekde mihre *ṣaḳal başı daġıdır*

gördüñ mü ṣūḫ-ı nev-ḫaṭımıñ ṭumṭurāġını

(g. 149/11)

3.3.240. Sallasırt Etmek

Kaldırıp sırtına, omzuna almak, yüklenmek; başkasına ait bir şeyi izinsiz alıp gitmek anlamlarındadır. Beyitte şair, bu deyimi, sırt ve hırka kelimeleri ile yamanmak fiilini kullanarak uyum içerisinde ele almaktadır. Beyitte sufinin her şeyi kendi malıymış gibi alıp kullanması eleştirilmekte ve hırka gibi her sırta yamanmaktan vazgeçmesi istenmektedir. Beyitte geçen yamanmak fiili, mecaz anlamının yanında hırka vb. kıyafetlerin tamiri anlamını da çağrıştırmaktadır.

kim *ṣallaṣırt eder* anı ṣūfīye ver ḫaber

mānend-i ḫırḳa gördüğü püşte yamanmasın

(g. 97/5)

3.3.241. Sıfru'l-yed

Bugün dilimize "sıfıra sıfır, elde var sıfır" şeklinde kullanılan, "elinde yalnız sıfır kalmış olan" anlamına gelen bu deyim, hiçbir şey elde edememiş, eli boş ve mahrum demektir. Aşağıdaki beyitte şair, bir hesap defteri tasavvur etmekte ve defterdeki hesapta hata olduğunu ifade etmektedir. Şairin, defterdeki hesapta hata olduğunu söylemesinin nedeni ise âşıkların "sıfru'l-yed" olmaları, yani eli boş ve hiçbir şey elde edememeleridir. Şair, âşıkların bu "elde var sıfır" durumlarını âşıklara lâyık görmemekte ve âşıkların mutlaka kazançlı çıkmaları gerektiğini düşünmektedir. Âşığın bu eli boş hâline razı olmayan şair, bu nedenle defterdeki hesapta mutlaka bir hata bulunduğunu söylemektedir.

sezā mıdır ḳala ʿuşşāḳ böyle *ṣıfru'l-yed*

o defterin baḳalım sehv var ḥisābında

(g. 113/2)

3.3.242. Söz Ayağa Düşmek

Önemli bir meselenin ilgisiz, bilgisiz ve yetkisiz kimselerce konuşulur, tartışılır, hükme bağlanır duruma gelmesi, bir konu ile ilgili düşünce ve görüşlerin ehil olmayan kimseler tarafından değerlendirilmesi anlamında bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair meyhanecinin sırf söz ayağa düşmesin, yani bu konu ehil olmayan insanların eline düşmesin, onlar tarafından değerlendirilip hükme bağlanmasın diye gece gündüz durmaksızın kadeh duâsı okuduğunu ifade etmektedir. Ahmet Talat Onay, beyitte geçen "kadeh duası"nın en'âm kitaplarında,

dua mecmualarında geçen bir çeşit dua olduğunu, klasik şiirimizde çokça karşımıza çıkan bu tabirin delâlet ettiği mazmunun tam olarak anlaşılamadığını ifade etmekte; bununla birlikte bu tabirin, müksirâtın boğazı dar bir şişeden kadehe dökülürken duyulan kulkul sesinin duaya benzetilmesi anlamında olabileceğini belirtmektedir. Harâbât âleminde kadehler doldurulurken rindânın aldıkları ihtimam ve haz, âdetâ duâyı dinlemek ve duâya iştirak etmek manzarası arz etmektedir.[36]

müdām *söz ayaġa düşmesin* diyü maḥżā

oḳudu şām u seḥer pīr-i mey duʿā-yı ḳadeḥ

(g. 24/4)

3.3.243. Sözüm Yabana

Konuşması esnasında ayıp, çirkin veya kaba bir söz kullanacak bir kimse tarafından "bu söz size değil, sakın üstünüze alınmayın" anlamında söylenen ve "sözüm meclisten dışarı" ifadesiyle aynı anlamı taşıyan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, Mecnûn'a hitaben bir söz söylerken, sözüm meclisten dışarı ey Mecnûn, demektedir. Deyimde geçen "yaban" ifadesi beyitte bulunan "Mecnûn" ve "sahra" kelimeleri ile de ilişkilidir. Zîrâ meşhur aşk hikâyesinde Mecnûn'un, Leylâ'nın aşkıyla çöle düşmesi ve yabanî hayvanlarla ülfet etmesi işlenmektedir. Bu yönüyle "yaban" kelimesi bilinçli olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte beyitte "yabana söylemek" şeklinde eski Türkçede bulunan ve anlamsız ve saçma sözler söylemek anlamına gelen deyim de çağrıştırılmaktadır. Deyimin bu şekilde anlaşılmasıyla Mecnûn'un deliliği arasında ilişki kurulmuştur.

sözüm yabāna a mecnūn-ı reh-rev-i ṣaḥrā

uraydı n'işler idiñ ṭaġa maḥmil-i leylā

(g. 2/1)

[36] Ahmet Talat Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, s. 268-269.

3.3.244. Sözünü Kesmek

Birisi konuşurken lâfa karışıp sözünü yarım bırakmak, lâfını kesmek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair bir berberden bahsetmekte o berber kadar sözünü kestiren var mı, diye sormaktadır. Beyitte ikinci mısrada geçen "başı açık" ve "mû-şikâfî" kelimeleri, ilk mısrada yer alan "ser-tırâş" ve "kesdirmek" ifadeleri ile uyum içerisindedir. Mû-şikâfî", kılı kırk yarma, inceden inceye araştırma demektir.

o ser-tırāş ḳadar var mı *kesdiren sözünü*

tamām başı açıḳ lāf-ı mū-şikāfīde

(m. 63)

3.3.245. Süt Kuzusu

Üstüne titrenmiş, çok nazlı büyütülmüş kimse, korunması gerekecek kadar küçük çocuk, yavru, henüz sütten kesilmemiş kuzu anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, sevgiliyi "süt kuzusu" olarak ifade etmekte ve kelime oyunlarına başvurmaktadır. Beyitte geçen "kösem" ile "koynuna koyunca" ifadesinin "koyun"u da hatırlacak şekilde kullanılması tenasüp oluşturmak içindir. Beyitte kuzuların koyunların altına girmeleri ve "kösem" adı verilen tekelerin sürünün önünde giderek sürüye kılavuzluk etmeleri gibi en sıradan tablolar işlenmektedir.

ḳoyunca ḳoynuna ol *süd ḳuzusunu* bī-lec

kösem gibi öñüne düşdü muġlim-i kūsec

(g. 21/1)

3.3.246. Şeker Çiğnemek

Hoşa gidecek şekilde imalı söz söylemek, ima ile bir şey vaat etmek, yalandan tatlı tatlı vaatte bulunmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair sevgilinin âşığa, can veren lâl dudaklarının şerbetini vaat eylediğini; fakat bu vaadin yalan olduğunu ve sevgilinin bu yalan vaadiyle onun dudaklarına susayan âşığın gönlünü ezip yüreğini yaraladığını ifade etmektedir. Beyitte geçen şerbet, şeker, leb, teşne ve çiğnemek kelimeleri bir bütünlük oluşturmaktadır. Ayrıca şeker ve şerbet her ikisi de tatlı olan yiyecek ve içecek türleridir. Bununla sevgilinin vaadinin tatlılığı arasında ilişki kurulmaktadır. Ayrıca sevgilinin şeker çiğneyerek aşığın bağrını ezmesi, sevgilinin ağzında şeker yerine sanki aşığın gönlünün ezildiği şeklinde hayal edilmiştir.

şerbet-i laʿl-i leb-i can-baḫşını vaʿd eyledi

bir *şeker çeyner* velī leb-teşneniñ bağrın ezer

(g. 37/4)

3.3.247. Şeytana Körlük (Kör Şeytan)

Bir aksilik durumunda suçu şeytana yüklemek için kullanılan kötü kader, hay aksi anlamında bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, sevgiliye kavuşmayı uman âşığın sevgili tarafından gözden çıkarıldığını, yani sevgilinin âşıktan vazgeçtiğini belirtmekte ve bu durum sanki şeytanın suçuymuş gibi kabahati şeytana yüklemektedir. Beyitte ayrıca körlük ile göz arasında tezat ilişkisi bulunmaktadır.

şeyṭāna körlük ʿāşıḳı gözden çıḳardı yār

bu çeşm-i intiẓārın alırken çapağını

(g. 149/5)

3.3.248. Şeytan Azapta Gerek

Çevresine zarar veren, kötülük yapan ve sevilmeyen bir kimse zor durumda kaldığında ve sıkıntı içerisinde olduğu zaman "O kadar kötü huylu ki ona azap içinde olmak yakışır, sonunda layık olduğu karşılığı buldu" anlamında söylenen bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair bu deyimi rakîp için kullanmaktadır. Şair rakîbin gönlüne korku düşmesini istemekte ve rakîbin azap çekmesini istemektedir. Bunun sebebi, rakîbin her zaman âşığı sevgiliden uzak tutması, sevgili ile âşığın arasına girmesi ve bu şekilde âşığa ızdırap vermesidir. Âşık kendisinden bu derece muzdarip olduğu rakîbin de azap ve ızdırap çekmesini istemektedir. Beyitte ayrıca şeytan kelimesi ile, sevgilinin tabiatını anlatmak için kullanılan "melek-hısâl" tabiri arasında tezat ilişkisi kurulmuştur.

düşsün dil-i raḳībe ḳo bu derd-i infiʿāl

şeyṭān ʿaẕābda yaraşur ey melek-ḫıṣāl

(g. 91/2)

3.3.249. Tabanca Oğlanı

"Tabanca" kelimesi eski Türkçede tokat, şamar ve darbe anlamlarında kullanılan bir kelimedir. Dolayısıyla şair "tabanca oğlanı" deyimini bugün dilimizde daha çok kullanılan "şamar oğlanı" tabirinin yerine kullanmaktadır. Bu deyim, zayıflığı yüzünden hemen her türlü suçun, can sıkıcı kötü olayların sebebi olarak görülen ve bu yüzden sık sık cezalandırılan kimse; güçlü ve kendisine çatmak mümkün olmayan kimse yerine kızgınlık ve öfkenin yöneltildiği zayıf kişi; herkesin kolayca çattığı, hıncını yok yere kendisinden aldığı kimse anlamında kullanılan bir deyimdir. "Muğbeçe", meyhaneci çırağı anlamına gelir. "Rind" ise kalender, dünya işlerine aldırış etmeyen, içkiye düşkün, derbeder kimse anlamındadır. "Ayaġ" kelimesi de aynı zamanda kadeh demektir. Şair, meyhanede muğbeçenin gece gündüz rindin ayağını öptüğünü söylemekle, hem rinde hürmet ettiğini hem de

durmadan hizmet ettiğini, yani rindin kadehini sürekli doldurduğu söylemektedir. Bu haliyle rinde gece gündüz hizmet eden muğbeçeyi şamar oğlanına benzetmektedir.

ayaġın öpmeğe ḥaşr etse gündüzü geceyi

ṭabanca oġlanı mı ṣandı rind muġbeçeyi

(m. 79)

3.3.250. Tadı Tuzu Kalmamak

Eski güzel ve imrenilir durumu kalmamak, eskisi kadar zevk vermez olmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin lâl dudaklarının tuzu ile kadehte bulunan şarabı kıyas etmekte ve sevgilinin lâl dudaklarından aldığı lezzeti şaraptan alamadığını ifade etmektedir. Sevgilinin dudaklarından dökülen sözlerin âşığı sarhoş edecek kadar tesirli olması yanında şarap artık şaire tatsız tuzsuz gelmektedir. Beyitte geçen ve sevgilinin dudaklarının sıfatı olarak kullanılan "nemek-rîz" ifade "tuz serpen" anlamına gelmektedir. Bu yönüyle kelime tadı tuzu kalmamak deyimi ile tenasüp içerisinde kullanılmıştır.

bunuñ cāmında yoḳ laʿl-i nemek-rīzindeki ḥālet

şarābın *dadı ṭuzu ḳalmamış* bilmem ne keyfiyyet

(g. 17/1)

3.3.251. Tekkeye Kurban Gelmek

Bu deyim, adak veya hediye yoluyla tekkeye canlı hayvan getirilmesini anlatmak amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca mecaz yoluyla fırsat düşmek anlamında kullanılmaktadır. Bir işin olması veya hastalığın geçmesi için eskiden tekkeye kurban göndermek adağında bulundukları ve maksadın hasıl olması üzerine kurbanlarını

gönderip orada kestirerek dervişlere yedirildiğinden bu tabir meydana gelmiştir.[37] *"Dervişler adak dolayısıyla, yahut teberrük yoluyla tekkeye canlı olarak koyun, keçi vesair yenecek hayvan getirirler. Bunlar, tekkede tığlanır, yani kesilir, pişirilip yenir. Tekkeye çiğ et götürülmez; "çiğ" sözündeki anlam dolayısıyla bu, caiz görülmemiştir. "Tekkeye kurban geldi" sözü, tekkeye canlı hayvan geldiğini bildirir. Ayrıca bunun bir de cinaslı anlamı vardır. Tekkeye varlıklı, yahut güzel, kendisinden faydalanılacak birisi gelirse de anlam bu sözle ifade edilir."*[38] Aşağıdaki beyitte şair, âfet-i devrân olduğunu ifade ettiği güzel bir kimseyi görmüş, onun gelişini sanki tekkeye kurban geliyor, diyerek ifade etmiştir. Tekke – kurban ilişkisi aynı zamanda tasavvufî olarak sâlikin tarikat yolunda kendini kurban etmesini de ifade etmektedir.

yine bir āfet-i devrān geldi

gūyiyā *tekyeye ḳurbān geldi*

(g. 148/2)

3.3.252. Tel Kırmak

Yanlış ve münasebetsiz bir iş yapmak veya söz söylemek, gaf yapmak, pot kırmak, hata işlemek ve çam devirmek anlamlarında kullanılmaktadır. Bu deyim dîvânda üç yerde geçmektedir. Deyimin kullanıldığı üç beyitte de deyim, musiki ile ilgili kullanılmıştır. Her üç beyitte de şair, çalgıcı anlamına gelen mutrıbın tel kırdığını söylemektedir. Aşağıdaki beyitte şair, kanunun ahengiyle kendi ahenginin birbirini tutmadığını söylemekte ve sakın mutrıp bezmde bir tel kırmış olmasın, demektedir.

niçin seyr olmadı āhengimiz mıżrāb-ı ḳānūna

ṣaḳın muṭrıb yine bu bezm-i meyde *ḳırmasın bir tel*

(g. 90/3)

[37] M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. III, s. 448.
[38] Abdulbâki Gölpınarlı, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, s.306.

Aşağıdaki beyitte de şair, mutrıba hitaben, “Ey mutrıp! Tel kırdın, artık çalmayı bırak, zîrâ böyle insanın içini tırmalayan icrada hiçbir zevk yok.” demektedir.

tel ḳırdın āh n’eyleyeyim muṭrıbā bıraḳ

yoḳ ẕevḳ böyle ḍarbe-i dil-ḫırāşda

(g. 119/4)

Aşağıdaki beyitte şair, çalgıcı anlamına gelen “mutrıb”ın sazın kulağını çok burduğunu, bunun sonucunda sazın telini kırabileceğini söylemektedir. Beyitte geçen ifadeler iki anlama gelecek şekilde yerleştirilmiştir. İlk olarak şair, çalgıcının sazın burgularını ziyadesiyle büktüğünü ve bu yüzden sazın telini koparabileceğini ifade etmektedir. İkinci olarak da çalgıcının sazın kulağını bükmesi ve münasebetsiz bir iş yapmaması için ikaz etmesi anlamı ortaya çıkmaktadır.

bir *tel ḳırar* netīcesi muṭrıb bu bezmde

sāzın hemīşe pek burar oldu ḳulaġını

(g. 149/2)

3.3.253. Tencere Yuvarlanmış, Kapağını Bulmuş

Birbirine yaratılış ve huy bakımından denk düşen ve bir arada yaşayan kişileri küçük görmek için söylenen ve değersiz, hoşa gitmeyen iki kişinin bir araya gelmesi, özellikle evlenmesi durumunda alay yoluyla kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, bu deyimi yemekle ilgili bir tasavvur etrafında ele alarak kullanmaktadır. Beyitte “buhâr”, “mide” kelimeleri ile “tencere” ve “kapak” kelimeleri tenasüp içerisindedir. Böyle mideye böyle baş gerek diyen şair, bu durumu, tencere kapağını

bulmuş şeklinde değerlendirmektedir. Beyitte mide ile tencere, ser ile kapak kelimeleri leff ü neşr sanatı çerçevesinde karşılıklı olarak beyitte ye almaktadır.

bunca buḫār miʿdeye ta böyle ser gerek

dedim görünce *ṭencere bulmuş ḳapaġını*

(g. 149/10)

3.3.254. Tuz Ekmek Hakkı

İyilikleri görülen, sofrasında yemek yenilen, lütuf ve ihsanlarından istifâde edilen kimselere karşı duyulan vefâ, minnet ve şükrân borcunu ifade etmek için kullanılan bir deyimdir. Tuz ekmek hakkı deyimini, genel olarak bir iyilik ve âşinâlık dolayısıyla kişilerin birbirlerine karşı taşıdıkları sorumluluk hissi olarak anlamak mümkündür. Birinden iyilik görüp ekmeğini yemek, kısa bir müddet de olsa birisiyle kader birliği yapmak, aynı mekânda ve aynı hedefe yönelik yaşamış olmak gibi sebeplerden ötürü kişilerin taşıdıkları minnet ve şükran duyguları tuz ekmek hakkını doğrurur.[39] Birisiyle aynı sofrada ekmek ya da tuz yemiş olmak bir hukuku da beraberinde getirmektedir. Bu düşünceden hareketle şair, aşağıdaki beyitte sâkîye hitaben, bu fâni dünya meclisinde şarap kadar tuz hakkını gözeten başka bir şey var mıdır, diye sormakta ve bu şekilde şarabın vefalı olduğunu ifade etmektedir. Beyitte işret meclisinde içki içenlerin şarapla yârenlik etmeleri ele alınmış ve içki içen kimsenin gerçek dostunun şarap olduğu ifade edilmiştir.

sāḳiyā bezm-geh-i ʿālem-i fānīde meger

gözedir var mı ʿaceb bāde ḳadar *ḥaḳḳ-ı nemek*

(g. 88/6)

[39] Neslihan İlknur Keskin, **Sosyal Hayatın 17. Yüzyıl Dîvân Şiirine Yansımaları ve Anlam Çerçeveleri**, s.618.

3.3.255. Tüyü(nü) Düzmek

Para pul sahibi olup hali vakti iyileşmek, kılık kıyafetini düzeltmek, işini yoluna koyduğu kıyafetinden belli olmak, yoksulluktan ve darlıktan kurtulmak anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte bu deyim "Herkes biraz özveride bulunsa bir yoksul perişanlıktan kurtulur" anlamına gelen "Her sakaldan bir tel çekseler köseye sakal olur" atasözü ile birlikte kullanılmıştır. Şair aşağıdaki beyitte berber tarak gibi her sakaldan bir kıl alsaydı hali vakti iyileşirdi, demektedir. Beyitte ayrıca "ser-tırâş, tüy, mûy, şâne, sakal ve kıl" kelimeleri tenasüp içerisinde kullanılmış ve bir berber dükkânı manzarası oluşturulmuştur.

o ser-tırāş *tüyün düzer* idi mūy-be-mūy

alaydı şāne gibi her ṣaḳaldan bir ḳıl

(g. 92/2)

3.3.256. Uçan Kuşa Borcu Olmak

Akla gelen gelmeyen herkese borçlu olmak, borç içinde yüzmek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, ziraat ile ilgili kavramları bir araya toplamıştır. Beyitte geçen "asl u fer‘" kök ve dal anlamına gelmektedir ve kök ve dallardan elde edilen mahsulü ifade etmek için kullanılmıştır. Yine beyitte kullanılan "öşr" kelimesi onda bir anlamındadır ve eskiden toprak ürünlerinden onda bir nispetinde alınan vergiyi ifade etmektedir. Beyitte bir çiftçinin içinde bulunduğu durum anlatılmış ve ürünün eğer onda birini dahi elde edemezse gökte uçan kuşa borçlu olacağı söylenmiştir. Uçan kuşa borçlu olmak, deyim olarak çiftçinin borç içinde olmasını ifade etmekle birlikte, tarlada bulunan mahsulden kuşların, börtü böceğin de nasiplenmesini hatırlatmaktadır. Eskilerin tarladaki mahsulü topladıktan sonra yerde kalanları kuşların ve diğer börtü böceğin de nasibi var, diyerek tarlada bıraktıkları bilinen bir durumdur. Şair, bu uygulamadan hareketle çiftçinin mahsülünden uçan kuşa da vermesi gerektiğini ifade etmektedir.

ʿöşrü ḳalmazsa n'ola kendiye aṣl u ferʿin

borcu var gökde uçan ḳuşlara ehl-i zerʿin

(m. 48)

3.3.257. Ümidi Kesmek

Olmasını ummaktan vazgeçmek, artık olmayacağını kabul etmek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, "ıydiyye" tarzında yazmayı düşündüğü bir manzume hususunda halktan ümidi kesdiğini ifade etmek amacıyla bu deyimi kullanmaktadır. Bilindiği gibi "ıydiyye" bayramlarda sunulan kasidelere verilen isimdir. Şair, bayram dolayısıyla kasidesine başlangıç yapar ve sunduğu kişinin bayramını kutlar.[40] Şair de, bu tarzda yazmayı düşündüğü bir kasideden vazgeçtiğini anlatmak istemektedir.

bu yıl ümmīdi kesdim ḫalḳdan ʿıydiyye ṭarzında

metāʿ-ı nev-sipenc-i maṭlabı çoḳ ölçdüm biçdim

(m. 44)

3.3.258. Üstüne Düşmek

Aşırı ilgi göstermek, birine sevgi ve korumada ileri gitmek, istediğini elde etmek için bir kimsenin peşini bırakmamak anlamlarında kullanılan bu deyim dîvânda iki yerde geçmektedir. Aşağıdaki ilk beyitte şair, âşıktan, eğer sevgiliye kavuşmayı murâd ediyorsa sevgilinin üstüne bu kadar düşüp onunla aşırı derecede ilgilenmemesini ve bu derece hırsla sevgiliye kavuşmayı arzulamamasını istemektedir.

[40] Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, TDK Yayınları, Ankara 1983, s. 129

amān amān diyü pek *düşme üstüne* yāriñ

murād vaṣl ise olma bu rütbe aña ḥarīṣ

(g. 68/2)

Aşağıdaki beyitte ise deyim iki anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Beyitte âşıkların gölgelik gibi sevgilinin üstüne düştükleri ifade edilmiştir. Âşıkların sevgilinin üzerine gölgelik gibi düşmelerinin, sevgiliyi güneşin parlak ışıklarından korumak için olduğu ifade edilmiştir. "Sâyebân" kelimesi, gölgelik, dulda anlamının yanında koruyucu, hâmî anlamına da gelmektedir. Bu anlamıyla düşünüldüğünde âşıkların sevgiliyi her türlü olumsuz durumdan kurtarmaya ve korumaya çalışmaları, bunun için gerekirse canlarını ortaya koymaları anlatılmıştır.

ʿuşşāḳ *düşdü üstüne* mānend-i sāyebān

ṣaḳlar şuʿā-ı mihr-i dıraḫşāndan seni

(g. 147/4)

3.3.259. Üstüne Sağlık

"Allah korusun, kötülüklerden uzak tutsun" veya şaşılacak bir durum karşısında "öyle şey olur mu?" anlamında kullanılan, olumsuz bir durum ya da kötü bir şeyden söz ederken konuşanın tepkisini ifade etmek için söylediği iyi dilek sözü olan bu deyim dîvânda iki yerde geçmektedir. Aşağıdaki beyitte şair, sağlıkla ilgili kavramları tenasüp içerisinde kullanmakta ve bu amaçla "pister, tabip, sağlık ve hasta" kelimelerini bir araya getirmektedir. Beyitte şair, sevgiliyi tabip olarak düşünmekte ve ona hitaben, tabibim, senin rakîp ile aynı yatakta yattığını gördüğümden beri gönlüm hastadır demektedir. Âşık, sevgiliyi rakîp ile hemhâl olarak görmesinin kendisine verdiği ızdıraba rağmen, yine de sevgili için beddua edememekte ve "Allah iyiliğini versin!" anlamında üstüne sağlık deyimini kullanmaktadır.

seniñ raḳīb ile hem-pister olduġun göreli

ṭabībim *üstüne ṣaġlıḳ* dil oldu ḫasta-mizāc

(g. 20/3)

Aşağıdaki beyitte ise yine sağlıkla ilgili terimler etrafında bir anlam ilişkisi oluşturulmuştur. "Tabip, sağlık, şifâ ve hasta" kelimeleriyle kurulan beyitte cehâlet hastasının, tabibi Ayaz bile olsa şifa bulamayacağı ifade edilmiştir. Beyitte geçen "Ayaz", Türk hükümdarlarından Gazneli Sultan Mahmûd'un has gulâmlarından olup akıl, ferâset, bilgi ve sadâkatte mümtaz bir şahsiyet olduğu cihetle padişah tarafından çok sevilen ve kendisine itimat edilen bir kimsedir. Sultan'ın Ayaz'a olan bu ilgisi şark edebiyatında Leylâ ve Mecnûn, Ferhat u Şîrîn efsaneleri gibi mühim mevzulardan olmuştur.[41] Beyitte Ayaz'ın bilgi ve ferâseti ön plana çıkarılmış ve bu bilgi ve ferâseti ile Ayaz bile olsa cehalet hastasına şifâ veremez, denilmiştir.

ṭabīb-i müşfiḳ ʿayāż olsa *üstüne ṣaġlıḳ*

şifā-peẕīr midir ḫasta-i cehālet olan

(g. 101/8)

3.3.260. Yağlı Ballı Olmak

Araları çok iyi olmak, aralarından su sızmamak, çok iyi dost olmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair bu deyimi helva sohbeti ile birlikte tenasüp içerisinde kullanmakta ve mecaz anlamının yanında helvanın yağ ile kavrularak pişirilmesini de çağrıştırmaktadır. Yağlı ballı olmak, helva sohbeti ile beraber düşünüldüğünde sohbette bulunan kimselerin arasındaki samimi muhabbeti ifade etmektedir. Helva sohbetleri, devlet ricali ve halk arasında özellikle esnaf loncaları içerisinde, uzun kış geceleri yapılan bir eğlencedir. Esnaf loncalarının yılın

[41] Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, s. 317.

belirli günlerinde düzenlediği ziyafetlerin sonunda helva pişirilmesi âdeti, XV. yüzyıldan beri sürmektedir. Devlet erkânı arasındaki gösterişli helva sohbetleri ise XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki Lâle Devri'nde en zevkli ve en güzel şekilde icrâ edilmiştir. Padişah ve sadrazam gibi en üst düzeyde katılımın da olduğu bu sohbetler şairlerin şiirlerine konu olmuştur.[42] Beyitte geçen miyâne kelimesi orta, meydan anlamının yanında kıvam ve tereyağında unun kavrulması ile yapılan bir tür sosu da ifade etmekte ve bu anlamıyla helva ve yağ kelimeleriyle uyum içerisinde kullanılmaktadır. Beyitte şair, muhatabının dün geceki helva sohbetinde yağlı ballı olduğunu ifade etmektedir.

ne *yaġlı ballı* idiñ yoġ idin miyānede sen

bizimle dün gece ḥelvāda başḳa ṣoḥbeti var

(g. 35/5)

3.3.261. Yağlı Kapı

Çalışanına bol para veren, imkânları bol kimse, aile veya iş yeri için kullanılan bir tabirdir. Bu deyim dîvânda iki yerde geçmektedir. Aşağıdaki beyitte şair Arapça kapı kelimesinin çoğulu olan "ebvâb", kapı kapı dolaşan düşkün kimse anlamına gelen "der-be-der" ve Türkçe "kapı" kelimesini aynı beyitte bir araya getirmektedir. Aşağıdaki beyitte şair, "derbeder" olarak nitelendirdiği şûhun yağlı bir kapı buluncaya kadar kapı kapı dolaştığını ifade etmektedir.

naḳḳāşda buluncaya dek *yaġlı bir ḳapı*

ebvābı devre başladı ol şūḫ-ı der-be-der

(g. 42/3)

[42] Osmanlı döneminde yapılan helva sohbetleri, bu sohbetlere katılanlar, sohbetlerde yenilen ve içilenler gibi bilgiler için aşağıdaki kaynağa bakılabilir: Dr. Özge Öztekin, **XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri, Divanlardan Yansıyan Görüntüler**, s. 361-371.

Aşağıdaki manzumede ise şair, Bekir Paşa'nın vefatı ile yağlı bir kapıdan mahrum kaldığını ifade etmektedir. Bekir Paşa'nın vefatı ile şair, hâmîsiz kalmanın ve türlü imkânlardan uzak düşmenin ızdırabını yaşamaktadır.

bizi ḳoydu diyār-ı ġurbetde

ʿazm-i firdevs edip bekir paşa

olsa bir *yaġlıca ḳapı* der iken

yaġa bandıḳ vekālede gūyā

(r. 2)

3.3.262. Yakadan Geçirmek

Evlatlık olarak almak, evlat edinmek, evlatlığa kabul etmek anlamında eski bir deyimdir. Bu deyim, evlat edinilecek olan kişilere uygulanan bir âdeti ifade eder.[43] Bu ifade aynı zamanda kişilerin çok değer verdikleri ve yanlarından ayırmak istemedikleri, evlat gibi baktıkları nesneler için de kullanılmıştır.[44] Aşağıdaki beyitte de şair bu deyimi yaka kelimesinin Osmanlı Türkçesindeki karşılığı olan "girîbân" ile beraber sevgili için kullanmakta ve her kim seni yakadan geçirirse, iki yakası bir yere gelir, yani bereketli ve bahtiyâr olur, demektedir. Beyitte girîbân kelimesi ile yaka kelimesi bir araya getirilerek uyum oluşturulmuştur.

iki yaḳası bir yere geldi ilik gibi

her kim *geçirdi* ise *girībāndan* seni

(g. 147/3)

[43] Yakadan geçirmek âdetinin gerçekleşme şekli için bkz. Neslihan İlknur Keskin, **Sosyal Hayatın 17. Yüzyıl Dîvân Şiirine Yansımaları ve Anlam Çerçeveleri**, s. 402-403.
[44] Ömer Özkan, **Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı**, s. 391

3.3.263. Yakayı Kurtarmak

İstemeyerek bulunduğu bir yerden veya bir işten kurtulmak, tehlikeli bir işten zarar görmeden sıyrılmak anlamındadır. Aşağıdaki beyitte bu deyim "giribânı tahlîs etmek" şeklinde ve kâğıt veya kumaş parçası anlamına gelen "şukka" kelimesi için kullanılmıştır. Beyitte şair, şukka eğer yakasını kurtarabilirse ızdırap cenderesinden çıkardı, denilmektedir. Beyitte şair, eski dönemlerde kitapların cendere kullanılarak preslenmesi uygulamasını hatırlatmakta ve bu durumun şukka için bir ızdırap olduğunu ifade etmektedir. Bir adı da "işkence" olan cendere, sıkıştırma işinde kullanılan âletin adıdır ve mecazen insanın üzerine baskı yapan sıkıcı yer veya durumu ifade etmektedir. Kelimenin bu anlamından yola çıkan şair, cenderede sıkıştırılmış bir hâlde bulunan şukkanın işkence çektiğini ve bu durumdan kurtulmak istediği anlatmak istemektedir.

çıḳardı cendere-i ıżṭırābdan ṣervet

ederse şuḳḳa *girībānını* eger *taḫlīṣ*

(g. 68/6)

3.3.264. Yan Gelmek

Bir işe karışmayarak rahatını düşünmek, keyfince yaşamak, yan gelip oturmak, tembellik etmek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, günlerin uygun olduğunu ve emel gemisinin yan geldiğini ifade etmektedir. Zamanın ve rüzgârın uygun olması ve emel gemisinin yan gelmesi, şairin arzularına kavuştuğu ve isteklerinin gerçekleştiği anlamındadır.

ġālibā oldu muvāfıḳ eyyām

yine mi fülk-i emel *yan geldi*

(g. 148/6)

3.3.265. Yangın Saçağı Sarmak

"Alev saçağı sarmak" şeklinde de kullanılan bu deyim bir iş veya durumun önlenemeyecek, tehlikeli bir hâl alması anlamında kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte şair, yangının saçağı sardığını, artık kurtuluş ümidinin kalmadığını ifade etmekte ve bu durumu mübalağa yoluyla, zalim sevgilinin cehennemden ateş almasına bağlamaktadır. Beyitte yangının saçağı sarması, âşığın sevgiliye olan aşkının hararetlenmesi anlamında da değerlendirilebilir.

yanġın ṣaçaġı ṣardı nedir şimdi fā'ide

ẓālim saña dedim mi cehennemden āteş al

(g. 91/3)

3.3.266. Yanıp Yakılmak

Büyük bir aşk içerisinde olmak, bir şeyi elde etmek için güçlü bir istek duymak ya da elde edemediği, kaçırdığı için derin bir üzüntü içinde harap olmak, derdini döküp sızlanmak anlamlarında kullanılan bu deyim dîvânda üç yerde geçmektedir. Aşağıdaki ilk beyitte şair, tabipten gönlü hasta olan âşığın nabzını yoklamasını, bunu yaptığında âşığın nasıl aşk ile yanıp tutuştuğunu göreceğini ifade etmektedir. İkinci beyitte ise Çerkez ve Abaza millet adlarını da kullanarak niçin o kimse gam ateşiyle yanıp tutuşuyor, diye sormaktadır. Beyitte yanıp yakılmak deyimi ile nâr ve sûhte kelimeleri tenasüp içerisindedir. Aşağıdaki son örnekte ise şair ay yüzlü sevgiliden ayrılık gecesini aydınlatmasını istemekte, zîrâ ayrılık gecesinin de âşıkla birlikte yanıp yakıldığını, aşk derdini çektiğini ifade etmektedir.

ṭabīb ḫasta-dilin yoḳla nabżını baḳ gör

yanıp yaḳılması ġālibçe pek ḥarāreti var

(g. 35/7)

niçin o sūḫte-i nār-ı ġama *yanar yaḳılır*

ġulām-ı çerkesi almazsa aldaya abaza

(g. 131/4)

gelip ey meh-çe-i ḳamer-lehce

şeb-i hicrin yüzünü āġ *eyle*

o da bizimle *yandı yaḳıldı*

şemʿa-i bezmīde çerāġ eyle

(r. 71)

3.3.267. Yaraya Merhem Olmak

Bir kimsenin büyük bir ihtiyacını karşılamak, derdine çare olmak, sıkıntısını gidermek ve bir işe yaramak anlamlarındadır. Aşağıdaki beyitte şair, çâresâz ve bîçâre kelimeleriyle zahm ve devâ kelimelerini tezat sanatına uygun olarak bir araya getirmektedir. Şair, gönül yarasına merhem olacak kimselerin, biçârelerin devâsı gibi yok olduğunu ve bu yüzden gönül yarasına çare bulamadığını anlatmak istemektedir.

bīçāregānıñ oldu devāsı gibi ʿadīm

zaḫm-ı derūna merhem olan çāresāzlar

(g. 30/6)

3.3.268. Yerde Kalmak

Saygı görmemek, yüzüne bakılmamak, değer görmemek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, deyimi olumsuz çekimlemekte ve yere düşen çiy damlalarının (şebnem) bir damlasının bile yerde kalmayacağını ifade

etmektedir. Beyitte şair, şebnemin, letafet ve güzellik âbidesi olan bir şahsın yüceliğini ortaya koyduğunu söylemekte ve bu tavrıyla şebnemin ne kadar yerlere atılmış, düşkün ve bîçare olsa da yerde kalmayacağını, yani değer göreceğini söylemektedir.

rifʿatin tebyīn eder şaḫṣ-ı letāfet-tev'emin

yerde ḳalmaz ḳaṭresi efgende iken şebnemin

(g. 100/1)

3.3.269. Yerden Göğe Dek

Çok fazla, pek çok ve tamamıyla anlamında kullanılan bir deyimdir. Bu deyim dîvânda iki yerde kullanılmıştır. Aşağıdaki rubâisinde şair, Allah'ın yerden göğe dek âlemi tashih ettiğini ifade etmektedir. Sonraki rubâisinde ise Allah'a yalvarmakta, isyanının affedilmesini istemekte ve yerden göğe kadar kendisine yazık olduğunu ifade etmektedir.

ey zindesidir nuṭḳunuñ enfās-ı mesīḥ

yerden göğe dek ʿālemi ḳıldıñ taṣḥīḥ

esmā-i şerīfiñ añılır ḥasret ile

bir ʿuḳde-i dildir girihinde tesbīḥ

(r. 7)

sevdim seni biñ cān ile cānānım

ʿafv eyle ḫulūṣ ise eğer ʿişyānım

değdi başın āsumāna ser-keşlikden

yerden göğe dek baña yazıḳ sulṭānım

(r. 54)

3.3.270. Yerini Tutmak

Yerine geldiği şey veya kimseyi aratmayacak gibi olmak, onun yerine kâim olmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, kızıl mangır denilen bakır paralar ile kanlı gözyaşları arasında her ikisinin de kırmızı renkte olması yönüyle ilişki kurmakta ve kanlı gözyaşlarının kızıl mangırın yerini tutamayacağını ifade etmektedir. Klâsik şiirde kızıl mangırın değersizliği ifade etmek amacıyla kullanıldığı düşünüldüğünde şair, kanlı gözyaşlarının hiçbir değerinin olmadığını anlatmak için gözyaşlarının kızıl mangırın bile yerini tutamadığını ifade etmektedir. Şair bu durumu somutlaştırmak için ikinci mısrada "zuyûf"a revaç olmasa buna şaşılmaz, demektedir. Beyitte geçen "zuyûf", kalp ve silinmiş veya ayarı düşük madeni paralar için kullanılan bir tabirdir.

ḫūn-ābe *ṭutmaz* oldı ḳızıl manḳırın *yerin*

tabʿīd olur mu nā-be-revāc olsa da zuyūf

(g. 74/3)

3.3.271. Yılan Hikâyesi

Bir türlü sonuçlandırılamayan ve birbirine bağlı olarak uzayıp giden mesele, anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin kıvrımlı saçlarından gönlünün şikâyetçi olduğunu ifade ettikten sonra bu meselenin kendisi için uzayıp giden bir yılan hikâyesine döndüğünü söylemektedir. Beyitte sevgilinin kıvrımlı saçları ile yılan arasında şekil yönüyle bir benzetme ilişkisi kurulmuştur.

bu fıḳra pīç-i ḫaṭından dilin şikāyetidir

tamām ḳırḳa sürer bir *yılan ḥikāyetidir*

(g. 48/1)

3.3.272. Yol Tutmak (Bir)

Yaşayışını ve davranışlarını bir düzen ve biçim içerisinde sürdürmek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki rubâisinde şair, ulların ve büyüklerin feyziyle bir yol tuttuğunu ve bu yolda devam ettiğini ifade etmekte ve artık "Allahu veliyyü't-tevfîk" ifadesini dilinde ve gönlünde sürekli zikir olarak tekrar ettiğini söylemektedir. "Allahu veliyyü't-tevfîk", "Allah gayret edenin ve çalışanın yardımcısıdır" anlamına gelen bir sözdür.

taḳlīdim edip yaʿni ḳarīn-i taḥḳīḳ

daʿavātımı ḳıl semt-i ḳabūle tesvīḳ

ṭutdum bu yolu şimdi be-feyż-i küremā

eẕkār-ı dil allāhu veliyyü't-tevfīḳ

(r. 33)

3.3.273. Yukarıdan Aşağı Bakmak

Bu deyim, bir kişiyi tepeden tırnağa süzmek ve incelemek anlamındadır. Dilimizde bu deyim daha çok "alıcı gözle bakmak" şeklinde kullanılmaktadır. Beyitte lâle yanaklı sevgilinin karşısındaki kimseye yukarıdan aşağı baktığı, yani etraflıca inceleyip süzdüğü daha sonra da göz kırptığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte "yukarıdan aşağı bakmak" deyimi, yukarıdan yani tepeden bakmak deyimini de hatırlatmakta ve sevgilinin kendini üstün, âşığı ise küçük gördüğünü sezdirmektedir. Günlük hayatta da karşılaştığımız bu manzarada insanlar muhatabını kendinden aşağı görerek karşısındakinin değerini tespit etmeye ve bir yere konumlandırmaya çalışır. Bu manzara beyitte sevgili-âşık ilişkisi çerçevesinde ele alınmıştır. İkinci mısrada geçen göz kırpmak ifadesi sevgilinin âşığa iltifat etmesi şeklinde yorumlanabilir.

baḳdı yuḳarıdan aşaġa gör o lāle-ruḫ

şervet ʿaceb ki nergise miydi o göz kıpış

(g. 61/9)

3.3.274. Yumruk Mezesi

İçki içildikten sonra meze kullanılmayarak yumruğun tersiyle ağzın silinmesi ve özellikle rakı içerken sağ elin başparmağı ile işaret parmağının ele birleştiği yere konulmuş tuzu yalamak suretiyle mezelenmeyi ifade eden deyimdir. Bu deyim dîvânda iki yerde geçmektedir. Aşağıdaki beyitte şair, mizahî bir üslûpla ağyârın sevgiliden bûse alırken dayak yemesini onun yumruk mezesiyle şarap içmesi olarak ifade etmektedir. Sevgiliden zorla buse almaya kalkan ağyâr, sevgilinin direnişi ile karşılaşmış ve bu esnada onun darbelerine maruz kalmıştır. Beyitte çizilen bu manzaranın ardından bu durum yumruk mezesiyle şarap içmek olarak değerlendirilmiştir. Sevgiliden alınan bûse, verdiği lezzetle şarap olarak düşünülmüştür.

būs ederken yedi çoḳ ḍarbını yāriñ aġyār

gidi *yumruḳ mezesi* ile içermiş ṣahbā

(g. 1/2)

Aşağıdaki rubâisinde şair, yine yumruk mezesiyle içilen şaraptan söz etmektedir.

eylerse n’ola zaḫm-ı ḫumārı işrāb

yumruḳ mezesiyle içilen bāde-i nāb

çengāle mi urdu seni bu nefs-i ḥarīṣ

bir loḳma için olmadasın şīşde kebāb

(r. 3)

3.3.275. Yumurtaya Kulp Takmak

Akla gelmeyecek eleştirilerde bulunmak, her şeye bir bahane bulmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, muhatabına hitaben, sen giysinin üzerinde bulunan halkaları hat mı sanıyorsun, bunun için sen o kılsız yumurtaya bir kulp yapıştır, demektedir. Beyitte kılsız yumurta ifadesi, büyük ihtimalle muhatabın kılsız, saçsız olan yüzünü ve başını anlatmak için kullanılmıştır. Bu yönüyle şair, sen o yumurtaya bir kulp yapıştır diyerek muhatabının bu durumuna da akla sığmayacak bahaneler üreteceğini anlatmak istemiştir.

sen ḥalḳa-i gīsūlerini ḫaṭ mı ṣanırsın

ol *beyże-i bī-mūya* da bir *ḳulp yapışdır*

(g. 43/4)

3.3.276. Yüz Bulmak

İlgi ve yakınlık görmek, gördüğü ilgi ve iyi davranıştan cesaretlenmek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, bu deyimi ayna etrafında oluşturduğu bir anlam dünyası içerisinde kullanmaktadır. Beyitte şair sevgiliyi "âyîne-tal'at", olarak nitelemektedir. "Tal'at" kelimesi yüz, sîma anlamının yanında güzellik anlamına gelmektedir. Şair, sevgilinin yüzünün güzelliğini ayna gibi pürüssüz bir güzellik olarak ifade etmekte, ardından sevgilinin kendisine ilgi göstermemesini aynadan yüz bulamamak olarak yorumlamaktadır. Şair, sevgiliden eğer bir yüz bulsaydık, elbet gönlümüzün muradı ona aksederdi, demektedir. Beyitte "sûret", "aks eylemek", "yüz" ve "âyîne-tal'at" ifadeleri tenasüp içerisinde kullanılmıştır. Bu itibarla "yüz bulmak" deyimi, hem aynaya bakamamayı, hem sevgilinin yüzünü görememeyi, hem de sevgilinin ilgi ve alakasından mahrum kalmayı ifade etmektedir. Şair, sevgiliyi görebilse, ona gönlündeki muradını söyleyebileceğini, ancak sevgiliden yüz bulamaması nedeniyle, niyetini söyleyemediğini ifade etmektedir.

aña ʿaks eyler idi sūret-i ḳaṣd-ı dilim elbet

eger bir *yüz bulaydıḳ* biz de ol āyīne-ṭalʿatdan

(g. 96/3)

3.3.277. Yüz Karalığı

"Yüz karası" ve "yüzü kara" şeklinde de kullanılan bu deyim, utanacak bir durumu bulunma, bir ayıp veya kusur ile malul olma durumunu ifade eden bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte bu deyim "mürekkep" için kullanılmıştır. Şair, mürekkebin işinin yüz karalığı olduğunu ifade etmektedir. Burada mürekkebin yüzünün kara oluşu, mürekkebin renginin siyah olması ve bulunduğu, kullanıldığı ve döküldüğü yere bulaşması ve her yeri siyaha boyaması sebebiyledir. Şair, kalemin sözün feyzinde diliyle müşterek olduğunu, ancak mürekkebin bunu bozduğunu ifade etmektedir. Şairin yazdığı şiirlerin kamış kalem ve mürekkep vasıtasıyla kâğıdın üzerine yazılmasını hatırlatan şair, mürekkebin siyah oluşu sebebiyle mânâları yazıya siyah olarak nakletmesi onun işinin yüz karalığı olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

ancaḳ mürekkebiñ işi bir *yüz ḳaralığı*

feyż-i süḫanda ḫāme zebānımla müşterek

(g. 83/6)

3.3.278. Yüz Suyu Dökmek

Kendini zorlayarak ricada bulunmak, haysiyet ve itibarını zedeleyecek kadar yalvarmak anlamında kullanılan bu deyim, dîvânda üç yerde geçmektedir. "Yüzsuyu" ifadesi onur, saygınlık, haysiyet ve itibar anlamına gelmektedir. Aşağıdaki beyitte şair, başkalarına rica ve minnet etmenin kişiye ölümden bile zor geldiğini ifade etmekte ve bu durumu ikinci mısrada, zemzem suyunun âb-ı hayâttan üstün olmasıyla somutlaştırmaktadır. Nasıl ki zemzem suyu, ölümsüzlük suyundan

daha değerli ise, haysiyet, şeref ve izzet sahibi kimselerin kendilerinden daha aşağıda olan kimselere izzet-i nefislerini ayaklar altına alarak yalvarıp minnet etmeleri, onlara ölümden daha zor gelmektedir. Beyitte yüz suyu dökmek deyiminin yanında "âb-ı zemzem" ve "mâ'u'l-hayât" terkiplerinin kullanılması bir uyum oluşturmuştur. Şair Arapça "mâ'", Farsça "âb" ve Türkçe "su" kelimelerinin beraber kullanmakta ve beyitte üç dilde su anlamına gelen kelimeleri bir araya getirmiş olmaktadır.

yüz ṣuyu dökmek ġayūra ölmeden müşkil gelir

çünki var mā'u'l-ḥayāta rüchi āb-ı zemzemin

(g. 100/3)

Aşağıdaki iki beyitte ise deyim "âb-rû dökmek" ve "âb-ı rû dökmek" şekillerinde kullanılmıştır. İlk beyitte şair, "fütâde"lerin sevgilinin toprağının arzusuna düştüğünü söylemekte ve bu yüzden sevgiliden bari döktüğü yüzsuyuna merhamet etmesini istemektedir. "Fütâde" kelimesi âşık anlamının yanında düşkün, düşmüş anlamına gelmekte ve bu anlamıyla toprağın arzusuna düşmüş olma anlamını kuvvetlendirmektedir. Beyitte yüzsuyu dökmek hem yalvarıp yakarmayı hem de gözyaşı dökmeyi ifade etmektedir.

düşmüş fütāde ḫāk-rehiñ ārzūsuna

bāri teraḥḥum et *dökülen āb-rūsuna*

(g. 121/1)

Aşağıdaki beyitte ise şair çok susamış bir halde bulunduğundan acaba, bana biraz su vermesi için sâkîye yüz suyu döksem mi, diye düşünmektedir. Beyitte sâkîye yüz suyu dökmek yalvarıp yakarmak anlamında kullanılmıştır. Ayrıca deyimde geçen âb (su) kelimesinin yanında "sâkî", "cû", "çeşme", "bir içim su" ifadeleri tenasüp sanatına uygun olarak ve müşterek bir anlam dünyası oluşturmak amacıyla bir araya getirilmiştir.

bu *āb-ı rūyumu döksem* mi sāḳī-i meded-cūya

çıraḳcı çeşmesinden teşne-mendim bir içim şuya

(g. 128/1)

3.3.279. Yüz Sürmek

Aşırı sevgi göstermek için eşiğe ya da ayaklarına değercesine yere eğilmek, sevgi ve saygı ifadesi olarak bir kimsenin huzurunda yere kapanmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, muhatabından gece gündüz tövbe ve istiğfâr ile meşgul olmasını istemekte ve Allah'ın huzuruna yüz sürmesi gerektiğini ifade etmektedir. Beyitte geçen "bârgeh" girmek için izin alınması lazım gelen, girilebilecek yer, yüksek divan, huzur anlamına gelmektedir. "Gaffâr" Allah'ın isimlerinden olup "kullarının suç ve günahlarını çokça bağışlayan" demektir. Beyitte şair, günahlar için Allah'ın huzurunda samimi bir şekilde istiğfâr edilmesini istemektedir.

şuġl edip rūz u şeb istiġfāra

sür yüzün bār-geh-i ġaffāra

(Mesnevi 24)

3.3.280. Yüzü Ak (Olmak)

Suçu ve utanılacak bir durumu bulunmamayı, utanmayı gerektirecek bir kusurdan berî olma halini, yani şeref ve onuru ifade eden bir deyimdir. Dilimizde "yüz akı", "yüz aklığı", "yüzünün akıyla çıkmak", "yüzü ak alnı açık olmak" şeklinde çokça kullanılan bu ifade dîvânda altı yerde geçmektedir. Aşağıdaki beyitte şair, gece zencisinin ortalığın karakollukçusu olduğunu, bu yüzden çok zahmet ve eziyet çektiğini söylemekte ve yüzü ağ olsun demektedir. Gecenin "zengî" olarak düşünülmesi ve yüzü ağ olsun denmesi güzel bir tezat örneğidir. "Karakollukçu",

yeniçeri ocağı bölük ve ortalarındaki küçük çavuşlara verilen isimdir. "Karakullukçuların vazifeleri odaları süpürmek, silmek, ihtiyar yoldaşların ve odaya gelen misafirlerin ayakkabılarını temizlemek, yemek kaplarını yıkamak, odanın odununu yarmak, kandillerini yakmak, pazardan odanın levazımını almak gibi işlerdir."[45] Şair, bu derece zahmetli işleri gören gece karakollukçusunun yüzünün ak olmasını istemektedir.

yüzü aġ ola çeker setr-i muʿāyīde taʿab

ḳaraḳolluḳcusudur ortalığın zengī-i şeb

(g. 9/1)

Aşağıdaki beyitte şair, kalemin yüzünün ak olmasını istemekte ve bu arzusunu kalemin sevgilinin yüzünde bulunan ayva tüylerini çok güzel vasfetmesine bağlamaktadır. Bu beyitte de tezat sanatına başvurulmuştur. Yüzdeki siyah kılları ifade eden "sevâd" kelimesi ile yüzü ağ ve tebyiz kelimeleri arasında tezat ilişkisi kurulmuştur.

yüzü aġ ola kilk-i setere bir anda

eder sevād-ı ḫaṭ-ı rūyunu güzel teybīż

(g. 69/2)

Aşağıdaki beyitte ise yine tezat unsurları çerçevesinde bir tablo oluşturulmuştur. Şair, o ay gibi güzeli ay tutulması gibi hicâp altında bıraktığını söylediği kimseyi bu başarısı dolayısıyla tebrik etmekte ve yüzün ak olsun, demektedir. Ay tutulması, dünyanın güneş ile ay arasına girerek ayın güneşten ışık almasına engel olması ve bu süre içerisinde ayın ışıksız kaldığı için dünyadan görünmemesi olayıdır. Şair, yüzünde siyah kıllar bulunan gönül süsleyici bir güzeli güneşe benzetmekte ve onun ay'ı gölgede bıraktığını söylemektedir.

[45] M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. II., s. 198

ḳoyduñ ol māhı küsūf-āsā ḥicāb altında sen

olsun ey ḫaṭṭ-ı siyeh-kār-ı dil-ārā *yüzüñ aġ*

(g. 73/3)

Aşağıdaki beyitte de sabah vakti güneşin doğması, sabahın yüzünün ak olması olarak değerlendirilmiştir.

s̱ervet egerçi bāʿ iş̱ olursa ġurūbuna

ṣubḥun beyaż mihir *yüzü aġıdır*

(g. 50/5)

Aşağıdaki şiirinde şair, ay parçası gibi olduğunu ifade ettiği ay yüzlü sevgiliden ayrılık gecesinin yüzünü ak eylemesini istemektedir. Beyitte karanlık gecede ay'ın doğmasıyla birlikte karanlık gecenin aydınlanması manzarası işlenmektedir. Şair, ayrılık nedeniyle gecesinin karanlık olduğunu söylemekte ve ay yüzlü sevgilinin teşrifiyle ayrılık gecesinin aydınlanacağını ifade etmektedir.

gelip ey meh-çe-i ḳamer-lehce

şeb-i hicrin *yüzünü āġ eyle*

o da bizimle yandı yaḳıldı

şemʿ a-i bezmīde çerāġ eyle

(r. 71)

Aşağıdaki müfredinde ise şair, gülbeyaz isimli bir kızın bülbüller içerisinde yüz aklığıyla şöhret ve ayrıcalık bulduğunu ifade etmektedir. Gülbeyazın yüz aklığıyla şöhret ve imtiyaz bulması, hem renginin beyazlığı, hem de masumiyeti sebebiyledir.

yüz aḳlıġıyla buldu hezār içre imtiyāz

şol duḫterin ki şöhret-i raʿnāsı gülbeyaz

(m. 28)

3.3.281. Yüzü Ak Alnı Açık Olmak

Utanılacak bir suçu olmamak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, kâğıt parçası anlamına gelen şukkanın yüzüm ak alnım açık, diyerek övündüğünü söylemektedir. Kâğıdın yüzüm ak alnım açık diyerek övünmesi beyitte iki ayrı anlama gelmektedir. Birinci anlam olarak kâğıdın yüzünün ak alnının açık olması henüz üzerinde hiçbir yazı veya şeklin bulunmaması, yani mürekkebin siyahlığı ile kâğıdın yüzünün lekelenmemesidir. İkinci olarak da yukarıda deyimin anlamını verdiğimiz gibi utanılacak bir durumunun olmadığını söylemektir. Zaten ikinci mısrada şair, kâğıdın bu övünmesine karşı acaba kalem cevap olarak ne yazsa demektedir. Kalemin cevap vermesiyle şair, kalemin kâğıdın üzerine yazı yazması ile kâğıdın üzerini mürekkeple lekelemesini ve kâğıdın bu övünmesini boşa çıkarmasını anlatmak istemektedir.

yüzüm aḳ alnım açıḳ diyü şuḳḳa faḫr etmiş

ḳalem ne yazsa ʿaceb ṣervetā cevābında

(g. 113/7)

3.3.282. Yüzünüze Güller

İnsanları rahatsız edecek ve mide bulandıracak bir durumdan söz ederken "Afedersiniz!" anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, bülbüle dikenden bahis açtığı ve gülün bu bahisten rahatsızlık duyacağını bildiği için "Afedersin!" anlamında yüzüne güller tabirini kullanmaktadır. Zîrâ, bülbül âşık, gül ise mâşuktur. Diken ise gül ile bülbülün, yani âşıkla mâşuk arasına giren rakîbi ifade

etmektedir. Şair deyimi kullanırken, deyimde geçen "güller" ifadesiyle diken, hezâr kelimeleri arasında tenasüp ilişkisi de oluşturmak istemektedir.

verdi çoḳ ḥārişe bu bāġa diken

yüzüne güller ey hezār-ı çemen

(m. 51)

3.3.283. Yüzünü Hâke Sürmek

Secdeye kapanmak, yere kapanmak, yalvarmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, padişahım diyerek hitap ettiği bir kimseye yüzümüzü hake sürüp ağlamayalım mı, diye sormaktadır. İkinci mısrada ise şair, ne yapalım, yer pek ama gök yüksek diyerek, pâdişahın katına ulaşmadığını anlatmak istemektedir.

yüzümüz hāke sürüp etmeyelim mi nāle

n'idelim yer pek eyā pādişehim gök yüksek

(g. 88/2)

3.3.284. Yüzü Suyu Hürmetine

Bir kimseyi vesile tutarak, onun yüksek hatırı, izzet ve şerefi, mevki ve makamı hürmetine anlamına gelen bu deyim, özellikle kulların, gerçekleşmesini arzu ettikleri muratlarını veya bağışlanmalarını Allah nezdinde kıymetli olduğunu düşündükleri bir kimseyi vesile kılarak dua etmeleri esnasında kullanılmaktadır. Aşağıdaki şiirde şair, Allah'a yalvarmaktadır. Şiirde önce Hz. İbrahim'in Nemrut tarafından ateşe atılması hadisesine telmihte bulunan şair, Allah'ın keremiyle Hz. İbrahim'e ateşi gül bahçesine dönüştürdüğünü söylemekte, ardından da yakarışlarının cennete kavuşma vesilesi olarak kabul edilmesini istemektedir. Son iki mısrada ise

şair yüzü suyu hürmetine deyimini de kullanarak “Ya Rabbi! Bizi fahr-i kainat olan Hz. Muhammed’in yüzü suyu hürmetine affeyle, bizi ateşlerde yakma!” diye yalvarmaktadır.

ey nārı ḫalīle gül-şen etdi keremiñ

ḳıl sūzişimi bāʿiṣ-i vaṣlı iremiñ

yā rabbi bizi āteş-i ḳahra yaḳma

ʿafv eyle *yüzü ṣuyuna* faḫr-ı ümemiñ

(r. 34)

3.3.285. Yüzü Yok

Daha önce yaptığı hatalardan dolayı bir şey istemeye veya yapmaya cesareti ve haddi olmadığını ifade etmek için kullanılan bir deyimdir. Bu deyim dîvânda iki yerde geçmektedir. Devrin ileri gelenlerinden birine yazdığı manzumenin aşağıdaki beytinde şair, muhatabından yazdığı şiiri kabul buyurmasını rica etmekte ve size bu arzuhâli yazmaya yüzüm ve haddim yok ama kabul buyurun, demektedir.

yoḳdur yüzüm ḥużūra bu ʿarż-ı ḥāle gerçi

tārīḫidir faḳīrin haẕā re’is-i kāmil

(t. 6/12)

Aşağıdaki rubâisinde ise şair Allah’a yalvarmakta ve istemeye yüzü olmadığını söyledikten sonra Allah’tan kendisine gayb hazinelerinden ikramda bulunmasını istemektedir.

maḫlūḳuna ḫalḳ eyleyip allāh-ı ḳadīr

ṣūretde vü sīretde nice luṭf-ı keṯīr

gencīne-i ġaybīden ilāhī kerem et

yazdırma *yüzüm yoḳ* baña vech-i taḥrīr

(r. 15)

3.3.286. Yüz Vermek

İlgi ve yakınlık göstermek, bir kimsenin her davranışını hoş karşılayarak şımartmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, goncanın bülbüle yüz vermediğini, bu yüzden bülbülün gönül kuşunun inleyip durduğunu ifade etmektedir. Gonca, henüz açılmamış olan tomurcuk demektir. Bu yüzden goncanın yüz vermemesi, henüz açılmamış olması sebebiyle, goncanın yüz göstermemesi ve bülbülün goncanın yüzünden mahrum kalmasını anlatmaktadır.

yüz vermeyip ol ġonca-i ṣad-berg a s̱ervet

murġ-ı dilini eyledi nālende hezārıñ

(g. 79/6)

3.3.287. Zahmet Çekmek

Sıkıntıya uğramak, eziyet çekmek, güçlükle karşılaşmak, güç ve yorucu bir duruma düşmek anlamında kullanılan bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte şair, devlet erkânının çok sıkıntı ve zahmet çektiğini, muhatabının makama gelişiyle arzularına kavuşamayanların isteklerine ulaştıklarını ifade etmektedir.

efgende-gān-ı devlet çekmişdi ḫayli zaḥmet

nā-kāmī-i zamāne maṭlūba oldu vāṣıl

(t. 6/5)

3.3.288. Zerre Kadar

Yok denecek kadar, hiç mi hiç anlamında kullanılan bir deyimdir. Bu deyim dîvânda üç yerde kullanılmıştır. Aşağıdaki rubâisinde şair, muhatabının eziyetlerine çok tahammül ettiğini belirtmekte ve ya onun Allah korkusundan hiç nasibi yok, ya da bende zerre kadar tevekkül yok demektedir.

muḥtell olıcaḳ dilde te’emmül bu ḳadar

bu ṣaʿb-ı girān-bāre taḥammül bu ḳadar

yā ḥaşyet-i ḥaḳḳdan aña yoḳ hīç behre

yā *ẕerre ḳadar* bende tevekkül bu ḳadar

(r. 17)

Aşağıdaki rubâisinde ise şair, yine muhatabından şikâyet etmekte ve sende zerre kadar insaf yok mu, diye sormaktadır.

ṣāf eyliyegör levḥ-i dil-i bī-ṣāfıñ

hīç *ẕerre ḳadar* yoḳ mu seniñ inṣāfıñ

maʿnīde benimdir der ise baña beni

almaz mı seniñ şerm u ḥayā eṭrāfıñ

(r. 36)

Aşağıdaki şiirde ise muhatabının kibir ve gururunu eleştiren şair, muhatabının kendisini güneş gibi yükseklerde görmemesini, ışığı güneş gibi olsa da bir gün zeval bulacağını ifade etmektedir.

olmuş ṭutalım pertevi ḫurşīde miṯāl

yā *ẕerre ḳadar* yoḳ mu ʿaceb fikr-i zevāl

(r. 42)

3.3.289. Zülf-i Yâre Dokunmak

Hatırlı bir kimse veya makamı gücendirmek, darılıp gücenmesine yol açacak bir şey yapmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Bu deyimi şair dîvânda iki yerde kullanmaktadır. Aşağıdaki beyitte şair, bu deyimi ayrılık derdiyle yanan âşıkların yazdığı arzuhalin ucunun zülf-i nigâra dokunduğunu söylemek maksadıyla kullanmaktadır. Beyitte şair, âşıkların sevgilinin saçlarından ayrı düşmekten muzdarip olduğunu, sevgiliye kavuşmayı arzu ettiğini, bu nedenle bir arzuhal yazdıklarını söylemektedir.

ucu *zülf-i nigāra ṭoḳunur* ʿuşşāḳ-ı mehcūrun

mufaṣṣal ḳaydı çıḳmış ʿarż-ı ḥāli derkenārında

(g. 117/4)

Aşağıdaki beyitte ise şair, deyimi saçla ilgili bir hayale konu etmekte ve eğer ucu zülf-i yâre dokunmasaydı, bu vuslat şenliğine sevgilinin saçının top top geleceğini ifade etmektedir. Beyitte "sûr" ve "top top" ifadeleriyle bir şenlik ortamı tasvir edilmiş ve kavuşmanın bir şenlik olduğu ifade edilmiştir.

egerçi *zülf-i nigāra ṭoḳunmasa* bir ucu

bu sūr-ı vuṣlata ṭop ṭop gelirdi ṣırma ṣaçı

(m. 74)

4. BÖLÜM

DĪVĀN-I ŞERVET

4.1. ÇEVİRİYAZI ALFABESİ

أ	a, e, ı, i, u, ü	ط	ṭ
ب	b	ظ	ẓ
ت	t	ع	ʿ
ث	ṣ	غ	ġ
ج	c	ف	f
ح	ḥ	ق	ḳ
خ	ḫ	ك	k, ñ
د	d	ل	l
ذ	ẕ	م	m
ر	r	ن	n
ز	ẕ	و	v, o, ö, u, ü
س	s	ه	h
ش	ş	ي	y, ı, i
ص	ṣ		
ض	ż		

4.2. METİN

DĪVĀN-I ŞERVET

[MESNEVİ]

feʿilātün feʿilātün feʿilün

1 bismillāhirraḥmānirraḥīm
maṭlaʿ-ı dīvān-ı kelām-ı ḳadīm

2 minnet ol ḫālıḳ-ı her eşyāya
rāzıḳ-ı ʿālem olan mevlāya

3 bu ḳadar ḫalḳıñ eder rızḳın ʿaṭā
ḳuvvet ü ḳudretin eyler iʿṭā

4 ḫālıḳ u rāzıḳı her mevcūduñ
evvel ü āḫiri yoḳ maʿbūduñ

5 ḳıldı tevḥīd içün insānı ḫudā
ḳā'il-i noḳṭa-i lā vü illā

6 eyleyip feyż-i edāya ḳābil
taḥt-ı teklīfine ḳıldı dāḫil

7 bu ḳadar şā'ibe-i būd u nebūd
oldu hep ketm-i ʿademden mevcūd

8 etdi ʿilm-i ezelīsinde ẓuhūr
dehri müstaġraḳ eden ẓulmet ü nūr

---

1 Ç-, T 1b, L-

9 bağlanıp rābıṭa-i ḥikmete tā
birbirin ḳıldı musaḫḫar eşyā

10 refʿ olup ʿunṣur-ı ādemde ḥicāb
oldu me’lūf ʿaceb āteş ü āb

11 etdi insānı edip ʿallāme
ağzını ḥoḳḳa zebānın ḫāme

12 ḳıldı ḥayṣiyyet-i insānı beyān
şeref-i dāniş ü ʿilm ü ʿirfān

13 ne ḳadar verdi ise istiʿdād
o ḳadar verdi aña rüşd ü sedād

14 ḥikmet-i bāliġa-i rabb-i kerīm
ādeme verdi ʿaceb ṭabʿ-ı selīm

15 ādemi maẓhar-ı taʿẓīm etdi
kendi esmāsını taʿlīm etdi

16 ḳalb-i insānı ḫudā-yı maʿbūd
etdi bir maḥfaẓa-i ʿilm-i şuhūd

17 fehmini ḳıldı kütüb-ḫāne-miṣāl
sırr-ı envāʿ-ı nüsaḫ māl-ā-māl

18 yazdı aḥkāmını hep meşrūʿa
oldu bir ḫāşiyeli mecmūʿa

19 aña şīrāze edip iḥsānıñ
ṣanki ḳoynuna ḳodı insānıñ

20 olmadı ẓāhir ʿaceb bir ferde
sırr-ı mektūm-ı verā-yı perde

21 kimse etmez saña ʿālemde meded
ṣūr-ı maʿnāda meger rabb-i eḥad

22 kef-i ümmīdini hep selbe çalış
dāmen-i ḥażret-i mevlāya yapış

23 eyleme kimseye hīç rabṭ-ı derūn
seni maḥzūn eden eyler memnūn

24 şuġl edip rūz u şeb istiġfāra
sür yüzün bār-geh-i ġaffāra

25 müteʿāḳib olıcaḳ leyl ü nehār
lā-yezāl olduġun eyler iẓhār

26 naḫl-i ḫuşk-āne verip neşv ü nemā
ism-i muḥyīsini eyler iḥyā

27 kerem ü luṭfuna yoḳdur ġāyet
sendedir hep yine noḳṣāniyyet

28 vaḳti geldikde eder luṭf u ʿaṭā
işini kimseye ṣormaz mevlā

29 sen hemān ḳıl aña ʿarż-ı ḥācāt
isminin biri mucībü’d-daʿavāt

30 kimseden sūd u żarar yoḳ her gāh
ʿāleme māniʿ ü muʿṭī allāh

31 sen hemān eyle derūnuñ taṭhīr
gelir elbette ẓuhūra taḳdīr

32 kerem-i ḥażret-i mevlā-yı ġanī
seni ʿālemde eder müstaġnī

[MUHAMMES]

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

o ṣadr-ı kām-kāra ḥāl-i zārım etmede inhā
ḥicābından ḳalır dem-beste elde ḡāme-i gūyā
1 hemān bu mıṣraʿ-i meşhūru bana eyledi īmā
dedi sen ebkem ol ḥaddin midir basṭ-ı süḡan zīrā
felāṭūn-ı ḥaḳīḳat-bīne naḳl-i mācerā olmaz

naẓīri yoḳ keremde maʿrifetde nīk-ḡaṣletde
seḡāda cūdda himmetde şefḳatde ʿināyetde
2 ḡudā ḳılmış tecellī aña tā hengām-ı ḡilḳatde
görülmüş mü bunuñ āyā şebīhi ṣadr-ı devletde
nice ol ṣadr-ı ʿālī-ḳadre taḥmīd ü duʿā olmaz

ḡavāṣṣ-ı mihr-i iclāliyle iḳbāli olup tev'em
nice āṣaf süleymān gibi destinde meger ḡātem
3 olur kerrūbiyān dergāh-ı iclālinde müstaḡdem
nigāh-ı iltifātıyla cihānı eyledi mükrem
o şūḡ-ı bī-miṣāle kim görür de mübtelā olmaz

ḳamer-ṭalʿat ḡıdīv-i mihr-i feyż-i āsumān-pāye
fürūġ-ı kevkebi pertev-niṣār olmaḳda dünyāya
4 anıñ vaṣf-ı cemīli dāġ urur ʿıḳd-ı ṣüreyyāya
ger alsam ḥoḳḳa-i ḡurşīd-i ʿālem-tābdan māye
yine yek-ẕerre-i evṣāfına lāyıḳ ṣenā olmaz

---

1 Ç -, T -, L 110b

vezīr-i bī-naẓīr āṣaf bin berḫiyā-meşreb
ḫıdīv-i pāk-ṭıynet dād-kār-ı müşterī-kevkeb
5 sezādır cümle-i nās içre olsa ẕātı müstaṣḥab
olur kilk-i terinden reşḥa-i feyż-i ḫudā munṣab
aña beñzer cihānda māye-i luṭf u ʿaṭā olmaz

umūr-ı cümle-i dünyāyı eyler şol ḳadar tedḳīḳ
şanırsın bir yanında ḥıżr u bir yanındadır tevfīḳ
6 ayaġın būs edenler kām-yāb oldu ʿale't-taḥḳīḳ
ġubār-ı dergehin iksīrden kimdir eden tefrīḳ
nigāh-ı iʿtibārıñ gibi ʿayn-ı kīmyā olmaz

olup pertev-fürūz-ı necm-i saʿdī gün ḳadar berrāḳ
kim oldu lemʿa-yāb-ı tāb-ı elṭāfı bütün āfāḳ
7 anıñ cūd u ʿaṭāyāsına hep bāy ü gedā müştāḳ
ḫudā dergāhın etdi cümle ḫalḳa maḳsem-i erzāḳ
der-i luṭfuñ gibi dünyāya cāy-ı ilticā olmaz

olur ʿörfī ḫayālī müşkilāt-ı şevkete ṣā'ib
anıñ feyżi cihāna naẓm-ı ḫāḳānī ḳadar ġālib
8 vücūduñ ḥāfıẓ-ı āyāt-ı ḥikmet bildi her ṭālib
cihānıñ kāle-i āṣārına baḳ kendidir rāġıb
anıñ taḥsīni gibi şiʿr ü inşāya bahā olmaz

anıñ ẕāt-ı kerīmi zīb-baḫş-ı ṣadr-ı devletdir
ġubār-ı bār-gāhı kuḥl-i erbāb-ı baṣīretdir
9 vücūdu bir müberhen maʿnī-i dīvān-ı şevketdir
sezā-yı setr olursa sehv-i ḫāmem çoḳ ʿināyetdir
kerem-kārın yanında ʿafv olunmaz hīç ḫaṭā olmaz

seniñ muʿciz-beyān-ı vasfıñ etdi ʿālemi irşād
hüner-mendāna verdi āzmāyiş ḫāme-i neḳḳād
10 ṣenā-i midḥat-i evṣāfını hep etdiler muʿtād
ḳalem destiñde ḫalḳın gūyiyā bir tīşe-i ferhād
süḫan-sencān-ı ʿaṣra böyle bir şīrīn-edā olmaz

edip sāḳī-i şevḳim baña maḥżā sevḳ ü ibrāmı
eder mecbūr-ı ḫāṭır bezm-i meyde ṭabʿ-ı nā-kāmı
11 müsāʿid rūzgār ister idin terk etme hengāmı
amān eyyāmıdır sür sāḳiyā zevraḳçe-i cāmı
hele keştī-süvār-ı ʿīyşa hīç böyle hevā olmaz

egerçi nār-ı hicrān-ı nedāmet yaḳmasa cānım
çemende ʿandelīb-i bī-nevā deñli ġazel-ḫānım
12 yine baḳ sūzişin iẓhār eder mi ṭabʿ-ı sūzānım
benim ḫāmūş durmam ġayretimdendir a sulṭānım
yanan pervānede bülbül ḳadar feryād ü vā olmaz

ṣarīr-i ḫāme etdi midḥat-i ẕātıñdan āġāzı
yine bir başḳa vādī üzre etdi nükte-perdāzı
13 getirsem böyle bir dil-keş maḳāma āh o şehnāzı
gözümden yaş gelir añdıḳça ol ḳadd-i ser-firāzı
kenār-ı cūda ol serv olmasa çendān ṣafā olmaz

benim ḥaddim değildir ey ḫıdīv-i maʿdelet-güster
ḥużūrunda edem ḥāşā ki daʿvā-yı süḫan-perver
14 dil-i zārım ne yapsın pāyine bir intisāb ister
me'āl-i ʿarż-ı ḥālin ḫāk-i pāye kendi naḳl eyler
ġarībe ġurbet elde kimse zīrā āşinā olmaz

dilim güm-geşte-i ye's eyleyelden ṣabr u sāmānı
o zūr-ı pençe-i ġam āh çāk etdi girībānı
15 baña lāzımdır inhā etmek aḥvāl-i perīşānı
bilir ḥālim ḫaṭāsın ʿafv eder ol merḥamet kānı
dedim bir ʿarż-ı ḥāl etsem o dergāha fenā olmaz

aña īfā-yı ḥāl-i zārımı āh eylesem tekmīl
leked-kūb-ı ḥicāb-ı şerm-sārı etmese taḫcīl
16 eder eylerse de baḳ ṣūret-i uḫrā ile te'vīl
ṭufeyl-i ḫāme-perverde mekn etmez ḥālimi tafṣīl
nedendir kūdekān-ı şehrimizde hīç vefā olmaz

devāt açmazdı aġzın kilk-i ḫoş-dem olsa ger ṣāmit
dilim dursa zebān-ı ḫāmem olmaz n'eyleyim sākit
17 iki şāhid yerin ṭutmaz mı her bir yetīm inṣāf et

eger ḥaḳḳımda olsa tāze gülüñ dāverā s̱ābit
yine ḥāṣā ḥużūr-ı devletinde iddiʿā olmaz

seniñ ẕātıñda mevlā ḫalḳ edip envāʿ-ı ḫāṣiyyet
her eṭvārında reftārında güftārında var ḥikmet
18 uzandı müzmin oldu ṭabʿ-ı bīmārımda bu ʿillet
efendim şefḳat et dil-ḫasta-i endūhdur s̱ervet
aña iḥsān-ı luṭfuñ gibi bir berā'u'ş-şifā olmaz

yine ṭutdurdu şaḫṣ-ı ḫāme mükeṣ̱ṣ̱er bir efsāne
hemān bir refʿ-i ruḳʿaydı ġaraż çoḳ çıḳdı dīvāne
19 ḫulūṣu olmayan böyle düşer mi ẕeyl ü dāmāne
benim gibi nice ḫāhiş-ger olsun ḫān-ı iḥsāne
derūn-ı miʿde-i fāsidde zīrā iştihā olmaz

ḫudā iḳbālini müzdād u ʿömrün eylesin efzūn
cihānı eylesin envāʿ-ı iḥsānın ile memnūn
20 olup ol pādişāh-ı ʿālem-ārāya ebed maḳrūn
vere günden güne luṭfun cihāna feyż-i gūn-ā-gūn
duʿāsında efendim rind-i rüsvāyıñ riyā olmaz

s̱enā vü midḥatine baʿdezīn olsun ḳalem mecbūr
ola naḳdīne-i enfās-ı dil tavṣīfine maḥṣūr
21 nigāh-ı ʿafvıñ ile eyle taḳṣīrātımı manz̤ūr
kederden aġzım açılmaz bunu ḳıl şimdilik maʿz̤ūr
seniñ medḥinde böyle muḫtaṣarla iktifā olmaz

[TARİHLER]

1

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 imāmu'd-devr sulṭān muṣṭafānıñ nūr-ı ʿadliyle
münevver levḥa-i miḥrāb-ı dīn ü devlet ü dünyā

2 cihānıñ muḳtedāsı dād-ārānıñ eñ aʿlāsı
zamānıñ mültecāsı pādişāh-ı yümn-i cūd-efzā

3 eden īḳād-ı ḳandīl-i şerīf-i mekkeyi ʿavni
ʿaṭāsı mūcib-i envār-ı şemʿ-i mescid-i aḳṣā

4 anıñ kim her cihetle cāmiʿü'l-iḥsān olup ḥükmi
yapıldı nice bir beyt-i ḳulūb-ı müslimīn-āsā

5 ḳarīn-i lālelide öyle nev maʿbed binā etdi
edā-yı ṭarḥı ḳıldı lāle-zār-ı cenneti īmā

6 ṣuyu zemzem ki ṣavt-ı ṣayḥa-i allāhu ekber-dem
mü'ebbed kaʿbetü'l-ʿuşşāḳ adın eyledi iḥyā

7 bu yüzden hep sirācın şeb-çerāġ-ı lā-naẓīr etdi
o nūrü'l-ʿayn vech-i lemʿa-yāb-ı salṭanat gūyā

---

1 Ç 35b, T -, L -

8 yine āvāz-ı ʿadli ol ḫaṭīb-i minber-i cūduñ

pür etdi ḳubbe-i nüh āsumānı ḥaḳḳ o kim ḥālā

9 ola dā'im dehān olduḳça vaḳf-ı daʿvet-i cārī

imāmet ile her dem cālis-i seccāde-i kübrā

10 çıḳar tārīḫ olunsa ṣervetā mıṣraʿlarıñ taʿdād

ḳapı saña açıldı dād ile bu bābda maḥżā

11 diye ṭarz-ı bedīʿ in ṣaf-be-ṣaf seyrān eden cümle

mükemmel cāmiʿ iḥyā etdi sulṭān muṣṭafā ḥaḳḳā

(1176 / 1763)

2

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1 menbaʿ-ı cūy-ı ʿināyet yaʿni sulṭān muṣṭafā

oldu sīr-āb-ı zülāl-i iltifātı ḫāṣ u ʿām

2 verdi gülzār-ı cināna bir ʿaceb neşv ü nemā

āb-yārī-i ʿināyāt-ı şehen-şāh-ı enām

3 işte ez-cümle bu cāy-ı ḥurremiñ ābādına

olmamış idi muvaffaḳ yaʿni eslāf-ı kirām

---

2 Ç 35b, T -, L -

4 berg ü bār-ı feyżi incirliniñ olmuşken hebā
müṯmir oldu şimdicek luṭf-ı şeh-i cūd-irtisām

5 her dıraḫt oldu bahār-ı şefḳatinden müstefīḍ
ʿālem etdi sāye-i lüṭfunda kesb-i iġtinām

6 himmeti bu pādişāh-ı ʿālemiñ bir başḳa ṣu
ḳıldı zīrā teşne-veş dünyāyı hep şīrīn-kām

7 etmiş iskender ise deşt-i cihānı cüst-ü-cū
bu ayaġında bulur āb-ı ḥayātı ve's-selām

8 işte bu ḥavż-ı leṭāfet-māye bir ṣu verdi kim
ḥıżr olur leb-teşne-i yek-ḳaṭresi mā-lā-kelām

9 ḫayr-ı cārīdir hele şāyān idi pīr-i felek
kūze etse kāse-i mihr-i münīri ṭastamām

10 rāḥat-ı ʿālemdir ol şāh-ı cihānıñ maṭlabı
eyle yā rabbi serīr-i salṭanatda müstedām

11 ḥarf-i cevher-dār ile ṣervet dedim tārīḫini
etdi āb-ı ṭāhir icrā himmet-i şāh-ı enām
(1177 / 1763-64)

3

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1 zemzeme ṣuyunda bu āb etmede naḳl ü ʿayān
mācerāyı sū-be-sū ḫalḳa miṯāl-i ḳıṣṣa-ḫān

2 mā-teḳaddem bundaki her ravża-gāh-ı ḫurremiñ
fi'l-meṯel ocaġına incīr dikmişdi ḫazān

3 olmaġıla münḳaṭıʿ feyż-i zülāl-i raġbeti
ḳuruyup ḳalmış idi hem-çün gelū-yı teşne-gān

4 ḫıżr-ı himmet menbaʿ-ı āb-ı ḥayāt-ı maʿdelet
yaʿni sulṭān muṣṭafā şāh-ı sikender-dāsitān

5 eyleyip iḥyāsına emr-i şeref-baḫş ṣudūr
verdi her bir kūşesi gülzār-ı cennetden nişān

6 niçe sāḥil-ḫāneler kāşāneler bünyād edip
oldu ziynet-dāde-i maḳṣūre-i kevn ü mekān

7 gūyiyā oldu bunuñ her bir nişīmen-gāhınıñ
çār rüknü bir rubāʿī-i kitāb-ı gülsitān

8 bir ṣu verdi yapdığı ḥavż-ı leṭāfet-māye kim
rü'yeti neẕẕārına ʿayn-ı ḥayāt-ı cāvidān

---

3 Ç 36a, T -, L -

9 ṣu gibi züvvār aḳıp gelse n’ola bu mevḳıʿa
yümn ile oldu bu iḥyā-kerde-i şāh-ı cihān

10 ol şeh-i devrān ile olsun ilāhī müstedām
ḥażret-i sulṭān selīm-i nuḫbe-i şehzāde-gān

11 ḥaşre dek memdūd ola ẓıll-ı ẓalīl-i re’feti
sāyesinde ḫāṣ u ʿām olsun hemīşe şādumān

12 s̱ervetā ḥarf-i mücevherle dedim tārīḫini
mā’-i ṭāhir oldu şimdi ḥavza-i ḥavża revān
(1177 / 1763-64)

4

fāʿilātün fāʿʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1 ḥāmī-i dīn-i mübīn aʿnī imāmü’l-müslimīn
sāye-i nūr-ı ḫudā ẓıll-ı cenāb-ı kibriyā

2 muḳtedā-yı ṣaff-ı aʿlā rütbe-i ḫayru’l-ümem
muḳtedī-i mefḫar-ı ʿālem muḥammed muṣṭafā

3 bī-muʿādil öyle bir sulṭān-ı ʿālīdir o kim
ḫalḳa farż oldu namāz-āsā duʿāsı dā’imā

4 Ç 36b, T -, L -

4 nūrü'l-envār-ı vücūd-ı mevhibet-āṣārını
şemʿ-i miḥrāb-ı ḫilāfet eylemiş bārī ḫudā

5 kaʿbe-i iclāli olsun tā-be-maḥşer ḳıble-gāh
mevḳıʿinde eyledi bu maʿbed-i pāki binā

6 her sirācı şuʿle-i ḳandīl-i mihre fer verir
ḳubbesi eyler revāḳ-ı çarḫa ʿarż-ı iʿtinā

7 seyr eden ḥayrān olup allāhu ekber der hemān
ol ḳadar olmuş menār-ı nāzüki ḥayret-fezā

8 çoḳ cihāt-ı luṭfı cāmiʿdir bu ḫayrāt-ı cemīl
cümle ʿālem secde-i şükr etseler ḥaḳḳā sezā

9 ede ḥaḳḳ seccāde-pīrāy-ı imāmet ẕātını
bu ʿibādet-gāhda beş vaḳt olunduḳça duʿā

10 eyledim bir beyte güncīde iki tārīḫ-i tām
ṣervetā itmāma erdikde bu ḫayr-ı dil-güşā

11 ḳıldı dā'im lāle-zār-ı ʿadne şābih mevḳıʿin
ṭarḥ-ı ʿālī cāmiʿ-i inşād-ı sulṭān muṣṭafā
(1177 / 1763-64)

5

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 şeh-i ʿadn-āşiyān sulṭān aḥmed ḫān-ı ẕī-şānıñ
muvaffaḳ olduġuñ bu nükte eyler ḫalḳa īmāyı

2 aña tārīḫ-i mīlād oldu lafẓ-ı aḥmed-i s̱āliṣ
gör imdi ittifāḳ u ittiḥād-ı lafẓ u maʿnāyı

3 cülūs-ı yümn-i me'nūsuna tārīḫ aḥmedü's̱-s̱āliṣ
ʿaceb mi müntic olsa bu ḥikem esrār-ı mevlāyı

4 daḫi tārīḫ-i sāl-i rıḥleti el-aḥmedü's̱-s̱āliṣ
netīce böyle gördüm mülhemü'l-ġaybīden īmāyı

5 ḫudā ḳabr-i şerīfin mehbiṭ-ı nūr-ı cemāl etsin
maḳām ede aña ḥaḳḳ taḫt-gāh-ı ʿadn-i aʿlāyı

(1084 / 1673)
(1115 / 1703)
(1146 / 1734)

---

5 Ç 37a, T -, L -

6

mefʿūlü fāʿilātün mefʿūlü fāʿilātün

1 ʿallāme-i ṣunūf-ı erbāb-ı bī-muʿādil
müstesʿadü'ş-şemā'il müstaḥsenü'l-ḫaṣā'il

2 aḥmed-siyer muḥammed-ḫaṣlet re'īs-i küttāb
ḥüsn-i edāsı etdi eslāfı dāġ-ber-dil

3 metn-i metīn-i ṭabʿın nuṭḳ-ı şerīfi şāriḥ
kim nüsḫa-i vücūdu mecmūʿa-i feżā'il

4 inʿām-ı bī-şümārı erbāb-ı ṭabʿa sārī
elṭāf-ı bī-dirīġı oldu cihāna şāmil

5 efgende-gān-ı devlet çekmişdi ḫayli zaḥmet
nā-kāmī-i zamāne maṭlūba oldu vāṣıl

6 bu gülsitān-ı himmet ermiş idi ḫazāna
minnet ḫudāya gördük bir ehl-i ṭabʿa mā'il

7 pes-mānde-gān-ı ẓulmet buldu ḥayāt-ı sermed
mānend-i ḫıżr erişdi bu dād-kār u ʿādil

---

6 Ç 37a, T -, L -

8 etmez dil-i muḫayyil terkīb-i dehri münḥall

ey fāżıl-ı yegāne maʿlūm hep mesā’il

9 raġbetde ehl ü nā-ehl yeksān mıdır miṣāli

hem-ecr ola ne mümkin farż ile her nevāfil

10 ehl-i dil u ṭabāyiʿ olmazdı böyle żāyiʿ

ʿālemde çarḫ-ı ġaddār olsaydı ḥaḳḳa ḳā’il

11 çarḫ-ı felekle düşdü mā-beynime ḫuṣūmet

aḳrāna nisbet etsem ṭabʿımdır oldu ḥā’il

12 yoḳdur yüzüm ḥużūra bu ʿarż-ı ḥāle gerçi

tārīḫidir faḳīrin hāẕā re’īs-i kāmil

(1168 / 1755)

7

feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 ide mevlā o kān-ı mekrümetiñ

ʿömrün efzūn devletin mümtedd

2 küremā nevʿiniñ ḥalīmidir

o bihīn-māye dāver-i emced

---

7 Ç 37b, T -, L -

3 muḳteżā-yı vüfūr-ı iḫlāṣı

yetişir müddeʿāya yaʿni sened

4 etdi müstevfā cihānda iḳbāl

iki defʿa cenāb-ı rabb-i eḥad

5 müstezād oldu bu şerefle meger

böyle berceste mıṣraʿ-ı müfred

6 ede ḥaḳḳ ḫāme-i güher-pāşıñ

daḫme-i rūzigāra kilk-i raṣad

7 cūd u iḥsān u luṭf u mekremeti

biri birinden olalar ezyed

8 …….

ḥabbeẕā şıḳḳ-ı evvel-i ecved

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

9 tamām neş'e-i ḥayretle söyle tārīḫin

ḫumār-ı bī-hüde-i ʿazl bozdu keyfimizi

(H. 1170 / M. 1757)

---

8 İlk mısra eksik; yazılmamış.

9 Bu beyitte görüldüğü gibi bazı tarihlerden sonra vezin ve kafiye olarak şiirle örtüşmeyen bir beytin şiirin sonuna eklendiği ve tarihin bu beyit ile düşürüldüğü görülmektedir. Farklı vezin ve kafiyede olan söz konusu beyitlere numara verilerek beyitler metne dahil edilmiş, beytin vezni üstünde gösterilmiştir.

8

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1 ṣadr-ı ʿālī ʿali pāşā-yı ġuceste-āṣār
etdi ġayrāt u müberrātı cihānı mālī

2 ḳondu bir vaḳt-i mübārekde o şeyhü'l-vüzerā
ġāne-i ḳuṭbunu gördükde bu vefḳın ġālī

3 yapdı bu beyt-i ḥaḳı çünki be-rabbi'l-kaʿbe
ḳıble-i ḥācet ola bār-geh-i iclāli

4 şān verir ismi bu tārīḫ-i laṭīfe ṣervet
cāmiʿ-i lāmiʿu'l-envār-ı ʿaliyyü'l-ʿālī
(1147 / 1735)

9

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

1 teşrīf-i ṣadāret buyurunca ʿali pāşā
tebşīr-i füyūżāt ile dedi baña bir pīr

---

8 Ç 37b, T 2b (derkenarda), L -
1 ġayrāt u müberrātı: ġayrāt ile ḥaḳḳā ki T.
2 vefkin: vefkiñ T.
9 Ç 38a, T -, L -

2 ……

bir sādece tārīḫ deyip eyleme taḳṣīr

3 ḫāk-i der-i iclāline ḳıl ṣervet ʿarīża

bir vaḳt-i şerefdir ṣaḳın etme bunu teʾḫīr

4 bu beyt-i dil-ārādır o kim ḳāle getirsem

şāyestedir altūn ile etmeğe tasṭīr

5 şol vefḳ-ı müṣelleṣ ki ḳonur levḥa-i mihre

çoḳ mu feleği ḳılsa ḳuṭub ḫānesi tesḫīr

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

6 bu ʿabd-i ʿācize tebşir edip hātif dedi tārīḫ

veliyyüʾn-niʿmetin elḥamdülillāh kām-kār oldu

(1168 / 1755)

10

feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 manẓar-ı naẓra-i dil ü cānım

keremiñdir netīce sulṭānım

---

2 İlk mısra eksik; yazılmamış.

10 Ç 38a, T -, L -

2 olıcaḳ destine cihān iʿṭā

düşdü tārīḫ mefḫarü’l-vüzerā

3 yaʿnī tevfīḳ-i kibriyādır bu

şāʿire māye-i ṣafādır bu

4 ola mecmūʿalarda bu maʿnā

ser-i tāc-ı tevārüd-i ḳudemā

5 ḥaşre dek żabṭ olup cerīdelere

naḳş ola ism ü resmi dīdelere

6 böyle tārīh-i dil-sitāne meger

ḥaḳ bu kim şāʿire ne verse değer

7 olmasın yaʿni iddiʿā töhmet

ayaġın öpmedir baña devlet

8 āṣaf-ı ʿahd-i dāver-i devrān

mültecā-yı şükūh u şöhret ü şān

9 nāẓım-ı intiẓām-ı cümle umūr

bütün āfāḳ emrine me’mūr

10 māye-i istirāḥat-i ʿālem

vāye-i rāḥat-ı refāh-ı ümem

11 maẕhar-ı ḫayr u maṣdar-ı ḫayrāt

menşer-i luṭf u maḳsem-i ṣadaḳāt

12 ʿālemi ḳıldı maḳdemi mesrūr

medḥine ins ü cān olup mecbūr

13 bir vezīr-i dilīr-i ʿālemdir

zaḫm-ı bī-çāregāna merhemdir

14 ḫaṣleti ġıbṭa-i melā'ikdir

reh-i irżā-yı ḥaḳḳa sālikdir

15 nām-daş-ı ḥabīb-i rabb-i ilāh

ṣāḥibü'd-devle-i zemāne-penāh

16 muṣṭafā-ism ü murtażā-ḫaṣlet

āṣaf-ı ʿahd [ü] bermekī-sīret

17 eyleye ḥażret-i ḫudā-yı ġayūr

dostunu şād u düşmeniñ maḳhūr

18 ḥall u ʿaḳd-i umūru eyleye ḥaḳḳ

ḥaşre dek ṭarf-ı saʿyine mülḥaḳ

19 dā’imā melce-i cihān olasın

maẓhar-ı luṭf-ı müsteʿān olasın

20 ḥıżr u tevfīḳ hem-dem ü yāriñ

ḥażret-i ḥaḳḳ ola nigeh-dārıñ

21 reh-beriñ feyż-i kird-gār olsun

devletiñ dā’im üstüvār olsun

mefʿūlü mefāʿīlün mefʿūlü mefāʿīlün

22 vaṣf eylediğim ṣervet bir ẕāt-ı mufaḫḫamdır

ser-i ṣafḥa-i tārīḫi düstūr-ı mükerremdir

(1174 / 1760)

11

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1 aṣl-ı bünyād-ı metānet rükn-i feyż-i salṭanat

rāyet-efrāz-ı şecāʿat ḫusrev-i kişver-güşā

2 bende-perver maʿdilet-güster ḫıdīv-i dād-ger

yaʿni sulṭān muṣṭafā ol şāh-ı manṣūru’l-livā

11 Ç 38b, T -, L -

3 emr edip bu ḳalʿa-i müstaḥkemin taʿmīrini
eyledi iḥyā-yı mülk ü millete beẕl-i ʿaṭā

4 oldu her bir burcu maġbūṭ-ı burūcāt-ı felek
olsa lāyıḳ süllem-i ṭāḳ-ı sipihre mültecā

5 s̱ervetā itmāma erdikde dedim tārīḫini
yapdı bu ḥışn-ı metīni yümn-i sulṭān muṣṭafā

6 sāḳ-ı ʿarşa ṭāḳ-ı tārīḫi yazıldı s̱ervetā
yapdı dāru'n-naṣrı sulṭān muṣṭafā iḳbāl ile
(1172 / 1758)

12

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1 menbaʿ-i cūy-ı ʿināyet yaʿni sulṭān muṣṭafā
eyledi āfāḳı sīr-āb-ı zülāl-i iltifāt

2 āb-ı cūd icrā edip yapdı bu dil-cū çeşmeyi
oldu naḳşı bāʿiṣ̱-i ṣad-mevce-i mā'-i fırāt

3 bir nedīminde ṣuyun buldu bunuñ tevliyetin
ḫıżr elinden āb-ı ḥayvān içdi cümle kā'ināt

---

12 Ç 39a, T -, L -

4 ḥaṣeki sulṭānın iḥyā etdi rūḥ-ı pākini

ḥaşre dek ol pādişāh-ı dehre ḥaḳḳ versin ṣebāt

5 ṣervetā ʿaṭşāna işrāb eyledim tārīḫini

zemzem-āsā aḳdı ʿayn-ı çeşme-i āb-ı ḥayāt

(1171 / 1758)

13

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1 ḥabbeẕā cāmiʿ-i zībende binā kim oldu

böyle nüzhet-geh-i vālāda sezā-yı iʿmār

2 niyyet-i ḫāliṣ ile eyledi ṣarf-ı himmet

aḥmedü'l-ḫulḳ ol aġa-yı mekārim-kirdār

3 oldu tecdīd ile tevsīʿ i içün ṭarḥ-efgen

yeridir secde-i şükr etse gürūh-ı züvvār

4 vażʿ-ı minberle edip ḳadr-ı refīʿ in berter

rifʿ āt-i ẕātına etmekliğiyle istibşār

5 ḳoydu vaʿẓiyye daḫi eyleyeler ʿālemde

şeyḫ u şāb āyet-i kürsī gibi vaṣfın eẕkār

---

13 Ç 39a, T -, L -

6 bunda tā kim daʿavāt oluna taʿḳīb-i ṣalāh

nām-ı nāmīsi ola ḫayr ile yād u teẕkār

7 ṣervetā vaḳt-i ḥitāmında dedim tārīḫin

cāmiʿ-i lāmiʿu'l-envār ṣufūf-ı ebrār

feʿilātün feʿilātün feʿilün

8 sāl-i tārīḫi olur eylesek ʿadd

geldi bir nāşir-i şerʿ-i aḥmed

14

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1 ḥażret-i sulṭān maḥmūd-ı mekārim-intimā

sāye-i rabb-i eḥad ẓıll-ı ḫudā-yı muḳtedir

2 oldu şāmil dehre ol ḥāṣıl fuyūż-ı himmeti

mekteb-i ʿirfāna döndürdü be-ḳavl-i muʿteber

3 devletinde eyledim bir mekteb-i ʿālī binā'

himmeti olmaġla bu ʿabd- faḳīre münteşir

4 düşdü sevḳ-i mülhem-i ġaybīden ammā sadece

yaʿni ṭıfl-ı ṭabʿa zīb-i levḥa-i sī-pāredir

---

14 Ç 39b, T -, L -

5 ṣervetā başlandığı gün okudum tārīḫ içün

rabbi yessir lā tuʿassir rabbi temmim bi'l-ḫayır

15

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 zihī rūz-i sürūr-efrūz-i fāl-i meymenet-efzā

tebāşīr-i ṣabāḥu'l-ḫayriyeş çün maṭlaʿ-ı ġarrā

2 şehenşāh-ı zemīn-pīrā ki ḫūrşīd-i dil u ṭabʿaş

ṭelā-yı zer keşed ber şerḥ-i metn-i devleteş gūyā

3 ki mīsāzed çünīn müftī-i heft-iḳlīm rā der-kār

seraḫsī-menḳabet seyyid fażīlet nükte-ver ḥaḳḳā

4 be-nezd-i ḫusrev-i ekmel şeved tilmīẕ-i ders-i ū

celāl-i dāniş ü fażleş negünced günbed-i mīnā

---

15 Ç 39b, T -, L -

1 "Ne güzel! Uğurlu bir fala benzeyen ne sevinçli bir gün (bu). Onun hayırlı sabahlar demesi de güneşin doğuşuna benziyor; güneş gibi etrafı aydınlatıyor."

2 "Kalbi ve mizacı güneş gibi (aydınlatıcı) olan, yeryüzünü süsleyen pâdişâh, sanki (o altına benzeyen ışıklarıyla) devletini altınla yaldızlıyor. (devletinin üzerine güneş gibi doğuyor.)"

3 "(ondan başka) Kim yedi cihânın müftüsünü yönetebilir; o gerçekten de Serahsî gibi menkıbevî karakterde, seyyidler gibi faziletli ve nüktedan biridir."

4 "Mükemmel olan o pâdişâhın huzurunda, onun bir öğrencisi olsun; (zîrâ pâdişâhın) bilgisi ve faziletinin büyüklüğü göklere sığmaz."

5 nebīned ʿayn-ı zerḳā-yı felek miṣleş derīn menzil

ʿuṭārid ẕāt-ı nāyābeş koned ber ṣafḥa-i vālā

6 teḥāşī mīkoned dürrī der encüm ez ḥicāb-ı ū

çünīn maḫfī koned dürr-i girānhā rā dil-i deryā

7 k'ezān gencīne-i vālā cenāb-ı ḥażret-i ʿāṣım

zemīn tā āsumān pür şod zi āṣār-ı güher ḥālā

8 dem-i muʿciz-beyāneş ṣad hezārān mürde iḥyā kerd

neşāyed īn gedā mīred der ʿahdeş ez ġam-ı bī-cā

9 hemān bihter ki gūyem rūz u şeb ḫayr-ı duʿā-yı ū

beşed her dem muvaffaḳ der maḳām-ı manṣıb-ı iftā

10 dem-i ferḫunde-i teşrīfeş ez manẓūme-i ṣervet

şeved peydā muʿammā-vār yek tārīḫ-i müsteṣnā

11 hücūm-ı cümle-i ālām reft īn ẓāhir ü bāhir

cenāb-ı ʿāṣım āmed ber serīr-i mesned-i fetvā

---

5 "Bu menzilde feleğin gözü onun gibisini görmedi; Utârid gökyüzünde onun bulunmaz şahsiyetini yazar."

6 "Ondan utandığı için bir inci yıldızlar arasında durmaktan çekiniyor; bu yüzden (olacak ki) değerli incileri denizin kalbinde gizliyorlar."

7 "Cenâb-ı Hazret-i Âsım, o değerli hazineden dolayı şimdi yeryüzünden gökyüzüne kadar mücevherlere gark oldu."

8 "Onun mucizevî nefesiyle yüz binlerce ölü hayat bulmuşken bu fakîrin hayat bulmaması yakışık almaz."

9 "En iyisi gece gündüz onun için dua edeyim ki her zaman fetvâ makamında muvaffak olsun."

10 "Onun, Servet'in manzumesini şereflendirmesiyle müstena bir tarih bir bilmece gibi çözüldü."

11 "Âşikârdır ki tüm üzüntüler bertaraf oldu; (çünkü) fetvâ makamına Cenâb-ı Âsım geldi."

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

12 ṣervetā mecmūʿa-i eyyāma yaz tārīḫini

oldu ismāʿīl efendi dāver-i fetvā-penāh

(1172 / 1759)

16

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1 pīr ü pīr-i ʿatīḳ naḳşibendiyyü'ṭ-ṭarīḳ

olmuş idi sālikāna hādi-i irşādı bes

2 yaʿni ʿabdullah efendi ol ʿubeydu'llāh-ı vaḳt

ẕikr ederdi her nefes allāh bes bāḳī heves

3 ṣayḥa-i ḥaḳdır ṣarīr-i ḫāme-i ḥaḳḳıyyesi

ol nidāyı güş edenler istemez bir ġayrı ses

4 aldığı ḳavl-i ṣaḥīḥin ekṣeri rāvīleri

yā ʿalī yā bū hüreyre yā muʿāzz u yā enes

5 etdi necmeddīn-i kübrā ile hem-kevkeb anı

pīr-i çarḫı eyleyen himmetle devre feyż-res

---

16 Ç 40a, T -, L -

6 bi’l-müretteb derc içün yek-reşḥa-i maʿnā-teri
oldu rūḥāniyyet-i cāmīye ḥaḳḳā mültemes

7 hūş-der-dem eyleyip ḳıldı seyāḥat-der-vaṭan
oldu ol maḥmil-süvāra irciʿī bang-i ceres

8 murġ-i rūḥu uçmaġa gitdi edip terk-i vücūd
şāh-bāz-ı lā-mekāna cāy-gāh olmaz ḳafes

9 ḥaḳḳ teʿalā sırr-ı pākiñ eyleye taḳdīs anıñ
feyż-i rūḥāniyyetinden olmasın bīgāne kes

10 s̱ervetā ḥarf-i mücevherle dedim tārīḫini
şeyḫ ʿabdullah ḳıldı hū diyü ḥabs-i nefes
(1174 / 1760)

17

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 olup mışra muḥāfıẓ ʿazm-i firdevs-i berīn etdi
ḫulūṣ ile umūr-ı ʿālemi eyler iken tedḳīḳ

2 imām-ı ekmel olsun şāfiʿi rūz-ı ḳıyāmetde
civārın ḳıldı evvel ṣadr-ı dīvān-ḫāne-i taḥḳīḳ

17 Ç 40b, T -, L -

3 dedim nāsa duʿā-yı ḫayr edip tārīḫini s̱ervet
bekir paşa ola dār-ı beḳāda hem-dem-i ṣıddīḳ
(1178 / 1764)

18

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 be-sırr-ı fātiḥa yaʿni emīn efendiniñ
maḳarr u cāy-gehi ola cennet-i aʿlā

2 muḥāsib-i ḥaremeyn olmaġıla oldu müdām
muḳīm-i ḫıdmet-i dergāh-ı yes̱rib u baṭḥā

3 zamāneniñ yoġ idi belki şeyḫ u şābında
anıñ nihād-ı ʿafīfinde derc olan taḳvā

4 o ẕātın oldu meger cevher-i vücūdu nihān
ʿaceb mi medfeni olsa defīne-i kübrā

5 selāset ile hele ḫācegān-ı dīvānda
teferrüd etmiş idi hemçü mıṣraʿ-ı yektā

6 sevād-ı kilk-i laṭīfi delā'ilü'l-ḫayrāt
kitābet etdi nice ḥilye vü kelām-ı ḫudā

---

18 Ç 40b, T -, L -

7 ṣaḥīḥ-i metn-i buḫārī yazarken etdi vefāt

vere beḳāda meşūbāt-ı ecrini mevlā

8 bu rūzgār ola çün mevc-ḫīz-i medd ü sükūn

hemān o dürr-i ʿaden ġarḳ-ı baḥr-i raḥmet ola

9 dedim vefātına şervet bu mıṣraʿı tārīḫ

emīn efendiye ʿadn-i behişt ola meʾvā

(1172 / 1759)

[GAZELLER]

ḥarfü'l-elif

1

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1 ne ʿaceb gördüğü terkībi eder ise hecā
meger ol ṭıflı oḳutmuşlar elifbādan tā

2 būs ederken yedi çoḳ ḍarbını yāriñ aġyār
gidi yumruḳ mezesi ile içermiş ṣahbā

3 istedikçe o verir ṣuluca bir cām-ı şarāb
sāḳī-i meclis eder rind-i meyi istisḳā

4 lafẓ-ı mektūbuna mażmūnu olur gāhī ḫilāf
hep mine'l-maḫlaṣ iken şuḳḳada resm-i imżā

5 fikret-i şenbihiñ endīşesini defʿ edemez
cumʿa gün eyleseler cümle-i eṭfāle ṣalā

6 beyt-i şāʿir gibi yoḳdur temeli ey ṣervet
ḫūlyādan gele şol kimseye bir feyż-i ġınā

7 kāle-i naẓm-ı nevim bulmayacaḳ mı raġbet
āṣaf-ı ʿālem iken ḥażret-i rāġıb pāşā

---

1 Ç 41b, T 2b, L 113b
1 meger: daḫi L.
2 içermiş: içerdi T. L nüshasında bu beyit yoktur.
3 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.
4 gāhī: gāh T, L.
6 kimseye bir: kimselere T, L. // feyż-i ġınā: istiġnā
7, 8 ve 9 numaralı beyitler T nüshasında yoktur.

8 ḥāmī-i mülk ü milel maʿnī-i lafẓ-ı kümmel
maẓhar-ı luṭf-ı ezel dāver-i ferḫunde-liḳā

9 tev'emān olmada tenfīẕi şeref-baḫş-ı ṣudūr
ṣu gibi her nereye eylese ḥükmün icrā

2

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 sözüm yabāna a mecnūn-ı reh-rev-i ṣaḥrā
uraydı n'işler idin ṭaġa maḥmil-i leylā

2 ḥarām-zādeliğe başladı sebū-yı şarāb
edip ḫabāṯet-i mā-fi'ż-żamīrini icrā

3 oyun dükendi de sen şīşe-bāza mı çıḳdıñ
tehī elinde a sākī piyāle-i ṣahbā

4 ḳumāş-ı şiʿr gibi kem-revāc olur elbet
żarūret ile mezāda verilse ger eşyā

5 bütün işāret-i īmā-yı ebruvānī imiş
bu şāh-beytde ṣervet muḥaṣṣal-ı maʿnā

---

2 Ç 41b, T 2b, L 114a
1 n'işler idin: n'işler idiñ: T.// ṭaġa: daġa L.
3 piyāle-i ṣahbā: piyāle-i mīnā L.
4 olur elbet: ise ne ʿacep L.// mezāda verilse ger: çıḳarsa mezāda bir L.
5 bu: o T, L.

3

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 aġız aġıza verip cām ile sebū ḥālā
boġaziçini temāşāya ḳan eder ṣahbā

2 ġumūma kaʿbe-yi kūyunda cān verilse eger
mina bāzārlıġıdır ḥāṣılı bu beyʿ u şirā

3 yine derūna feraḫ-baḫş olur mu ey sāḳī
bezimde cāma bedel ḳahve verse de ʿacabā

4 temām-ı ẕevḳi eder rūzgāra müstaġnī
ṣafā-yı mirvaḥadan añlanıldı bād-ı hevā

5 kemīne bendeñiziñ eşk-i mevc-ḫīzi için
gören demez mi bu bir baḥr-ı bī-kerān deryā

6 bu zehr-i ḳand-i kudūrātdan eder imsāk
o kimse kim diye temcīdde yā mevlā

7 görürdü muttaṣılan ʿīyş u ʿişret ey ṣervet
ḥabāb-ı bāde ḳadar olsa çeşm-i cān bīnā

---

3 Ç 42a, T 2b, L 114a.
2 ḥāṣılı: bildiğim L., bu: o T.
3 yine derūnuma feraḫ-baḫş olur mu ey sāḳī: yine derūnuma sāḳī neşāṭ vermez mi T. // ey: ol L.
4 rūzgāra müstaġnī: rūzgārdan aġnā T.
6 temcīdde: temcīd vaḳti T, L.
7 çeşm-i cān: çeşm-i dil L. // binā: mīnā T.

ḥarfü'l-bā

4

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 eger kim olmasa ẕātında cem-cenāb kitāb
mecālis ehlini etmezdi neşve-yāb kitāb

2 kitābe-i ruḫunuñ oldu ḫacletiyle temām
rehīn-i maḥfaẓa- i şerm u ictināb kitāb

3 rumūz-ı ḫaṭṭını etdiyse naḳl-i bi'l-mıṣṭar
süḫan-şināsa olur ḳābil-i ḫiṭāb kitāb

4 olur mu beste-i şīrāze-i niẓāmıñ iken
sezā-yı cendere-i derd ü ıżṭırāb kitāb

5 me'āl-i nüsḫa-i ḥüsnüñ göre ḥicābından
meger mücellidesin eylesin niḳāb kitāb

6 nigāh-ı teşne-i āb-ı biżāʿaya her sū
saṭır saṭır görünür mevce-i serāb kitāb

7 naẓīre ḳaydına düşmek ne muḥtemel ṣervet
ederse sözlerini cümle intiḫāb kitāb

8 meger nigāh-ı ʿināyātı eyleye manẓūr
anıñ kim eyledi fehmine intisāb kitāb

---

4 Ç 42a, T 3a, L -
3 ḫaṭṭını: ḫaṭına T.
4 niẓāmıñ: neẓāret T.
5 göre: görüp T.

9 cenāb-ı ṣadr-ı maʿārif-şināş kim her dem
su’āl-i yekdemesiyle olur mücāb kitāb

10 beyaż-ı nüsḫa-i te’līfidir anıñ telḥīż
ki oldu nuṭḳu ile māye-i niṣāb kitāb

11 cihānı sırr-ı mezāyāsı etdi vāreste
edip o ẕāt-ı hüner-verden iktisāb kitāb

12 kitāb-ḫāne-i āfāk olurdu leb-bā-leb
mutūn-ı fażlını şerḥ eylesem kitāb kitāb

13 olunsun āyet-i evṣāf-ı medḥini tefsīr
şu vaḳte dek kim olur merciʿ ü me’āb kitāb

5

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 ʿaceb mi reng-i ruḫundan edip ḥicāb şarāb
ederse sāġar-ı billūrdan niḳāb şarāb

2 tamām laḫt-ı ciger kāse kāse ḫūn-ı derūn
bu bezm-i ünse olur mā-ḥażar kebāb şarāb

3 sirişk ḫūna mümāzic ola müsāvīdir
meẕāḳ-ı meşreb-i ḥikmet-şināsa āb-ı şarāb

---

11 cihānı sırr-ı mezāyāsı etdi vāreste: cihāna sırr-ı mezāyāyı eyledi tefhīm T.
13 T nüshasında bu beyit yoktur.
5 Ç 42b, T 3b, L -
3 T nüshasında bu beyit yoktur.

4 bu neşve ile felāṭūn ġum-nişīn iken āh
ġam-ı lebiñle neler etdi irtikāb şarāb

5 edip temeddüḥ-ı dārāyı naḳl bezm-i cemi
bir ayaġ üzre verir mey-keşe cevāb şarāb

6 gözü ḳalanların āṣārıdır meger ṣervet
anıñçün oldu esīr-i ġam-ı ḥabāb şarāb

6

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1 şeyḫ saʿdī-i kitāb-ı gülsitāndır ʿandelīb
nükte-pīrā-yı rumūz-ı būstāndır ʿandelīb

2 meclisiñ ḥāmīsidir bu gerdişiñ cāmīsidir
māye-i feyż-i bahāristān-ı cāndır ʿandelīb

3 verdi ʿuşşāḳa gül-i ṣad-berg-i yaḥyādan ḫaber
gülşen-i rāz-ı hezār-ı dāsitāndır ʿandelīb

4 naḳlini hep ravżatu'l- aḥbāba eyler müntehī
gülşenīdir ṣāḥib-i faż̧l u beyāndır ʿandelīb

---

4 neşve: neş'e T.
6 gözü ḳalanların: gözü ḳalanlarıñ T.

6 Ç 42b, T 3b, L -

1 nükte-pīrā-yı rumūz-ı būstāndır ʿandelīb: bir ʿacāyip fıḳra-ḫān-ı būstāndır ʿandelīb T.
2 meclisiñ ḥāmīsidir bu gerdişiñ cāmīsidir: meclis-i cāmīsidir bu gerdişiñ ḥāmīsidir T.
4 ravżatu'l- aḥbāba: ravżatu'l- aḫyāra T.

5 ġoncayı güldürmeden çatladı gitdi şervetā

bir ḥabāb-ı sāġar-ı ḥikmet-beyāndır ʿandelīb

7

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 gülünce nāle-i cān-gāhı ṣıçradır ẓıp ẓıp

ciger ki ṣuyu aḳar ṣanki dīdeden çıp çıp

2 tamām ḥikmet-i maḥż olduġunu nāṭıḳdır

atar tutar ise nabż-ı ṭabīb eger ṭıp ṭıp

3 ʿaḳar-ı reşḥa-i iḳbāle kār-gīr olacaḳ

derūn-ı köhne-i saḳf-ı ḳafa aḳar şıp şıp

4 firāḳ-ı ḥüsnü günüm şām-ı ġurbet etmiş idi

bilir miyim ki ḳaranlıḳda göz ḳapar ḳıp ḳıp

5 ḫāvāṣṣıñ bilir erbāb-ı tecrübe şervet

ciger ki ṣuyu aḳar ṣanki dīdeden çıp çıp

---

5 çatladı: çatlattı T.

5 bir ḥabāb-ı sāġar-ı ḥikmet-beyāndır ʿandelīb: āb-rūy-ı şāʿir-i āteş-zebāndır ʿandelīb T.

7 Ç 42b, T 4a, L 114b

2 T nüshasında beyit aşağıdaki şekildedir:
marīż-i ʿaşḳ nabıż-āşinā ṭabīb ister
tehī midir rek-i cān etse dā'imā ṭıp ṭıp

L nüshasında beyit aşağıdaki şekildedir:
elinde ip ucu var çünki vaḳtini gözedir
yüreği aşılacaḳ sāʿatiñ döñer ṭıp ṭıp L.

3 T nüshasında beyit aşağıdaki şekildedir:
nedir bu ḥuşgī-i cūy-i emel ruṭūbet yoḳ
o çeşme aḳmaz ise bari ṭamlasa şıp şıp

4 T nüshasında beyit aşağıdaki şekildedir:
ḫam-ı ḫaṭıñdaki īmā-yı vaṣlı bilmedim āh
dedim mi saña ḳaranlıḳda gel gözün ḳıp ḳıp

4 firāḳ-ı ḥüsnü: firāḳ-ı ḫaṭṭı L. // şām-ı ġurbet: şām-ı firḳat L.

5 ḫavāṣṣın: ḫavāṣṣıñı T.

5 ḫavāṣṣın bilir erbāb-ı tecrübe şervet: yetişdi ḫāṣıyeti her diyāra ey şervet L.

8

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 demez münāḳaşa-i dāne-i ʿiẕārına ḥap
bozardım aġzını görseydim öpdüğün şap şap

2 niçin şarāb boza ḳorḳarım bu dārūdur
amān şu muġbeçeniñ destisin elinden ḳap

3 demez ki fālye verir bir fitīlden bu edā
derūnu ṭopṭoludur kendisi eder bize çap

4 vefāya şöyle gidersin bu keyf ile nereye
seni raḳīb fenā yere çekmek ister ṣap

5 yapılmadım deme ṣervet ḫarāb olup ḳaldıñ
yıḳılmasın dil-i vīrāne bāri var yap yap

---

8 Ç 43a, T 4a, L 114b
3 fitīlden: fetīleden L.
4 keyf ile: keyfiyet ile T.
5 yapılmadım: yapılmadıḳ L.

9

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1 yüzü aġ ola çeker setr-i muʿāyīde taʿab
ḳaraḳolluḳcusudur ortalıġın zengī-i şeb

2 ne ḫırāşideliğiñ luṭfu çü ṭās-ı ṭanbūr
iki telliye müşābih olıcaḳ sāz ṭarab

3 ṣāḥibü'l-ḫayrıñ ola sʿay-i cemīli meşkūr
ḳapama bāri açıḳ ṭursun a ḫāce mekteb

4 neş'esi ʿārıżadır dense daḫi var vechi
sāḳiyā leblerine beñzemeze cām-ı ʿineb

5 bāġ-ı ʿālemde bulunmaz hele şeftālūsu
ḳızılelmada daḫi yoḳdur o sīb-i ġabġab

6 ʿāşıḳ-ı mürde-dilin vermemege cānı mı var
naḳd-i ʿömrün eger ol rūḥ-ı revān etse ṭaleb

7 aġız etme bize ey ġonca dehānım gördüm
seniñ aġyār ile söyleşdiğini leb-bā-leb

---

9 Ç 43a, T 4a, L 115a

1 ortalıġın: ortalıġıñ T. // L nüshasında bu beyit yoktur.
2 müşābih: mübeddel T. // L nüshasında bu beyit yoktur.
3 L nüshasında bu beyit yoktur.
4 neş'esi ʿārıżadır dense daḫi var vechi: neş'esi ʿārıżadır gerçi anı görme ʿaceb L. // leblerine: lebleriñe L. // cām-ı ʿineb: mā'-i ʿineb L.
6 mürde-dilin: mürde- diliñ T, L. // vermemege cānı mı var: cānı mı var vermemege L.
7 leb-bā-leb: leb-ber-leb L.

8 bugünüm yarına ḳalsın demiyor hīç s̱ervet
rind-i maḫmūr-ı elem-dīde de şāʿir-meşreb

10

feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 verdi cevf-i dimāġa tāb şebāb
depe cāmı mıdır habāb-ı şarāb

2 nice bulsun ṣuyunu teb-zedegān
çeşme-i merḥametde ḳalmamış āb

3 gerdenin açmadan hele ḳaṣdı
sāġar-ı bādeyi eder işrāb

4 der-i ümmīdim etme vābeste
kerem et yā müfettiḥü'l-ebvāb

5 s̱ervetā āferīn o muġbeçeye
bir ayaġ üzre verdi rinde cevāb

---

10 Ç 43b, T 4b, L -
1 depe: tepe T.
2 ḳalmamış: ḳalmadı T.
3 gerdenin açmadan hele ḳaṣdı: ḫūn-çegān olsa laʿli sāḳīniñ T.

11

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 aḳarsa ḳol gibi ḥālā sivaḳ bāde-i nāb
ṣuyunu buldu ḳuruçeşmede olan aḥbāb

2 tel ehli ādem olur ḳışr-ı kīneden meʾsūr
eger müessir ise sāza cünbiş-i mıżrāb

3 ayaḳlı cānavarı bulması ḳatı müşkil
ʿale'l-ḫuṣūṣ ḫumār ile rind ola bī-tāb

4 eder mufāraḳat-ı cānibeyni müsteşʿar
sirişkde neʿaceb olsa ḥālet-i tīz-āb

5 dü ebruvāna idi ṣervetā teveccühümüz
yıḳılsa da n'ola cāmiʿ yerindedir miḥrāb

ḥarfü't-tā

12

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1 pā-yi ber-cā-yı ṣebāt olsa ḥabāb-ı devlet
çarḫ-veş muḥkem olur idi ḳıbāb-ı devlet

2 olamaz her dü naẓīr-āver-i pehnā-yı ḫayāl
biri maʿhūd biri yaʿni cenāb-ı devlet

---

11 Ç 43b, T 4b, L -
1 ḥālā: elān T. // ṣuyunu buldu: bulur ṣuyuñu T.
4 eder: olur T.
12 Ç 43b, T 5a, L -

3 esb-i cādūyu daḫi naʿl-der-āteş eyler

cünbiş-i sāriʿa-i pā-be-rikāb-ı devlet

4 göz ucu ile yapıldığını işrāb eyler

çeşm-i maḫmūru k'ola mest ü ḫarāb-ı devlet

5 şerefi kesb-i izāfetle ise eşyānın

oldu ṣervet daḫi dil-dāde-i bāb-ı devlet

13

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1 olmada ser-be-hem-āverde-i cāh-ı ḥasret

saḳā ḳuşu muʿaceb mürg-i nigāh-ı ḥasret

2 müje-i ehl-i bükā gibi kökü ṣuda imiş

döndü nīlūfereʿayniyle giyāh-ı ḥasret

3 şeb-i deycūr-ı taḥayyürde çü berḳ oldu bedīd

cevfī-iʿālem-i ġurbetdeki vāh-ı ḥasret

4 o hilāl ḳāşıñ içün dīde-iʿayyāşıñ içün

ne bu ḫamyāze ne bu çekdiğim āh-ı ḥasret

5 ṣervet añdıḳça ʿaceb kaʿbe-yi kūy-ı yāri

ḳaralar geyse n'ola baḫt-ı siyāh-ı ḥasret

---

4 işrāb: işʿār T.
5 şerefi: şöhreti T. // eşyānın: eşyānıñ T.
13 Ç 43b, T 5a, L -
4 o: ol T.

14

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 imām efendiyi ısḳāṭ eder bu bī-minnet
denir ḍurūbdandır cemāʿate raḥmet

2 beyāż gerdeniniñ vaṣfın edelim tebyīż
verir mübāḥaṣe-i ḫaṭṭı ḳalbe bir ḳasvet

3 medār-ı hāżimeyi bilmeyen kibār-ı cedīd
demez ki miʿde-i iḳbāli fesḫ eder rişvet

4 ten oldu puḫte-i tāb-ı dil üstüḫān üzre
kebāb-ı ısḳaraya sizde yoḳ mu hīç raġbet

5 belā-yı faḳr ṣabır-sūz-ı kūy-ı nāzıñ mı
zamān-ı devlet-i ḥüsnüñde māye-i ṣervet

15

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 bıraḳ şu keşmekeşi sāḳī-i ṣafā ser-mest
ayaġın almaġa elden gelirse ṭut yādest

2 taṣavvur eylemeden baḳ bıçaḳlı altūnu
ḳodu ne ṣūrete kāfir-dilān-ı aḳçe-perest

---

14 Ç 44a, T 5a, L -
15 Ç 44a, T 5b, L 115a
1 sāḳī-i ṣafā: sāḳī-i bezm L. // ayaġın: ayaġıñ L.

3 eder mi baldırı çıplaḳ bu rütbe serkeşlik
niçin o serv-i sehī kendi ḳadrin eyler pest

4 güẕeşte-gān oṭuraḳ taḥtasında ḳāʿid iken
değil bu maṣṭaba işkenceye maḥall-i neşest

5 baḳar [mı] māl-i mezāyāsı āteş-i ḳahra
ṣaḳın ki nāme-i aġyār nüsḫa-i zerdüşt

6 fiġāna çāresi yoḳ ṣervetā dil-i zārıñ
ṣadāsı çıḳmaz olur kāse olsa yaʿni şikest

16

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 bunu çoḳ sürme ḳalḳıp bir başīret ehline aşlat
gözün ṭutduysa ḫāk-i āsitān-ı dilberi çek yat

2 seni ey şāh-ı ḥüsnüm pāymāl eyler oyun bilmez
buña şaṭranc derler ḳullanırsa bir iki at mat

3 anıñ ẕātü'l-cem-i sevdā-yı ʿaşḳındandır efġānı
ṭabībim bir yanından ṭurma sen de ʿāşıḳın ḳıvrat

---

3 bu rütbe: o rütbe T. // serv-i sehī: serv-i revān L.
4 L nüshasında bu beyit yoktur.
5 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.
6 kāse olsa yaʿnī şikest: gerçi olsa kāse şikest L.

16 Ç 44a, T 5b, L 115b

1 gözün: gözüñ T, L.
3 ẕātü'l-cem-i: derd-i teb-i T. // ṭurma sen de: sen de durma L.

4 ḳadeḥ evrādınıñ āṣārın işrāb eyleyip ṭurma
ḫum-ı mey bir mubaṭṭın kimsedir var sāġarı aldat

5 zemīniñ düzcedir mişvār ister ḫāme-i ḥoḳḳa
efendi eşheb-i maʿnī-ṭırāza ḫendeḳi ṣıçrat

6 a ṣervet kilk-i münşaḳḳı bıraḳ meşşāṭa-veş şimdi
dil-i bīkārınıñ ebkār-ı naẓma maḳṣadın çıtlat

17

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 bunuñ cāmında yoḳ lʿal-i nemek-rīzindeki ḥālet
şarābın dadı ṭuzu ḳalmamış bilmem ne keyfiyyet

2 olurdu tūde-i gerd-i reh-āsā cümleten berbād
eger kūh-i girāna yükledilse çekdiğim ṣıḳlet

3 düşer mi kendi bergi rūzgār ile olup yek-dil
göz açdırmaz çemende ġoncaya baḳ urmadan pat pat

4 seni alt eylemek lāyıḳ mıdır sen merd-i ʿāḳilsin
zen-i dünyā gibi mekkāre hem fertūte bir ʿavrat

---

4 ṭurma: yatma L.
5 ḫendeḳi: ḥendeği L.
17 Ç 44b, T 5b, L 115b.
1 şarābın: şarābıñ T, L.
3 Bu beyit L nüshasında bir önceki gazelde yer alıyor.
4 seni alt eylemek lāyıḳ mıdır: zebūn etmek seni lāyıḳ mıdır L.

5 amān ey bāġbānım ʿāşıḳa daġ üstü bāġ olsun
raḳībe tilki ḳuyruġu üzüm ver rinde hep misket

6 meger kilk-i ḳader ol ṭıfl-ı ebced-ḫānın ey şervet
celī ḫaṭṭ ile yazmış levḥa-i ruḫsārına temmet

18

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 sana ʿadāvet edene maḥż-ı ʿināyet et
her ādeme gel ādem iseñ ādemiyyet et

2 bir menzil al kemān gibi düşme keşākeşe
mānend-i tīr ṭoġru yürü istiḳāmet et

3 sāmān be-dūş olursun ʿaceb kim dedi saña
şāyān-ı ḳaddini ḫalʿ-i ḳābiliyyet et

4 eşrārdan rehā vü taḫalluṣ murād ise
her kārda muḫayyer olup ḫayra niyyet et

5 etme boyun berāberi gīsūların niḳāb
şām-ı ġarībi maṭlaʿ-ı ṣubḥ-ı saʿādet et

6 hīç etme imtinān demedir şervetā eger
çarḫa desem baña keremiñ deñli minnet et

---

5 Bu beyit yalnız L nüshasında bulunmaktadır.
6 ebced-ḫānın: ebced-ḫānıñ T, L. // levḥa: nüsḫa T.
18 Ç 44b, T 6a, L 116a
1 maḥż-ı: sen de L. // gel: sen L.
2 ṭoġru: doġru L.
3 şāyān-ı ḳaddini: ḳaddin ḳabāsını L.

ḥarfü'l-ṣā

19

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün faʿlün

1 fuṣūl-ı gülşene bād-ı bahārdır bāʿiṣ
ḥuṣūl-i maʿrifete iʿtibārdır bāʿiṣ

2 temāyül etse n'ola ʿāşıḳa o naḫl-i revān
bu cünbişe eṣer-i rūzgārdır bāʿiṣ

3 şitāb-ı rind-i meye eyleme taʿaccüb kim
hemīşe renciş-i derd-i ḫumārdır bāʿiṣ

4 o çāre-sāzī-i bīmār-ı ʿaşḳı taṣdīʿa
hevā-yı ḥükm-i dil-i zār zārdır bāʿiṣ

5 o ġoncanıñ bize çīn-i cebīnine ṣervet
hemīşe ʿarż-ı niyāz-ı hezārdır bāʿiṣ

---

19 Ç 44b, T 6a, L 116a

1 fuṣūl-i gülşene: ṣafā-yı gülşene L. // bād-ı bahārdır: feyż-i bahārdır L.

2 Ç nüshasında birinci mısra eksiktir. // temāyül etse n'ola ʿāşıḳa o naḫl-i revān: baʿīd görme bu pīrāne ṭavrı ʿuṣṣāḳa L.

4 taṣdīʿa: taṣdīḳe L.

5 bize: yine L. // hemīşe: çemende T.

ḥarfü'c-cīm

20

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 gelir ya ʿaḳlımı yā fikrimi eder tārāc
ḫayāl-i yār ḳadar ben de görmedim ḳapḳāc

2 gezerdi elden ele sūḳ-gāh-ı ḥayretde
metāʿ-ı kāle-i ḥüsnüñ o rütbe buldu revāc

3 seniñ raḳīb ile hem-pister olduġun göreli
ṭabībim üstüne ṣaġlıḳ dil oldu ḫasta-mizāc

4 zamān-ı pādişeh-i gül de pek temāşādır
çemende bülbül ola füls-i aḥmere muḥtāc

5 işāret eyle ḳo iġmāż-ı ʿaynı ey ṣervet
bu feyż başḳa ḳalemdir devāt-veş gözün aç

21

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün faʿlün

1 ḳoyunca ḳoynuna ol süd ḳuzusunu bī-lec
kösem gibi öñüne düşdü muġlim-i kūsec

---

20 Ç 45a, T 6b, L 116b
2 gezerdi: gezer hep T. // o rütbe: o deñli T.
21 Ç 45a, T 6b, L -

2 lisān-ı ḥāl ile ḥüsn-i cemāl-i ḥażret-i yār
dedi ne ānı fedā ḳıl daḫi ne bundan geç

3 sen ol ayaḳlı tevārīḫ oṭurduġun yerde
cihānı geşt ede tīmūr gibi bir aʿrac

4 pāvuryası olur elbette bir muḥāsebeniñ
bu lücce-gāhda kim keç-rev ise çün yengec

5 ḫayāli kūyuna gönderdiğim zamān ṣervet
baña demiş idi ışmarlamaġla olmaz ḥac

22

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 şehrī bu duḫt-ı rez ile başılmasın mı hīç
kestāne ile bāde mi içdin ḳuzum al iç

2 ekṣer başına mıḫ olur ekdārı ṣoñradan
mıḫla hemān bire ikiye baḳmayıp çek iç

3 muġlimleri ḳodu gör ki pāy-zen gibi
bu çekdirideki boy [u] ḳalyondaki o ḳıç

4 poṭ geldi işte çıḳmadı da maḳaṣdan āh
kālā-yı vaṣlı dilberi kim dedi kes de biç

---

22 Ç 45a, T 6b, L 116b
1 bāde mi içdin: bādeler içmiş L. // al iç: ḥalīç T.
2 ekṣer başına mıḫ olur ekdārı ṣoñradan: ekṣer ḫumāra çāre budur kerpeden keser T.
3 gör ki: göre ki T. // L nüshasında bu beyit yoktur.
4 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.

5 ebrū-yı nāzı şimdi iki daḫi żamm eder
mülḥaḳ iken zeʿāmet-i nāza iki ḳılıç

6 ṣervet egerçi ṣevb-i ḫayāliñ ḳaba ṣaba
lākin muḥassenāt-ı şiʿir cümle münderiç

23

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 o nāz ḫastasınıñ vāy o ḥāẕıḳ-ı efrenc
ne düşmüş ardına bilsem meṣābe-i ḳulunc

2 ʿaceb midir dil-i vīrāne olsa daḫme-i feyż
olur ḫarābe olan yerde yaʿni olsa da genc

3 olur mu şāhid-i inbīḳ böyle ġarḳ-ı ʿaraḳ
eger ki alnı teriyle ḳolay olaydı ḳazanc

4 piyādeniñ bu maḥal atı oynaġı yerdir
ḳuruldu ḫāne-i ʿālem çü taḫta-i şaṭranc

5 diye niẓāmī-i ḫamse el arḳası yerde
bu beş beytim için ṣervet olsa penc-ā-penc

---

5 ebrū-yı nāzı: ebrū-yı çārı L. // zeʿāmet-i nāza: zeʿāmet-i ḥüsne L.
6 ḫayāliñ: ḫayālin T.
23 Ç 45b, T 7a, L 117a
1 vāy o ḥāẕıḳ-ı efrenc: şimdi ol ṭabīb-i efrenc T. // bilsem: bilmem T.
2 dil-i vīrāne: dil-i dīvāne T.
5 beş: penc L.

ḥarfü'l-ḥā'

24

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 çekip siyāh ḫaṭı derkenār-ı ḥüsnüne ṣaḥ
efendi gel ne buyurursuz işte ḳavl-i eṣaḥ

2 ṣalāḥ-ı ḥāl ile tekbīr-i iftitāḥa yönel
o ḳadd ü ḳāmete kim uydu ise buldu felaḥ

3 ʿaceb mi ẓāhir u bāṭında olsa ʿarşullāh
o ṣadra kim yazıla sūre-i *elem neşraḥ*

4 müdām söz ayaġa düşmesin diyü maḥżā
oḳudu şām u seḥer pīr-i mey duʿā-yı ḳadeḥ

5 kibār ṣerveti müstaṣḥib etse aʿceb mi
olur hele nemek-i bezm şāʿir-i emlaḥ

6 cenāb-ı teẕkire-i āṣaf-ı kerem-fermā
yaraşdı pençe-i iḳbāline o kilk-i feraḥ

7 maḥallidir yazıla mūcibince ḥükm-i şerīf
odur maʿārif ile şimdi cümleden eṣlaḥ

---

24 Ç 45b, T 7a, L 117a
2 ḳadd ü ḳāmete: ḳaddi ḳāmete T.
4 oḳudu: oḳurdu T, L.

ḥarfü'l-ḫā'

25

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 almış efendi dā'ireye bir civānı şeyḫ
etmiş esīr o kāfire biñ müslümānı şeyḫ

2 bir āfetiñ ki raḳṣı olunsa müẕākere
görmem ġarīb o demde deperse ṭavānı şeyḫ

3 meydān-ı ʿaşḳın olmuş o çālāk-i cünbüşü
almış ḳoluna vāy o şeh-i dil-sitānı şeyḫ

4 etmiş velāyeti şerefinden anı ḫabīr
açmış o şūḫa ʿuḳde-i rāz-ı nihānı şeyḫ

5 s̱ervet eder o ṭavr ile tesḫīr ʿālemi
olmuş hemīşe girye-zen-i şādumānı şeyḫ

---

25 Ç 46a, T 7b, L 117b
2 deperse: teperse T, L.
3 olmuş o: olmada T. // almış: alıp T.
4 velāyeti: velāyet T.

ḥarfü'd-dāl

26

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 etdi biribiri ile bir başḳa ittiḥād
mey mebde'-i fiten ḫum ise menbaʿul-fesād

2 sālūsluḳ libāsını ṣūfī muḫayyer al
dikme ʿaṣāyı gördüğüne eyleme ʿināد

3 hīç yoḳ mudur münāfaḳatıñ şekl-i me'ḫaẕı
imżā-nüvīs-i ʿālem olur ḫāliṣu'l-fu'ād

4 bir kerre daḫi elleşir zeber-i çınār-veş
bu rūzgār-ı ṭurfa müsāʿidle her-çe-bād

5 etmiş devāt-ı kāse-i deryūze ḥoḳḳayı
elṭāf-ı ġaybden eder iʿṭā aña cevād

6 ṣervet cevāz-ı mes'ele-i şāʿiriyyeti
ḫāmem siyāh ʿimāme giyip eyler ictihād

---

26 Ç 46a, T 7b, L 118a
1 etdi: etmiş T, L. // ḫum ise: ise ḫum L.
3 münāfaḳatıñ: menāfiʿiniñ Ç.
4 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.

27

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 eder yine mutafaṭṭın ne rütbe olsa baʿīd
miyān-ı ehl-i dile şanki ḫāme dūd-ı şenīd

2 hemīşe eşref-i enfās-ı āhdır zīrā
k'ider leṭāif-i eşyāyı ehl-i dil taṣʿīd

3 ḳudūm-ı yāri tefekkürle serfurū ederek
ten-i naḥīfime taḳlīb olundu ṣūret-i bīd

4 külāh-ı kūşeñi refʿ eyle kākülüñ görelim
nedir bu deñlü o miskīne böyle ḥabs-ı medīd

5 hezār bikr-i meżāmīne ehl olur s̱ervet
miṣāl-i ḫāme-i ter s̱ervetā eden tecrīd

---

27 Ç 46a, T 7b, L 118a

1 L nüshasında ilk beyit aşağıdaki şekildedir:
göründü çarḫ-ı secencel-nümāda ġurre-i ʿīyd
bisāṭ-ı bezmini rind eyledi o dem temhīd

1 yine: hele T.

2 L nüshasında beyit aşağıdaki şekildedir:
ne ġurre vaḳt-i heremdir diyü eder īmā
sepīde ḥācibini gösterir sipihr-i ʿanīd

2 k'ider: eder T.

4 böyle: yaʿni T.

5 s̱ervet: elbet T., ḥaḳḳā L.

ḥarfü’z-zāl

28

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 olur ser-manẓar-ı erbāb-ı himmet cebhe-i kāġaẕ
anıñçün buldu böyle zīb ü zīnet cebhe-i kāġaẕ

2 o māhıñ ṭopṭolu cüzdān-ı ruḫsārında rengārenk
k’ider ḫurşīde baḫş-ı tāb-ı şöhret cebhe-i kāġaẕ

3 n’ola ger olsa ḫaṭ ruḫsār-ı şeffāfında olmaz mı
sezā-vār-ı bihīn-i naḳş-ı ʿizzet cebhe-i kāġaẕ

4 o rengīn çehre almış destine bir deste sürḫ-ābād
eder mi nāz ile baḳ germ-ülfet cebhe-i kāġaẕ

5 semend-i ṭabʿ-ı ṣervet böyle hīç olmazdı tīz-āver
eger göstermese meydān-ı vüsʿat cebhe-i kāġaẕ

---

28 Ç 46a, T 8a, L 118b
2 k’ider: eder L.
5 böyle hīç olmazdı tīz-āver: yekke-tāz olmazdı ʿālemde T.

ḥarfü’r-rā

29

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1 gerdī-i ḫāk-i rehiñ vermiş idi tabʿa ġubār
ṣuladı çoḳ yaşasın merdüm-i çeşm-i ḫūnbār

2 infikāki nice mümkin ki taḫayyül oluna
lafẓ-ı aġyārda memzūc iken hey’et-i yār

3 göreli şīve-i reftār-ı nihāl-i ḳaddiñ
ṣalınır ḥayret ile bāġda her bir eşcār

4 cāndır vuṣlat-ı cānāneye çünkim māniʿ
ölmeden ġayrı bu derd ehline bir çāre mi var

5 ben uruldum kütüb-i erbaʿa ḥaḳḳı ṣervet
çār-ebrū-yı girih-gīrine çār u nāçār

---

29 Ç 46b, T 8a, L -
2 memzūc iken: memzūc ise bu T.
3 ṣalınır: ṣallanır T.
5 çār-ebrū-yı girih-gīrine: çār-ebrū o perī talʿata T.

30

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 fersūdedir bu kāle-i naḳd-i niyāzlar
bilmem nic'oldu etdiğimiz iḫtirāzlar

2 şimdi netīce beste-i fitrāk-i ṣayddır
dām-ı ümīde düşmeyecek şāhbāzlar

3 ādem gerek ki lāyıḳ-ı ʿadn-ı visāl ola
her nā-sezāyı öyle maḥalle ḳomazlar

4 düşmüş zemīne ṣadme-i bād-ı fenā ile
mānend-i sāye serv gibi ser-firāzlar

5 söndükde şemʿa ḳalmadı pervānelerde hīç
ol yanma ol yaḳılma o sūz u güdāzlar

6 bīçāregānıñ oldu devāsı gibi ʿadīm
zaḫm-ı derūna merhem olan çāresāzlar

7 ṣervet bugün ḫumār ile hep derd-i ser çeker
bu bezm-gehde dünki olan mest-i nāzlar

---

30 Ç 47a, T 8a, L -
5 şemʿa: şemʿ T. // pervānelerde hīç: pervānelerde key T.
6 merhem olan: merhem uran T.

31

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1 baraṭāsına muḳallid geçine ġonca-i ter
gülüñ ocaġına bostāncılar incīr diker

2 ʿarak-ı cebhesi toḫmun çürüdür bī-baḫtıñ
muḳbil bezirgerān ekmediği yerde biçer

3 ne desin ʿārif-i ḳānunçe-i ṭıbb-ı mūcez
o marīże ki şifā niyyetine ẕehr içer

4 ḥoḳḳa-bāz oynu temāşāsına kūy-ı yāre
o gidişdir ki göñül gitdi gider daḫi gider

5 s̱ervetā gūş edicek menḳabe-i mecnūnu
dil-i şeydā dedi aldım deliden uṣlu ḫaber

32

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 şol kimseniñ ki nūr-ı siyehden midādı var
vaṣf-ı ḫaṭında ḫāmem ile ittiḥādı var

---

31 Ç 46b, T 8b, L -
1 gülün: gülüñ T.
2 çürüdür: ḳurudur T.
32 Ç 46b, T 8b, L -
1 ḫaṭında: ḫaṭıñda T.

2 bilmem sipihr ile ne sebepdir bürūdete
yeldā ḳadar bu şām-ı ġamın imtidādı var

3 bir kerre söylet ey büt-i dem-beste ʿāşıḳı
elbette kām-cūy olanıñ bir murādı var

4 parmaḳ ḳadar teşebbüṣü yoḳ dest-i luṭfuna
cūd u seḫāda ḫātemin ancaḳ bir adı var

5 bīhūde etme kāleñi fersūde ṣervetā
sūḳ-ı maʿārifin ḳatı çoḳdan kesādı var

33

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 bütün mübāḥaṣeyi kendi me'kelinden eder
ṣaḥın mülāzımıdır ṣūfī-i şikem-perver

2 şitā gelince hemān ḳış ḳış oldu gülşende
giyip nihāl-i çemen taḫta taḫta ḳar saḳlar

3 bürūdet eyleme manḳālyenin ocaḳlıġına
yerin ışıṭmaġa ʿālemde ḫayli vaḳt ister

4 yanardı ʿūd gibi olsa bir iki günlük
meger bu āteş ile āremīdedir micmer

---

2 ġamın: ġamıñ T.
4 ḫātemin: ḫātemiñ T.
5 maʿārifin: maʿārifiñ T.
33 Ç 47a, T 9a, L -

5 ṣafā-yı ṭarḥ-ı çemenzārı añdırır s̱ervet
o lāle-ḫadd içün āmāde etdiğim pister

6 müẕeyyel etse n'ola vāḳıʿa bu ḫoş ġazeli
olup tevārüd-i ġaybiyyeye ḳalem maẕhar

7 vezīr-i aʿẓam ü dānā-yı muḥterem k'olmuş
s̱enā vü midḥati erbāb-ı ṭabʿa vācib-i ter

8 ḫıdīv-i pāk-ṣıfāt aʿnī rāġıbu'l-ḥasenāt
ẓahīr-i ehl-i hüner āṣaf-ı ḫuceste-siper

9 güzīde-i küremā kām-perver-i dünyā
muḥīṭ-ı cūd u ʿaṭā ṣadr-ı mekremet-güster

10 göreydim ʿahd-i ʿaliyyende ben de sulṭānım
rü'ūs-ı naṣbımı çün ʿunḳ-nāme-i ḳanber

34

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 ḳalender ṣūretinde çoḳ şeh-i dārā-ḥaşem vardır
kedū-yı köhneden meclislerinde cām-ı cem vardır

2 bizim gibi esīr-i dām-ı ekdār olmaz ʿākılller
ġumūm-ı ḳaydı bilmez çok gazālān-ı ḥarem vardır

---

6 6-10 arası beyitler Ç nüshası dışında diğer nüshalarda bulunmamaktadır.
34 Ç 47b, T 9a, L -
1 kedū-yı köhneden: şikeste bir kedūdan T. // meclislerinde: ellerinde T.
2 ġumūm ḳaydı: ġumūm-ı ḳayd T.

3 ayaġın başdı sākī bezme gūyā keyfimiz geldi
bunu işrāb eder herkesde bir yümn-i ḳadem vardır

4 seni kāle-furūş-i kāma ʿarż etdim ḳabūl etmez
benim ey naḳd-i eşkim yaʿnī senden ġayrı ne'm vardır

5 mükedder olma ġamdan ṣervetā bir kerre fikr eyle
cenāb-ı kibriyānıñ bir işinde bir ḥikem vardır

35

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 ʿalīl-i gümşode-i ṣıḥḥatin bir ʿilleti var
ḥakīm-i muṭlaḳın elbette anda ḥikmeti var

2 ġamıñla ṭaġları yüklenir dil-i bī-tāb
velī bu bār-ı girānıñ ʿaẓīm ṣıḳleti var

3 dil-i şikeste- i ʿuşşāḳ naḳd-i nā-be-revāc
metaʿ-ı vaṣl-ı dil-ārānıñ ise raġbeti var

4 ḳadem ḳadem başaraḳ devre çıkdı dā'ireyi
cenāb-ı şeyḫiñ ayaḳ almada mahāreti var

5 ne yaġlı ballı idiñ yoġ idin miyānede sen
bizimle dün gece ḥelvāda başḳa ṣoḥbeti var

---

5 bir işinde bir: işlerinde hep T.

35 Ç 47b, T 9a, L -

1 ṣıḥḥatin bir: ṣıḥḥatiñ ki T. // muṭlaḳın: muṭlaḳıñ T.
4 başaraḳ: vararaḳ T.
5 yoġ idin miyānede sen: yoġ idi miyānede ġayr T.

6 bütün tevāżuʿ-ı ebrū-yı yāri cāmiʿ dir
imām efendiniñ ardınca çoḳ cemāʿati var

7 ṭabīb ḫasta-dilin yoḳla nabżını baḳ gör
yanıp yaḳılması ġālibçe pek ḥarāreti var

8 olur netīcede ifsād-ı kārı müstelzim
anıñ ki yaʿni żamīrinde sū'-i niyyeti var

9 gelince vaḳti ḥuṣūl-i meṭālibiñ ṣervet
daḳīḳa geçmez olur bir ḫayırlı sāʿati var

36

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 şeyḫiñ riyā ile olan eşk-i teri meger
şeyṭān aḳındısı gibi bir mevkıʿ-i ḫaṭar

2 tā meyl-i mīl-i kām ede zevraḳçe-i merām
hīç yoḳ mu rūzigārdan āyā ki bir eṣer

3 bu neş'e ile bāġda pīr-i muġān bile
rūy-i nigār-ı dilberi görse ne şübhe hora deper

---

7 ḫasta-dilin: ḫasta diliñ T.
8 yaʿni żamīrinde: cevf-i żamīrinde T.
9 bir: hep T.

36 Ç 48a, T 9b, L 118b

2 zevrāḳçe-i merām: zevrāḳçe-i heves L.
3 L nüshasında bu beyit yoktur. rūy-i nigār-ı dilberi görse: rūy-ı nigārı görse T.

4 şol ḫāme kim berī ola bār-ı kemālden
taʿrīf olur mu dense ke-naḫlin bilā-ṣemer

5 ṣaydım siyāh-baḫt olan ʿuşşāḳ deñli var
iki yanında dāne-i ḫālin birer birer

6 dil-dāra reh-güẕārda baḳ ḥarf atar raḳīb
meşhūrdur denir it ürür kārbān geçer

7 ḥaḳḳā budur ki māder-i eyyāmdan henüz
ey kāş ṭoġsa böyle perī-zādeler beşer

8 ṣervet tesettür ise murādın zamānede
dostuñdan eyle ḥāṣılı düşmen ḳadar ḥaẕer

37

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1 ṣaydı dişin ṣoḥbeti işte aġızlarda gezer
bulsa ṣūfī şimdi misvākın urur başın ezer

2 olmadan efgende-i meydān-ı ġam çek dizgini
el-ḥaẕer ey şehsüvār-ı deşt-i nāzım el-ḥaẕer

3 ol ṭabībim añlamazdı ṭıb dese nabż-ı derūn
n'eyleyim dil-ḫasta-i hicrān cānından bezer

---

5 ḫālin: ḫāliñ T.
7 henüz: hemīn T. // böyle: öyle L.
8 murādın: murādıñ T, L.
37 Ç 48a, T 9b, L 119a
1 dişin: dişiñ T. // misvākın: misvākıñ T, L.
3 añlamazdı: añlamaz mı T, L. // nabż-ı derūn: nabż velī T.

4 şerbet-i laʿl-i leb-i cān-baḫşını vaʿd eyledi
bir şeker çeyner velī leb-teşneniñ bağrın ezer

5 ḥoḳḳa-i bī-dil ḳulaḳ ṭutmaz ṣarīr-i ḫāmeye
ṣervetā şaḫṣ-ı aṣamm gūş eylemez ammā sezer

38

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün faʿlün

1 daḫi o māhī-i cisme ḳurup ḫayāl ağlar
efendi çeşm-i tere söyle geçdi ol çağlar

2 niẓām-ı ḫūşeye baḳ feyż-i bād-ı ṣubḥ müdām
ṣanırsın aşma filīzi ḥarīr ile bağlar

3 eger o lāle-ruḫuñ kūh gibi temkīniñ
görür ise cebel-i nūr bağrını dağlar

4 ʿaceb müsāʿade-i rūzgārı var çemeniñ
ġurāb bülbüle tīġ-i zebānını zağlar

5 bu żaʿf ile n'ola düşse ayağına ṣervet
efendi görme ʿabeṣ ḫastadır işin ṣağlar

---

4 leb-teşneniñ: dil-teşneniñ L.
5 ḥoḳḳa-i bī-dil ḳulaḳ ṭutmaz ṣarīr-i ḫāmeye: ḥoḳḳayı cehl-i mürekkeb ṣanma feyż-i ḫāmeden T. // ḳulaḳ ṭutmaz: ḳulaḳ urmaz L.

38 Ç 48a, T 10a, L 119a

1 ḳurūb: ḳurb T, L.
3 temkīniñ: temkīnin L.

39

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1 rind-i mey ġurre ḳadar cām-ı dıraḫşānın arar
ramaẓān ayı çıḳınca hele baḳ cānı çıḳar

2 şeb-i ġamda yüreğim sūzişini dāmen-i dil
gāh āteş böceği gibi açar gāh ḳapar

3 işte hey hey diyerek başladı meclisde yine
diñle ḫānende o şehnāzı naṣıl faṣl eyler

4 ḳatı çoḳ kimselere ġulġule-i dehşe verir
o ḥarāmī deresi yaʿni gelū-yı sāġar

5 pāk ṭut ḥażret-i selmānı seversen ḳalbiñ
ḫaṭ-ı nevden saña ḫāşā ki gele ḳılca żarar

6 maḳsimim ḥoḳḳa-i ter ḫāme ḳanātım ṣervet
reşḥa-i feyż eger aḳmazsa da bāri ṭamlar

---

39 Ç 48b, T 10a, L 119b

1 ḳadar: gibi T. // hele baḳ: kendiniñ T.

3 işte hey hey diyerek başladı meclisde yine: būselik eylese gāhīce muḫayyerde ḳarār L.

6 L nüshasında bu beyitten önce diğer nüshalarda 31 numaralı gazelin içinde yer alan aşağıdaki beyit bulunmaktadır:

ḥoḳḳa-bāz oynu temāşāsına kūy-ı yāre
o gidişdir ki göñül gitdi gider daḫi gider

40

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 o zehr-nāk-i ʿitābın bize ḥayāt verir
raḳīb cān-be-lebe dehşet-i memāt verir

2 bizi a baḥr-i kerem böyle minnete boġma
ḫudā kerīmdir elbette bir necāt verir

3 çiçekli yazlıḳ ise berg ü bārı ʿādīdir
bahār yıllıḳ eşcārı iki ḳat verir

4 ya yüklenür ya ayaḳlandırır kibār yaḫūd
ya bār-gīr verir ādeme ya at verir

5 ḳarār-ı ḥāle sebebdir teẕekkür-i māżī
ḳonulsa nām-deşi dūdeye şebāt verir

6 ney-i ḳalem ne ʿaceb māye-vār olur şervet
hemīşe ṭūṭī-i ṭabʿa ṭurur nebāt verir

---

40 Ç 48b, T 10b, L -
1 o zehr-nāk-i ʿitābın: o zehr-i ḳand-i ʿitābıñ T.
3 berg ü bārı: berg ü bār-ı T.

41

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 şikenc-i ṭurrası ʿuşşāḳa pīç ü tāb verir
tel ehli ādeme bu ḳīl u ḳāl ʿaẕāb verir

2 ne rütbe ġamzesi maʿlūl olursa ʿuşşāka
şifā-yı ṣadr olacaḳ mertebe cevāb verir

3 baḳa cesāretine nefs-i şūm mürtekibiñ
derūna dağdağa-i ḫaşyet-i ʿiḳāb verir

4 muḥarrik olsa çemende ṣabā gül ibrişimi
dimāġa rāyiḥa-i zülf-i müşk-nāb verir

5 bedīʿ-i resm ile taṣvīr imiş nedir sūdu
o çeşme ṣanma ki s̱ervet ʿaṭāşa āb verir

42

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 āteş söyünmez olmayıcaḳ böyle girye ger
yanġın ṭulumbası mıdır ayā bu çeşm-i ter

2 düzd-i nigāhı şöyle ki bir mīl ü bʿud ile
gözden çekerdi sürmeyi fī lemhati'l-baṣar

---

41 Ç 48b, T 10b, L 119b
2 ne rütbe ġamzesi maʿlūl olursa ʿuşşāḳa: ne rütbe gamzesi bīmār olursa maʿlūla L.
3 ʿiḳāb: ʿitāb T.
42 Ç 49a, T 10b, L -

3 naḳḳāşda buluncaya dek yaġlı bir ḳapı
ebvābı devre başladı ol şūḫ-ı der-be-der

4 hīç ṭaştan ḫayır mı çıḳar defʿ-i leyyine
kāfī degil mi maġlaṭa-i māye-i ḥacer

5 ṭaġlar ḳadar çeker sitem-i āḫarı velī
evlāda pek girān gelir ş̱ıḳlet-i peder

6 lafẓan müşāreket ede maʿnen muġāyeret
ş̱ervet teġazzül eylemede bundadır hüner

43

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

1 istersen o mażmūnu daḫi yāre ṭapışdır
bu yazdıcaġın teẕkireye mūm yapışdır

2 eşk ü demi āmīḫte ḳıl ḥikmeti gözle
sāġardaki ṣahbāya biraz āb ḳarışdır

3 te’ş̱īr-i ḳudūm-ı ḫaṭ-ı yāre nigerānız
gel baḫt-ı siyeh-kār ile ʿuşşāḳı barışdır

4 sen ḥalḳa-i gīsūlerini ḫaṭ mı ṣanırsın
ol beyża-i bī-mūya da bir ḳulb yapışdır

---

3 şūḫ: şaḫṣ T.
43 Ç 49a, T 11a, L -
1 istersen: isterseñ T. // yazdıcaġın: yazdıcaġıñ T.

5 bu niʿmet-i ʿuẓmāyı bilip māye-i ṣervet
bir ḫānçedir sen daḫi bir iki ḳapışdır

44

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 sipihr ṣıḳlet-i gerdūndan amān mı verir
bu bārı çekmeyecek merkebe ṣamān mı verir

2 yaḳıp vücūdunu ḳoymaz kemiklerinden eṣer
hümā-yı kāma meger dūd-ı üstüḫān mı verir

3 seniñ felek dediğiñ yādigār-i sifle-nüvāz
sezā-yı ʿāṭıfet iʿtibāra şān mı verir

4 marīż-i miḥnete ölmezden evvel ister ʿilāc
ṭabīb mürde-dilān-ı ġumūma cān mı verir

5 beni bu ṭaş ḳaṣābın ḳahrı etdi şīşde kebāb
o bezme ġamzeleri cām-ı erġavān mı verir

6 leṭāfeti bir içim ṣuyumuş nedir sūdu
baḳınca āb-ı ḥayāt ʿömr-i cāvidān mı verir

7 pilāv ṭenceresin başına giyen ʻākıl
saña bu me'kel-i ʿālemde hīç ḳazan mı verir

8 bu ʿarṣa-gehde çü ibriḳ-i pür-ʿaraḳ sāḳī
semend-i tīz-rev-i sāġara ḳaşan mı verir

---

44 Ç 49a, T 11a, L -

9 ne bu tecemmuʿ-ı māl ile cemʿī-i ḥısset
olan bu nuḳreyi vermez de olmayan mı verir

10 olursa s̱ābite s̱ervet ʿaceb mi ḫayr-ı ḫalef
eden mübādele yaḫşī alıp yamān mı verir

45

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 ne ṭırpān çekdiğin dükkānda berber bilmiyor ṭutdur
çayır çayır ġam-ı ḥüsn ile yāriñ yolduġu otdur

2 s̱üreyyā reşk ede taḥtü’s-semāya çıḳ da ser-bezm ol
felekde şemʿ-dān-ı mihre ey meh-pāre mum ṭutdur

3 hedāyāñ ʿarż ederken vaʿdesin incāza cebr eyle
o māhī-sīrete yem ḳapdırırken olṭayı yutdur

4 refāhiyyet ne ḳābil giydiğin zer-beft-i ḫāṣ olsa
ʿaceb ḫayyāṭ-ı dehrin biçdiği eṣvāblar potdur

5 meremmāt ile s̱ervet yapdıġıñ beyt-i ḫarābātī
bu resme vādī-i nev-ṭarḥda eslāfı unutdur

---

45 Ç 49b, T 11b, L 120a
3 ḳapdırırken: ḳapdırırsın Ç.
4 ʿaceb: niçin L. // dehrin: dehriñ T, L. // biçdiği: diktiği L.
5 yapdıġıñ: yapdıġın T, L.

46

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 ḫayālin kūyuna geşt ü güẕārı var benim yoḳdur
anıñ farṭ-ı kemāl-i ictisārı var benim yoḳdur

2 dil-i pür-ḫūnun olmuş ḳan ḳarındaşı meger sāġar
anıñ keyfi yerinde ġam-güsārı var benim yoḳdur

3 meger ṭūṭī-veşim nuṭḳundan incinmiş hele baḳ gör
saña āyīneniñ de inkisārı var benim yoḳdur

4 ʿaceb mi ḫalḳa şīrīn gelse böyle vaż'ı ferhādıñ
anıñ ṭağlar gibi bir tīşe-zārı var benim yoḳdur

5 naẕīrem olmadı şemsīye ṣervet zerre-veş maḳrūn
anıñ pertev-fürūz-ı iştihārı var benim yoḳdur

---

46 Ç 49b, T 11b, L 120a
2 dil-i pür-ḫūnun: dil-i pür-ḫūnuñ T, L.
3 ṭūṭī-veşim: ṭūṭī gibi L. // inkisārı: iġbirārı T, L.
4 ʿaceb mi: nedendir L.
5 naẕīrem: naẕīreñ L.

47

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 ḳanı meyḫāne-i ʿālemdeki şürb-i müdāmīler
bu bezme geldi nice bayḳaralar nice cāmīler

2 hele verme vücūd ey merd-i sālik postunu ḳurtar
ḥelālī gömleğe diḳḳat eder mi hīç ḥarāmīler

3 söyünür hep ocaḳlınıñ ocaġı kül olur ṣoñra
ṣaḳın bozma müretteb defter olmuşdur esāmīler

4 girān evżāʿı kim yüklendi ise çekdi çoḳ s̱ıḳlet
n'ola gāhīce muḥtāc-ı ḥimāyet olsa ḥāmīler

5 felek her bir devirde biriniñ devrānıdır s̱ervet
bu bezme geldi nice bayḳaralar nice cāmīler

48

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 bu fıḳra pīç-i ḫaṭından dilin şikāyetidir
tamām ḳırḳa sürer bir yılan ḥikāyetidir

2 yine o ṣūḫı ilāhīye ṣoḳdu ẕākir ile
ayaḳ paṭırdısı şeyḫiñ büyük kerāmetidir

---

47 Ç 50a, T 11b, L -
2 hele: ṣaḳın T. // gömleğe: görmeğe Ç.
3 ṣaḳın: amān T.
48 Ç 50a, T 12a, 120b
1 dilin: diliñ L.
2 L nüshasında bu beyit dördüncü beyit olarak gelmiştir.

3 benim o ṭıfl-ı siyeh-çerdemiñ gören ḫālin
ṣanır diyār-ı ḫabeş kendiniñ zeʿāmetidir

4 ḳırık ṣınıḳ yine olmaz ṭıpırdıdan ḫālī
fütādeniñ dil-i mecrūḥ baṣma sāʿatidir

5 siyeh ʿimāmesi cāmiʿdir iḳtidā edene
ṣufūf-ı saṭr-ı süḫan ḫāmeniñ cemāʿatidir

6 bu cünbiş ʿālem-i pīrīde ḫāce-i naẓma
ʿasā-yı kilk-i terin ṣervetā iʿānetidir

49

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 ʿaceb gözündeki mestāneniñ şarāb mıdır
ya ḫūn-i dil ile memzūce olmuş āb mıdır

2 olanca keyfimizi bozdu tārumār etdi
bu bezmde yapılan böyle hep ḫarāb mıdır

3 belā-yı faḳr-ı firāḳın çeken hemān biz isek
ʿaceb raḳīb-i tehī-kīse kām-yāb mıdır

4 bu vazʿdan daḫi dönmez mi ol felek-meşreb
raḳībe ḳaṣdı kerem bize hep ʿitāb mıdır

---

3 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.
4 dil-i mecrūḥ: dil-i mecrūḥu L.
6 kilk-i terin: kilk-i teriñ L.
49 Ç 50a, T 12a, L -

5 düşünmeden gece tā ṣubḥ olunca bīdārım
ʿaceb bu vāḳıʿa ṣervet ḫayāl ü ḫāb mıdır

50

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 bir ṣallapati söz ile cumhūru dağıdır
ağyār-ı kāfiriñ sözü şeyṭān çomağıdır

2 ḫumda olan sebūdaki ṣahbānıñ ʿaynıdır
yolundadır bu ṣuyun o da bir ayağıdır

3 meşḳ eder idi görmüş idim merdüm-i nigāh
şimdi ḳızılpıñarda saḳḳā yamağıdır

4 ṣābit ḳadem olup çek ayağı bu bezmden
saña remiz değil dediğim başbayağıdır

5 ṣervet eğerçi bāʿiṣ olursa ġurūbuna
ṣubḥun yine beyāż mihir yüzi ağıdır

51

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 bu ʿarṣadan piyāde birer ikişer gider
ṣāḥib-kümeyt-i himmet olanlar biner gider

---

50 Ç 50b, T 12a, L -
5 ṣubḥun: ṣubḥuñ T.
51 Ç-, T 12b, L -

2 ol āsitānı beklemeyenler bu bābda
āfāḳa der-be-der gelir der-be-der gider

3 ber-ʿaksdir ḳavāʿid-i bād-ı ḫazānı gör
bu gülşen içre ḫār ḳalır verd-i ter gider

4 ʿavd eylemez mürūr eden eyyām-ı nāzenīn
sen kendine gelince bu vaḳt-i seḥer gider

5 ṣervet nihān ʿazīmet-i yār eylesem daḫī
benden muḳaddem āh-ı dilimden ḫaber gider

52

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 kāfi ṣudāʿa kūy-ı dil-ārādaki ḥacer
bilḫāṣṣa dişin aġrısını kerpeden keser

2 ey bāʿiṣ-i ḥayāt-ı vücūdum sözüñ ṣaġı
bīmār olan ṭabībini cānı gibi sever

3 sen bir efendi bul bize miʿmār-ı ṭabʿı var
yoḫsa yapu ṭaşı dediğiñ hep ḥacer şecer

4 mānīʿ değil urulsa velī düşmenim daḫi
müjgān-ı cevre hemçü hedef olmasın siper

---

52 Ç 50b, T 12b, L -
2 Bu beyit Ç nüshasında bulunmamaktadır.
3 Bu beyit yalnızca Ç nüshasında bulunmaktadır.

5 yoḳdur ṣafā derūn-ı şikem-perverānda
gūyā çerāġı yanmamış işkenbe bir fener

6 bu ceẕr ü medle ḳaʿrına nisbet sevāḥiliñ
dīvāne-vār ʿakl u şuʿūru gelir gider

7 s̱ervet ḥesāb olunsa eğer çekdiği żarar
ser-māye-i merābiḥi bir iki kat geçer

53

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 bir gün ruḫuñ sezā-yı ḫaṭ-ı müşg-nāb olur
bir söz söyledim ki saña bir kitāb olur

2 ġaflettedir teyaḳḳuẕı ehl-i baṣīretiñ
gör istiḫāre münḥaṣır-ı cevf-i ḫāb olur

3 baḳ sinn-i çārdehde olur ḥüsn-i dil-fürūz
on dördü olduġu gece ay māh-tāb olur

4 devri müdām ʿaksinedir çarḫ-ı kec-reviñ
her kim bu bezmde yapılırsa ḫarāb olur

5 s̱ervet baʿīd eden seni dergāh-ı dilbere
bir vaḳt olur ki vāsıṭa-i intisāb olur

---

7 ser-māye-i merābiḥi bir iki ḳat geçer: ser-māye-i merābiḥi etmekdedir güẕer T.

53 Ç 50b, T 13a, L -

3 baḳ: hep T.

4 müdām: tamām T.

ḥarfü'z-zā

54

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 eger ṭıflāna dense germ-terdir daḫi minnetsiz
ṣoġuḳdur pek niçin ebkāra derler hep ḳız oġlān ḳız

2 firāḳ-ı ḥüsn ü aña şimdi ot yoldurduġundandır
gider mi baḳ elinden dil-rübā-yı nev-ḫaṭıñ cınbız

3 bu ġam-ı laḫt-ı dilim āheste āheste eder püryān
muʿayyendir kebāb envāʿ içre vāḳıʿa cızbız

4 hedef āhında olsa görmesin bir kez o ḳaşı yā
anı urmaḳ değil billāh yalmān gösterir vızvız

5 şarābın destisin pīr-i mey eyler bāġ-ile maḥfūẓ
ederler peççe-gān-ı rūmiyānı sāḳiyā vābṭīz

6 unuttuñ mācerāyı gerçi sen bīçāre ḳaldım ben
cerāḥāt-i dil-i pür-yāre ṣızlar n'eyleyim ṣız ṣız

7 taḥammül eylemezmiş ṣervetā bu şiʿr-i ġarrāya
baḳ a çeşm-i ḥasūde kendi müjgānıñ mı ṣoḳduḳ biz

---

54 Ç 51a, T 13a, L 120b

1 ṣoġuḳdur pek niçin ebkāra derler hep ḳız oġlān ḳız: ṣoġuḳdur pek niçin ebkāra ḳarşı varmaz oġlān ḳız T.

5 şarābın: şarābıñ L.

6 unuttuñ: unuttun L.

55

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 daḫi ġam-ı ḫam-ı gīsūsu ḳaṭʿ olundu henüz
me’āl-i ḫaṭṭını yazsam yine olur bir söz

2 şarāb-ı laʿlini bir kerre görmeğe teşne
ḥabāb-ı bāde ḳadar var mıdır bir açıḳ göz

3 derūnı fāsid olan kimseden ḫayır mı gelir
nihālden ne biter olmasa içindeki öz

4 ḳalem ḳaşına taʿalluḳ ederse rişte-i dil
medīḥasında hezārān ḫāmeye bez çöz

5 derūn-ı ṣervet-i muḫriḳde dil midir ṣandıñ
ya pişme tūde-i ḫākister içre ḳalmış köz

56

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 riyāyı eṭʿimede şeyḫ efendi de sevmez
bu ṣabra söz mü olur yaʿni bulmayınca yemez

2 bu devr dönmelidir meclis-i tecerrüdde
efendi geldiğiñiz gibi gitmeğe gelmez

---

55 Ç 51a, T 13a, L 121a
56 Ç 51a, T 13b, L -
2 bu devr dönmelidir meclis-i tecerrüdde: gel ey ḫayāl seni eylerim bu şeb daʿvet T. // efendi: velīk T.

3 ġınā-yı ḳalb eder sīr ādemi k’olmaz
nevāle-i fuḳarā merdüm-i ekūle çerez

4 sezā urulmaġa ol ḳaşı yāydır ister
hemīşe nāvek-i müjgānı gibi ʿālemi gez

5 bu şeb bürūdeti var s̱ervet ʿāleme o mehiñ
gedā-yı kūyunuñ olsa işi ʿaceb mi ayaz

57

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 gerçi serā-yı ʿāleme ṣıġmaz kibārsız
bir gün muż̄īḳ-i ḳabre ne şübhe ṣıġarsız

2 sāḳī bu bezm-gāhda bir bāde olsa kim
ṣahbā-yı ʿaşḳ gibi verāsı ḫumārsız

3 çāk etdi gitdi perde-i nāmūs-ı ʿişmeti
aġyār gibi görmedim ʿālemde ʿārsız

4 vaḳt-i heremde tāz̲e ḥavādiṯ yeter saña
bir nev-civāna düşdü göñül iḫtiyārsız

5 kūyuñdan etdi s̱erveti ey meh felek cüdā
bu kec-revī-i çarḫıla ḳaldı medārsız

---

4 sezā urulmaġa: sezā-yı tīrine T.

57 Ç 51b, T 13b, L -

1 bir gün: lābüd T.

2 sāḳī bu bezm-gāhda bir bāde olsa kim: sāḳī bu bezmde bize bir bāde ver k’ola T.

3 perde-i nāmūs-ı ʿişmeti: perde-i hūş ile ʿişmeti T.

58

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 denā'eti olan insāna ilticā olmaz
küçük olanlara bundan büyük belā olmaz

2 defātir-i ḳıdem-i ḥālde muḳayyeddir
bizim ḳalemde hele ḳıl ḳadar ḫaṭā olmaz

3 bu żaʿfdır eṣer-i istiḥāleye māniʿ
derūn-ı miʿde-i hāżımda imtilā olmaz

4 mina bazārlıġıdır ṣanki beyt-i maʿnīde
cenābıñız gibi ḥācıya hīç cefā olmaz

5 beşer beşer ṣayılan naḳd-i āferīn gibi
metāʿ-ı şiʿrine ṣervet seniñ bahā olmaz

59

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 biz ol miḥnet-keşiz kim bārımız ḫiffet ḳabūl etmez
cihānı yüklenir ʿāşıḳ velī ṣıḳlet ḳabūl etmez

2 ʿaceb mi sāyesinden bile ʿāşıḳ ḫavf-nāk olsa
maḥabbet öyledir kim vāḳıʿā şirket ḳabūl etmez

---

58 Ç 51b, T 13b, L -
4 ḥācıya hīç: ḥācılara T.
5 metāʿ-ı şiʿrine: bu penç beytine T.
59 Ç 51b, T 14a, L 121a
2 ʿaceb mi sāyesinden bile ʿāşıḳ ḫavf-nāk olsa: göñül şeb-zinde-dārı oldu maḫfī ol şeh-i ḥüsnüñ L.

3 hevā-yı şemm-i zülfüñ iḫtilāle bāʿiṣ olmuşdur
dimāġ-ı ārzū hīç nefḫa-i minnet ḳabūl etmez

4 dağıldı tār-ı zülf-i tārumārıñ gibi endīşem
bu efkārım benim hīç ḳayd-ı cemʿiyyet ḳabūl etmez

5 eṭıbbāya denilmez ibtilām allāh şifā versin
a ṣervet ḥāl-i zārım āh tesliyyet ḳabūl etmez

ḥarfü's-sīn

60

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 gider mi baḳ o ḳadar istifādeden telbīs
gör imdi bir mi o melʿūn raḳīb ile iblīs

2 ne mümkin eyleye erbāb-ı ḳahveḫāne seniñ
tamām-ı şiʿr-i dil-ārā-yı zülfünü taḫmīs

3 bizi bir āfet-i devrāne etdi hem-esrār
cenāb-ı şeyḫiñ ede sırrını ḫudā taḳdīs

4 raḳīb-i seng-dile meyl eder o saḫt-ı derūn
ne güne āheni ceẕb eyler ise mıḳnāṭīs

---

3 dimāġ-ı ārzū hīç: dimāġ-ı iştihāmız T., dimāġ u kām-ı dil hīç L.
4 dağıldı: ṭağıldı L.

60 Ç 52a, T 14a, L 121b

1 o ḳadar: bu ḳadar L. // istifāde: istiʿāẕe T, L.
3 bir āfet-i devrāne: o āfet-i devrāne T. L nüshasında bu beyit yoktur.

5 ṣorulsa zād yazar ġayrıya viṣālinden
bütün müẕākeresi ṭıfl-ı ḫāmeniñ tecnīs

6 pesend-i ṣanʿat-ı miʿmār-ı ṭabʿına ṣervet
olursa böyle gerek beyt-i muḥkemu't-te'sīs

ḥarfu'ş-şīn

61

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 belliydi sāʿatince varıp gelmeden bu iş
raḳḳāṣa iḫtiyār muvaḳḳit daḫi kiriş

2 ceffe'l-ḳalem taṣavvur eder ebruvānını
var mūy-i kilk-i nāḳış ile ḫāme çūb ḳırış

3 germābeden mülāḥaẓa ḳıl tāb-ı dūzaḫı
ṣābun-miṣāl sāʿid-i dellākden sıvış

4 peymāne-vār ʿālemi geşt etmeyim diyen
ṭutsun ḫum-ı şarāb gibi ḳarnını geniş

5 bilmez devāt-ı şiʿr gibi ḥoḳḳa-bāzlıḳ
ancaḳ ṭufeyl-i ḫāmeniñ oynu giriş çıḳış

---

5 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.

61 Ç 52a, T 14b, L 122a

2 var mūy-i kilk-i nāḳış ile: var sen de kilk-i nāḳış ile T.
3 ṣābun-miṣāl: ṣībun miṣāli L. // sāʿid-i dellākdan: pençe-i dellākdan T, L.
4 Bu beyit L nüshasında bulunmamaktadır.

6 gel sīr-i ḫān-ı vuṣlatına olma cerbezen
zīrā ki haẓm olunmaz efendi ḳuru sövüş

7 on dört gün oldu kim çekeriz tāb-ı ḥasretiñ
ey māh-pāre söyle bu gidiş naṣıl gidiş

8 ol gül-beden leṭāfet ile câme-dūz olup
geldi ṣadā-yı ḫāresi işte ḳıġış ḳıġış

9 baḳdı yuḳarıdan aşaġa gör o lāle-ruḫ
şervet ʿaceb ki nergise miydi o göz ḳıpış

62

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1 elma sīb-i ġabġabım der bir de vermiş vermemiş
tāze şeftālū-yı bāġ-ı ḥüsnünü eller yemiş

2 damlayınca gerçek eşk-i ter o çıḳdı ʿarşa dek
nāleyi vaṣf eyleyen yaş yerde hīç yatmaz demiş

3 rāsta rāciḥ dürūġ-ı maṣlaḥat-āmīzi ben
hep ḫilāf añlardım ammā ṭoġrusu gerçek imiş

---

6 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.
7 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.
8 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.
9 o lāle-ruḫ: gör o lāle-ruḫ T. // ʿaceb ki: ʿaceb bu T.
62 Ç 52a, T 14b, L 122a
1 bāġ-ı ḥüsnünü: bāġ-ı kūyunu T.
3 Bu beyit L nüshasında bulunmamaktadır.

4 eylemez mi teşne-gān-ı feyżi dil-sīr-i ḥayāt
şāʿiriñ destiñde ḫāme neyzenin ḳuru ḳamış

5 yār uyurmuşmuş raḳīb olmuş lebinden būse-çīn
ḳan oturmuş yoḳ mu inṣāfıñ nedir öyle emiş

6 rāyegāndır meyvesi ṣervet o kāfir bāġbān
kūyunu ol naḫl-i nāzıñ vāh varmış bellemiş

63

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 bize ṣūfiyyeden bir ehl-i dil mektūb göndermiş
peyām-ı dil-rübāyı ḫūb yazmış ḫūb göndermiş

2 raḳībe fālya vermek ḫavfini defʿ eyleyip şimdi
fitilinden bize dizdār aġa bir ṭop göndermiş

3 ben öyle ẓann ederdim ıżṭırārından yolar rīşin
meger ṣūfī-i ḫayyir tekyeye çārūb göndermiş

4 zücāc-ı tevbeyi ḳırdı geçirdi pīr-i mey bezme
piyāle nāmına bir şūḫ-ı dil-āşūb göndermiş

5 yazar ṣervet mezāyāsında ḥāl-i fāriġu'l-bāli
bize ṣūfiyyeden bir ehl-i dil mektūb göndermiş

---

4 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.
5 uyurmuşmuş: uyumuşmuş T, L.
6 nāzıñ: nāzın L.
63 Ç 52b, T 14b, L -
2 ḫavfini: fikrini T.
3 ıżṭırārından: ıżṭırābından T.

64

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 bu ḥışn-ı yāre saña elverir mi böyle varış
o zūr-ı pençeyi gör ṣoḥbete var öyle ḳarış

2 egerçi mufṭır ise ṣavm-ı hecri būs-ı lebiñ
yeter yeter küsülü ṭurma ʿāşıḳ ile barış

3 dil-i fütāde ʿaceb başıña neler geldi
saña dedim mi der-i yāre var da ṭaş yarış

4 ḳapıldı fāḫte-i dil servisine destārıñ
ʿaceb kimiñ işidir böyle nāzikāne ṣarış

5 şarāb keyfi ile sözleriñ hep aşma ḳarār
ne idi ṣervet o rūy-ı nigārdan ḳoparış

---

64 Ç 52b, T 15a, L 122b

1 bu: o T. // böyle: öyle T. // var öyle ḳarış: gel öyle ḳarış T, L.

2 T nüshasında beyit şu şekildedir:
olur çü būs-ı lebiñ ṣavm-i firḳati mufṭır
bu rūze-dār-ı firāḳıñla ʿiyd geldi barış

3 dil-i fütāde ʿaceb başıña neler geldi: dil-i fütāde başın ṭaşa mı ṭoḳundu yine L. // dedim mi: düşer mi L.

4 böyle: öyle T.

5 sözleriñ: işlerin L.

65

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 eger o miḳlife ṣūfī gibi olursañ eş
otur otur yuva ḳızdır meşābe-i dem-keş

2 seni kepādeye döndürdü zūr-bāzūdan
dedim mi saña kemān gibi el ile elleş

3 yehūd-fıṭnat olan görse yaʿni hem-cinsiñ
baḳıp ḍurūb-ı müfāʿīle der..……..

4 tedāvül etmemiş ise saña olur temlīk
temessük eylediğiñ şuḳḳalarda ber-cāyeş

5 egerçi üstüne ṣu sepmese tesellīsi
olurdu merdüm-i manḳāla her zamān āteş

6 tamām sāḳī-i bezm etdi ehl-i meclisi germ
ne ḳaḥbeniñ ḳızıdır āh bāde-i bī-ġış

7 ḫayāl-i laʿli eder ṣervet āteşim teskīn
serāb ederse eger teşnegāna defʿ-i ʿaṭaş

---

65 Ç 52b, T 15a, L 122b
2 kepāde: kepāze T, L.
3 Bu beyit L nüshasında bulunmamaktadır.
4 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.
5 Bu beyit L nüshasında bulunmamaktadır.
6 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.
7 serāb: şarāb L.

66

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 niḳāb-ı ʿārıż-ı mektūmunu reng-i şarāb açmış
o gülġonca nigārı ḥaḳ bu kim penbe ṣiyāb açmış

2 görünce dīde-i maḫmūrunu ol şūḫ-ı ʿayyāşıñ
dü çeşm-i intiẓārın nergis etmişken be-ḫāb açmış

3 temāşā-yı ruḫ-ı āliñle ḳaṣd-i fāl-i ḫayr etmiş
çemende ġonca gül-penbe varaḳlı bir kitāb açmış

4 miyānından ġaraż bir ʿuḳdeyi ḥall idi seyr eyle
ḳuvā-yı ṭāliʿim bir daḫme-i afrāsyāb açmış

5 yazanlar ḳıl ḳalemle resm-i ḫaṭṭıñ ṣervet ol şūḫuñ
bu ṭavrı açmış ammā n'eyleyim pür-pīç ü tāb açmış

67

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 gören ḫūy-gerde gerden dil-rübāyı mest olup ṣızmış
ṣanır gūyā sebūdan mey tereşşuḥ eyleyüb ṣızmış

2 nüfūsun yoḳ mudur te'ṣīri bir kerre ḳıyās eyle
nisāya bikr iken ḳız dindiğiyçün işte hep ḳızmış

---

66 Ç 53a, T 15a, L 123a
4 miyānından: miyānıñdan L.
67 Ç 53a, T 15b, L -
2 işte: şimdi T.

3 ḳalem gūyā mükeyyif şāʿir-i mükṣir ḳadar söyler
güzel manṭıḳdır ammā n'eyleyim ġāyetle mızmızmış

4 güzel teẕhīb olunmuş nüsḫa-i ruḫsārı dildārıñ
kenār-ı ḥüsnünü ḫaṭṭ-ı siyeh cedvel gibi çizmiş

5 gören her ḥarf-i naẓmım tār-ı mıṣṭarda benim ṣervet
ṣanır üstādlar dürr ü leāli bir ipe dizmiş

ḥarfü'ṣ-ṣād

68

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 hemīşe eyleyip aḥkāmī-i ezel teşḫīṣ
ṣafāyı ġoncaya ekdārı bülbüle taḫṣīṣ

2 amān amān diyü pek düşme üstüne yāriñ
murād vaṣl ise olma bu rütbe aña ḥarīṣ

3 ḫuṣūṣ-ı ṣaḥn-ı çemen ḫalḳını ʿumūman bād
şeh-i bahāra eder berg-i sebz ile telḫīṣ

---

3 manṭıḳdır: nāṭıḳdır T.
5 gören her: görenler T // ṣanır üstādlar dürr ü leāli bir ipe dizmiş: ṣanır üstādlar tāra nice dürr ü güher dizmiş T.

68 Ç 53a, T 15b, L 123a

1 T nüshasında beyit aşağıdaki şekildedir:
ḥikem-nüvīs-i ḳażā ḳıldı eyleyip teşḫīṣ
tebessümü güle efġānı bülbüle taḫṣīs
3 ʿumūman bād: hemīşe nesīm L.

4 meşām-ı ḥasret-i yaʿḳūba pek dil-ārādur
egerçi būy-ı semenden o yūsuf etmese ḳamīṣ

5 işitdim eylemiş aġyār naḳd-i cānını ʿarż
bahā-yı kāle-i vaṣlı gel etme böyle raḫīṣ

6 çıḳardı cendere-i ıżṭırābdan ṣervet
ederse şuḳḳa girībānını eger taḫlīṣ

ḥarfü'ḍ-ḍād

69

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 kitāb-ı hüsn-i dil-ārāsına olur taḳrīż
bilen me'ālini eyler mi ḫaṭṭına taʿrīż

2 yüzü aġ ola ki kilk-i settere bir anda
eder sevād-ı ḫaṭ-ı rūyunu güzel tebyīż

3 ʿilāc taṣfiye etmek fesād-ı miʿdesini
sebū-yı bāde gibi ḳan ḳuṣarsa rind-i marīż

4 ederdi vaṣf-ı ḫaṭın ḫāme naḳl-bi'l-mıṣṭar
midād-ı ḥoḳḳası nūr-ı siyehden olsa müfīż

---

4 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.
5 Bu beyit yalnızca T nüshasında bulunmaktadır.

69 Ç 53a, T 16a, L 123b

2 yüzü aġ ola ki kilk-i setere bir anda: tırāş olur mu ṣanırsın dükān-ı berberde L. // Ç nüshasında ilk mısra eksiktir.
3 ʿilāc: ʿilācı L.
4 vaṣf-ı ḫaṭın: vaṣf-ı ruḫuñ T., ḫaṭ-ı ruḫuñ L.

5 boġuldum işte amān mācerāyı ey s̱ervet
seniñle söyleşelim bāri gel ʿamīḳ u ʿarīż

ḥarfu'ṭ-ṭā

70

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 ḫaṭ-ı ʿiẕārı olup resm-i zülf ile maḫlūṭ
ġarīb nüsḫa imiş ḥüsn-i yār līk ḫuṭūṭ

2 vaẕīfeñ ise baḳ evlād-ı ekberin yeri yoḳ
bu vaḳfda cihet-i ḥüsn-i aṣġara meşrūṭ

3 ḥaṣīrine bile telli ḫaṭāyī reşk eyler
ḥarīm-i dilbere kemḫāndır k'ola mebsūṭ

4 ẕuhūr edip dilime baġla lafẓınıñ sırrı
zebān-ı ḫāme-i ter vaṣf-ı ḫaṭṭına merbūṭ

5 o ḳaddi mıṣraʿı s̱ervet o ṭıfl-ı pür-ḫāliñ
tamām sinnine tārīḫ olur velī menḳūṭ

---

70 Ç 53b, T 16a, L 123b
2 evlād-ı ekberin: evlād-ı ekberiñ T, L.
5 tamām: egerçi T.

ḥarfü'ẕ-ẓā'

71

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1 naẓarın etmiş iken ḳufl-ı işābet vāʿiẕ
sübḥasın eyledi bir dām-ı felāket vāʿiẕ

2 o şeh-i ḥüsni ṣafālandırıp etdi iḥyā
güft-ü-güya ne ʿaceb verdi ṭarāvet vāʿiẕ

3 baḥṣi kevṣerden açar mıydı meger meclisde
bulmasa tāb-ı firāḳıñla ḥarāret vāʿiẕ

4 cennet-i kūy-ı dil-ārāyı güzel vaṣf etdi
demedik yer ḳomadı etdi ḥikāyet vāʿiẕ

5 bir göreydi ne şekil cām ile olduḳ ser-mest
ṣervetā bulmaz idi belki ḳabāḥat vāʿiẕ

---

71 Ç 53b, T 16a, L 124a
1 L nüshasında mısların yeri değişmiştir. // naẓarın: naẓarıñ L.
2 ṣafālandırıp: ṣaḳallandırıp L.
3 meger: eger L. // tāb-ı firāḳıñla: ḥasret-i laʿliñle L.

ḥarfü'l-ʿayn

72

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 ḳaṣīde-i ruḫuna beyt-i ebruvān maṭlaʿ
ḫaṭ-ı müterreş-i nev-sāzı ḫod güzel maḳṭaʿ

2 ḫayāl-i müddeḫarı ḫārice çıḳarsa n'ola
me'āl-i bī-eṣer-i küllü dāḫilin yenfaʿ

3 benim viṣāline ḫāhiş-ger olduġumdan ʿaceb
seniñ raḳīb ile ülfetleriñ daḫī eşnaʿ

4 emirdir eylemeğe ictimāʿ cümle ʿibād
bozulsa cāmiʿin elfāẓı resm olur ecmaʿ

5 meded meded diyü bī-vaḳt alma şeftālū
nedir o sīb-i zenaḫdāna böyle ḫām ṭamaʿ

6 cihānı eyledi sīr-āb-ı teşne ey ṣervet
zülāl-i maʿrifete ḥoḳḳa-i ḳalem menbaʿ

---

72 Ç 53b, T 16b, L 124a

1 müterreş: muṭerreş L. // ḫod: ḫoş T.

2 ḫayāl-i müddeḫarı ḫārice çıḳarsa n'ola: kemāl-i hāżıme-i mümsikāna māye olur L.// bī-eṣer: bī-şeref L.

3 Bu beyit yalnızca T nüshasında bulunmaktadır.

4 cāmiʿin: cāmiʿiñ T, L.

5 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.

6 teşne: neş'e T, L.

ḫarfü'l-ġayn

73

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1 verdi tīġ-i ġamze-i müşgīne dilber yine zāġ
çāk-ı sīne dāġlar olsun göñül hep göz ḳulaġ

2 naʿl-i cismim üzre cānā bī-muḥābā şerḥa çek
yoḳ tekellüf ḫāṭır-ı nāşādıma ṭaġ üstü bāġ

3 ḳoyduñ ol māhı küsūf-āsā ḥicāb altında sen
olsun ey ḫaṭṭ-ı siyeh-kār-ı dil-ārā yüzüñ aġ

4 zā'il olmaz kūy-ı yāre ḫāhiş-i ʿazmim benim
ḫāṭıra yer gelmesin ol yerden etmem ben ferāġ

5 ġamze-i pür-fitneden ümmīd-i luṭf etmek muḥāl
ṣervetā olmaz bu bāzī-gehde şimşīr ile lāġ

---

73 Ç 54a, T 16b, L 124b

1 Ç nüshasında 73 numaralı gazelin matla ve makta beyitleri eksiktir. L nüshasında beyit aşağıdaki gibidir:

sūz-ı ʿaşḳıyla o tāze sāʿidinde açdı dāġ
eyledi gūyā ki kendin şemʿ-ḫānıyla çerāġ

2 ṭaġ üstü bāġ: dāġ üstü bāġ T.

3 küsūf-āsā: ḫusūf-āsā L. // olsun ey ḫaṭṭ-ı siyeh-kār-ı dil-ārā yüzüñ aġ: olsun ey ḫaṭṭ-ı dil-ārā-yı siyeh gün yüzün aġ T.

5 L nüshasında bu beyit yerine aşağıdaki beyit bulunmaktadır:

herkese bir dürlü ṣūret gösterir mirʿāt-veş
ṣervetā etmez vefāya dil-rübā aṣla dimāġ

ḥarfü'l-fā

74

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 meşḳ ideyazdı ḥāṣılı taḥṣīl edip vuḳūf
baḳ ḥüsn-i ḫaṭṭıdır hele bu temmetü'l-ḥurūf

2 gün görmedi bu muẓlim-i şām-ı felāketiñ
mihr-i cemāle verdi seḥāb-ı ḫaṭıñ ḫusūf

3 ḫūn-ābe ṭutmaz oldu ḳızıl manḳırın yerin
tabʿīd olur mu nā-be-revāc olsa da züyūf

4 yūf çıḳdı cümlesinden olan ḫāhişi diliñ
ḫūbān-ı dehre şimdi der isem ʿaceb mi yūf

5 s̱ervet mü'eẕẕin-i ḳalem artırdı ḳāmeti
saṭr-ı süḫan ṣaḥīfede ḳurdu ʿaceb ṣufūf

---

74 Ç 54a, T 17a, L 124b

1 L nüshasında beyit aşağıdaki gibidir:
meşḳ ideyazdı ḥarf-be-ḥarf eyleyip vuḳūf
baḳ ol müzellefiñ ḫaṭına temmetü'l-ḥurūf

2 ḫusūf: küsūf T, L.

3 manḳırın: manḳırıñ T. // nā-be-revāc: kem-be-revāc L.

4 Ç ve L nüshalarında bu beyit yoktur. L nüshasında beyit aşağıdaki gibidir:
ervāḥ-ı ḳudsiyāna olur rūḥ āşinā
rūḥu mi s̱āli der ise her kim bu dehre yūf

5 mü'eẕẕin-i ḳalem: ʿimāmeli ḳalem L. // ḳurdu: dizdi T.

ḥarfü'l-ḳāf

75

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 ne dūllāb olduġun çarḫın bilirken vāh aldandıḳ
ki yüklenmez bu bārı çekmeceyken biz sepet ṣandıḳ

2 dil-i şeydā gelince ḫaṭṭı çekdi kayd-ı gīsūyu
ne ḳırdıḳ ḥalḳa-i zincīr-i sevdāyı ne uṣlandıḳ

3 ḫudā göstermesin bir daḫi dünyāda vü ʿuḳbāda
iki defʿa ḥarīḳ-i nār-ı şehr-āşūbda yandıḳ

4 gözüme bir ṣabunlu ṣu verir ḫavf ile dellākıñ
görünce ḫalvet-i germ-ābeden biz ṭaşra yıḳandıḳ

5 güğercinlik-veş ārām etmediñ āvāre göñlümle
görüp bir tāze miklef sūḳ-ı mıṣrīlerde yallandıḳ

6 hümā pervāz iken bir dāma düşdü ṣervetā işte
o kebg-i ḥüsn ü ānı bilmem aġyāra neden añdıḳ

---

75 Ç 54a, T 17a, L 125a

1 T nüshasında beyit aşağıdaki şekildedir:
ne dūllāb olduġun çarḫıñ bilirken muʿtemed ṣandıḳ
perīşān eyleyip eṣvāb-ı kāmı vāh aldandıḳ
L nüshasında beyit aşağıdaki şekildedir:
ne dūllāb olduġuñ çarḫıñ bilirken vāh aldandıḳ
ṭufeyl-i çekmece sükkānını yük yüklenir ṣandıḳ

2 ḳayd-ı gīsūyu: ḳayd-ı gīsūsun T. // sevdāyı: sevdāñı L.

6 o kebg-i ḥüsn ü ānı: o kebg-i bāġ-ı ḥüsnü T. // L nüshasında bu beyit yerine aşağıdaki beyit bulunmaktadır:
daḫi kesb-i maʿārif kābil idi sūḳ-i ʿirfānda
dükkāna ṣervetā ser-māye ḳoymaḳdan ḳaşırġandıḳ

76

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 ne bilsin pīç ü tāb-ı ḥāl-i zārım ṣūfī-i aḥmaḳ
göñül gīsū-yı yāre āh kim baġlandı ḳışḳıvraḳ

2 bu ḫānıñ loḳma-ḫārı kepçe kepçe ġam yuṭar elbet
sen ʿaşḳı aġzınıñ ḳaşığı mı ṣandıñ behey ṭaslaḳ

3 gelirse mevce-ḫoy-ı rūyi tār-ı ḫaṭṭıdır muḫliṣ
değil aġreb giyāha el uzatsa merd-i müstaġraḳ

4 oḳur ezhāra ḫāmem ḳuş diliyle manṭıḳu'ṭ-ṭayrı
hezār-ı gülsitān-ı dehrde yoḳ öyle bir şaḳraḳ

5 değil maʿnāsına mażmūnu hem-ser yapdıġım beytiñ
zemīni ḫayli yüksek oldu ammā şeh-nişīn alçaḳ

6 ṣanırsın mermer üzre tūde-i ṣābūn-ı germ-ābe
bu kūh-istān-ı dehrin seng-zārı öyle ḳaypancaḳ

7 raḳīb-i kāfiriñ hīç ḳurtuluş yoḳ pençesinden kim
yine çengāl-i zülf-i dil-rübāya atdı bir çıltaḳ

8 aġır ol ḫiffetiñ iẓhār edip gel ḫalḳa dil verme
seniñ ḥaddin midir hīç ṭop-ı ḳanṭār ile ṭartılmaḳ

---

76 Ç 54b, T 17a, L 125a
1 ḥāl-i zārım: tār-ı kārım L.
2 ġam yuṭar elbet: ḳan yuṭar elbet T.
6 dehrin: dehriñ T. //seng-zārı: seng-sārı T.
8 dil verme: dil olma L. // ḥaddin midir: ḥaddiñ midir T.

9 devāta ḥaṣr olunca reşḥa-i kilkim olur ş̧ervet

sevāḳ-ı çeşme-sār-ı feyże bir maṣura mā’ mülḥaḳ

77

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 nigāha dīdede var mı ḫumārdan aralıḳ

olur mu meclis-i ʿālemde böyle masḫaralıḳ

2 derūn-ı hāżıma ḫod mümsikāna kāfīdir

eder muḥāfaẓa-i iddiḫāra ḫumbaralıḳ

3 be-rabb-i kaʿbe saña düşmez oldu luʿb-ı ṭufeyl

adın da baḳ ḥācıyatmaz nedir bu farfaralıḳ

4 ḳanādīl-i dil-i ʿuşş̧āḳa bir fitīl yeter

ḫayāl-i sāʿid-i nāzın eder şamandıralıḳ

5 zebān-dırāzī-i esrāra ş̧ervet açdı dehen

hemīşe ḥoḳḳaya mı ḳaldı aġızı ḳaralıḳ

---

9 mā’: ṣu T, L.

77 Ç 54b, T 17b, L 125b

1 böyle: öyle L.

3 luʿb-ı ṭufeyl: luʿb-ı ṭıfl T. // be-rabb-i kaʿbe saña düşmez oldu luʿb-ı ṭufeyl: yüzünü yerlere sür muḍḥikāne ṭavrı bıraḳ L.

4 ḫayāl: firāḳ L. // nāzın: nāzıñ T, L.

78

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1 kāfir-i çeşm-i bütānıñ dīni yoḳ īmānı yoḳ
etdiği cevr ü cefānıñ ḥaddi yoḳ pāyānı yoḳ

2 dil de ister ḫāl u gīsūsı taḫayyül olmaya
öyle deşt-i ʿaşḳ olur mu ṭopu yoḳ çevgānı yoḳ

3 ol ṭabībiñ gitdi istiḳbāline cān u dili
n'işlesin bīçāre ʿāşıḳ ṣayrı yoḳ sāmānı yoḳ

4 n'eyleyim ol şaḫṣı kim lā-farḳ ola ḥayvāndan
bir de ʿaḳlı var imiş iẕʿānı yoḳ ʿirfānı yoḳ

5 görmeyen dīvānımı bilmez rüsūm u ḳāʿide
ḫāce-i bī-s̱ervetin āyīni yoḳ erkānı yoḳ

---

78 Ç 54b, T 17b, L -
5 s̱ervetin: s̱ervetiñ T.

ḥarfü'l-kāf

79

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

1 ʿindinde ṭabīʿat-şiken-i eşribe-ḫārıñ
pek ḫora geçer ḳırmızısı rūy-i nigārıñ

2 rindāna ḫaber ver kederin vaḳti tamāmdır
peymānesi ṭolmuş gibi bu şaḫṣ-ı ḫumārıñ

3 etmez idi öz başına hīç sūz-i dil iẓhār
nār olmasa ẓarfında eger lafẓ-ı çenārıñ

4 bu ḫāmlıḳ olmaz idi şimdi saña isnād
ey sīm-beden olmasa maʿlūm ʿayārıñ

5 azdır arasında arasın varsa da farḳı
bir baḳsan eger nisbeti var kibre kibārıñ

6 yüz vermeyip ol ġonca-i ṣad-berg a ṣervet
murġ-i dilini eyledi nālende hezārıñ

---

79 Ç 55a, T 18a, L 126a

1 ṭabīʿat-şiken: ṭabīʿat-figen L. // ʿindinde ṭabīʿat-şiken-i eşribe-ḫārıñ: yanında meẕāḳ ehli olan eşribe-ḫārıñ T.

2 kederin: kederiñ T.

4 L nüshasında bu beyit yoktur.

5 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.

80

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

1 allāh içün et beyʿa bedel verme ẕekātıñ
üç aylara ḥaṣr etme ṣaḳın ṣavm u ṣalātıñ

2 bu ḥücre-i imkāna ḳoyan kār-ı cihānı
bilmem nereye ḳoydu ḫavāṣṣıñ berekātıñ

3 erbāb-ı baṣīret görür ʿālemde miṣālin
vāʿiẓ bize vaṣf eyleme ḥālin ʿaraṣātıñ

4 çoḳ mu bu ḳadar teşne-lebiñ eylese dil-sūz
bir çeşme ki ser-menbaʿıdır āb-ı ḥayātıñ

5 şimdengeru bir başḳa ṭarāvet bulur ʿālem
birden hepisi düşdü efendi cemerātıñ

6 ḳullan ḳalemi deşt-i süḫanda hele ṣervet
ādem hünerin bilmelidir bindiği atıñ

---

80 Ç 55a, T 18a, L 126a
2 nereye: ne yere T.
4 teşne-lebiñ: teşne-lebin T.
5 düşdü: indi L.

81

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1 ṭutdu āġāzesi çün ʿālemi kūy-i yāriñ
cān evinde ne fenā ṣancısı var aġyārıñ

2 ḳat-be-ḳat vāḳıf-ı aḥkām-ı felekdir çünkim
ṣanma pīçīdeliği bī-hüdedir ṭūmārıñ

3 söyle bāri bilelim fāẖte-i dil cebr eyler
kime ṣardırdıñ ucu servili bu destārıñ

4 şāʿiriñ nāẓır olan hey'et-i mecmūʿasına
añlasın naẓmını gūş eylemeden eşʿārıñ

5 gāh maḳhūr olanı luṭf-ı ḥaḳ eyler manṣūr
neyi müntic ola ʿuşşāḳı bu istiḥḳārıñ

6 ṣuyunu bulmayan ādemde olur mu ṣemere
ābdır me'ẖaẕ-ı küllīsi bütün eşcārıñ

7 ṣervet eşʿārını cemʿ etse dil-i dīvāne
ḥıfẓı pek müşkil olur ṣaçma olan güftārıñ

---

81 Ç 55a, T 18b, L 126b
2 L nüshasında bu beyit yoktur.
3 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.
4 L nüshasında bu beyit yoktur.
5 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.
6 ṣuyunu bulmayan: yerine düşmeyen L. // ābdır: ẖākdir L.

82

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 eğerçi birden iderseñ cihānı iki bölük
çıḳar ceviz gibi hep maġzī vü dimāġı çürük

2 viṣāl-i dilbere çoḳdan efendi teşne-diliz
eger ḥayāt ise de intiẓārdan öldük

3 ḳalem ḳalem gezer ehl-i bıżāʿa kātip arar
süḫan gibi ʿaceb ʿālemde var mı bir kösnük

4 ocaġı söyüneceğin hep ʿayārı alçaḳdır
inanma cümle-i kīmyā-gerāna lāf körük

5 dehānı vaṣfına ṣervet zebān-dırāz olalı
lisān-ı nāsa düşüp ḫāmem oldu dilli düdük

83

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 eşkāl-i ehl-i necme göre ṭārem-i felek
deryā-yı ḥikmet-i ḥaḳḳa nisbetle bir kelek

2 buġday ekelü ol güzeli kendi kendime
fikr-i daḳīḳ ile aramışdım elek elek

---

82 Ç 55b, T 18b, L 126b
1 maġzī vü dimāġı: maġzī-i dimāġı T.
4 söyüneceğin: söneceğin L.
83 Ç 55b, T 18b, L 127a

3 işrāb ederseñ eşribeyi yoḳ demez velī
var mı o köfte-ḫūra efendi yemek yemek

4 ḫānende ehl-i dā'ire bir ādem olmasa
meclisde ʿafv olur mu defe çekdiği kötek

5 bikr-i süḫan ki şāʿiriñ oldu yā ḫameniñ
ṣāġdıç emeği miydi ʿaceb çekdiği emek

6 ancaḳ mürekkebiñ işi bir yüz ḳaralığı
feyż-i süḫanda ḫāme zebānımla müşterek

7 bir vaṣl-ı ġonca-i hevese s̱ervetā hele
dilde hezār cāz̲ibe-i ārzū gerek

84

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1 her ne rütbe cān u dil-perverse z̲evḳ-i vuṣlatıñ
ol ḳadar telḫ-ābe-i zehr-āzmādur firḳatiñ

2 şimdi nūş-ā-nūş-ı ṣahbādan da olmam neş'e-yāb
olmaġıla bir zamān ser-germ-i bezm-i ülfetiñ

3 añladım bīmār-ı dilden yoḳlayınca nabżını
cān verirmiş ḫasta-i hecre peyām-ı ṣıḥḥatiñ

---

3 köfte-ḫūra efendi: köfte-ḫūr-ı zamāna L. // efendi: efendim T.
4 defe çekdiği kötek: defe urduġu kötek L.
5 Bu beyit L nüshasında bulunmamaktadır.
6 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.
84 Ç 55b, T 19a, L -

4 şuḳḳa-i luṭfun verirdi būy-ı vaṣlından ḫaber
çoḳ zamāndır olmadıḳ şāyān-ı luṭf u himmetiñ

5 pertevi sūzān eder ṣervet ketān-ı ṣabrımı
añladım ol dilber-i meh-peykerin māhiyyetiñ

85

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1 burnu büyür gelse cinsi yanına aḥmaḳlarıñ
seyret āmed-şodde daḳḳ u laḳḳını laḳlaḳlarıñ

2 çekdi gīsūlar beyāża ḳıl ḳalemle naḳşını
resm-i ḫaṭṭı meşḳ ederken ḫāmeye parmaḳlarıñ

3 ben nişāne eyledim şeş-ḫāne-i gehvāreñi
ṭıfl-ı nāzım ṣarmadan endāmıñı ḳundaḳlarıñ

4 şām-ı deycūrun döner idi sevād-ı ḳalbine
ṣubḥ eğer ḫaṭṭ-ı siyāhından ayırsa aḳlarıñ

5 her binā-yı erfaʿun vażʿ-ı esāsı ḫākedir
ṣervetā vardır bülende nisbeti alçaḳlarıñ

---

4 luṭfun: luṭfuñ T. // şāyān-ı luṭf u himmetiñ: şāyān-ı luṭf-ı himmetiñ T.
85 Ç 56a, T 19a, L -
3 endāmıñı: endāmını T.
5 erfaʿun: erfaʿuñ T.

86

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1 ṭās-ı pür-ḫūna dönüp dīdeleri mey-ḫūruñ
aş yerer ḳanına peymāne ise maḫmūruñ

2 ṣafvet erbābı eder gördüğüne ʿarż-ı żamīr
bellidir yaʿni derūnunda olan billūruñ

3 bu maḳāma göre pesdir ġalaṭātıñ muṭrıb
kāse-i mey var iken başına çal ṭanbūruñ

4 bir ayaḳ bağı iken rişte-i nefsāniyyet
hele baḳ ḫaṭve-i merdānesine ʿuṣfūruñ

5 żararın añlar idiñ baḳmanıñ āyīnelere
ṣūret-i ḫaṭṭ-ı şerīf olsa idi manẓūruñ

6 ḥāline nisbet ile kūh-i girān yüklenmiş
żaʿf-ı ḥāliyle ʿaceb ġayreti vardır mūruñ

7 ʿālemiñ bārı gelir muḥtesibe ḥaml-i ḫafīf
yükü ṣıḳlet mi verir arḳasına ḳanbūruñ

8 dil-i zühhāda ġurūr etmez idi ṣervet eṣer
sebeb-i ʿafvını bilseydi eger maġfūruñ

---

86 Ç 56a, T 19a, L -
3 bu maḳāma göre pesdir ġalaṭātıñ muṭrıb: bu maḳāma göre pes ḳulḳul-i mīnā muṭrıb T.
5 żararın: żararıñ T.

87

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1 gülgüli naḳş eyleyip kāşānesin bülbülleriñ
yapdı mevsim ḫāṭır-ı vīrānesin bülbülleriñ

2 ithām-ı şurb ile başdıḳda bulmuşdu ḫazān
mā'-i verd ile ṭolu peymānesin bülbülleriñ

3 daldan dala ḳonar farṭ-ı cünūn-ı ʿaşḳla
görmedim bir ʿāḳil-i ferzānesin bülbülleriñ

4 verdi īmā-yı gül-i ṣad-berg-i yaḥyādan ḫaber
diñlesin bir kerrecik efsānesin bülbülleriñ

5 yatırınca uġradı murġān ḳarangılara
ḳuş tüğünden pistere cānānesin bülbülleriñ

6 şeyḫ saʿdī gülsitānından eder bir ḳıṣṣa yād
sırr-ı ʿaşḳa görmedim bīgānesin bülbülleriñ

7 çünki eyyām ile düşmüşdü burūdet beynine
zāġlar yapdı çemende ānesin bülbülleriñ

8 yediği ḫubb-ı muʿanber içdiği ṣahbā-yı şevḳ
çoḳ mu gördün ḫālet-i sekrānesin bülbülleriñ

---

87 Ç 56a, T 19b, L -
5 yatırınca: yaṭırınca T.
8 gördün: gördüñ T.

9 ş̲ervetā ser-mehterān-ı feyż edip ṣavtın ṣabā
çaldı nevbet-ḫ̲āne-i şāhānesin bülbülleriñ

88

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1 iltizām eyleyeniñ mażbaṭı keyfince gerek
ʿaraḳ-āşāma saḳız bāde-keşāna erdek

2 yüzümüz ḫ̲āke sürüp etmeyelim mi nāle
n'idelim yer pek eyā pādişehim gök yüksek

3 def gibi ḳızsa n'ola cebhesi ḫ̲ānendeleriñ
uymadı ḍāribe-i ʿaşḳa uṣūl-i dümtek

4 ḳomalı fikr-i daḳīḳ ile ḫ̲amīre māye
isteyen eldeki nān-pāresini ḫ̲āṣ etmek

5 hele ben uçsa daḫ̲i ḳuş diyemem ey ṣūfī
şeyḫ̲i kürsīye değil ʿarşa çıḳarsañ öğerek

6 sāḳiyā bezm-geh-i ʿālem-i fānīde meger
gözedir var mı ʿaceb bāde ḳadar ḥaḳḳ-ı nemek

7 ḥoḳḳanıñ ḫ̲āme-i ter aġzını öpdü ş̲ervet
o ḳalem ḳaşlı siyeh saçlıyı vaṣf eyleyicek

---

9 ṣavtın: ṣavtıñ T.
88 Ç 56b, T 19b, L -

ḥarfü'l-lām

89

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1 ḳıldı murġ-i hevesi dāne-rübā-yı iḳbāl
darısı başına ey mezraʿa-gāh-ı āmāl

2 ayaġın altına baḳ eyle naẓar bir kerre
şeh-süvārım yeter üftādeñi ḳıldıñ pāmāl

3 ben zülüf ṣanmış idim olduġunu bilmez idim
maʿni-i ḫaṭṭına fermān-ber-i istiʿcāl

4 devr döndükçe olur ṣūret-i āḫir meşhūd
etmede ṣanki ḫayāl-i fenerʿarż-ı eşkāl

5 böyle hengāme-i ḫarmanda revā mı ṣervet
arpacı ḳumrusu gibi düşüne murġ-ı ḫayāl

90

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 giden aġyāra bezm-i mā-ḥażardan gönderir döngel
bilendi türk-tāz-ı dil-rübāʿuşşāḳ-ı müsteṣḳal

---

89 Ç 56b, T 20a, L -
2 ayaġın: ayaġıñ T.
90 Ç 57a, T 20a, L 127a

2 ḫaṭıñ gelse faẓīlet ḳanġısında olduġun görsek
müsāvāt eylemez temṯīlde māżīye müstaḳbel

3 niçin seyr olmadı āhengimiz mıżrāb-ı ḳānūna
ṣaḳın muṭrıb yine bu bezm-i meyde ḳırmasın bir tel

4 nedir bu ḳayd-ı cāma bezm-i meyde dal ʿaraḳ-çīn ol
çöz imdi çöz muḳaddem ḳuşaġını cümleden evvel

5 o şūḫu iḳtiżā etmez idi birden öpüp ḳuçmaḳ
rümūz-ı ehvenü'ş-şerrini ṣūfī eylese münḥal

6 kenār-ı ḥüsnüne tār-ı ḫaṭıñ başḳa ḥasen verdi
siyeh dūde ile taḥrīr olundu ṣan gümüş cedvel

7 ṭabīb ol şūḫu aldaḳ āh u zār eyler daḫi aʿdā
frengiden çocuḳ ḳurtuldu ammā ḳapladı bir yel

8 belī ṯervet urulmuş ḫançer-i ser-tīzine ʿālem
anıñçün baḳ baḳarlar mūmiyān-ı dilbere bel bel

---

2 görsek: bilsek T.
3 bezm-i meyde: bezm-gehde T. // L nüshasında bu beyit yoktur.
5 rümūz-ı: cevāz-ı L.
6 kenār-ı ḥüsnüne: beyāż rūyuna L.
7 āh u zār: āh u vāh L. // firengiden çocuḳ ḳurtuldu ammā: firengi ʿilleti defʿ oldu ammā T, firengiden hele ḳurtuldu ammā L.

91

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 var da ʿaṣā-yı nāyı a ney-zen başına çal
kilkin yanında naġmeleri hep ḳaval şaval

2 düşsün dil-i raḳībe ḳo bu derd-i infiʿāl
şeyṭān ʿaẕābda yaraşur ey melek-ḫıṣāl

3 yanġın ṣaçağı ṣardı nedir şimdi fā'ide
ẓālim saña dedim mi cehennemden āteş al

4 söyletdi ḫāceniñ bilip esrārını o ṭıfl
gūyā kitāb-ı nüsḫa-i ḥāfıẓdan açdı fāl

5 ol ṭıfl-ı nāz çoḳ yaşasın diñledi biraz
bu naḳl-i ser-güẕeştimi ṣanmış meger miṣāl

6 ṣervet ʿiẕār-ı dilbere ḥumret verip o şūḫ
baḳ ḳırmızısı ḳırmızı olmaḳda alı al

---

91 Ç 57a, T 20b, L 127b

1 kilkin: kilkiñ T, L. // naġmeleri: naġmeleriñ T, naġmelerin L.

2 L nüshasında bu beyit yoktur.

4 söyletdi: söylemişdi L. // T nüshasında beyit aşağıdaki şekildedir:
ḫaṭıñ ümīd-i vaṣla ʿaceb verdi taḳviyet
gūyā naẓīre-i nüsḫa-i ḥāfıẓdan açdı fāl

5 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.

6 verip o şūḫ: verip şarāb T., L. // baḳ: hay L. // olmaḳda: gördüñ mü L.

92

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 dil-i ḫarāb ḫarābāta düş de tīz yapıl
yeter yeter beni söyletdiñ işte var yıḳıl

2 o ser-tırāş tüyün düzer idi mūy-be-mūy
alaydı şāne gibi her ṣaḳaldan bir ḳıl

3 belā-yı fāḳayı her ḫaṭvede eder tebyīn
ceres gibi ne ʿaceb zār ise olanlar zil

4 verir mi bülbüle baḳ şāh-ı gül ḳızıl manḳır
saña da kim dedi ey kem-revāc müfte ṣatıl

5 mināreye şeb-i iḥyāda ḳayyım-ı mescid
ʿaceb şitāb ederek gelmiş idi gök-ḳandīl

6 ṭaḳıldı silsile-i zülf-i yār çengeline
dil-i raḳīb fürū-māye olsa bāri aşıl

7 belī efendiciğim çoḳ ḳıyāfete girdi
gedā-yı kūyuñ olunca bu devlete nā'il

---

92 Ç 57b, T 20b, L 127b
1 beni söyletdiñ işte var yıḳıl: beni söyletme sen de var yıḳıl T., L.
3 L nüshasında bu beyit yoktur.
4 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.
5 gelmiş idi: geldi öyle L.
6 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.
7 belī: behey T. L nüshasında bu beyit yoktur.

8 dedi netīcede cümle murādına erdi
bize bu menḳabe-i ʿaşḳı serd eden nāḳil

9 nesīm nāle-i cān-gāh oldu mevc-engīz
sirişk-i dīde-i giryende ise deryā-dil

10 şu gibi ʿaẓm edelim ḥayde ser-firāzım gel
çemende serv ḳala firḳatiñle pā-der-gil

11 nihāl-i ġonca tamām etdi resm-i nevrūzı
şarıp ʿacem peseri gibi başına mendil

12 hemīşe pāre-i zencef miṣāli ey ṣervet
o ẕeyl-i dāmeni elden bıraḳma pekçe ṣarıl

ḥarfü'l-mīm

93

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1 ḳıldı memhūr der-i cevdeti çünkim ḫātem
çāk çāk olmada bu bābda nevʿ-i mükrem

2 müşkilin ʿālem-i maʿnādan eder istinbāṭ
çekemez ġā'ile-i ḥall-i sevādı mülhem

---

8 L nüshasında bu beyit yoktur.
11 L nüshasında bu beyit yoktur.
12 o ẕeyl-i dāmeni: o pīş-i dāmeni T. // o ẕeyl-i dāmeni elden bıraḳma: o ẕeyl-i dāmen-i dil-dāra var da L.

93 Ç 57b, T 21a, L -

1 Ç nüshasında mısralar yer değiştirmiş.
2 ʿālem-i maʿnādan: ʿālem-i bālādan T.

3 ceẕbe-i pertev-i ḥüsnüñ aña da etmiş eṣer
neme lāzım benim ey mihr-i leṭāfet şeb-nem

4 zaḫmı ġālib görünür ʿillet-i aṣliyyesine
dil-i mecrūḥa verir daġdaġa merhemdeki yem

5 ṣervetā ṭarf-ı yemīnindeki gülbūse içün
öpeyim muṣḥaf-ı rūyun edeyim bāri ḳasem

94

mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün

1 kemān-ı saḫt-ı zūr-ā-zūr-ı hecri bī-siper çekdim
amān ben bir ḳaşı yāyın firāḳıyla neler çekdim

2 tüyünce ḫayrı vardır gelse ḫaṭṭ-ı ḥüsn-i yār ey dil
görüp böyle ziyānım öyle ẓann etme żarar çekdim

3 ġam-ı ebrūların terk eyleyip ümmīd-i vaṣl etdim
bıraḳdım çille-i endīşemi ammā keder çekdim

4 ġam-ı zülfüñle yād etdim ʿiẕārın eyleyip bir āh
şeb-i tārīkde yārāna gūyā bir fener çekdim

---

3 rūyun: rūyuñ T.
94 Ç 57b, T 21a, L 128a
1 yāyın: yāyıñ T., L.
3 ebrūların: ebrūlarıñ T., L.
4 ġam-ı zülfüñle: ḫam-ı zülfüñle T. // yārāna gūyā bir fener çekdim: sulṭānıma gūyā fener çekdim L.

5 ḥasūda ḫāme-i eşʿārımı ʿarż eyledim servet

ʿadū-yı kīne-cūya şanki peykān-ı ẓafer çekdim

95

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1 ḫāce-i nükte-şināsında istiṯnāyım

ḳaleme gelmez isem lafẓ değil maʿnāyım

2 gözüne gösteremez münkir olan gör ki beni

ḳurre-i merdümüñ dīde-i ḥaḳ-bīnāyım

3 ne ʿaceb bilmeseler hīç bizi ebnā-yı zamān

bir muʿammā-yı ḫıred-sūz-ı dil-i dānāyım

4 çıḳalı mevḳiʿ-i bālā-yı menār-ı bedene

vaḳt-i temcīdde gūyende-i yā mevlāyım

5 istiḳāmetle edip şām-ı şerīfi iḥyā

……

6 oldu çün bülbül-i ṭabʿım mütesellī ṯervet

ḫār-zār-ı ġama düşdümse gül-i raʿnāyım

---

5 ḥasūda ḫāme-i eşʿārımı ʿarz eyledim ṯervet: ḥasūda ḫāme-i eşʿārımı işʿārda ṯervet T, ḥasūda ḫāme-i eşʿārımı ʿarz eyledim ammā Ç.

95 Ç 58a, T -, L -

5 İkinci mısra eksik; yazılmamış.

ḥarfü’n-nūn

96

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 teliḫ-kām oldu minnet ḥaḳḳa zehr-āşūb-ı ġurbetden
bizi tebʿīd edenler bezm-gāh-ı ḳurb-ı vuṣlatdan

2 dil-i āvāreyi yerleşdirip bir zülfe bend etdim
başıma ḳayd idi billāh ḳurtuldum ḳasāvetden

3 aña ʿaks eyler idi ṣūret-i ḳaṣd-ı dilim elbet
eger bir yüz bulaydıḳ biz de ol āyīne-ṭalʿatdan

4 naẓar ḳıl hep sebük-rūyān-ı meclis öyledir sen de
ḥabāb-ı bāde-veş ayırma çeşmin cām-ı ʿişretden

5 nefāyisle süḫan-sencānı tażyīf eylemezlerdi
eger ḥoḳḳayla ḫāme olmasa aṣḥāb-ı ṣervetden

---

96 Ç 58a, T 21b, L 128b
4 çeşmin: çeşmiñ T.

97

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 söylen raḳīb-i kāfir anıñ adın añmasın
ol şāh-bāz-ı evc-i ḥüsün ḳuşḳulanmasın

2 mıḳrāż- enf-i şemʿa urur fiske her gece
pervāne nice āteş-i ġayretle yanmasın

3 ol devr-i çarḫa vāḳıf [u] biz devr-i meclise
söyle müneccime bizi bīgāne ṣanmasın

4 ḫūy-gerde ola ḫalvet-i germābede o şūḫ
mümkin müdür ki lūleniñ aġzı ṣulanmasın

5 kim ṣallaşırt eder anı ṣūfīye ver ḫaber
mānend-i ḫırḳa gördüğü püşte yamanmasın

6 ṣervet dürūġ-ı maṣlaḥat-āmīz-i hāside
dil-dār inandı ister ise dil inanmasın

---

97 Ç 58a, T 21b, L -
1 añmasın: anmasın T.

98

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 aġyār ḫān-ı vuṣlatına pek de varmasın
söylen o aşcı-zādeye bol bol ḳotarmasın

2 cūyuñ içinde bitdi ṣuyun bulmadı henüz
nīlüferiñ olur mu ki beñzi ṣararmasın

3 te’ṯīr belki bundadır ey fāʿil-i niẓām
destārını ḫavāṣṣ perīşānī ṣarmasın

4 postu ṣıyırmanıñ hele görsün ʿilācını
yoḫsa miṯāl-i rubeh ṭururken ḳabarmasın

5 ḥaml-i ṯaḳīlini çekemez de eşeklenip
ḫar-bende başı bir ḳaṭır oynu çıḳarmasın

6 esrārlar beyāża çıḳar ṯervetā bütün
bir kerre ḳalbi cevher aġanıñ ḳararmasın

7 ṯervet bu ʿarṣa-gāhda ḥayvān daḫi meger
mümkün müdür ki ḥāṣılı başın otarmasın

---

98 Ç 58b, T 21b, L -

1 aġyār ḫān-ı vuṣlatına pek de varmasın: yonġayla ḳaşınanlarıñ üstüne varmasın T.
2 Bu beyit yalnızca T nüshasında bulunmaktadır.
3 Bu beyit yalnızca Ç nüshasında bulunmaktadır.
4 Bu beyit yalnızca Ç nüshasında bulunmaktadır.
6 esrārlar beyāża çıḳar ṯervetā bütün: esrārlar beyāża çıḳar gösteriş budur T. Bu beyit Ç nüshasında mahlas beytidir.
7 Bu beyit yalnızca T nüshasında bulunmaktadır.

99

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 nihānsın a göñül ḳandesin ṣafāda mısın
benim gibi ʿacabā sen daḫi cefāda mısın

2 daḫi muḳābele etmez misin süvārīye
amān bu rāh-ı ṭalebde meger piyāde misin

3 kemāl añlamaz idi olmasa teẕekkür-i māl
daḫi a kīse tehī sen o ḫūlyāda mısın

4 edip fedā ʿaraḳ-ı cebhe vü cebīnini hep
berā-yı neş'e esīr-i ḫumār-ı bāde misin

5 ḫaṭıñ gelip ṣaḳalı bitdi luʿbet-i ʿaşḳıñ
firīb-i ʿāşıḳa sen daḫi iʿtināda mısın

6 yem-i……degil fıḳra
o baḫr-ı himmete taḳdīm-i mācerāda mısın

7 ḳudūm başmayalı tekye-gāh-ı encümene
miṣāl-i ṣervet-i āşüfte inzivāda mısın

---

99 Ç 59a, T 22a, L -
2 Bu beyit yalnızca Ç nüshasında bulunmaktadır.
4 edip fedā ʿaraḳ-ı cebhe vü cebīnini hep: ʿaraḳ-feşānī-i rūyuñ hep eylediñ iṭlāf T.
5 Bu beyit yalnızca T nüshasında bulunmaktadır.
6 Bu beyit yalnızca Ç nüshasında bulunmaktadır.
7 ḳudūm başmayalı tekye-gāh-ı encümene: ḳudūm etmeyeli tekye-gāh-ı ʿuṣṣāḳa T.

100

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1 rifʿatin tebyīn eder şaḫṣ-ı letāfet-tev'emin
yerde ḳalmaz ḳaṭresi efgende iken şeb-nemin

2 eylemez hemçün naṣīr āzürde-dil ʿārifleri
nezʿ-i cāh u devletiñ derk eyliyen müstaʿṣemin

3 yüz ṣuyu dökmek ġayūra ölmeden müşkil gelir
çünki var mā'u'l-ḥayāta rüchi āb-ı zemzemin

4 feyż-i ḥaḳla baʿde-zīn āmāde-i sūr olmuşuz
bir ise lafẓ-ı tamām ile ḥesābı mātemin

5 ʿālem-i maʿnādan istinbāṭ ederken müşkili
var mıdır ḥall-i sevāda iḥtiyācı mülhemin

6 yoḳ ṣalāḥiyyet bunu farḳ etmeğe zühhādda
aṣlaḥ-ı evlādına meşrūṭa cennet ādemin

7 nefse irḫā-yı ʿinān eden kişi yoldan çıḳar
iḫtiyārī ṣanma eṭvārın semend-i mülcemin

8 keffe-i mīzān gibi āmāde-dest ol rızḳına
resm-i ḫaṭṭı bir ise dirhemle lafẓ-ı derhemin

---

100 Ç 58b, T 22a, L -
2 mā'u'l-ḥayāt: mā'-i ḥayāt T.
5 ʿālem-i maʿnādan: ʿālem-i bālādan T.

9 hey’et-i mecmūʿasından añla ḫāl-i şāʿiri
ş̲ervetā isterse ketm etsin ḫ̲ayāl-i mübhemin

101

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 muṭayyeb oldu irānī-i pür-cesāret olan
meger kemāl imiş māye-i ḫ̲asāret olan

2 me’āl-i nüsḫ̲a-i mübhem gibi ḳalır mektūm
rehīn-i maḥfaẓa-i şermī-i ḫ̲acālet olan

3 baña bu nefs ü hevā añlasın ne yapdıġını
umūr-ı āḫ̲ıre dil-beste-i kefālet olan

4 hezār-ı gülşen-i her dem bahār-ı maʿnādır
kenāre-gīr-i çemen-ṣoffa-i ferāġat olan

5 siyāh-baḫ̲t olan ʿuşşāḳı görmedi bir gün
ʿaceb o māha nedir bāʿiş̲-i keş̲āfet olan

6 deve ḳuşu gibi āteş yese münāsibdir
kibārdan hele cūyende-i ʿināyet olan

---

101 Ç 59a, T 22b, L -
1 Ç nüshasında mısralar yer değiştirmiş.
3 baña bu nefs ü hevā añlasın ne yapdıġını: baña bu nefs ü hevānıñ ne yapdıġın görsün T.
4 her dem: bir dem T.
5 keş̲āfet: kesāfet T.
6 āteş yese: āteş yesin T.

7 hemīşe ʿömr-i girān-māye gibi ẕī-ḳıymet
bütün bu muʿriż-i ʿitlāfda iżāʿat olan

8 ṭabīb-i müşfiḳ ʿayāż olsa üstüne ṣaġlıḳ
şifā-peẕīr midir ḫasta-i cehālet olan

9 ḳadem ḳadem çıḳılır ḳaṣr-ı maṭlaba ṣervet
nihāyeti ne bilir vāṣıl-ı bidāyet olan

102

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 berā-yı loḳma-i nā-puḫte oldular pūyān
seyirdim aşcısına döndü şimdi gürsinegān

2 ʿaceb mi muġbeçeniñ ṭavşan olsa şöhreti kim
zaġar ḳadar arar eṭrāf-ı bezmde rindān

3 boġazdan geçemezsin yemeklik ile diyü
çanaḳ ḳażāsına uġratdı nā'ibi yārān

4 yeleklenip ḫaṭ-ı mūyun ile alır menzil
efendi terkeş oḳu muydu nāvek-i müjgān

5 fürūġ-ı mihr ile eşkāl āḫir ʿarż eyler
eger ḫayāl-i fener gibi dönse de devrān

---

7 hemīşe: tamām-ı T. // bütün: bütün bu T. // itlāfda: ʿirfānda T.

102 Ç 59b, T 22b, L -

1 oldular pūyān: olmadan pūyān T.

4 ḫaṭ-ı mūyun: ḫaṭ-ı rūyuñ T. // terkeş oḳu muydu: terkeş oḳ muydu T.

6 ʿinān-ı ḥüsnünü irḫā edelden ey s̱ervet
o ney-süvār-ı ṭıfl oldu fāris-i meydān

103

mefāʿilün feʿūlün mefāʿilün feʿūlün

1 dāmān-ı nāzıñ oldu āzürde būs-ı lebden
sen olmadıñ mü'es̱s̱ir feryād-ı nīm-şebden

2 püşt-i lebiñde ḫaṭṭıñ īmā-yı vaṣla dā'ir
çoḳ nükte ḳıldı ẓāhir bir beyt-i müntaḫabdan

3 etdi rumūz-ı aḫyār-cūyā-yı feyże aḫbār
edip tevellüd esrār ol sırr-ı bü'l-ʿacebden

4 esbāba baġlama dil muḥkem-ter ile ʿaḳlıñ
ser-rişte-i tevekkül pür-pīç olur sebebden

5 oldum miṣāl-i s̱ervet ḫamyāze-zīr-i miḥnet
ol ḳaşı yā ne bilsin bu çekdiğim taʿabdan

---

103 Ç -, T 23a, L -

104

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 ṣaḥīfe-i emeli ḳurʿa-cūy-i āmālin
temeşşuḳ eylediği levḥa döndü remmālin

2 zamānemizde emānet-şiʿāra aldanmaḳ
emīnöñündeki deryāya atmadır mālın

3 olunca çeşm-i emel mübtelā-yı derd-i remed
cilā-yı bāṣıradır ḫāk-pāyı keḥḥālın

4 cihānda eğrilik ālāt-ı celb-i nefʿ olmuş
ne sūd eder ucu ṭoġru olursa çengālin

5 netīce dāmenini ḳoymaz elden āḫır-i kār
dürūġ u kiẕb eşege binse bile deccālin

6 elek elek arıyor kişt-zār-ı āfāḳı
ne aç gözlü imiş ḫilḳati bu ġırbālın

7 esip ṣavurmaḳ eder tāb-ı ʿaşḳı dilde füzūn
derūnu āteş olur ḳış gününde manḳālın

8 kibār yüklenemez saña gösterir bir ṭavr
medārı ḫaṭvededir birbirine ḫammālın

---

104 Ç 59b, T 23a, L -
1 ḳurʿa-cūy-i: ḳurʿa-cūyī-i T.
4 ne sūd eder ucu ṭoġru olursa çengālin: ne sūdu var ucu ṭoġru olaydı çengālin T.
8 ḫaṭvededir: ḫaṭvedir T.

9 viṣāl-i yār te’emmül olunca geldi ḫaṭı
efendi var żararı devlete bu ihmālin

10 edāsı her ḳalemin başḳa perdedir ṣervet
uyar mı baḳ ḳamışı birbirine miṣḳālin

105

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 ne me’ḫūẕ oldu şeyḫiñ güft-gū-yı bī-me’ālinden
ḫudā dūr etmesin ʿuşşāḳı cennette cemālinden

2 kibār aldıḳça pertev ḫalḳa iḥsānın dirīġ eyler
güneş bālā-rev olsa sāye kūtehdir nihālinden

3 ser-i mū ḳīl u ḳāl olsa sezā-yı tīġ olur cümle
niẓām-ābād-ı ḥüsnüñ ḫavfi vardır iḫtilālinden

4 bunuñ naḳş-ı ġarībi beñzemez hīç resm-i ʿādīye
o şūḫ-ı bī-miṣālin örnek aldım dest-mālinden

5 bu dehrin mültefitdir ṣervetā şaḫṣ-ı sebaḳ-ḫānı
gürīzāndır göñül billāh taḫṣīl-i kemālinden

---

105 Ç 59b, T 23b, L 128b
5 dehrin: dehriñ T. // billāh taḫṣīl-i kemālinden: vallāh billāh kemālinden T, L.

106

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1 zaḫm-ı āfet-zede-i rāḥatıñ ayā nereden
cāme-ḫābında ne ṣıçrarsın efendi pireden

2 eyledi cümlesini rāḥile-bend-i himmet
ḫāce eṭfāli n'ola çekse bütün gün ṣıradan

3 ḳapıdan yanıñ alıp meclisiñ ol şemʿ-i ḥüsn
kendisin ṭaşra atar şuʿle hemān pencereden

4 gāh ḫānende gibi germ-uṣūl ol yoḫsa
döğünürsün keder-i rābıṭa-i dā'ireden

5 kem-revāc eyledi ḫaṭ-ı kāle-i ḥüsnü ol şūḫ
ne ḳadar fā'iz eder emtiʿa-i nāsereden

6 aġlama nergis-i sīr-ābı için derseñ eger
saña ṣular getirir dīde-i ter biñ dereden

7 ne ḳadar oldu ise daʿvetine dil meşġūl
ṣervet oldu o perī-zāde nihān bāṣıradan

---

106 Ç 60a, T 23b, L 129a

1 zaḫm-ı āfet-zede-i rāḥatıñ ayā nereden: su'āl-i aʿmāl ile laḥd içre ṣaḳın bādireden T. // ṣıçrarsın: ṣıçrasın L.

2 çekse bütün gün ṣıradan: çekse de her gün ṣıradan L

3 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.

5 Bu beyit yalnızca T nüshasında bulunmaktadır.

6 Bu beyit yalnızca Ç nüshasında bulunmaktadır.

107

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 bilir ne teng-serādır kişi bu dār-ı miḥen
daḫi muḳaddime-i ḍīk-i raḥm-ı māderden

2 ḫayāl-i rişte-i zülfüñle çıḳdı menzile dil
bu deşt-i ʿaşḳda cānbāz gibi ḳurdu resen

3 daḫi o ṭıfl-ı sebaḳ-ḫān iken bu mektebde
cemāl-i pākine bir noḳṭa ḳonmuş idim ben

4 bu vaż'ı hażm edebilsin mi miʿde-i nāçīz
yalancı ṭolma ile ḫalḳı ṣavdı yaḫni-ḳapan

5 muḥabbet üzre dikiş ṭutmaz idi ülfet edip
delālet eylemese ḫayṭa göz göre sūzen

6 ḳulaḳ urunca uzaḳdan duyar bütün rāzı
ṣarīr-i kilk-i tere āşinā-yı feyż-i süḫan

7 netīce bī-mezedir bezm-i ʿişretim ṣervet
yanımda olmayıcaḳ n'eyleyim o sīb-i ẕeḳan

---

107 Ç 60a, T 23b, L 129a
1 dār-ı miḥen: cā-yı miḥen T, L.
2 deşt-i ʿaşḳda: ṣaḥn-ı ʿaşḳda T.
3 sebaḳ-ḫān iken: sebaḳ-ḫān idi T.
4 yalancı ṭolma: yalancı dolma L. // ḫalḳı ṣavdı: ṣavdı ḫalḳı T, L. // yaḫni-ḳapan: yehni-ḳapan T.
6 ḳulaḳ urunca: ḳulaḳ ṭutunca T., ḳulaḳ ururs a L. // feyż-i süḫan: sırr-ı süḫan T.
7 n'eyleyim: ḫāṣılı L.

108

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 ḳuş uyḫusunda idi ʿandelīb-i şūr-efgen
bisāṭın etdi müheyyā ʿatīḳası gülşen

2 olur mu şāhid-i inbīḳ böyle ġarḳ-ı ʿaraḳ
şarāb mencenesi gibi ṭutsa ḳarnını gen

3 ġażabla burnu fıtırdar velī münāsibdir
ṭoñuz ṭamında o ḫınzīra bulduġum mesken

4 ṣabāḥa dek baḳıp aġyār o mihr-i encümene
gözü aġardı ise ola dīdeler rūşen

5 ʿayārı belli hemān ḫāmlıḳ mıdır ʿaybı
hemīşe ḳāle gelir ṣervetā o sīm-beden

---

108 Ç 60b, T 24a, L -
3 ṭoñuz ṭamında: ṭoñuz damında T.

ḥarfü'l-vāv

109

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 açılmadı hezār niyāz eylediñ ne bu
sırr-ı dehān-ı ġonca-i ter ḳapalı ḳuṭu

2 bir ḳılca ḳaldı kim ḳopa ġavġā miyānede
bel bel baḳar miyānına aġyār-ı kīne-cū

3 ṭolġunluġu var ortalıġın sāḳiyā saña
tā pür gelir bezimde olan sāġar u sebū

4 bir lāle-zāra şābih olur sāḥa-i ḫayāl
böyle ḳalırsa dilde eger kim bu ārzū

5 aḥbāb el üzre ṭutduġuna ḥürmet etmedir
bīhūde mi sebū ḳadeḥe etse ser-fürū

6 s̱ervet s̱enā'-yı ḫaṭda ḳalem pīç ü tābını
hep līḳa-i midāddan öğrendi mū-be-mū

---

109 Ç 60b, T 24a, L 129b
2 Bu beyit yalnızca T nüshasında bulunmaktadır.
3 ṭolġunluġu: dolgunluġu L. // ortalıġın: ortalıġıñ T, L. // tā pür gelir: tā berklü T.
4 bir lāle-zāra şābih: bir lāle-zār miṣli
6 tābını :tābıñı L.

ḥarfü'l-hā'

110

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 niçin derūnunu maʿḳūd iken eder ġonca
görünce bülbülü çīn-i cebīn eder ġonca

2 baḳıp muḳaddimetü'l-ceyş-i ḥükm-i nevrūza
ḳuvā-yı bāşırayı dūr-bīn eder ġonca

3 olup ṭufeyl gibi ney-süvār-ı ʿarṣa-i ḥüsn
yaḳında kendüyi naḳş-ı zemīn eder ġonca

4 gülüp açılmaġı teşvīḳ-ı rūzgār diyü
elini muṣḥafa ḳoymuş yemīn eder ġonca

5 olup gül-i çemeniñ ṣervetā ḳafādārı
hemīşe kendisini der-kemīn eder ġonca

---

110 Ç 60b, T 24b, L -
1 maʿḳūd iken eder ġonca: pür-pīç-kīn eder ġonca T.
2 ḥükm-i nevrūza: şāh-ı nevrūza T. // ḳuvā-yı bāşırayı: ḳuvā-yı bāşırasın T.
3 olup ṭufeyl gibi ney-süvār-ı ʿarṣa-i ḥüsn: ṭıfl gibi oluyor gerçi ney-süvār-ı ṭarab T.
4 diyü: deyip T.

111

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 āṣārı ẓāhir olmada şekl-i ḥabābda
beñzer ki mey-keşin gözü ḳaldı şarābda

2 olmaz kötekli kātibe muḥtāc der idim
ḍarb olmasa ḳavāʿid-i fenn-i ḥisābda

3 der-kār olursa dil n'ola ardından ol mehiñ
ehl-i maḥabbetiñ işi ekṣer ġıyābda

4 ṣad-āferīn ey eṣer-i ḫāme-i ṣunʿu
kürsī-i ḫaṭṭını bilemez şeyḫ u şābda

5 devr-i sipihr böyle ola belki müstaḳarr
mümkin ise ḳarār eger āsiyābda

6 beñzer muḥīṭ-ı bü'l-hevesānıñ ḫurūşuna
şol mevce kim bedīd ola ʿayn-ı serābda

7 rindāna devr-i bezm-i şarābı unutdurur
bu yana yana dönme ki vardır kebābda

---

111 Ç 60b, T 24b, L -
1 mey-keşin: mey-keşiñ T.
3 ardından: ardıñdan T.
4 T nüshasında beyit aşağıdaki şekildedir:
ṣad-āferīn bu eṣer-i kilk-i ḳudretiñ
kürsī-i ḫaṭṭı biline şeyḫ u şebābda
5 devr-i sipihr böyle ola: devr-i sipihr keç-rev ola T.

8 minnet ḫudāya tevbe ḳapısı küşādedir
ey şeyḫ efendi ne buyursuz bu bābda

9 ṣervet ṣıḳılmayınca bulunmaz niẓām-ı ḥāl
mānend-i nüsḫa cendere-i ıżṭırābda

112

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 alışmamış ṭunanıñ renciş-i tatarcıġına
sebū da uġradı sāġar da ḳan ḳabarcıġına

2 bu zūr var mı baḳın sille-i felekde daḫī
o ṭıflıñ oynar iken urduġu şamārcıġına

3 ne germ-rūlıḳ olur pārsāsı abdālıñ
hemīşe pāre-i āteş ḳosun ṭaġarcıġına

4 velī o ḳaşı kemānım düşürdü rūm iline
atıldı terkeş oḳu-veş tatar bāzārcıġına

5 yine o carlamadan ḳum gibi gelir ṣervet
baḳ imdi lücce-i eşk-i terin ṣaḳārcıġına

---

112 Ç 61a, T 25a, L 129b
2 baḳın: baḳıñ T.
3 abdālıñ: abdālın T, L.
4 velī: bizi T. // terkeş oḳu-veş: terkeş oḳudur T., terkeş oḳu şan L.
5 yine: hemān L. // baḳ imdi: baḳındı L.

113

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 düşünde söyle ne ṣıçrarsın inḳılābında
seniñ yerin pirelenmişdi cāme-ḫābında

2 sezā mıdır ḳala ʿuşşāḳ böyle ṣıfru'l-yed
o defterin baḳalım sehv var hisābında

3 ne ḫāṣṣa var gözüme tūtiyā ḳadar geldi
bizim ḫarābe olan yerlerin türābında

4 buḫār-ı neş'e-i ʿaşḳa ḥamūl idi eflāk
ṣebāt mümkin ise bādeniñ ḥabābında

5 bizim bu menḳabemiz dāstān-ı ʿālem iken
ḫayāliniñ dil-i rüsvāy ise ḥicābında

6 nedir bu mest-i nigeh gördüğüñ fütādelere
gözüñ mü ḳaldı idi ʿālemiñ ḫarābında

7 yüzüm aḳ alnım açıḳ diyü şuḳḳa faḫr etmiş
ḳalem ne yazsa ʿaceb ṣervetā cevābında

---

113 Ç 61a, T 25a, L 130a

1 yerin: yeriñ T.

3 ne ḫāṣṣa var: ḫavāṣ-vār T. // yerlerin: yerleriñ T.

5 bizim bu menḳabemiz dāstān-ı ʿālem iken: derūn-ı ziḥām-ı hevā ile ṣan düğün evidir L. T nüshasında bu beyit yoktur.

6 gözüñ mü ḳaldı idi: gözüñ mü ḳaldı seniñ L.

7 şuḳḳa: ṣafḥa T. // ḳalem ne yazsa ʿaceb ṣervetā cevābında: ʿaceb ḳalem ne yazar ṣervetā cevābında T., ḳalem ne yazdı ʿaceb ṣervetā cevābında L.

114

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 verdi netīce şā'ibe-i söz ü sāzına
bülbül çemende başladı ḳuşluḳ namāzına

2 bir ḥırḳaya ḳanāʿat edip çekdi dāmeni
baḳ serv-i ser-firāzın amān imtiyāzına

3 şān-ı bahāra nisbet ile berg-i sebz idi
ebkār-ı gülşeniñ naẓar etdim cihāzına

4 ilhām-ı ḥaḳḳa mażbaṭa-i ḳalbin et maḥall
baḳma devāt gibi elin ḥoḳḳa-bāzına

5 servet çemende ḳış ḳış olurken bahār-ı feyż
berfiyye bir ḳaṣīde mi ister ki yazına

115

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 lāyıḳ mıdır bu nāliş-i cān-gāh-ı bülbüle
çāk oldu ġoncanıñ leb-i nāzı güle güle

2 ʿişret midir bu ḳahr ile ḳan yutmadır diyü
mīnā-yı bāde meclise ṣalmışdı ġulġule

---

114 Ç 61b, T 25b, L -
1 şā'ibe-i: velvele-i T.
3 şān-ı bahāra: şāh-ı bahāra T.
4 mażbaṭa-i ḳalbin: mażbaṭa-i ḳalbi T. // elin: eliñ T.
115 Ç 61b, T 25b, L -
1 çāk oldu: çāk ola T.

3 mest-i ġurūra gerdiş-i peymāneden henüz
vaḳt oldu mu teselsül ü devri te’emmüle

4 ʿırku’n-nisāya uġradı bīçāre zen-perest
oġlan yaşından aldığı gitdi te’ehhüle

5 aḫẕ u ʿaṭāda māniʿ vü muʿṭī ḫudā iken
ṣarf-ı irādeniñ żararı yoḳ tevekküle

6 māżiyle farḳın etmese müstaḳbelin n’ola
bir kimseniñ umūru düşünce tedāḫüle

7 ʿārif iken o şūḫ-ı cihān ḥāl-i zārıma
s̱ervet nedir sebeb bilemem bu tecāhüle

116

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 pek ġurrelenme pertev-i necmin kemāline
hīç baḳmadıñ mı mihr-i cihānın zevāline

2 iʿlām ederdim ʿāleme ben fitne-cūluġun
iki ḳaşıñ şehādet eder ḥüsn-i ḥāline

---

6 farḳın: farḳıñ T. // müstaḳbelin: müstaḳbeliñ T.
7 şūḫ-ı cihān: şāh-ı cihān T.
116 Ç 61b, T 25b, L -
1 necmin: necmiñ T. // baḳmadıñ mı: baḳmadın mı T. // cihānın: cihānıñ T.
2 fitne-cūluġun: fitnesin velī T. // iki ḳaşıñ: iki ḳaşı T.

3 bilmez tefennün eylemedir bār u zerrīni
şol kimseler ki arḳa verir kendi mālına

4 nuṭḳ-ı siḥir-edāña biraz ḳıl müsāʿade
cevr eylemek ḥarām değil mi ḥelāline

5 bir ḳılca ḳaldı cān u dili ṣervetiñ yine
bilmem o mū-miyān mı geldi ḫayāline

117

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 ḫayāl-i kūy-ı dilber ʿāşıḳın çeşmān-ı zārında
nişīmen-gāh-ı ḳaṣru'l-ʿayndır nīlin kenārında

2 şeker-ḫā-yı ṣenā ol leẕẕet isterseñ sitanbula
ḥalāvet yoḳ cihānıñ mıṣr u şām u ḳandeḫārında

3 nihālān-ı çemen de ḥayretinden ṣalınır dehrin
ʿaceb te'ṣīr vardır rūzgār-ı zūr-kārında

4 ucu zülf-i nigāra ṭokunur ʿuşşāḳ-ı mehcūrun
mufaṣṣal ḳaydı çıḳmış ʿarż-ı ḥāli der-kenārında

5 budur elṭāf-ı ḥaḳdan mültecā deycūr-ı ġam gitdi
ṭoġar mihr-i ümīdim ṣervetā bugün de yarın da

---

3 tefennün: teḳabbel T.
5 mū-miyān mı: miyān mı T.
117 Ç 62a, T 26a, L -
1 ʿāşıḳın: ʿāşıḳıñ T. // nīlin: nīliñ T.
5 gitdi: geçdi T.

118

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1 kimseler etmez taḥammül nāvek-i ebrūsuna
āferīn ol pehlevānıñ ḳuvvet-i bāzūsuna

2 bāġda bir kerre görmüşdüm o naḫl-i ʿişveyi
ṣu miṣāli aḳdı göñlüm ḳāmet-i dil-cūsuna

3 gerd-i rāh-āsā bütün pā-māl esb-i naḫveti
üşdüler ol şehsüvārıñ cümle dāmen-būsuna

4 sen de düş ol da benim gibi düşerseñ ġurbete
deşt-i bī-pāyān-ı ḥüsnüñ bir gözü āhūsuna

5 inʿikās-ı ẓāhiri olmaz müeʾssir bāṭına
servetā levḥ-i nigīniñ baḳ ḫaṭ-ı maʿkūsuna

119

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 ḳābil değil mesāʾil-i ʿaḳl intiʿāşda
ʿallāmeniñ de cehli var ʿilm-i maʿāşda

2 naḫl-i merāmı yonġaya ḳarışdı ḥāsidiñ
ḳaldı hezār yeʾs ile zīr-i telāşda

---

118 Ç 62a, T 26a, L -
3 üşdüler: düşdüler T.
119 Ç 62a, T 26a, L -
1 ḳābil değil: meʾkel değil T. // ʿaḳl-ı intiʿāşda: ʿaşḳ-ı intiʿāşda T.
2 naḫl-i merāmı: naḫl-i ümīdi T.

3 ḳuş tüyüne miṣāl idi bālīn-i rāḥatı
gördüm ʿalīl ġonca yatardı firāşda

4 tel ḳırdın āh n'eyleyeyim muṭrıbā bıraḳ
yoḳ ẕevḳ böyle ḍarbe-i dil-ḫırāşda

5 kālā-yı nev-edā-yı ḥalebdir ki ṣervetā
bu tār u pūdu görmediñ āḫır ḳumāşda

120

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 yanar bir mūmdur aṣḥāb-ı devlet nār-ı ġayretle
ḳarīni lemʿa-yāb-ı ẕevḳ olur ʿizz u saʿādetle

2 ʿazīzim gitdi lafẓ-ı himmetin maʿnāsı ʿālemden
daḫi bundan muḳaddem fevt olan dervīş himmetle

3 ṣafānıñ iʿtidāle inḥiṣārı gibi ʿālemde
müberhen ittiḥādı āfetiñ hem-vāre şöhretle

4 meger bir hem-zebān olsun da tesvīdin beyāż etsin
devātın tīre-dillik şānıdır ifrāṭ-ı ḳasvetle

---

3 yatardı: yaṭarken T.
4 ḳırdın: ḳırdıñ T.
120 Ç 62b, T 26b, L 130a
1 aṣḥāb-ı devlet: erbāb-ı devlet T. // olur: olurlar L. // ʿizz u saʿādetle: ʿizz u rifʿatle L.
2 himmetin: himmetiñ T., L.
4 devātın: devātıñ T. // ifrāṭ-ı ḳasvetle: ifrāṭ-ı ḳuvvetle L.

5 sebük-rev olduġundan ṣervetā bu bezm-i ʿālemde
geçer vaḳti ḥabāb-ı bādeniñ gör ʿīyş u ʿişretle

121

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 düşmüş fütāde ḫāk-rehiñ ārzūsuna
bāri teraḥḥum et dökülen āb-rūsuna

2 teşrīfiñ intiẓārı ciger-sūz iken raḳīb
geldi kilāb gibi kebābıñ ḳoḳusuna

3 çok serkeşi fütāde-i ḫāk-i niyāz eder
baḳma sebūnuñ eylediği ser-furūsuna

4 burnundan aḳdı ḳaṭre-veş inbīkin içdiği
bilmem yedigi nān mı durdu gelūsuna

5 ṣoñrasını unutmada beñzer bu vaż-ı dehr
āyīneniñ muʿāmele-i rū-be-rūsuna

6 allāhü ẕü'l-celāl ede luṭfuyla feṯḥ-i bāb
göndermesin bu ṣerveti ġayrıñ ḳapusuna

---

5 bezm-i ʿālemde: bezm-i ülfetde L. // bādeniñ: bādenin T.

121 Ç 62b, T 26b, L 130b

2 teşrīfiñ: teşrīfin L. // ḳoḳusuna: ḳoḫusuna T., ḳoḥusuna L.
3 ḫāk-i niyāz: ḫāk-i ḫarāb L.
4 inbīḳin: inbīḳiñ T., L.
5 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.
6 ġayrıñ: ġayrın L.

122

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 aḳdār-ı ḥaḳḳ muʿāvin olursa bir ādeme
isterse eylesin bütün ʿālem muḫāṣama

2 eyle vaẓīfeñ olmadıḳ işden bütün ferāġ
vāḳıf isen cihāt-ı mezāyā-yı ʿāleme

3 ye’s ü fütūra var mı ʿaceb mevḳıʿ-i mürūr
esvāḳ-ı ārzūmuz o rütbe müzāḥame

4 eylerdi şām-ı firḳati hem-reng-i ṣubḥ-ı ʿıyd
bir gececik geleydi o meh-pāre ḫāneme

5 parmaḳ ḥisābın eylese de ṣervetā o şūḫ
ġālib hezār luṭf u ʿaṭāyāsı ḫāteme

123

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 seniñ sīr-āb-ı ʿayn-ı luṭfunam sen ṣanma bīhūde
unutmam içdiğim çay şerbetin destiñle gökṣuda

2 seniñle sāḳiyā peymāne-rīz olduḳda ben gördüm
ʿacāyib ʿahd u mīṣāḳ etdi dil-ber şaḫṣ-ı maʿhūda

---

122 Ç 62b, T 26b, L 130b
1 aḳdār-ı ḥaḳ muʿāvin olursa bir ādeme: tevfīḳi yāver olsa ḫüdānıñ bir ādeme L.
2 cihāt-ı: eger ki L.
5 ḫāteme: ʿāleme L.
123 Ç 63a, T 27a, L -

3 vücūduñ eṣḳal ammā ḫıffete mā’ildir eṭvārıñ
seni sencīde ḳıldım ʿaynına keff-i terāzūda

4 odur bāṭında ʿayn-ı zübde-i ter-dāmen-i ʿişmet
kimi gördüñse yaʿnī ṣūret-i ẓāhirde ālūde

5 şeh-i maʿnīye ferş-i rāh-ı rīk-i zer ise ṣervet
ʿaceb mi pāy-i kilke rūy-ı evrāḳ olsa fersūde

124

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1 geldi ṣaḫḫāre-i endīşe gibi nev-ṭāḳa
şeyḫ-bender gibi ʿallāmeye mālā ṭaka

2 değeri var diyerek daḫi metāʿ-ı ḥüsnüñ
gitdi dellāl-ı ḫayāli yine istinṭāḳa

3 ṭaracıḳ ḳabre ṣıġar her ne ḳadar olsa kibār
ṣıġmayan naḫvet ile künbed-i bālā-ṭāḳa

4 ḫalḳ bir çıltaḳ aṣar ṭoġrusu bu işte saña
yār çengāl-i ser-i zülf-i siyāhın ṭaḳa

5 ne ḳumāş olduġunu añladı yārin ṣervet
gelicek nāsic-i nev-tār-ı süḫan inṭāḳa

---

4 T nüshasında beyit aşağıdaki şekildedir:
odur maʿnīde ṣāḥib-i ẓeyl-i ʿişmet mālik-i ʿiffet
kimi gördüñse zāhid ṣūret-i ẓāhirde ālūde

124 Ç 63a, T -, L -

125

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 o ṭıfl-ı ser-tırāşın ey gönül sevdāsı var serde
ʿaceb mi hafta başın beklesem dükkān-ı berberde

2 gider mi mezlaḳa iken her zamān mey-ḫāne-i dehre
ayaḳlı kāfiri bulsaydı rindān ḳoyduġu yerde

3 bu rütbe bel mi baġlardım velī bir seyr-i ḳaṣr ile
miyān-ı nāzını bir kerre ḳuçmuşdum kemerlerde

4 hemān bir cā-yı ḫālī bir daḫi bir sāġar-ı mālī
ne serde ārzū kişverde ḳalmışdır ne efserde

5 raḳībi pestil etdi bāġ-bān var ḥāline şükr et
seni etmekde dā'im tāze ayvāyıla perverde

6 ṣaḳın ḥaylūlet-i ẓāhirle bāṭın sedd olur ṣanma
der-i luṭf-ı kerīmü'ṭ-ṭabʿa hīç ḥā'il midir perde

7 aḫissādan şikem-perver olan gördükçe sūr eyler
pilāvıñ leẕẕetin gūyā ḳamerde zerdenin zerde

8 bizi ʿafv et de bir ḳorlanmışın bul çünki bu nāra
deve ḳuşundan ezyed ḳābiliyyet var semenderde

---

125 Ç 63a, T 27a, L -
2 mey-ḫāne-i dehre: mey-ḫāneye nāçār T.
7 zerdenin: zerdeniñ T.

9 çekilmez rütbesinde bār olur hem ṣoñra ḳayd eyler
bezirgān başı bir fincān ḳahve verse bir ferde

10 o cāmın sen daḫi çoḳ şerbetin içmişdiñ ey sāḳī
ḥicābından taʿarruḳ eyledikçe olma ḫoy-gerde

11 maḥall-i rifʿati üftādegānıñ kūy-ı dilberdir
ʿaceb mi hācıyatmaz gibi ḳalḳsa düşdüğü yerde

12 beyāża çıḳdı ṣervet rāz-ı pinhān-ı dilim yaʿni
aġartdı mūy-ı rīşim āh bir ṭıfl-ı siyeh-çerde

126

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 yoḳ farḳı çünkü lafẓ-ı raḳībiñ ḳarīb ile
ʿāşıḳ tebaʿʿud eyledi kūy-ı ḥabīb ile

2 her ay başında bulsa teraḳḳī n'ola cünūn
sevdāya uġradım o meh-i dil-firīb ile

3 şimdi semend-i nāza ʿarūs-ı merām-ı dil
oldu süvār zemzeme-i yā naṣīb ile

4 olduḳ temām dest-girīban-ı tefriḳa
ārāmī-i taḥammül ü ṣabr u şekīb ile

---

11 ḳalḳsa: dursa T.
126 Ç 63b, T 27b, L -
1 yoḳ farḳı çünkü: yoḳ farḳı T.
4 ārāmī-i taḥammül: ārāmī vü taḥammül T.

5 yārānı dehşet almadadır bezm-i ʿıyşda
geldikçe şeyḫ efendi o ṭavr-ı mehīb ile

6 duydu çemende çatladı gülġonca ş̱ervetā
bir rāz söyleşilmiş idi ʿandelīb ile

127

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1 dā'ire ṣāḥibi bir ādem iken ḫānende
çoḳ aġız ṭanburası çaldı aña sāzende

2 hīç sevilmez mi gel allāhı seversen ṣūfī
böyle dilber ki ola hem nāzik ü hem nāzende

3 pertevi revzene-i yārelerimden görünür
bendedir bende bu şeb āh o meh-i tābende

4 ḫaṭ ile ḥüsnüne bir başḳa ṭarāvet geldi
böyledir devlet ü iḳbāl olıcaḳ pāyende

5 sen o sūzişleri ey serv-i revān ş̱ervete ṣor
teb-i hecri ne bilir ol ki ola sāyeñde

---

127 Ç 63a, T 27b, L -
3 pertevi: pertev-i T.
4 pāyende: tābende Ç.
5 teb-i hecri: şeb-i hecri T. // sāyeñde: sāyende T.

128

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 bu āb-ı rūyumu döksem mi sāḳī-i meded-cūya
çıraḳcı çeşmesinden teşne-mendim bir içim ṣuya

2 efendi haftada bir döndürür bu devr-i devrānı
ʿaceb mi şeyḫ-zādem mā'il olsa hāy ile hūya

3 girān gelmezse mīzānın bulurdun sū-be-sū yaʿni
aḳan eşkimle ḳonsa mā'-i cārī bir terāzūya

4 n'ola bī-ḳayd olup geşt etse hāmūn u beyābānı
olan āvāre deşt-i ḥüsnde bir çeşm-i āhūya

5 ayaḳ bağı liḳā-yı ḥoḳḳa-i eşʿār idi ṣervet
olaydı vāḳıʿā pīçīde-pā-yı ḫāme her mūya

129

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 ġarīḳ-i baḥr-ı ġamın gūş uran şapırdısına
baḳar mı cūy-i murādın bile çapırdısına

---

128 Ç 64a, T 28a, L -
3 T nüshasında beyit aşağıdaki şekildedir:
miṣāl-i nīl ü ʿummān olsa da sencīde seyr etseñ
ḳonulsa cūlar eşk-i bī-kerānımla terāzūya
4 çeşm-i āhūya: çeşmi āhūya T.
129 Ç 64a, T 28a, L 131a
1 ġamın: ġamıñ T., L. // murādın: murādıñ T.

2 uṣūl ile baḳ ilāhīye ṣaḳdı ṣavmaʿada
ol āfeti getirip şeyḫ ayaḳ paṭırdısına

3 gören ṣanır ki şitāb ile naʿl-der-āteş
semend-i tīz-rev-i ʿömrünüñ şaḳırdısına

4 teb-i temūz ne ṭırpan çekdi ur gūşun
bu kişt-zār-ı merām-ı dilin çayırdısına

5 baḳarsa ḥoḳḳa-veş aġzı açıḳ ḳalır ṣervet
ḳalem gibi çenesi düşmüşün laḳırdısına

130

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 ḳulaḳ uran ḳaleminñ şuḳḳada cızırdısına
taḥassür eylemez aḥbābınıñ fısırdısına

2 baḳan bilir ne belādır bu cīfe-i dünyā
kilāb-peççe-i müstaġraḳın ḥışırdısına

3 taḥammül eyle eger ser-firāzlıḳsa murād
dimāġ-ı serv gibi ḳuşların vıçırdısına

---

3 gören: baḳan L.
4 gūşun: gūşuñ T. // dilin: diliñ T., L.
5 çenesi düşmüşün: çeñesi düşmesin T., çeñesi düşmüşün L.
130 Ç 64a, T 28a, L 131a
1 aḥbābınıñ: aḥbābıñ T.
2 müstaġraḳın: müstaġraḳıñ T.

4 der-i ʿ ināyeti sedd eyleyip gel etme fedā
ilāhī-yi fuḳarāyı ḳapı ḳıçırdısına

5 gören bu bīve-i dünyānıñ etdiği cevri
ḳayildir evdeki fertūteniñ vıẓırdısına

6 muḥītdir kederin ṣervet olsa deryā-dil
hemīşe eşk-i terin gūş uran çıpırdısına

131

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 bezimde dest-i muḥannāsın öp verirse meze
bu ṭıfl-ı dil daḫi değmez mi bir çubuḳ kiraza

2 dil-i raḳībe düşer mi hevā-yı şevḳ-ı viṣāl
hümā-yı evc-i ḥüsün ṣayd olur mu kerkeneze

3 küşād-ı baḫtına bintü'l-ʿineb olurdu sebeb
ḳapı ḳapamaca bir yer olaydı duḫt-ı reze

4 niçin o sūḫte nār-ı ġama yanar yaḳılır
ġulām-ı çerkesi almazsa aldaya abaza

---

4 der-i ʿ ināyeti: der-i ʿ ināyetini T. // sedd eyleyip: sedd edip T.
6 kederin: kederi T., ne ḳadar L.

131 Ç 64b, T 28b, L 131b

1 bu ṭıfl-ı dil daḫi değmez mi bir çubuḳ kiraza: ʿ unnābdır ne ḳadarsa kirasa beñzemeze T.
3 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.
4 sūḫte nār-ı ġama: sūḫte-i nār-ı ġam T. L nüshasında beyit aşağıdaki şekildedir:
niçin o sūḫte-i nār-ı firḳat āh eyler
ġulām-ı çerkesi almazsa elde bir abaza

5 fetīl vermesidir merhem-i süleymānı
tabīb yāre-i bī-çāreyi ṣarınca beze

6 şükūfe-i dili ṣapṣarı kesdi huşkī-i cām
yine mi çıḳsa gerek pīr-i meyle bir ḥaraza

7 ḳuru lāḳırdı imiş āzmāyişi ṣervet
ṭabīʿat-i şuʿarā gibi var mı bir geveze

132

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 dimāġı germ ede telḫ-ābe-i şarābiyye
k'odur duḫān-ı mümessek ḳadar kebābiyye

2 yetişdiğine nedāmet eder tehī-destān
o ay başında ki söz vermiş idi cābiyye

3 olunca cebhe-i nūr-āzmāsı ḫoy-gerde
ḳamer de eyledi taḥvīl-i burc-i ābiyye

4 bozardı keyfini rind-i meyiñ ḳarār-ı yasāġ
eger verilmese ṣahbādan iḫtisābiyye

---

5 L nüshasında bu beyit yoktur.
6 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.
132 Ç 64b, T 28b, L 131b
1 k'odur: gelir T., L.
2 o ay başında: şu ay başına T, L.
3 ḳamer de: ḳamerdir L.

5 gören bu cām-ı dü-çeşmi mey-i sirişk üzre
dese ʿaceb mi müsemmāsına ḥabābiyye

6 görünce ḫāk-i reh-i dil-rübāyı ey ṣervet
derūnu muġber eder ġayret-i türābiyye

133

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

1 şīve lāzım mısraʿ-ı mevzūn-ı ḳadd-i yārda
her naṣıl mażmūn müstelzim ise eşʿārda

2 ben ṣanırdım naḫl-i ḳadd-i dilbere taḳlīd eder
ḥayretindenmiş o ṣalınmaḳ meger eşcārda

3 intiẓārın ẕevḳını vuṣlatda añlar vāṣılān
rūze-dārān-ı cihān tefrīḥ olur ifṭārda

4 bedr-i ḥüsnüñ bu gece gördüm taḫayyül eyledim
māh-pārem ġālibā sinn-i şerīfiñ çārda

5 cism-i vāḥid gibi me'lūf olsa ṣervet çoḳ değil
yār vardır lafẓ-ı nā-şāyeste-i aġyārda

---

5 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.
6 derūnu muġberr eder ġayret-i türābiyye: dile ġubār verir ġayret-i türābiyye L.
133 Ç 64b, T 29a, L -
2 ṣalınmaḳ: ṣallanmaḳ T.

134

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

1 ayaġın denk alır şuḳḳada ṭıfl-ı ḫāme
böyle ister varıcaḳ mezlaḳa-i aḳdāma

2 reh-neverdān-ı ġamıñ ḫaṭṭını gördükde dedi
ne fenā yerde göñül erdi yine aḫşāma

3 ḥişşe var ʿāmmeye luṭf u keremden zīrā
hele baḳ hey'et-i inʿāmdaki īhāma

4 ġaṣb iken ḥāṣıl-ı mevrūṯesini eytāmıñ
nice ḳısmet denilir ʿā'ide-i ḳassāma

5 bu gece oldu yine şām-ı ġarībān iḥyā
var idi ḫān-ḳah-ı dilde ʿaceb hengāme

6 başına aḳçe ile ṣatın alır ġavġāyı
varmasın kimse amān südde-geh-i ḥükkāma

7 anların ṣoḥbetine güft ü şinīd el vermez
lāl eder ebkem-i ʿaşḳ olsañ eger ʿallāme

8 dil-i ḥussāda olur recme bedel ḥarf-endāz
kaʿbe-yi kūy-ı dil-ārāda giren iḥrāma

---

134 Ç 65a, T 29a, L -
4 Bu beyit yalnızca Ç nüshasında bulunmaktadır.
5 hengāme: hengāmda T.
6 kimse amān: kimse hele T.
7 anların: anlarıñ T.
8 recme bedel: ḥarfe bedel T.

9 rūzgārıñ bu da bir şīvesidir ey ṣervet
bizi bir baḥr-ı kerem boġdu ḳuru ikrāma

135

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 çiğnetme ʿaẓm-i sīnemi bāya gedāya da
bu nerd-bān-ı köhne ile bir mi pāyede

2 bilmez eṣer-nümūde-i mihr ü maḥabbeti
ey serv-i naḫvet ol ki ola zīr-i sāyede

3 maʿṣūm-ı vizr-i cevr idiğin añladım görüp
ol ṭıfl-ı nāz-perveri āġūş-ı dāyede

4 hecr-āzmāya ḫāhiş-i vaṣl etdirir ṣafā
yād etdirir mi rūzeyi şevḳ-ı muʿāyede

5 ṣervet ṣenā'-yı ḫaṭṭ-ı ʿiẕārın yazan midād
şirket mi etdi nūr-i siyāh ile māyede

136

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 ḳulaġın urmadı gülşende bülbülüñ sözüne
ḳapıldı bād-ı ṣubuḥ ġoncanıñ güler yüzüne

---

9 rūzgārıñ: rūzgārın T.
135 Ç 65a, T 29a, L -
136 Ç 65a, T 29b, L -
1 ḳulaġın: ḳulaġıñ T.

2 su’āldir yeñi dāmād-ı kāma dünyānıñ
şeb-i viṣāli müreccaḥ değil mi gündüzüne

3 yeter temeddüḥ-i aḫker-nümā-yı ʿārıż-ı yār
ḳalem çenār gibi āteş urmasın özüne

4 ġubār-ı bār-gehi ol da kuḥl-i kaʿbe gibi
hemīşe gir o siyeh-çeşm-i ʿişveniñ gözüne

5 benim belim boşanır ol zamān hemān ṣervet
bezimde yār muḳaddem ḳuşaġını çözüne

ḥarfü’l-yā’

137

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 ser-i hezāra da bāġ-ı cihānı teng etdi
o gül-beden baña da dürlü dürlü reng etdi

2 dilinde başına esrār-ı ḫaṭṭı etdi belā
faḳīri serḫoş iken mübtelā-yı beng etdi

3 dil-i nizāra edip raḥm o şūḫ-ı nā-müslim
raḳīb-i kāfiri iġżāb edip freng etdi

---

4 siyeh-çeşm-i: siyeh-mest-i T.
5 benim belim boşanır ol zamān hemān ṣervet: hemān belim boşanır ol zamān amān ṣervet T.
136 Ç 65b, T 29b, L -

4 raḳīb-i mürde-dili gördü dest-būsa maḥall
ġazāsını heder-i şöhret-i çeleng etdi

5 uruldum ʿişve-i ebrū-yı nāzına s̱ervet
o zūr-bāz kemānı bile ḫadeng etdi

138

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 fertūte-i cihāna gerekdir bir iş eri
bilmez misin beraber añılır ḳoca ḳarı

2 ḥāl-i dil-i gedāyı o şūḫa kim ʿarż eder
taṣvīr eder mi her kişi hīç esb-i lāġarı

3 pīr-i muġān eder mi hele ḳaṭresin telef
inbīḳiniñ ḳazancı bütün alnınıñ teri

4 lenger bıraḳdı zevraḳ-ı dil çün ḫum-ı şarāb
sāġar dümen ṣuyunda gezer daḫi serseri

5 hep s̱ābitānedir eṣer-i dūde-i ḳalem
s̱ervet eder mi şuḳḳaya hīç maḥrem āḫarı

---

4 raḳīb-i mürde dili gördü dest-būsa maḥall: ḥasūd-ı mürde-dili dest-būsa gördü maḥall T. // ġazāsını: ġıdāsını T.
5 kemānı bile: kemānı daḫi T.

138 Ç 65b, T 30b, L 132a

1 bilmez misin: görmez misin L.
2 o şūḫa: o şāha T, L.
3 hele: anıñ L.
4 zevraḳ-ı dil: zevraḳ-ı mey T., L.

139

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 dökülmedik ne sirişk ü ne āb-ı rū ḳaldı
yine derūnda vāfirce ārzū ḳaldı

2 gülü ḫazān-zededir bülbülānı dem-beste
bu gülsitān-ı emelde ne bu ne o ḳaldı

3 elinden āh amān rūzgār-ı pür-zūrun
ne evde cām ne mey-ḫānede sebū ḳaldı

4 ḥadīṯ-i ṭūl u dırāz oldu vaṣf-ı zülfüñ ile
rumūz-ı ḫaṭṭ-ı ruḫuñ işte mū-be-mū ḳaldı

5 ne ṣabr u çāre ne cebr-i taḥammül ey ṣervet
ne var ki yāre desem bende işte şu ḳaldı

140

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 dem-i şebābda bu rütbe ārzū yoġ idi
ya ol zamānda tā böyle güft-ü-gū yoġ idi

2 olurdu neş'e-i feyż-i inbisāṭ ẕātı ḳadar
şarāb-ḫāne-i taḥḳīḳde sebū yoġ idi

---

139 Ç 65b, T 30b, L -
3 rüzgār-ı pür-zūrun: rüzgār-ı zūr-kārıñ T.
4 zülfüñ ile: zülfüñ ise: Ç.
140 Ç 66a, T 30a, L -

3 niyāzı geçmedi tā girye kār-ı ṣūfīniñ
belī namāz ḳılardı velī vużū yoġ idi

4 ya münʿadim idi mecnūn gibi sezā-yı cünūn
ya ol devirde bir şūḫ-ı fitne-cū yoġ idi

5 çekirdeğiñ çıḳarıp şervet eyledim diḳḳat
o būstānda bī-maġz bir kedū yoġ idi

141

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 almış raḳīb ise ele ol sīm sāʿidi
naḳd eylemiş merāmını baḫt-ı müsāʿidi

2 fārūḳdur içinde ne var āh o kāfiriñ
tiryāḳ patentası gibi bir parça kāġıdı

3 eṭrāf pende başladı baʿde'l-murāfaʿa
dāʿīñiz ise evvel oḳutmuşdu şāhidi

4 kālā-yı vaṣla naḳd-i dili eyledim fedā
cānım da işte var ise ġayrı müzāyidi

5 bu infiʿāl yazmaz idi şervetā aña
maʿlūmu olsa şīve-i ḫaṭṭıñ ḳavāʿidi

---

3 niyāzı geçmedi tā girye kār-ı ṣūfīniñ: yoġ idi giryeye ṭaḳat göñül düşüp ayaġa T.
5 çekirdeğiñ: çekirdeğin T.

141 Ç 66a, T 30a, L -

4 Ç nüshasında bu beyit bulunmamaktadır.
5 Ç nüshasında "bu infiʿāl" kısmı eksiktir.

142

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 bu bāġa nāz ederek serv-i naḫvetiñ geldi
gel ey fütāde-i iḳbāl devletiñ geldi

2 dem-i meẕellete ṣabr eylediñse işte yine
zamān-ı ʿizzetiñ avān-ı rifʿatiñ geldi

3 uzatma menḳabeyi devr-i ḥüsn-i dilberde
seniñ de ḫaṭṭ-ı siyeh vaḳt-i ruḫṣatıñ geldi

4 sitārem urmuş idi mihre dāġ-ı endīşem
deseydi bir gece ol māh-ı ṭalʿatıñ geldi

5 derūna ḫasta göñül geldi mi o rūḥ-ı revān
yine cebīnine zīrā beşāşetiñ geldi

6 hemān nedāmet ü inṣāf gelmedi yoḫsa
seniñ baña dediğiñ hep naṣīḥatiñ geldi

7 gelince vaḳti umūrun daḳīḳa fevt olmaz
ḳulaġıma çalınan ḫayr sāʿatiñ geldi

8 ẓuhūr-ı ḫaṭṭınadır intiẓārımız zīrā
bize tevātür ile peyk-i vuṣlatıñ geldi

---

142 Ç 66a, T 30b, L -
6 gelmedi: geldi T.
7 umūrun: umūruñ T.

9 amān amān amān ey ḥızr-ı bī-kesān amān
tamām mevsimi icrā-yı himmetiñ geldi

10 tefe'ül eyleyicek nüsḫañızdan ey ṣervet
bu naẓm-ı māye-i feyż-i belāġatiñ geldi

143

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 bu bezm-gehde ne gördük ḫumārdan ġayrı
ṣudāʿ-ı derd-i ser-i ıżṭırārdan ġayrı

2 fuṣūl ḥükmünü icrāda eylemez noḳṣān
bu gül-riyāż-ı emelde bahārdan ġayrı

3 cihānda çekmediğim cevr ḳalmadı ʿāşıḳ
nedir mükerrer olan intiẓārdan ġayrı

4 ederse sirişkini nāleden olup muġberr
yine göñül ne desin lafẓ-ı yārdan ġayrı

5 cihānda ʿaşḳ-ı mecāzīde ṣervetā yek-ser
ne isteseñ bulunur vaṣl-ı yārdan ġayrı

---

143 Ç 66b, T 30a, L -
3 mükerrer: mükeddir T.
4 Ç nüshasında bu beyit bulunmamaktadır.
5 cihānda: cihān T.

144

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

1 göñül peymāne-i ser-şār-veş pür-ḫūndur şimdi
muḥaṣṣal devr elinden ḫāṭırım maḥzūndur şimdi

2 meger cūy-ı murād olmuş iken ser-geştesi evvel
bu şehr-istānı sīr-āb eyleyen ceyḫūndur şimdi

3 maḳāli her maḳāmın başḳadır bu bezm-i fānīde
o vādīler ḫilāf-ı perde-i ḳānūndur şimdi

4 biz andan mālik-i naḳdīne-i bī-ġāyet olmuşduḳ
o ẕāt-ı muḥterem gencīne-veş medfūndur şimdi

5 meger kim ẓulm ü cevrin menʿ edermiş mekr-i aġyārı
o maẓlūmu hele görseñ naṣıl melʿūndur şimdi

6 cezā nevʿ-i ʿamelden olduġun iẕʿān edip ṣervet
o da kendi gibi bir āfete meftūndur şimdi

145

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 ḫūn-ābeler şarāb idi diller kebāb idi
yapılmasam bu mertebe ḥālim ḫarāb idi

---

144 Ç 66b, T 31a, L -
3 maḳāmın: maḳāmıñ T.
4 Bu beyit Ç nüshasında sonradan derkenara yazılmıştır.
5 Bu beyit yalnızca Ç nüshasında bulunmaktadır.
145 Ç 67a, T 31b, L -

2 şeyḫim yoġ idi sende o keyfiyyete vuḳūf
girme ṣaḳın günāhıma ḳaṣdım ṣevāb idi

3 yārān piyāle gibi dönerlerdi bezmine
raḥmetli rind-i mey ne ʿaceb cem-cenāb idi

4 ʿuşşāḳı ḳoydu şevḳ-ı viṣāliñ bu ṣūrete
tā ol zamān ki heykel-i ādem türāb idi

5 nergislere varınca göz açdırmadı ṣabā
gūyā faḳīre ṭarḥ-ı çemen cāme-ḫāb idi

6 ṣūfī cemāl-i yār değildi o gördüğüñ
bir pāk-i ḥüsn-i ḫaṭṭla yazılmış kitāb idi

7 bu tekye-i felāketiñ evvelki devrde
bir vaḳti oldu kim görünen şeyḫi şābb idi

8 aġyār ile redīf idi bir başı örtülü
ẓann eyledim ki ẕāt-ı saʿādet-me'āb idi

9 çengāle ur ḫilāf ise aġyārı ol mehiñ
ḳullāb-ı zülfi keşmekeş-i inḳılāb idi

10 min-vechin istifāżaya bir ṣūret ara bul
avān-ı ḥüsn-i şehde gedā kām-yāb idi

5 nergislere varınca: gül-ġonca-i hezāra T.
8 aġyār ile redīf idi bir başı örtülü: bir bābā ilticā idi minnet-i derūnda T.

11 çarḫın da iḫtiyārı değilmiş o cünbişi
baña ögüt veren yine bir āsiyāb idi

12 şervet çemende bād-ı bahārın ḳudūmüne
şeb-nem yerine dökdüğü ʿayn-ı gül-āb idi

146

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 ḥaleb çiçeklisi farż eylesem şu zer-tārı
ṭufeyl-i ṭabʿa ne ḳaftān çıḳar ne ʿantāri

2 ḫıdīv-i ʿālem-i ġaybīden eyler istimdād
anıñçün ʿācizin allāh olur meded-kārı

3 dükān-ı berbere geldikçe seni tırāş eyler
başın selāmetidir ṣav başından aġyārı

4 giyāh-ı ʿarṣa-i vaḳfı yeyen velī-i vaḳf
ʿaceb mi başına giyse bulunca mantarı

5 tamām baḥr-ı muḥīṭ-ı maʿārif olsa n'ola
o reşḥa kim ola mīzāb-ı ḫāmeden cārī

6 görürdü cevher-i idrāk-i ʿaksini şervet
çemende ḥandeyi bülbül edeydi gül zārı

---

12 bahārın: bahārıñ T.

146 Ç 67a, T 31a, L -

1 ṭufeyl-i ṭabʿa: bu ṭıfl-ı ṭabʿıma T.
2 ʿācizin: ʿāciziñ T.
3 başın: başıñ T. // seni: şeyi T.
4 velī-i vaḳf: emīn-i vaḳt T.

147

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 bu ḥüsn ü ān ile görüp ol āndan seni
ey cān-pāre sevmiş idim cāndan seni

2 bu devrde niyāzım odur ṣaḳlasın ḫudā
kendin gibi bir āfet-i devrāndan seni

3 iki yaḳası bir yere geldi ilik gibi
her kim geçirdi ise girībāndan seni

4 ʿuşşāḳ düşdü üstüne mānend-i sāyebān
ṣaḳlar şuʿā-ı mihr-i dıraḫşāndan seni

5 ṣervet baḳ oldu berg-i ḫazān gibi tārumār
dūr eyleyen ṣafā-yı gülistāndan seni

148

feʿilātün feʿilātün feʿilün

1 yine bir āfet-i devrān geldi
gūyiyā tekyeye ḳurbān geldi

2 nükte-i mes'ele-i lā-ḳaydī
saña müşkil baña āsān geldi

147 Ç 67b, T 31b, L -
148 Ç 67b, T 32a, L -

3 gelicek işte ṭabīb-i nāzım
ḫastanıñ ḳalıbına cān geldi

4 n’eyleyim kūy-ı dil-ārāya göñül
muntaẓam gitdi perīşān geldi

5 lā vü illāyı edelden taḳrīr
cebheñe pertev-i īmān geldi

6 ġālibā oldu muvāfıḳ eyyām
yine mi fülk-i emel yan geldi

7 olalı ḫāne-i ḳalbim taḫrīb
ṣadra bir vüsʿat-i meydān geldi

8 ya cefā idi murādın yā vefā
bize ʿafv eyle ki nisyān geldi

9 devlet-i ḥüsn-i cihān-dārıñda
bendeñe ṣervet ü sāmān geldi

149

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 duydu ḫap etdi bādeniñ emr-i yasaġını
açdırma ehl-i keyfe ḳuṭunuñ ḳapaġını

8 murādın: murādıñ T.
149 Ç 67b, T 32b, L 132b

2 bir tel ḳırar netīcesi muṭrıb bu bezmde
sāzın hemīşe pek burar oldu ḳulaġını

3 olmaz bu rūzgārda püf-kerde-i fenā
fānūs-veş taḥaffuẓ edenler çerāġını

4 şeb-zinde-dār-ı pertev-i iḥsānıdır n'ola
ḳurṣ-ı mehiñ nücūm yalarsa çanāġını

5 şeyṭāna körlük ʿāşıḳı gözden çıḳardı yār
bu çeşm-i inṭiẓārın alırken çapaġını

6 görmez mi kendi etdiği çamuru añlasın
kāfir olan ḥarṣ-ı yehūduñ baṭaġını

7 merbūṭ iken bir aşma filīzi perend ile
bir şīre-ḫār ḫūşelerin bozdu bāġını

8 mānend-i ḫār u ḫas ḫaṭını etdi pīr pāk
seylāb-ı eşk egerçi geçirmişdi çaġını

9 bir kerre destiñ öpmeğe rindān cān verir
sāḳī bu ʿarṣa-gāhda pek baṣ ayaġını

---

2 sāzın: sāzıñ T.
4 pertev-i iḥsānıdır: pertev-i inʿāmıdır T. L nüshasında bu beyit yoktur.
5 bu çeşm-i inṭiẓārın: çeşmān-ı intiẓārıñ T. L nüshasında bu beyit yoktur.
6 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.
7 perend ile: ḥarīr ile T. L nüshasında bu beyit yoktur.
8 L nüshasında bu beyit yoktur.
9 L nüshasında bu beyit yoktur.

10 bunca buḫār miʿ deye tā böyle ser gerek
dedim görünce ṭencere bulmuş ḳapaġını

11 s̱ervet felekde mihre ṣaḳal başı daġıdır
gördüñ mü şūḫ-ı nev-ḫaṭımıñ ṭumṭurāġını

150

mefāʿ ilün feʿ ilātün mefāʿ ilün feʿ ilün

1 fenā-yı māşıṭayı duymadıñsa benden duy
efendi sen beni diñlerseñ anı ḥāline ḳoy

2 ne ḥaddi var k'ola hem-ser o naḫl-i ʿ işve ile
çemende tāze nihālān-ı serv-ḳadd boy boy

3 zamāne ḥālinin eksikliğine ḳalma ṣaḳın
naẓarda keffe-i mīzān gibi gözünden doy

4 baḳıp mü'ez̤z̤ine ṣūfī şaşırma tekbīri
ṣalāḫ-ı ḥāl ise ḳasdıñ imām efendiye uy

5 dehān-ı yāre niçin gördüğü gibi dil atar
o mīl-i ḫāme ile var da ḥoḳḳanıñ gözün oy

---

10 L nüshasında bu beyit yoktur.

150 Ç 68a, T 32a, L 132b

1 fenā-yı māşıṭayı duymadıñsa benden duy: fenā-yı māşıṭa-i ḥüsnü duymadıñ ise duy L.
2 o naḫl-i ʿ işve ile: o naḫl-i şīve ile L.
3 ḥālinin: ḥālinin T., L. // ḳalma ṣaḳın: baḳma ṣaḳın L.
4 L nüshasında bu beyit yoktur.
5 Bu beyit yalnızca Lnüshasında bulunmaktadır.

6 bu ṣayd-gāha çün emlik gelse s̱ervet o şūḫ
bezimde cāmesin aḫşāmdan muḳaddem ṣoy

151

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

1 zevraḳçe-i cāmın ḫum-ı mey baḥr-ı ʿamīḳı
çek çekmeceye ṭoġru gider sehl-i ṭarīḳi

2 yārānı eder mühmeli mārān gibi medhūş
tiryāḳ-ı mü'es̱s̱ir gibidir berş-i raḥīḳī

3 ṭutdurma geçen günde olan ẕevḳ u ṣafāyı
bir şey'e yarar nesne mi taḳvīmiñ ʿatīḳi

4 ḳıṭ ḳıṭ boġulur farṭ-ı ġażabdan yine yārān
ṭutmuşdu sebūnuñ ne fenā ʿillet-i żīḳı

5 s̱ervet ne revā levs̱-i mecāz eyleye pā-māl
ol dilde k'ola şā'ibe-i ʿaşḳ-ı ḥaḳīḳī

---

6 T nüshasında beyit aşağıdaki şekildedir:
gelirse s̱ervet o meh-pāre hāle-i vaṣla
miyān-bendini aḫşamdan muḳaddem ṣoy

151 Ç 68a, T 32b, L 133a

1 cāmın: cāmıñ T.
2 mühmeli: mühmel T. // medhūş: bī-hūş L. // tiryāḳ-ı mües̱s̱ir gibidir: tiryāḳ-ı mües̱s̱irden iyi T., L.
3 taḳvīmiñ ʿatīḳi: taḳvīm-i ʿatīḳi L.
4 yine: hele T. // ṭutmuşdu: baḳ ṭutdu L.
5 ʿaşḳ-ı ḥaḳīḳī: ḥubb-ı ḥaḳīḳī T., L.

152

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

1 ḳullanmadan uṣandım al işte ḥavādiṯi
rez duḫteri dedikleri ümmü'l-ḫabā'iṯi

2 ḫılkı gerek yaḳışmaz o taḳlīd ile edā
bir mi görürsün aṣl ile ʿālemde ḥādiṯi

3 nefy oldu ḫaṭṭıyla ʿademe ḥüsn-i dil-rübā
hep ol değil midir bu ḳadar fitne bāʿiṯi

4 geldi telāṭumāt-ı ḫumārı o carlama
ey keşke menʿ ide idiñ ol rıṭl-ı ṯāliṯi

5 aġyār-ı kāfir ile olan vażʿı söyleme
añma baña sen öyle müzaḫref mübāḥiṯi

6 ṯervet taraṣṣud etmez idi naḳd-i vaḳtine
pīr-i ḫayālin olmasa ger şuḳḳa vāriṯi

---

152 Ç 68b, T 33a, L 132a
1 uṣandım: uṣandıḳ L.
2 bir mi görürsün aṣl ile ʿālemde ḥādiṯi: bir mi görürsün aṣl-ı ḳıdem ile ḥādiṯi T.
4 Bu beyit yalnızca L nüshasında bulunmaktadır.
5 Bu beyit yalnızca T nüshasında bulunmaktadır.
6 ḫayālin: ḫayāliñ T.

153

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

1 ġam-ı ḫaṭı keder olmuş aña bu yüzden vāy
yine mi münḫasif oldu o meh-cebīnim ay

2 meger ḳızılını setr eylemek içün gelmiş
baḳ istemez mi hele öyle müşterīye ḳalay

3 bu devlete erişince ne ʿömr pīr etdiñ
o kāleniñ bedeli ʿadd edip o günleri ṣay

4 çek imdi sāḥil-i limāna zevraḳ-ı cāmı
hava bulandı amān ḳorḳarım gelir bir ḳāy

5 tamām böyle imiş sehl-i mümteniʿ ṣervet
göründü ḥall-i girih-gīrin ibtidāsı ḳolay

---

153 Ç 68b, T 33a, L 133a

2 meger ḳızılını setr eylemek içün gelmiş: ḳızılı çıḳdı o yaldızmış uymadı bāzār L. // istemez mi: istemez T.

3 pīr etdiñ: yıpratdıñ T, yıpratdın L. // ʿadd edip: farż edip L.

4 çek imdi: çekmedi T., çekindi L.

5 tamām böyle imiş: tamām böyle olur L. // girih-gīrin: girih-gīriñ T.

[MUKĀṬṬAʿĀT]

1

1,3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿilü fāʿ**

yā rabb kerem ü luṭfuna ṣad ḥamd u ṣenā
etdiñ ḳalemim bülbül-i ṭarḥ-ı maʿnā
ʿizzetle ver iḥsānını yā rabb-i muʿizz
etme beni her dü-serāda rüsvā

2

feʿilātün mefāʿilün feʿilün

bizi ḳoydu diyār-ı ġurbetde
ʿazm-i firdevs edip bekir paşa
olsa bir yaġlıca ḳapı der iken
yaġa bandıḳ vekālede gūyā

---

1 Ç 68b, T -, L 133b
1 luṭfuna: luṭfuña L.
2 Ç 69a, T -, L -

3

1 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿilün fāʿ**

2,3,4 **mefʿūlü mefāʿilü mefāʿīlü feʿūl**

eylerse n’ola zaḫm-ı ḫumārı işrāb
yumruḳ mezesiyle içilen bāde-i nāb
çengāle mi urdu seni bu nefs-i ḥarīṣ
bir loḳma için olmadasın şīşde kebāb

4

1,2 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü fāʿ**

4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿilün feʿūl**

yā rab dil-i bī-behreme sen merḥamet et
cürm ü günehim vāsıṭa-i maġfiret et
ṭoprаḳ başıma olmaz ise iḥsānıñ
ḥākiyyetim iksīr ile hem-ḫāṣıyyet et

5

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿilü feʿūl

yā rabb beni aḳrānım içinde kerem et
me’mūlum olan mertebede muḥterem et
ibrāhime etdi keremiñ nārı naʿīm
āteş-figen-i ḳalbimi bāġ-ı irem et

3 Ç 69a, T -, L -
4 Ç 69a, T -, L -
5 Ç 69a, T -, L -

6

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

zülf ü ḫaṭ-ıla buldu ʿaceb taḳviyet
bādī-i perīşānım olan cemʿiyyet
ʿömrü çoḳ ola etdi bizi geşte-i nāz
var mı o perī-veşde bu insāniyyet

7

1,3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

ey zindesidir nuṭḳunuñ enfās-ı mesīḥ
yerden göğe dek ʿālemi ḳıldıñ taṣḥīḥ
esmā-i şerīfiñ añılır ḥasret ile
bir ʿuḳde-i dildir girihinde tesbīḥ

---

6 Ç 69a, T -, L 133b

6 zülf ü ḫaṭ-ıla: zülf ü ḫaṭ ile L. // ʿömrü çoḳ ola etdi bizi geşte-i nāz: her çarpılanı eyler imiş dil-mürde L.

7 Ç 69a, T -, L 133b

7 şerīfiñ: şerīfin L.

8

1,3,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

2 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

yā rabbi bilirsin ki değil buġż u ḥased
edʿiyyelerim etme ḥużūrundan red
sen birliğiniñ ḥürmetine luṭfun ile
defʿ eyle ʿaduvvım benim ey rabb-i eḥad

9

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü feʿilün

ey ẓulmet-i leyāli eden nūr-ı fecr ile
bī-iḥtiyāc pertev-i şemʿ-i meh-i münīr
azāde ḳıl beni bu küdūrātdan edip
her müşkilātımı sehl u her ʿusrumu yesīr

10

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

yā rabb bu nedir ne güne berzaḫdır
daḫi şereri māye-i ṣad dūzaḫdır
germī-i mecālisde hemān āteş olup
eyyām-ı burūdetde miṣāl-i yaḫdır

---

8 Ç 69a, T -, L -
9 Ç 69b, T -, L -
10 Ç 69b, T -, L -

11

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl

şermende olur gāh dil-i zār nedir

güm-geşte-i nāmūs olana ʿār nedir

elbette gelir ḳısmet-i ḥaḳḳ her ne ise

ey dil bu ḳadar saʿyde ışrār nedir

12

meʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ

bir luṭfu ki mevlā bize iḥsān eyler

derḥāl anı bī-vāsıṭa fermān eyler

maḫlūḳunu mevlānıñ eder mi taḥḳīr

aḳdār-ı ḫudāyı o kim iẕʿān eyler

13

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

müstaġraḳ-ı cefāyım ilāhī necāt ver

nā-ber-ḳarār-ı mevc-i hevāyım s̱ebāt ver

enfās-ı ibn-i meryemiñ esrārı ḥaḳḳına

bir kāfiriñ ki küştesiyim sen ḥayāt ver

---

11 Ç 69b, T -, L -
12 Ç 69b, T -, L -
13 Ç 69b, T -, L -

14

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl

yā rabb ne ḳadar etdim ise ẕenb u ḳuṣūr

ṣūretde vü sīretde edip terk-i ḥużūr

luṭf ile amān eyleme maġlūb-ı ʿaduvv

ey ġāfir ü tevvāb-ı ḫüdāvend-i ġayūr

15

1,2,3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

maḫlūḳuna ḫalḳ eyleyip allāh-ı ḳadīr

ṣūretde vü sīretde nice luṭf-ı keşīr

gencīne-i ġaybīden ilāhī kerem et

yazdırma yüzüm yoḳ bana vech-i taḥrīr

16

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿilü feʿūl**

yā rab beni pek eyledi aʿdā taḥḳīr

günden güne etmekde murādı tekdīr

ben her ne ḳadar müẕnib isem muʿteḳidim

bu ẕilletimi ʿizzete eyle taġyīr

---

14 Ç 69b, T -, L -
15 Ç 70a, T -, L 133b
16 Ç 70a, T -, L -

17

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

muḥtell olıcaḳ dilde te’emmül bu ḳadar
bu ṣaʿb-ı girān-bāre taḥammül bu ḳadar
yā ḥaşyet-i ḥaḳḳdan aña yoḳ hīç behre
yā ẕerre ḳadar bende tevekkül bu ḳadar

18

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿilü feʿūl**

tā olmayıcaḳ ġayret-i mevlā ẓāhir
bir fiʿle gelir yoḳ bu ḫuṣūṣa dā’ir
aʿdāmı helāk ile verir baña necāt
bir nesne mi var k’olmaya mevlā ḳādir

19

fāʿilātün mefāʿilün feʿilün

ey ki her etdiğiñ ʿināyetdir
cilve-gāhım maḳām-ı ḥayretdir
ekmeden biçmeden bu mezraʿada
ḥāṣılı ḥāṣılım nedāmetdir

---

17 Ç 70a, T -, L -
18 Ç 70a, T -, L -
19 Ç 70a, T -, L -

20

1,3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

yā rabb bizi ḳıldıñ keremiñle mesrūr

aʿdā elemi şevḳime versin mi fütūr

ḫāşā ki rıżāñ ola bu güne ġadre

maḳṣūdu ʿadüvvünüñ bizi etmek (...)

21

1,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

2,3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

yā rabb keremiñ etmededir ʿusru yesīr

ḳıl cümle umūrum keremiñle tesyīr

yā rabbi seniñ cümlesi maʿlūmuñdur

pek mużṭarib oldu kerem et ʿabd-i faḳīr

22

mefʿūlü nefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl

aʿdā elemi baġrımı ḫūn etmededir

yār ise dem-i ʿıyşı füzūn etmededir

me’ẕūn-ı cefādır ḫaṭ-ile ol meh-i nev

dil ṭıflı daḫi meşḳ-i cünūn etmededir

---

20 Ç 70a, T -, L -
20 Dördüncü mısranın kafiyeyi oluşturacak son kelimesi yazılmamıştır, eksiktir
21 Ç 70b, T -, L -
22 Ç 70b, T -, L -

23

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

esbāb-ı neşāṭı baña derd ü ġam eder
aġyār ile ol gözleri āhū dem eder
hīç etmeyecek bu ḳadar o bī-inṣāf
ḥaḳḳında ki ben her ne anıñ dersem eder

24

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

kişi bu ʿarṣada bir pāre ayaḳ baṣmalıdır
esb-i kāmın azacaḳ dizginini ḳaṣmalıdır
bāġ üzümsüz yaḳışır mı diyerek ey sāḳī
ḫūşeyi kūşe-i mey-ḫānelere aṣmalıdır

25

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

şikence-ḫār-ı cefāya ḥamūldür derler
sükūtu mişʿar-ı ḥüsn-i ḳabūldür derler
ġarībdir feleğiñ sāz-kār-ı dā'iresi
maḳāmına göre ḍarba uṣūldür derler

---

23 Ç 70b, T -, L -
24 Ç 70b, T -, L -
25 Ç 70b, T -, L -

26

feʿilātün feʿilātün feʿilün

heves-i ḫaṭṭ-ı siyeh-kārıñ ile
maḳṣadım şāma değin ḳaçmaḳdır
saña şimden gerü olmaḳ mā'il
öyleden ṣoñra dükān açmaḳdır

27

1,2 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

3,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

ey āṣaf-ı ʿahd oldu baña iḥsānıñ
elṭāf-ı firāvānına nisbet der-kār
bildirdi yine bendeñe feyż-i keremiñ
kāfir hevesin olduġunu cizye-güẕār

28

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl

biz kim sizi hem-nuṭḳ-ı mesīḥā biliriz
her bir nefesiñ mūcib-i iḥyā biliriz
biz her ne ḳadar ḳālıb-ı fersūde isek
kūyuñ ṣanemā kaʿbe-i ʿulyā bilürüz

---

26 Ç 70b, T -, L -
27 Ç 70b, T -, L -
28 Ç 71a, T -, L -

29

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ

taḳdīr-i ḫudā ḳābil-i taġyīr olmaz

……

ey kibr ile ālūde ḥaḳāret etme

mevlā ḳulu ber-vechile taḥḳīr olmaz

30

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ

yā rabb be-ḥaḳ-ı cümle ʿabā vü ḫavāṣṣ

yā rabbi be-esrār-ı şerīf-i iḫlāṣ

olsun kerem et nūr-ı ḫulūṣum ẓāhir

mekrinden o kāfir gidiniñ eyle ḫalāṣ

31

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

bāġ-ı ḫayālime güẕer etsin nesīm-i feyż

deşt-i kemālime eṣer etsin nesīm-i feyż

yā rabb ʿināyet eyle bahār-ı hidāyetiñ

ṣaḥn-ı derūnu sebz ü ter etsin nesīm-i feyż

---

29 Ç 71a, T -, L -
29 İkinci mısra eksik; yazılmamış
30 Ç 71a, T -, L -
31 Ç 71a, T -, L -

32

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

naḳdīne-i evḳātım olup cümle telef
oldu güherim mā-ḥaṣal-i seng ü ḥaẕef
düşumda ola luṭfuñ ile yā rabbī
ṣevb-i zelelim ḫilʿat-ı aġrāz u şeref

33

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

taḳlīdim edip yaʿni ḳarīn-i taḥḳīḳ
daʿvātımı ḳıl semt-i ḳabūle tesvīḳ
ṭutdum bu yolu şimdi be-feyż-i küremā
eẕkār-ı dil allāhu veliyyü't-tevfīḳ

32 Ç 71a, T -, L -
33 Ç 71a, T -, L -

34

1,2 **mefʿūlü mefāʿilün mefāʿīlü feʿūl**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

ey nārı ḫalīle gül-şen etdi keremiñ
ḳıl sūzişimi bāʿiş-i vaṣlı iremiñ
yā rabbi bizi āteş-i ḳahra yaḳma
ʿafv eyle yüzü ṣuyuna faḫr-ı ümemiñ

35

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

ben ʿabd-i ḥaḳīriñ ṣaḳın alma āhıñ
kem-ter ḳuluyum ben de rasūlullāhıñ
sen ḫādim-i peyġamberi taḥḳīr edicek
ṭutmaz mı seniñ maḥşeri āh u vāhıñ

36

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ

ṣāf eyliyegör levḥ-ı dil-i bī-ṣāfıñ
hīç ẕerre ḳadar yoḳ mu seniñ inṣāfıñ
maʿnīde benimdir der ise baña beni
almaz mı seniñ şerm u ḥayā eṭrāfıñ

---

34 Ç 71b, T -, L -
35 Ç 71b, T -, L -
36 Ç 71b, T -, L -

37

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

seyl-ābını tā key mey-i āl eylersiñ

ol serv-ḳadd u naḫvete dāl eylersiñ

yoḳ ḳayd-ı tesellīsi ġam-ı perçeminiñ

ey dil daḫi ümmīd-i viṣāl eylersiñ

38

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ

āmāl seniñ münḥaṣır-ı fermānıñ

ey ẕī'l-kerem iḥsān seniñ iḥsānıñ

luṭf u kerem et ḳaṣd-ı derūnum çünkim

ṭūl-ı emele vaḳti mi var dünyānıñ

39

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

ey ḫaṭ-ı nev ne mübārek ḳademiñ var seniñ

ʿāşıḳ-ı zāra vücūh-ı keremiñ var seniñ

ruḫṣat-ı nālede ey ney ḥased olmaz mı saña

ḥālet-i ʿaşḳ ile bir başḳa demiñ var seniñ

---

37 Ç 71b, T -, L -

38 Ç 71b, T -, L 134a

38 ey ẕi'l-kerem: ey ẕü'l-kerem L. // luṭf u kerem et ḳaṣd-ı derūnum çünkim: luṭf u kerem et kām-ı dil-i maḫzūnu L.

39 Ç 71b, T -, L -

40

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

ḥaḳḳımda ey ʿaṭāsı çoḳ allāhu ẕü'l-celāl

etdirme ben fütādeyi aʿdāya pā-māl

dünyā vü aḫıretde ʿaṭā vü ʿināyet et

enʿām-ı bī-zevāl vü iḳbāl-i ber-kemāl

41

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ

yā rabb baña luṭf eyle ʿināyet ḳıl

…...…….. envār-ı hidāyet ḳıl

yā rabb baña peymāne-i şevḳiñ ver

keyfiyyet-i ʿaşḳıñ ile pür-ḥālet ḳıl

42

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl

olmuş ṭutalım pertevi ḫurşīde miṣāl

yā ẕerre ḳadar yoḳ mu ʿaceb fikr-i zevāl

……..

……..

---

40 Ç 72a, T -, L -
41 Ç 72a, T -, L -
41 İkinci mısranın baş kısmı eksik; yazılmamış.
42 Ç 72a, T -, L -
42 Son iki mısra eksik; yazılmamış.

43

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl

ḳuvvetde eger olduñ ise rüstem ü zāl

besdir saña yek-ṣadme-i ḳahr-ı müteʿāl

…….

ẓāhirde vü bāṭında ne bu ceng ü cidāl

44

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl

sen eyle eyā rabb-i ḫudā-yı müteʿāl

ḥaḳḳımda ʿadüvv ḳaṣdını kendisine ḥāl

ḥafr eylediği berre resen-bāzī-i çarḫ

ilḳā ede her demde anı delu-miṣāl

45

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

ṣanma ey ḫāce dil-i ṣıdḳ-eṣerim ṣāf değil

ne ḳadar basṭ-ı maḳāl eyler isem lāf değil

biz ki teslīm-i girih-beste-i yār olduysaḳ

n'eyleyim tā bu ḳadar rencişi inṣāf değil

---

43 Ç 72a, T -, L -
43 Üçüncü mısra eksik; yazılmamış.
44 Ç 72a, T -, L -
45 Ç 72a, T -, L -

46

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ

fetḥ olmayıcaḳ ʿuḳde-i rāz-ı mektūm
ḥāl-i dil-i āşüftem olur mu maʿlūm
īmānım anıñ üstünedir vallāhi
allāh deyen bir nefes olmaz maḥrūm

47

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

yāriñ ḫaber-i ṣıḥḥatini söyleyene
cān nāmına bir müjde-i şāyān veririm
bīmārıyım ol rūḥ-ı revān ṣāġ olsun
ol ḫasta olursa vāy ki ben cān veririm

48

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün feʿūl**

şeb-zinde-i dil bir gül-i ḫandān oldum
gūyā gececi bülbül-i nālān oldum
cān versem idi ġamzeñe ġam çekmez idim
dil verdiğime saña peşīmān oldum

---

46 Ç 72a, T -, L 134a
47 Ç 72b, T -, L -
48 Ç 72b, T -, L 134a

49

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ

maġlūb-ı nem-i dīde-i giryān oldum

cūşiş-ver-i ṣad-mevce-i ṭūfān oldum

tā böyle iken ġayret-i islāmımdan

kim yandı ise ben bile sūzān oldum

50

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

ey bār-gehi maḳsem-i erzāḳ-ı enām

luṭf u keremiñ münḥaṣır-ı ḫāṣ u ʿavām

mevlāya teveccüh ṣaḳın olmaz żāyiʿ

allāh deyen elbet olur nā'il-i kām

51

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ

aʿdā niye tā böyle ṭayandı bilmem

iḳbāline mi yoḫsa inandı bilmem

maḫlūḳ-ı ḫudāyım beni ġāfil āyā

bir ṣāḥibi yoḳ kimse mi ṣandı bilmem

---

49 Ç 72b, T -, L -
50 Ç 72b, T -, L -
51 Ç 72b, T -, L -

52

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

yā rabb ne dese dil yine noḳṣān ederim
her bir nefes aldıḳça biñ ʿişyān ederim
tā böyle iken beş o ḳadar lüṭfundan
ümmīd-i firāvānī-i iḥsān ederim

53

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

mey-ḫāneye gitsem de gülistān ederim
her naġmede biñ naʿra-i mestān ederim
bu āteş ile aġlamadan meclisde
icmāʿ-ı bahār ile zem-istān ederim

54

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

3 **mefʿūlü mefāʿīlün mefāʿīlün fāʿ**

sevdim seni biñ cān ile cānānım
ʿafv eyle ḫulūṣ ise eğer ʿişyānım
değdi başıñ āsumāna ser-keşlikden
yerden göğe dek baña yazıḳ sulṭānım

---

52 Ç 72b, T -, L -
53 Ç 73a, T -, L -
54 Ç 73a, T -, L -

55

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

olmaz idim ġubār-ı rehiñ lāyıḳ olmasam
böyle fiġān eder mi idim ʿāşıḳ olmasam
kiẕbim ʿayān olurdu benim de ʿale’s-seḥer
mihr-i ḫulūṣa ṣubḥ gibi ṣādıḳ olmasam

56

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ

yā rabb dil-i miḥnet-zede şādān olsun
ayā nice bir bende-i dūnān olsun
muḥtācdır luṭfuna muḥtāc etme
deynim de olursa saña bir cān olsun

57

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

yā rabb bizi rüsvāy-ı cihān etme amān
maġlūb-ı küdūr-ı ḫalecān etme amān
dergāhına ḥaṣr eyle niyāzım yā rabb
aʿdāya dilim vaḳf-ı amān etme amān

---

55 Ç 73a, T -, L -
56 Ç 73a, T -, L -
57 Ç 73a, T -, L -

58

1,3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

bir lāle-ruḫuñ ʿaşḳı edip baġrımı ḫūn

dāġ-ı dilim ālūde-i eşk-i gül-gūn

şevkıñ dil-i dīvāneye bādī-i şuʿūr

leylāya değişmem seni olsam mecnūn

59

fāʿilātün mefāʿilün faʿlün

ey ki vehhāb-ı ẕü'l-ʿaṭāsın sen

ʿālimü's-sırrı ve'l-ḫafāsın sen

ḳaldı derd-i derūn şefḳatine

ḫālıḳu'd-dā'i ve'd-devāsın sen

---

58 Ç 73a, T -, L 134a

58 ʿaşḳı: şevḳi L. // dāġ-ı dilim ālūde-i eşk-i gül-gūn: bir demde baña urmada biñ dāġ-ı derūn L. // şevḳiñ dil-i dīvāneye bādī-i şuʿūr: ʿaşḳıñ dil-i şeydāya verir feyż-i şuʿūr L.

59 Ç 73b, T -, L -

60

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

ṭurmaz bu siyāḳ üstüne devrāndır bu

bir faṣla baḳar mı ne gülistāndır bu

mümkün olan elbette olur ḫām ise de

olmaz da ne var ʿālem-i imkāndır bu

61

1,2 **mefʿūlü mefāʿilü mefāʿīlün fāʿ**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün faʿlün**

4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

yā rab keremiñ ile dü-ʿālem memlū

āb-ı raḥimi eyleme rīzān her sū

leb-teşne ḳomasın bu dil-i sūzānım

sīr-āb iken elṭāf-ı cemīliñle ḳamu

---

60 Ç 73b, T -, L 134b
61 Ç 73b, T -, L -

62

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿilün**

yā rabb dil-i nā-kāmımı ber-kām eyle

düşmen ḥased etdikçe sen ikrām eyle

fetḥ et der-i maṭlūbumu ver anlara kesr

aʿdāmı ilāhī benim iʿdām eyle

63

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl

yā rabb baḳılırsa eğer ʿişyānımıza

yoḳ ḳaṭre tesellī dil-i sūzānımıza

ve'l-ḥāṣılı bād-ı keremiñ esmez ise

āteş dökülür ḫırmen-i sāmānımıza

64

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

yā rabbi feyż-i vaḳt-i seḥer-gāh ʿaşḳına

çün māh-ı dīde-i dil-i āgāh ʿaşḳına

ḳıl āşinā-yı saḳf-ı icābet niyāzımı

her bir şerār-ı nāle-i can-gāh ʿaşḳına

---

62 Ç 73b, T -, L 134b

62 sen ikrām eyle: sen inʿām eyle L. // fetḥ et der-i maṭlūbumu ver anlara keser: fetḥ et işimi tā ki verip anlara keser L.

63 Ç 73b, T -, L -

64 Ç 73b, T -, L -

65

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ

yā rabb saña olaydı tevekkül bende
olmazdı ʿadūya bu tenezzül bende
aḥvāl-i perīşānıma sensin aʿlem
ṭāḳ oldu bu ekdāra taḥammül bende

66

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

yā rabb beni bu ḳayddan āzād eyle
düşdümse ḫarābāta sen ābād eyle
ḳılma kerem et neş’emi mevḳūf-ı ʿilāc
keyfiyyet-i luṭfuñ ile dil-şād eyle

67

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

bir çāresizim feyżiñi iḥsān eyle
derd-i dilime luṭf ile dermān eyle
yā rabb ne yamān ḫār ile āzürde-dilim
luṭfet gül-i maḳṣūdumu ḫandān eyle

---

65 Ç 73b, T -, L -
66 Ç 74a, T -, L -
67 Ç 74a, T -, L -

68

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

yā rabb baña aʿdālarımı güldürme

çeşmānımı ḫūn-ı ġam ile ṭoldurma

tedbīrimi dārū-yı ʿināyet ile ḳıl

bu derd ile ben ḫasta-dili öldürme

69

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

ʿaşḳ öyle mi ʿuşşāḳı ḥamūl eylemeye

erbābını fermānına ḳul eylemeye

eşkimle eder yāre-i sīnem ülfet

gökden ne iner ki yer ḳabūl eylemeye

70

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl

ben gül demeğe ḳorḳarım ol gül-bedene

bülbül düşürür belki dehenden dehene

ṣad-berg gibi pārelenip ceyb-i ḳarār

gelsin hele ol ḳāmet-i zībā çemene

---

68 Ç 74a, T -, L -
69 Ç 74a, T -, L 134b
70 Ç 74a, T -, L -

71

feʿilātün mefāʿilün feʿilün

gelip ey meh-çe-i ḳamer-lehce

şeb-i hicriñ yüzünü āġ eyle

o da bizimle yandı yaḳıldı

şemʿa-i bezmīde çerāġ eyle

72

1,2,4 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūl**

3 **mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ**

ʿafv eyle diliñ cümle-i müstaḥżarını

kim nār-ı caḥīm eyleme yā rab yerini

etme beni sūzende-i nār-ı ḳahrıñ

yaḳ baña bedel seyyi'emiñ defterini

73

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlün fāʿ

ẕikriñ baña eẕkārım unutdurdu

fikriñ baña efkārım unutdurdu

gördük yine bu himmet-i nā-me'mūlü

aġyār baña yarim unutdurdu

---

71 Ç 74a, T -, L -
72 Ç -, T -, L 134b
73 Ç -, T -, L 135a

[MÜFREDLER]

1

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

bu dergāh-ı muʿāllā-ṭāḳı teşbīh eylesem farżā

kitāb-ı salṭanatdan baḫṣ açar bir bābdır gūyā

2

fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

būse-i ʿīsī-i laʿliñ beni etdi iḥyā

zādhā allāh teʿālā ve teḳaddes ebedā

3

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün faʿlün

ḳavun değil k'idesin şemmesiyle istikfā

ayaġın altına ḳarpuz ḳabuġu ḳor aʿdā

4

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

ḳudūm-ı şehle bu cāy oldu kāf-ı salṭanat ḥaḳḳā

cenāḥın açdı ʿanḳā gibi işbu bāb-ı müsteṣnā

---

1 Ç 74b, T -, L -
2 Ç 74b, T -, L 135a
3 Ç 74b, T -, L 135a
3 k'idesin: ki idesin L.
4 Ç 74b, T -, L -

5

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün faʿlün

ḥarām-zādelik eylerse cām görme ʿabeş

bu fitne bintü'l-ʿinebden tevellüd eyler hep

6

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

ġonca fāl eyler ġurāb-ı şūmdan görme ʿacīb

zāġlansa tīġ-ı ser-tīz-i zebān-ı ʿandelīb

7

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

tañdır-ı ʿālemde çünkim me'ḫaẕ-ı aṣl-ı şarāb

ol ecilden pişse anıñla leẕīẕ olur kebāb

8

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

mest olanı ayaġa urup giymeğe ṭālib

ḫaffāfın o merdāneliği bir ḳuru ḳalıb

---

5 Ç 74b, T -, L 135a
5 görme ʿabeş: görme ʿaceb L.
6 Ç 74b, T -, L -
7 Ç 74b, T -, L -
8 Ç 74b, T -, L 135a
8 ḫaffāfın: ḫaffāfıñ L.

9

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

çıḳar edā-yı faṣīḥ ile cünbiş etse bu bāb

ṣadā-yı münteḥab-ı yā müfettiḥü'l-ebvāb

10

fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

avlanır ḳuşla tehī çekme ḳapancıyla taʿab

ḳapama bāri açıḳ ṭursun a ḫāce mekteb

11

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

ʿademse menşe'-i īcād-ı mevcūdāt ey ṣervet

tehī hemyānlıḳdır kām-rāna māye-i devlet

12

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün faʿlün

şarāb mencenesi gibi ḳarnını gen ṭut

deve ḳuşu gibi āteş daḫi bulursañ yut

---

9 Ç 74b, T -, L -
10 Ç - , T -, L 135a
11 Ç 75a, T -, L 135a
12 Ç 75a, T -, L -

13

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

īḳāẕ eder seni var ise sende bir necāt

cevfu'l-leyilde zemzeme-i ṣītu'ṣ-ṣalāt

14

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

müstaʿidd-i ṣıḥḥat olmazsa ṭabībim bir mizāc

saḥḳ olan edviyyeñ iksīr olsa etmez imtizāc

15

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

verirse bāġçe-i kāma feyż cūy-i murād

ḳafa-yı serve erer şāḫī-i kedū-yı murād

16

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

mey-ḫāneyi o mest-i ḫarāb edeli melāẕ

ḳandīl-i ṭāḳ-ı mescidi cām etdi ittiḫāẕ

---

13 Ç 75a, T -, L 135b
13 īḳāẕ eder seni var ise sende bir necāt: īḳāẕ eder hemān seni bulduñ ise necāt L.
14 Ç 75a, T -, L -
15 Ç 75a, T -, L -
16 Ç 75a, T -, L 135b
16 etdi ittiḫāẕ: eyler ittiḫāẕ L.

17

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün faʿlün

ḳodu ḥarīfi verem ṣūretine vaʿd-i kibār

dilenci değneğine döndü ṣūfī-i cerrār

18

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

kimisi mecrūḥ-ı ġamzeñ kimi bīmār-ı ġamıñ

ey ṭabīb-i çāre-sāzım herkesiñ bir derdi var

19

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

āteşim teksīn eder hergiz peyāmın gönderir

şerbet-i vaṣlıñ ʿacāyibdir ḥarāret söndürür

20

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

bir ʿalīle etse de tedbīr eṭibbā-yı dehr

cüz-i aʿẓamdır anıñ terkībine ʿūdu'l-ḳahr

---

17 Ç 75a, T -, L 135b
18 Ç 75a, T -, L -
19 Ç 75a, T -, L -
20 Ç 75a, T -, L -

21

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

añlasınlar himmet-i ṭabʿımı ebnā-yı ʿaşır

istemem fevḳa’s-semā-i devleti taḥte’l-ḳahır

22

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

sāġar yoġ ise elde gümüş meşrebe ḥāżır

yārān-ı ṣafā işte efendi ḥupa ḥāżır

23

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün faʿlün

gece ṣafāsına gündüz cefāsı ġālibdir

çemende nergise bīdārlıḳ meṣā’ibdir

24

mefʿūlü fāʿilātün mefʿūlü fāʿilatün

böyle ḫurūş edelden bu lücce-i meẓāhir

bir gevher oldu żāyiʿ nāmı ṣafā-yı ḫāṭır

---

21 Ç 75b, T -, L -
22 Ç -, T -, L 135b
23 Ç 75b, T -, L 135b
24 Ç 75b, T -, L 135b

25

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

ağırlıḳ gibi çökdü berf sūr-i gülşene tekrār

ʿaceb mi ṣaçdı verse berg ü bārın bāġda eşcār

26

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

bu bābın sīne-çākı maṭlaʿ-ı dīvān-ı rifʿatdir

iki mıṣraʿları bir şāh-beyt-i naẓm-ı şevketdir

27

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

çemen-veş ḫaṭṭın ister geldiğin maḥżā ki farḳ etmez

o şaḫṣ-ı çenberinse başdığı yerlerde ot bitmez

28

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

yüz aḳlığıyla buldu hezār içre imtiyāz

şol duḫterin ki şöhret-i raʿnāsı gülbeyaz

---

25 Ç 75b, T -, L -
26 Ç 75b, T -, L -
27 Ç 75b, T -, L -
28 Ç 75b, T -, L -

29

feʿilātün mefāʿilün feʿilün

bize kāfī maḥall-i rü’yetiñiz

yalıñız ḫāne-i saʿādetiñiz

30

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

şuʿā-i meh o şūḫa eylesin bir pīrehen ilbās

vücūd-ı nāziki tek olmasın āzürde-i kirpās

31

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

lüle-i çeşme gelince eşk-i dil ġarḳ-āb olur

şimdi bildim bu ṣuyun mecrāsı çoḳdan ḳaġşamış

32

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

yol üstünde raḳīb-i dūna ey dostum deyip çelmiş

meğer ol ṭıfl-ı endek-sāle ḳarn-ābāddan gelmiş

---

29 Ç 75b, T -, L -
30 Ç 75b, T -, L 135b
31 Ç 75b, T -, L 136a
32 Ç 76a, T -, L -

33

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün faʿlün

olunca rind-i bezim farṭ-ı neş’eden serḫoş

ḳalır dimāġı sebū-yı tehī gibi bomboş

34

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün faʿlün

uyup o mülḥid-i füccāra birbirin bulmuş

şekerci tāzesi varmış ʿaḳīdesin bozmuş

35

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün faʿlün

olursa dilde eger nüsḫa-i nefīs-i ḫulūṣ

kitāb-ḫāne gibi kalbiñ aña ḳıl maḫṣūṣ

36

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

o naḫl-i ʿişveye gelmiş ʿaṣāsını ḳaḳaraḳ

baḳ imdi ṣūfī-i bī-tāb istemez mi ṭayaḳ

---

33 Ç -, T -, L 135b
34 Ç -, T -, L 135b
35 Ç -, T -, L 136a
36 Ç 76a, T -, L 136a
36 ṣūfī-i bī-tāb: ṣūfī-i nādān L.

37

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

ne dem amān der isem gösterir baña bayraḳ

o naḫl-i ʿişve ne var verse bir yeşil yapraḳ

38

fāʿilātün feʿilātün feʿilātün faʿlün

olmasam rāh-revi semt-i tatāristānıñ

ḳaç bucaḳ olduġunu bilmez idim dünyānıñ

39

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

üstüne hīç noḳṭa ḳondurmasa yoḳdur aña bāk

şāʿirin sāġar ile resminde vardır iştirāk

40

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

dikiş ṭutmaz diyü sūzen gibi ṭurma ṣaḳın dimdik

perend-āsā şikāf-ı kāle-i maṭlūba ur çimdik

---

37 Ç 76a, T -, L 136a
38 Ç 76a, T -, L -
39 Ç 76a, T -, L 136a
40 Ç 76a, T -, L -

41

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

ḫırmen-i iḳbālini ister iseñ hep dāne bil

vāḳıʿā ḫaṣmıñ ḳarıncaysa anı merdāne bil

42

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

duḫterin terk eyledi rez sā'ir aḥbābı değil

çizmecide mest olanlar ṣaġ ayaḳḳabı değil

43

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

o mihre ẕerre değildir ḥikāyet eylediğim

benim tehī mi felekden şikāyet eylediğim

44

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

bu yıl ümmīdi kesdim ḫalḳdan ʿıydiyye ṭarzında

metāʿ-ı nev-sipenc-i maṭlabı çoḳ ölçdüm biçdim

41 Ç 76a, T -, L -
42 Ç 76a, T -, L -
43 Ç 76a, T -, L 136a
44 Ç 76b, T -, L -

45

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün faʿlün

olur ġarābe-i mānend-i mollacıḳ-zāde

bizim kerasteciniñ taġtasın yapan ādem

46

feʿilātün feʿilātün feʿilün

yediği āteş-i endūh u sitem

deve ḳuşu mudur adam bilsem

47

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün faʿlün

ʿaṭā-yı mīvede ʿuşşāḳa necli oldu hemān

o naġl-i bī-ṣemerin ayaġına balṭa uran

48

fāʿilātün feʿilātün feʿilātün faʿlün

ʿöşrü ḳalmazsa n'ola kendiye aṣl u ferʿin

borcu var gökde uçan ḳuşlara ehl-i zerʿin

---

45 Ç 76b, T -, L -
46 Ç -, T -, L 136a
47 Ç 76b, T -, L 136a
48 Ç 76b, T -, L -

49

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

bilinmez ḥücrede ḥükm-i şitādan mevsim-i ṣayfin

ecinnī daʿvetinden farḳı yoḳdur daʿvet-i keyfin

50

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

ḫalvet-gehini eyleme mānende-i külḫan

ḥammāmcı gibi alma yapandan yapılandan

51

feʿilātün mefāʿilün feʿilün

verdi çoḳ ḥārişe bu bāġa diken

yüzüne güller ey hezār-ı çemen

52

fāʿilātün mefāʿilün feʿilün

kendi pāyıyla vardı hep yārān

ṣalma ṭomruḳda olmaġa mihmān

---

49 Ç 76b, T -, L -
50 Ç 76b, T -, L -
51 Ç 76b, T -, L -
52 Ç 76b, T -, L -

53

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

naṣıl ādem diyeyim āh o perī-peykere ben

çarpılır ḥüsn-i dil-ārāsını bir kerre gören

54

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

nā-puḫteliğidir sebeb-i ʿilleti her sū

pişmiş aşa ṭabbāḫ eger ḳatsa ṣovuḳ ṣu

55

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün faʿlün

o ḳıldan ince ḳılıçdan da tīzdir yā hū

ṣırāṭ köprüsüdür ṭāḳ-ı süllem-i ebrū

56

fāʿilātün feʿilātün faʿlün

n'işlesem āh o lebi mey-gūne

ḳan yutdurdu dil-i pür-ḫūna

---

53 Ç -, T -, L 136a
54 Ç 76b, T -, L -
55 Ç 76b, T -, L 136b
56 Ç 77a, T -, L -

57

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

fi’l-cümle ehl-i keyf olanıñ bir ġıdā içün

ʿayyūḳa ser çeker tütünü ḳahve-ḫānede

58

mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

n’ola hep etse yatsa istiḫāre

ʿaṣāyı dikdi ṣūfī kūy-ı yāre

59

fāʿilātün feʿilātün feʿilātün faʿlün

nūr-ı dīdem kerem et ṣalma beni ferdāya

ben seniñle baḳarım iki gözüm dünyāya

60

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

devāt-ı ḥoḳḳa yine başladı baṭaḳçılıġa

ṭufeyl-ı ḫāme ise yek-ḳalem ṭayaḳçılıġa

---

57 Ç 77a, T -, L -
58 Ç 77a, T -, L -
59 Ç 77a, T -, L 136b
60 Ç 77a, T -, L 136b

61

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

bu türktāz ile baḳmaz ne ḳuruya ne yaşa

fesān fesān der iken urdu balṭayı ṭaşa

62

fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

ḳapdırıp rind [ki] eṭrāfda her bulduġuna

girdi pīr-i meyiñ ikrām ederek ḳoltuġuna

63

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

o ser-tırāş ḳadar var mı kesdiren sözünü

tamām başı açıḳ lāf-ı mū-şikāfīde

64

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

çeksen de yetişmez bir iki çifte piyāde

āteş ḳayıġı mıydı ʿaceb zevraḳ-ı bāde

---

61 Ç 77a, T -, L 136b
61 urdu balṭayı ṭaşa: balṭayı urdu ṭaşa L.
62 Ç 77a, T -, L 136b
63 Ç 77a, T -, L 136b
64 Ç 77a, T -, L -

65

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

müzeyyen yār-ı gūnā-gūn-ı maṭlab her nihālinde

bugün bir sūr gördüm naḫl-bendin ittiṣālinde

66

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün faʿlün

içinde döndü ne var ise ʿayn-ı teklīse

ḳuyumcu potası mı oldu cevfī-i kīse

67

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

bir şürūġanlı gözlü ʿarab sūḳ-ı dehrde

ʿuşşāḳa pend edip çaġırır tāze gözleme

68

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

bir sadece naʿrayla geçin perdeyi yırtma

sāz-ı ḳalemin dilli düdük gibi çıġırtma

---

65 Ç 77b, T -, L -
66 Ç 77b, T -, L -
67 Ç 77b, T -, L -
68 Ç 77b, T -, L 136b
68 saz ḳalemin: nāy ḳalemin L.

69

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün faʿlün

ṣuyunu bulmaḳ imiş yaʿni devlete māye

ḫazīne lafẓı ṣaḥīḥ ise mecmaʿ-i māye

70

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

behre bilmem nidüğin bu tekyeniñ dervīşine

bihüde ṭavrı döner gūyā kebābıñ şīşine

71

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

temeyyüz telḫ ü şīrīni edeydi dār-ı dünyāda

ġam u endīşe meydān vermez idi şevḳ-ı ferhāda

72

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

insān da cānından ʿacab[ā] böyle bezer mi

ʿaḳlı olan ādem deli ormanda gezer mi

---

69 Ç 77b, T -, L -
70 Ç -, T -, L 136b
71 Ç -, T -, L 136b
72 Ç 77b, T -, L -

73

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

kitāb-āsā açıldıḳça bu cā-yı ḫurremin bābı

ʿaceb bir nüsḫadır kim metn-i şevketdir her ebvābı

74

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

eğerçi zülf-i nigāra ṭoḳunmasa bir ucu

bu sūr-ı vuṣlata ṭop ṭop gelirdi ṣırma ṣaçı

75

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

yāreme ey deşne-i ebrū-yı dilber sen acı

nāvek-i müjgān ḳadar var mı belā bizlengici

76

mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

bir kerre o ṣayyād-ı felek ḳurmasın aġı

ey kebg-i ḫüsün öyle değil ḳazın ayaġı

---

73 Ç 77b, T -, L -
74 Ç 77b, T -, L 137a
75 Ç 77b, T -, L 137a
76 Ç 77b, T -, L -

77

feʿūlün feʿūlün feʿūlün feʿūl

mezāyā-yı devrānı naḳl etdi hey

ayaḳlı tevārīḫdir rind-i mey

78

mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

iş oldu bitdi şeyḫe mi versem kerāmeti

dellāka ʿarż olunca bugün neẕr-i ḫalvetī

79

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

ayaġın öpmeğe ḥaṣr etse gündüzü geceyi

ṭabanca oġlanı mı ṣandı rind muġbeçeyi

80

fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

döndürür başına pervāne gibi her hödüğü

mevlevī-ḫānede ney-zen başı çaldı düdüğü

---

77 Ç 78a, T -, L -
78 Ç 78a, T -, L -
79 Ç 78a, T -, L -
80 Ç 78a, T -, L -

SONUÇ

18. yüzyılda İstanbul'da yaşamış olan Osman Servet Efendi, Enderun'da eğitim görmüş ve Daru's-saâde yazıcılığı görevinde bulunmuştur. Şairin, biri "Hanîf", diğeri ise "Servet" mahlasıyla tertip ettiği iki ayrı dîvânı bulunmaktadır. Şiirlerinde "Servet" mahlasını kullanan şair, bu mahlası almadan önce "Hanîf" mahlasını da kullanmış ve bu mahlasla da bir dîvân tertip etmiştir. Şair, bilinmeyen bir sebeple bu mahlasından vazgeçmiş ve kendisine "Servet" mahlasını seçmiştir. Şairin yaşadığı dönemde "Hanîf" mahlasını kullanan birden fazla şair olması nedeniyle bazı biyografik kaynaklar şaire ait olan Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 1091/2 numarada kayıtlı olan dîvânı başkasına nispet etmiştir. Bununla birlikte söz konusu dîvân; tarihî kayıtlar, dîvânda bulunan şiirler incelendiğinde ve bu şiirler şairin "Servet" mahlasıyla tertip ettiği dîvânla karşılaştırıldığında bu dîvânın da Osman Servet Efendi'ye ait olduğu söylenebilir. Zîra her iki dîvânda özellikle gazeller ve rubâiler arasında oldukça fazla sayıda müşterek noktalar bulunmaktadır.

Osman Servet Efendi'nin Dîvânı'nın yurt içinde sekiz ve yurt dışında iki adet olmak üzere toplam on nüshasının bulunması, Servet'in şiirlerinin hem kendi döneminde hem de sonraki dönemlerde ilgi uyandırdığını ve okunduğunu göstermektedir.

Servet, hem tezkire yazarlarının tespiti, hem de kendisinin dîvânında iki yerde açıkça ifade ettiği üzere şiirde Sâbit'in yolundan gitmiş ve Sâbit'in tarzında şiirler yazmıştır. Buna göre şair şiirde "Mahallileşme/Mahalli tarz" olarak isimlendirilen tarza uygun bir üslûba sahiptir. Şair, şiirlerinde konuşma diline yakın bir üslûp kullanmış, halk söyleyişlerine ve tabirlere sıkça yer vermiştir. Hatta şairin, şiire mahsus bir kelime kadrosu ayrımına gitmeden, şiir diline uygun düşmeyen, kimi zaman arkaik, yer yer de argoya kaçan birçok kelime ve tabiri de kullandığı görülmüştür.

Şair, dîvânında bu üslûbun bir tezahürü olarak günlük hayatın türlü unsurlarını şiirde kullanmaktadır. Dîvânda yeme içme kültüründen kıyafetlere, semt

isimlerinden para birimlerine, türlü âdet, inanış ve uygulamalardan hastalıklar ve tedavi yöntemlerine, çeşitli meslekler ve bu mesleklerde kullanılan âletlerden oyunlara, eğlence hayatından musiki âletlerine, semt isimlerinden gündelik eşyalara kadar sosyal hayatın en sıradan hemen her unsuru, şiirin malzemesi olarak kullanılmıştır. Bu itibarla Dîvân sadece edebiyat açısından değil, kültür tarihimiz açısından da zengin bir muhtevaya sahiptir.

Şair, dîvânında oldukça fazla atasözü ve deyime yer vermiştir. Hatta şair, atasözü ve deyim kullanmayı bilinçli olarak tercih etmiştir. Bu husus şairin edebî kişiliğinin ve üslûbunun en temel özelliklerinden biridir. Bu atasözü ve deyimler kullanıldığı beyitlerde sadece atasözü veya deyim anlamıyla değil, beytin anlam dünyası içerisinde, çeşitli sanatlar ve kelime oyunlarıyla birden fazla anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Bu yönüyle şairin dîvânı atasözü ve deyimler açısından oldukça zengin bir kaynaktır. Ayrıca dîvân, birçoğu günümüzde de hâlen kullanılan atasözü ve deyimlerin yaklaşık iki yüzyıl önce halk dilinde nasıl yer aldığının ve edebî eserlerde nasıl işlendiğinin zengin örneklerini sunmaktadır.

Bu çalışmayla şairin hayatı ve edebî kişiliği ortaya konmuş, Dîvân-ı Servet'in tenkitli metni de verilerek Türk edebiyatı içerisindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

ABDULAZİZ BEY, Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2002

AKPINAR, Cemil, "Hanîf İbrahim Efendi", DİA İslam Ansiklopedisi, C. 16

AKSOY, Ömer Asım, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1988

AKSU, Cemal, İbrahim Hanif Divanı, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996

AVŞAR Doç. Dr. Ziya, "Gölge Avıyla Boşalan Bir Sadak: Mahallileşme", Turkish Studies, Türkî-i Basit Özel Sayısı, Volume 4/5, Summer 2009 s.19-33.

AYDIN, Abdullah, Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı, Gazi Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Ankara 2009

AYVERDİ, İlhan, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Neşriyâtı, İstanbul 2005

BAĞDATLI İSMAİL PAŞA, Keşf el-Zünûn zeyli, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1947

_____ Hediyyetü'l- Ârifîn, Esma'ü'l- Müellifîn ve Âsâru'l- Musannifîn, Maarif Basımevi, İstanbul 1955

ÇAĞBAYIR, Yaşar, Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı, Ötüken Türkçe Sözlük, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007

ÇAĞRICI, Mustafa, "Bostanzâde Yahyâ Efendi", DİA, c. 6, İstanbul 1992

DEMİREL, Doç. Dr. Şener, XVII. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Anlam Boyutunda Meydana Gelen Üslup Hareketleri:

Klasik Üslup-Sebk-i Hindî-Hikemî Tarz-Mahallileşme, Turkish Studies, Volume 4/2, Winter 2009, s.303

DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, 13. Baskı, Ankara 2000

DİLÇİN, Cem, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983

DOĞAN, Muhammet Nur, Eski Şiirin Bahçesinde, Yelkenli Yayınevi, İstanbul 2011

_____ Fuzulî'nin Poetikası, Yelkenli Yayınevi, İstanbul 2009

ERDEM, DR. Sadık (Haz.), Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1994

ESAD, Mehmed Efendi, Bâğçe-i Safâ-Endûz, Süleymaniye Ktb., Yazma Bağışlar, nr. 185, vr. 20b-21a

EYÜBOĞLU, E. Kemal, On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler, 2 cilt, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1973

GÜLÜM, Emrah, XV. Yüzyılın İlk Yarısında Telif Edilen Dîvânlarda Atasözleri ve Deyimler, Yıldız Teknik Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013

İPEKTEN, Haluk, Eski Türk Edebiyatı, Nazım Şekilleri ve Aruz, Dergâh Yayınları, 5. Basım, İstanbul 2002

JORGA, Nicolae, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005

KALAYCI SEVİNÇ, Devrim 18. Yüzyıl Şairlerinden Sünbülzade Vehbi (Lutfiyye), Bosnalı Sabit, Enderunlu Vasıf ve Nedim'in Divan ve Mesnevilerinde Atasözleri ve Deyimler, Trakya Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2007

KANAR, Mehmet, "Nizâmî-i Gencevî", DİA, c. 33, İstanbul 2007

KAPLAN, Yunus, "Sabit'in Şiirlerinde Atasözleri, Deyimler ve Halk Söyleyişleri", Turkish Studies, Volume 4/4, Summer 2009

KURNAZ, Prof. Dr. Cemal, Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlîli, MEB Yayınları, İstanbul 1996

KURTOĞLU, Dr. Orhan, "Divan Şiirinde Mahlas Değiştiren ve Birden Fazla Mahlas Kullanan Şairler", Bilig, sayı:38 (Yaz/2006)

LEVEND, Agâh Sırrı, Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Kitabevi, 4. Basım, İstanbul 1984

_____, Türk Edebiyatı Tarihi, I. Cilt, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008

MEHMED SÜREYYÂ, Sicill-i Osmânî, (Haz. Prof. Dr. Ali Aktan vd.), Sebil Yayınevi, İstanbul 1996

MURÂDÎ, Silkü'd-Dürer, Beyrut 1988

MUSTAKİMZÂDE S. Sadeddin, Tuhfe-i Hattâtîn, Türk Tarih Encümeni Külliyatı, İstanbul 1928

_____ Mecelletü'n-nisâb, Süleymaniye Ktb., Hâlet Efendi, nr. 628

ONAY, Ahmet Talât, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Akçağ Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2000

ÖZCAN, Nurgül, "Seyyid İbrahim Hanîf'in "Siyer-i Nebî"si", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 23, Mayıs 2011

ÖZKAN, Ömer, Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı, Kitabevi, İstanbul 2007

ÖZTEKİN, Dr. Özge, Divanlardan Yansıyan Görüntüler, XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri, Ürün Yayınları, Ankara 2006

PAKALIN, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 3 cilt, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004

POYRAZ, Yakup, TERGİP Ayhan "18. Yüzyıl Dîvân Şairlerinden Hâkim'in Şiirlerinde Atasözleri, Deyimler ve Halk Söyleyişleri", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume: 3, Issue: 15, Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı

Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına Uluslararası Divan Edebiyatı Sempozyumu, Beykoz Belediyesi 27-28 Mayıs 2008

SAMİ, Şemseddin, Kâmûsu'l-Alâm, C.3, Maarif Nezareti, İstanbul 1308

SARAÇ, M. A. Yekta, Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat, Bilimevi, İstanbul, 2000

SARIKAYA, Orhan, Tezkirecilik Geleneği İçinde Fatin Tezkiresi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007

SAVAŞKAN, Cem Bahadır, Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar, Kitabevi, İstanbul 2013

SEVGİ, H. Ahmet "Gülşen-i Râz", DİA, c. 14, İstanbul 1996

SİLAHDÂRZÂDE M. EMİN, Tezkire-i Şuarâ, Millet Ktp. Ali Emiri Tarih, nr. 795, vr. 16a-17b

SİNAN, Ahmet Turan, Necati Beg Divanındaki Deyimler Üzerine, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, c. 15, Sayı:2, Elazığ 2005

ŞEFKAT-İ BAĞDÂDÎ, Tezkiretü'ş-Şuarâ, Millet Ktp., Ali Emiri Tarih, nr. 770, vr. 19a-20b

ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ; Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul 2004

TANYERİ, M. Ali, Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler, Akçağ Yayınları, Ankara 1999

TATLI, Taylan, Kültürümüzde ve Dîvân Şiirinde Para Değerleri ve Ölçü Birimleri, Gazi Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004

TAYYAR-ZÂDE ATÂ, Osmanlı Saray Tarihi, (Haz. Mehmet Arslan), Kitabevi, İstanbul 2010

TÖKEL, Dursun Ali, Divan Şiirinde Harf Simgeciliği, Hece Yayınları, Ankara 2003

_____ Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Şahıslar Mitolojisi, Akçağ Yayınları, Ankara 2000

TUMAN, Mehmet Nail Tuhfe-i Nâilî, (Haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001

ULUDAĞ, Prof. Dr. Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yayınları, İstanbul 1996

UYANIKER, Nursel, Pervâne Beğ Mecmuâsının İlk Yüz Varağında (1a-100b) Halk Kültürü ile İlgili Unsurlar (Atasözleri – Deyimler - Halk İnanışları), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006